

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ
(SUMEROLOJİ)
ANABİLİM DALI

ESKİ ASURCA METİNLERDE MESLEK ADLARI VE UNVANLARLA
GEÇEN ŞAHIS İSİMLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAKAN EROL

ANKARA - 2007

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ
(SUMEROLOJİ)
ANABİLİM DALI

ESKİ ASURCA METİNLERDE MESLEK ADLARI VE UNVANLARLA
GEÇEN ŞAHİS İSİMLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAKAN EROL

Tez Danışmanı
PROF. DR. CAHİT GÜNBATTI

ANKARA - 2007

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ
(SUMEROLOJİ)
ANABİLİM DALI

ESKİ ASURCA METİNLERDE MESLEK ADLARI VE UNVANLARLA
GEÇEN ŞAHIS İSİMLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

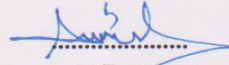
Tez danışmanı
PROF. DR. CAHİT GÜNBATTI

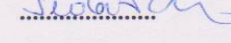
Tez Jürisi Üyeleri

Adı Soyadı

İmza

Prof. Dr. Cahit GÜNBATTI
Prof. Dr. Selahattin AYRAM
Doç. Dr. Serhat ERKUT

Tez Sınavı Tarihi

03/07/2007

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

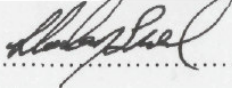
Bu belge ve, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Hakan Erol

İmzası

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR	VII
BAZI İŞARET VE ÖZEL KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
A) RABİ'Lİ UNVANLAR	8
rabi abullātim	9
rabi adrim	10
rabi alahhinim	12
rabi alpātım	18
rabi awīlim	19
rabi battım	19
rabi dayyālim	20
rabi eriqqātım	21
rabi eşi	22
rabi haṭṭım	23
rabi huršātım	24
rabi kakki	26
rabi kalbātım	27
rabi karānim	28
rabi kiriātım	29
rabi kiša/erānim	29

rabi kitātim	30
rabi lāsimim	31
rabi lukše	32
rabi mahīrim	33
rabi maṣṣar(ā)tim	36
rabi mūṣi'im	39
rabi nāgiri	43
rabi nappāhē	45
rabi nukiribbi	47
rabi paššurē	49
rabi perdim	50
rabi re'im	52
rabi sikkā/itim	53
rabi simmiltim	66
rabi siparrim	71
rabi sisē	72
rabi ṣābim	75
rabi ṣērim	77
rabi šamnim	78
rabi šāqîm	78
rabi šariqi	80
rabi še'î	81
rabi šukkallim	82
rabi targumannim	83

rabi urdî	84
rabi urkim	85
rabi utue	86
B) DİĞER UNVANLAR	88
barullum	88
iššiakkum	91
kaššum	94
laputtā'um	98
sangûm	101
šakkanakkum	102
šinahilum	103
tuzinnum	106
upatinnunum	111
waklum	119

II. BÖLÜM

MESLEKLER	122
ālikum	123
ašlākum	125
aškāpum	126
bātiqum	126
dayyanum	127
gallābum	130
gāzizum	131
gubabtum	131

hatunum	132
i/ušparum	133
itinnum	134
kakardinnum	134
kannikum	135
kaşşārum	136
kumrum	141
malāhum	145
muqarribum	146
mušāridu	149
muštaqqitum	151
naggārum	152
nuārum	152
nuh(a)timnum	154
pahārum	154
rābişum	155
rādium	160
sābi’um/sābītum	162
sāridum	163
šāpirum	165
šawītum	167
šiprum	168
ṭupšarrum	174
SONUÇ	182

ÖZET	187
ABSTRACT	189
KAYNAKLAR	190
İNDEKS	
a) rabi’li Unvan Sahipleri	200
b) Diğer Unvan Sahipleri	202
c) Meslek Sahipleri	204

ÖNSÖZ

Asurlu tüccarlar, M.Ö. 2. binyılın ilk çeyreğinde, ticaret amacıyla Anadolu'ya gelerek, Mezopotamya'da bin yıl önce icat edilmiş olan çivi yazısını Anadolu ile tanıştırmışlardır. Anadolu'nun Eskiçağ tarihi hakkındaki ilk bilgilerimiz, onların bıraktıkları bu çiviyazılı kil tabletlere dayanmaktadır. Bu belgeler sayesinde, tezimizin konusu olan Eski Anadolu şehir devletlerinin idarî ve meslekî yapılanmaları hakkında da bilgi sahibi olabilmekteyiz. Tabletler bize gösteriyor ki, Anadolu halkları, bundan yaklaşık 4 bin yıl önce, kurdukları şehir devletlerinde güçlü bir idarî ve meslekî yapılanma oluşturmuşlardır.

“Eski Asurca Metinlerde Meslek Adları ve Unvanlarla Geçen Şahıs İsimleri” başlıklı bu yüksek lisans tez çalışmasını, Eski Asur Devriyle ilgili yazılmış kitap, makale ve tezler ile ulaşabildiğim, henüz yayınlanmamış metinler çerçevesinde hazırladım. Tezde, ana kaynak olarak sahanın başlıca sözlükleri olan CAD, AHW ve CDA'yı kullandım.

Tezimi hazırlarken yardımlarını ve değerli zamanlarını benden esirgemeyen, başta danışman hocam Prof. Dr. Cahit Günbattı'ya ve diğer hocalarım Doç Dr. İrfan Albayrak'a, Prof. Dr. Salih Çeçen'e ve Prof. Dr. Sebahattin Bayram'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Hakan Erol

KISALTMALAR

ABL	Assyrian and Babylonian Letters
AC	Les Assyriens en Cappadoce
AfO	Archiv für Orientforschung
AHw	Akkadisches Handwörterbuch
AKT	Ankara Kültepe Tabletleri I, II, III
AMMY	Anadolu Medeniyetleri Müzesi Yıllığı
AOAT	Alter Orient und Altes Testament
Ar. An.	Archivum Anatolicum
ATHE	Die altassyrischen Texte des Orientalischen Seminars in Heidelberg und der Sammlung Erlenmeyer
AÜDTCFD	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakülte Dergisi
Bab.	Babyloniaca (Paris)
BIN	Babylonian Inscriptions in the Collection of J.B. Nies
BMECCJ	Bulletin of the Middle Eastern Culture Center in Japan
CAD	The Assyrian Dictionary of the University of Chicago
CCT	Cuneiform Texts from Cappadocian Tablets in the British Museum
CDA	A Concise Dictionary of Akkadian
Chantre	Mission en Cappadoce
CRRAI	Compte Rendu des rencontres Assyriologiques Internationales
CTMMA	Cuneiform Texts in the Metropolitan Museum of Art

EL	Die Altassyrischen Rechtsurkunden vom Kültepe
ICK	Inscriptions Cunéiforms du Kültepe
JCS	Journal of Cuneiform Studies
JJP	The Journal of Juristic Papyrology
JNES	Journal of Near Eastern Studies
Ka.	Tablettes in the Istanbul Archeological Museum
Kayseri	Tablet in the Kayseri Archeological Museum
KBo IX	Keilschrifttexte aus Boghazköi
KKS	Kappadukische Keilschrifttafeln mit Siegeln aus der Sammlung der Karlsuniversität
KT	Kültepe Tabletleri
KTb	Die Kültepetexte der Sammlung Rudolf Blanckertz
KTHahn	Die Kültepe Texte aus der Sammlung Frida Hahn
KTK	Klinopisnye Teksty iz Kjul’Tepe
KTP	The Cappadocian Tablets in the University of Pennsylvania Museum
KTS	Keilschrifttexte in den Antiken Museen zu Stambul
KUG	Die Keilschrifttexte der Universitätsbibliothek Giessen
Liv.	The Cappadocian Tablets belonging to the Liverpool Institute of Archeology
MOS Studies	Publications of the Middle Eastern Studies Programme on the Economy of Ancient Mesopotamia
OIP	Oriental Institute Publications
Or	Orientalia

PIHANS	Publications de l'Institut historique-archéologique néerlandais de Stambul
POAT	The Pennsylvania Old Assyrian Texts
Prag I	Tafelsignatur der Kültepe Tafelsammlung der Prager Karlsuniversität
RA	Revue d'assyriologie et d'archéologie orientale
TC	Tablettes Cappadociennes du Louvre
TCL	Textes Cunéiformes du Louvre
TMH I	Die Keilschrifttexte aus Kleinasien, Texte und Materialien der Frau Prof. Hilprecht Collection of Babylonian Antiquities im Eigentum der Universität Jena
TPAK	Tablettes paléo-assyriennes de Kültepe
TTC	Trente Tablettes Cappadociennes
TTK	Türk Tarih Kongresi
TTKY	Türk Tarih Kurumu Yayınları
UHKB	Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri
VAT	Tablets in the Vorderasiatisches Museum
VS	Vorderasiatische Schrifdenkmäler der Königlichen Museen zu Berlin
ZA	Zeitschrift für Assyriologie

BAZI İŞARET VE ÖZEL KISALTMALAR

[]	Tablette Kırık Olan İşaretler
[()]	Tablette Kırık Olan Ama İşaret Olmadığı Düşünülen Kısımlar
[]	Tablette Kısmen Kırık Olan İşaretler
<< >>	Tablette Fazladan Yazıldığı Düşünülen İşaretler
< >	Tablette İlave Edilen İşaret veya Kelimeler
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
C.	Cilt
Dubl.	Dublikat
Env. No.	Envanter Numarası
Krş.	Karşılaştır
Kt.	Kültepe
met.	Metin
n.	Dip Not
Neşr.	Yayınlanmamış metin
pl. tn.	Plurale Tantum
S.	Sayı
S.M.B.	Silindir Mühür Baskısı
s.	Sayfa
ŞA	Şahıs Adı
TA	Tanrı Adı
vb.	ve benzeri
vd.	ve devamı

YA

Yer Adı

GİRİŞ

Anadolu hakkındaki ilk bilgiler Sumer kaynaklarından edinilmektedir. Adab kralı Lugal-annemundu ve Uruk kralı Lugal-zaggesi Amanoslar'a ve yukarı memlekete (Anadolu) kadar ulaştıklarından bahsetmektedirler. Daha sonra, tarihteki ilk imparatorluğu kuran Akad kralı Sargon ve onun torunu Naram-Sin'in icraatlarının anlatıldığı "šar tamhari" olarak adlandırılan belgelerde Anadolu'dan bahsedilmektedir.¹ Akad kralı Sargon (2334-2279) Anadolu'da, Puruṣhanda kentinde ticaretle uğraşan Akadlıların yardım istemesi üzerine buraya bir sefer düzenlemiştir. Kültepe'de 1958 yılı kazılarında ortaya çıkarılan, C. Günbattı tarafından neşredilen Kt. j/k 97'de² de Sargon'un Anadolu'ya yaptığı sefer anlatılmakta, Kaniš'in de aralarında bulunduğu bazı şehirlerin adları zikredilmektedir. Sargon'un torunu Naram-Sin de (2254-2218) Anadolu'ya seferler düzenlemiş ve burada, isimlerini de verdiği 17 şehir devletiyle savaşmıştır. Yeni Sumer devrinde, II. Lagaş dinastisi beyi Gudea'nın ünlü silindir kitabesinde, onun, tanrısı Ningirsu için yaptırdığı tapınağın bazı malzemelerini Anadolu'daki bazı yerlerden getirttiği kayıtlıdır. Mesela Hahhum'dan altın; Amanos dağlarından sedir kerestesi; Urfa civarından diyorit cinsi taş getirilmiştir.

M. Ö. II. Binyılın ilk çeyreğinde, Kuzey Mezopotamya'da kurulmuş olan Asur Devleti ile Anadolu'daki şehir devletleri arasında yoğun bir ticarî faaliyet görülmektedir. Anadolu'nun tarihsel çağlara girdiği Eski Asur Ticaret Kolonileri Devri olarak adlandırılan bu dönemde Asurlu tüccarlar, Güneydoğu Anadolu ve Orta Anadolu bölgesindeki 40 kadar şehirde *kārum* ve *wabartum* olarak adlandırılan koloni merkezleri kurarak geniş ve sistemli bir ticaret ağı oluşturmuşlardır.

¹ Bilgiç 1948, s. 493-494

² Günbattı 1997

Asurlu tüccarların Anadolu'ya getirdikleri kalay, çeşitli kumaş ve dokumalar, süs eşyaları ticaretin temel malzemeleriydi. Bu mamullerin yalnızca Asur'da üretilmediği, Asur'a yakın bölgelerden temin edilerek Anadolu'ya getirildiği anlaşılmaktadır. Örneğin metinlerde, üretildiği farklı bölge ve şehirlerin ismiyle anılan birçok kumaş ve elbise cinsine rastlanmaktadır. Ayrıca, Anadolu'da tunç yapımı için ihtiyaç duyulan kalayın Afganistan bölgesinden getirildiği tahmin edilmektedir.³ Dolayısıyla, Asurlu tüccarlar çevre bölgelerden getirdikleri mal ve mamulleri Anadolu'da pazarlayarak bir nevi komisyonculuk yapmışlar, bunun karşılığında özellikle, bakır, altın ve gümüş gibi değerli madenleri Asur'a götürmüşlerdir.

Koloni devrine ait bulunan belgelerin çoğunluğunu, tüccarların ticarî faaliyetleriyle ilgili borç mukaveleleri, mahkeme tutanakları, iş mektupları, çeşitli liste ve kayıtlar oluşturmaktadır. Birkaç idarî nitelikli metin dışında devrin siyasî, sosyal, hukukî ve coğrafi özellikleri hakkında doğrudan bilgi veren belge yoktur. Bunun nedeni belgelerin neredeyse tamamının Asurlu tüccarların kişisel arşivleri olmasıdır; tüccarlar sadece kendi ticarî faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyen sosyal ve siyasi olaylardan, satır aralarında bahsetmişlerdir. Varlığını bildiğimiz bazı kurumların arşivlerine ulaşılması durumunda, bu tür konular hakkında daha detaylı bilgiler edinilebilecektir.

Asur Ticaret Kolonilerinin merkezi olan Kültepe-Kaniş'te, 1900'lü yılların ilk çeyreğinde başlayan kazılar da dâhil olmak üzere, 1948 yılında merhum Prof. T. Özgüç başkanlığında başlayan ve bugüne kadar sistemli şekilde her yıl yapılan kazılar sonucunda Akadcanın Eski Asur lehçesi ve çiviyazısı formuyla yazılmış, 26

³ Albayrak 2000b, s. 35

bin civarında tablet ele geçmiştir.⁴ Bunlardan yaklaşık 18 bin kadarı Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde korunmaktadır.

Kaniş kazılarında dört yapı katı ortaya çıkarılmıştır. Bunlardan III. ve IV. tabakalarda tablet bulunamamıştır. Tabletlerin çoğunluğu, Asurlu tüccarların iskânının başladığı II. tabakadan çıkarılmıştır. Anlaşıldığına göre, II. tabaka büyük bir yangınla sona ermiş ve kısa bir süre sonra *kārum* I. tabakada tekrar iskân edilmiştir.⁵ I. tabakanın daha eski safhası olan Ib yapı katında bugüne kadar 450 civarında belge ele geçmiştir.

Ib katı tabletleri, Boğazköy ve Alişar buluntuları ile benzerlik göstermekte ve aynı zamana tarihlenmektedir.⁶ Daha çok Asurlu tüccarların ticarî işleriyle ilgili konuların kaydedildiği II. tabaka tabletleri siyasî, idarî, sosyal konularda pek fazla bilgi vermezken Ib tabletleri bu konularda önemli bilgiler içermektedir. Bu dönemde yerlilerin ticarete daha aktif bir rol oynadığı gözlenmektedir. Bazı şehirlerin güçlenmesiyle *rubā'um rābium* “büyük kral”lar ortaya çıkmıştır.⁷ Ib katı tabletleri arasında, *iqqati* belgeleri olarak adlandırılan, kral ve tam çevirisi “merdiven büyüğü” olan *rabi simmiltim*lerin tasdiklediği metinler bulunmaktadır.

Devrin kronolojisi *līmum* denilen, tarihleme amacıyla her yıl farklı bir şahsa verilen memurluklar sayesinde tespit edilebilmektedir. Kültepe-Kaniş'te 1992 yılında yapılan kazılarda, babalarının adlarının da yazıldığı 129 *līmum*'un isminin kaydedildiği bir liste (Kt. 92/k 193) ortaya çıkarılmıştır. K.R. Veenhof⁸ tarafından

⁴ Kültepe, Alişar, Acemhöyük ve Boğazköy'de yapılan kazılar ve bu kazılar sonucunda ortaya çıkarılan Eski Asur Ticaret Kolonileri Devri belgelerinin bibliyografyası hakkında bkz. Michel 2003.

⁵ Özgüç 1949, s. 6 vd.

⁶ Bilgiç 1964, s. 127

⁷ Günbattı 2003, s. 259

⁸ Veenhof 2003

neşredilen belgede şahısların hangi krallar döneminde *limumluk* yaptıkları da belirtilmektedir. Bu sayede, kral I. İrişum'dan başlayarak beşinci kral Naram-Su'en'in 27. saltanat yılına kadar kimlerin *limumluk* yaptığı ve hangi kralın ne kadar hüküm sürdüğü tespit edilmiştir. 2001 yılı kazılarında yeni bir *limum* listesi ele geçmiştir.⁹ C. Günbattı'dan öğrendiğimize göre, 143 *limum*'un isminin kaydedildiği, henüz neşredilmemiş bu liste 1992 yılında bulunan listenin devamıdır. Buna göre Asur Ticaret Kolonileri Devrinin 200 yılı aşkın bir süre devam ettiği anlaşılmaktadır. Sonraki yıllarda yapılacak kazılarda yeni listelerin de bulunacağını ve bu sürenin daha da uzayacağını düşünüyoruz.

Kultepe tabletleri Anadolu beyliklerinin idarî yapılanması hakkında doğrudan bilgi vermemektedir.¹⁰ Bu konudaki bilgilerimiz, metinlerde geçen unvan ve meslek isimleri üzerine yapılan yorumlara dayanmaktadır. Özellikle Ib yapı katından çıkarılan *iqqati* vesikaları ile ev, köle, arazi alım-satımı gibi, daha çok yerliler arasında düzenlenen metinlerde şahitlik yapan şahısların bazılarının unvan veya meslekleri de kaydedilmiştir. Bu unvan ve mesleklerin çeşitliliğine ve muhtevalarına bakılarak, Koloni Çağı'nda, Anadolu'daki beyliklerin birçoğunun idarî yapılanmayı başardığı anlaşılmaktadır.¹¹

E. Bilgiç, Anadolu beyliklerinin idarî teşkilatlanmayı Mezopotamya'dan tamamen bağımsız bir şekilde geliştirdiklerini belirtmiş, Anadolu'daki saray memur ve esnaf teşkilatına dair hepsi birden Asur'da ve Babil'de bulunmayan terimleri

⁹ C. Günbattı tarafından yayına hazırlanmaktadır.

¹⁰ Māma kralı Anum-hirbi'nin Kaniş kralı Waršama'ya yazdığı mektup (Kt. g/t 35) dışında, bazı araştırmacıların "işçi listeleri" olarak adlandırdıkları, höyükte bulunmuş Kt g/t 36 ve g/t 42 + z/t 11, birçok unvan ve meslek isminin kaydedilmiş olması nedeniyle, önemli idarî belgeler olarak değerlendirilebilir.

¹¹ Günbattı 1990, s. 466

Asurluların kendi kelime hazinelerinden karşıladıklarını söylemiştir. Bilgiç, elde binlerce Sumerce tablet olmasına rağmen, listeler dışında, Sumer şehirlerinde bile günlük hayata sokulmuş bu kadar çeşitli unvan ve meslek adına rastlanılamadığını ifade etmiştir.¹² C. Günbattı, *rabi*'li unvanların bazılarının Mezopotamya'da da var olmasının Anadolu idarî sistemi üzerindeki Mezopotamya tesirini gösterdiğini belirtmiştir. Günbattı'ya göre bu durum Mezopotamya-Anadolu arasındaki ticarî ilişkinin, saray teşkilatlarına kadar, iki ülkenin birbirlerini derinden etkilediklerinin bir işaretidir.¹³

Kültepe metinlerinde, unvanların yanında birçok meslek ve memuriyet adına da rastlanmaktadır. E. Bilgiç, bazılarının bir âmirinin de olduğu görülen bu meslek ve memurlukların, zanaat ve iş meslekleri sınıfı ile şehre ait işleri yürütenler sınıfının bir çeşit lonca teşkilatının ilk izlerini gösterdiğini belirtmiştir.¹⁴

Eski Asurca metinlerde geçen unvanlar ve mesleklerle ilgili bugüne kadar kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. E. Bilgiç'in "Anadolu'nun İlk Tarihî Çağının Ana Hatlarıyla Rekonstrüksiyonu"¹⁵ başlıklı makalesinde ve P. Garelli'nin *Les Assyriens en Cappadoce (AC)* adlı kitabında *rabi*'li unvanlar, muhtemel anlamlarıyla birlikte, detaya inilmeden listeler halinde verilmiştir. C. Günbattı, "Kültepe Metinlerinde Geçen İki Yeni Unvan"¹⁶ başlıklı yazısında Anadolu beyliklerinin idarî yapılanmaları hakkında bilgi vermiştir. Ayrıca, J. G. Dercksen'in "Institutional and Private in The Old Assyrian Period"¹⁷ ve "Old Assyrian

¹² Bilgiç 1948, s. 505, 508

¹³ Günbattı 1987, s. 8; 1990, s. 466

¹⁴ Bilgiç 1948, s. 508

¹⁵ Bilgiç a.g.m.

¹⁶ Günbattı 1990

¹⁷ Dercksen 2000

Instution”¹⁸ isimli çalışmalarıyla K. Hecker’in “*kunuk kārīm šaher rabi*”¹⁹ adlı makalesi de konumuzla ilgili önemli kaynaklardır. Bunların dışında, Eski Asur dönemiyle ilgili yazılmış birçok makale ve kitapta, ayrı ayrı birçok unvan ve meslek adına değinilmiştir.

Tezimiz iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde “*rabi*”li unvanlar” ve “diğer unvanlar”; ikinci bölümde “meslekler” olmak üzere toplam 84 adet unvan ve meslek adı incelenmiştir. Araştırmacılar tarafından birçok defa incelenen *līmum* ve *hamuštum* memurlukları ile *mār ummiānum* ve *šaql dātīm* tabirleri çalışmamızda ele alınmamıştır. Ayrıca “ša” ile oluşturulmuş *ša qanue*,²⁰ *ša tabtim*,²¹ *ša nārim*,²² *ša GÍR*²³ kelimeleri ve bir fiilin partisip formuyla oluşturulmuş, birer meslek adı olduğu

¹⁸ Dercksen 2004a

¹⁹ Hecker 2003

²⁰ Kt. 87/k 99: ⁴)...KİŠİB *A-du-ma-an* ⁵ *ša qá-nu-e*... “kamuşçı/hasırcı Aduman’ın mührü” (Hecker 1997); Kt. 93/k 941a: ³) KİŠİB *Hi-iš-ta-ah-šu* *ša qá-nu-we* “kamuşçı/hasırcı Hištahšu’nun mührü”; Kt. 93/k 941b: ²⁰) İGİ *Hi-iš-ta-ah-šu* ²¹) *ša qá-nu-we* “kamuşçı/hasırcı Hištahšu’nun huzurunda”; TC II, 76: ¹⁸) İGİ *E-lá-li-iš-kà* ¹⁹) *ša qá-nu-e* “kamuşçı/hasırcı Elališka’nın huzurunda”. K. Hecker yayınladığı Kt. 87/k 99: 5’te geçen *ša qanue*’yi “kamuşçı” olarak tanımlamıştır (Hecker 1997, s. 164).

²¹ T. Sturm, Kt. 86/k 153a: 4’te, X’in sıfatı olarak geçtiğini belirttiği *ša tabtim*’e “tuzcu” anlamını vermiştir (Sturm 2001, s. 475, n. 1). J.G. Dercksen, TC III, 214: 6’da geçen “KİŠ[İB H]*a-du-wa-an* *ša GÍR*” cümlesini “KİŠ[İB H]*a-du-wa-an* *ša MUN*” şeklinde okuyarak “tuzcu Haduwan’ın mührü” olarak tercüme etmiştir (Dercksen 2004, s. 173).

²² *ša* İD şeklinde ideogram yazılışıyla da karşılaşılan *ša nārim* 3 metinde geçmektedir. ICK I, 84: ⁸) 1/3 *ma-na* 3 GÍN KÙ.BABBAR *iš-tí* ⁹) *A-lá-hi-im* *ša na-ri-im* “23 *šeql* gümüş kanalcı[?] Alahim’dedir”; ICK I, 190: ¹¹) 1/3 *ma-na* 2 GÍN KÙ.BABBAR Kİ *A-lá-hi-im* [*ša*] İD “22 *šeql* gümüş kanalcı[?] Alahim’dedir”; Kt. 95/k 421: ¹) *A-bi-a* / *ša na-ri-im* “kanlacı[?] Abiya”. C. Günbattu, ICK I, 84: 9 ve ICK I, 190: 11’de geçen Alahum’un Kt. f/k 80: 15, 17’de “Nehir tanrısının rahipleri” olarak geçen yerli kimseler gibi, Asur’da Nehir tanrısının rahibi olabileceğini belirtmiştir (Günbattu 2000, s. 86).

²³ Kt. 89/k 370: ¹ KİŠİB *Wa-[ša-ta-áp-ra]* ² *ša GÍR* “hançerden sorumlu[?] Wa[şatapra]’nın mührü”; Kt. 89/k 371: ⁴) KİŠİB *Ha-pu-a-šu* *ša GÍR* “hançerden sorumlu[?] Hapuwašu’nun mührü” (Donbaz 1993); TC III, 214b: ⁶) [KİŠİB *Ku]-tù-wa-an* *ša GÍR* “hançerden sorumlu[?] Kutuwan’ın [mührü]”.

düşünülebilecek *nāširum ša YA*,²⁴ *mālikum ša ruba'im*²⁵ tabirleri de tezimizde işlenmemiştir.

Çalışmamızda ana kaynak olarak, başlıca Akadca sözlükler olan CAD, AHw ve CDA kullanılmıştır. Ulaşabildiğimiz kitaplar, tezler ve makaleler ile henüz yayınlanmamış metinler çerçevesinde hazırladığımız tezimizde, alfabetik olarak sıralanmış her bir unvan ve meslek adının sözlük anlamlarının, geçtiği metin yerlerinin ve araştırmacıların kelime hakkında yaptıkları yorumların değerlendirilmesi suretiyle bir sonuca ulaşılmaya çalışılmış; unvan ve meslek sahiplerinin isimleri, yine alfabetik olarak kaydedilmiştir. Tezde geçen Sumerce kelimeler parantez içerisinde; Akadca kelimeler italik yazılmıştır.

²⁴ Kt. n/k 31: ¹⁾ KÍŠIB *Ni-wa-šu na-ší-ir* ²⁾ *Kà-ni-iš...* “Kaniš’in koruyucusu? Niwašu’nun mührü” (Donbaz 1989); Kt. 89/k 365: ⁴⁾... *Pè-ru-wa* ⁵⁾ *na-ší-ir Kà-ni-iš* “Kaniš’in koruyucusu? Peruwa” (Donbaz 1993); Kt. m/k 35: (Dubl. m/k 24) ²²⁾ *Šu-pu-na-ah-šu ša na-ší-[ir]* ²⁵⁾ *a-lim^{ki}* “şehrin koruyucusu? Šupunahšu”.

²⁵ TC III, 211: ⁴⁶⁾ 1/2 *ma-na* 5 GÍN AN.NA *ú sà-he-er-tám* ⁴⁷⁾ *a-na ma-li-ki-im ša ru-ba-im* ⁴⁸⁾ *a-dí-in...* “35 *šeḡel* kalayı ve hizmetçiyi kralın danışmanına verdim”.

I. BÖLÜM

A) RABİ'Lİ UNVANLAR

Kültepe metinlerinde, Akadca *rabûm* (GAL) “büyük” sıfatıyla teşkil edilmiş kırk civarında unvan geçmektedir. Anadolu şehir devletlerinde önemli görevler üstlenen bu unvan sahipleri, saray hizmetinde çalışan çeşitli meslek gruplarının âmirleri olmalıdır.

Anadolu krallarının bile Asurca bir unvan (*rubā'um*) taşımalarından da anlaşılacağı gibi, güçlü Asur etkisinden dolayı, bu unvanlardan, kesin olmamakla birlikte sadece *rabi alahhinim*, *rabi targumannim* ve *rabi kišeranim*'in yerel dillerden kelimelerle teşkil edildiği söylenebilir. Diğer bütün *rabi*'li unvanlar Asurca'dır. Bazıları Mezopotamya'da zaten var olanlarla birlikte Asurlu tüccarlar Anadolu'da karşılaştıkları yerel yönetimlere has unvanlara kendi dillerinden karşılıklar vermişler; onların orijinal adlarını kullanmamışlardır. Yerlilerin de bu terimleri benimsedikleri görülmektedir.

Metinlerde, bu *rabi*'li unvan sahiplerinin görevleri hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır ancak, birkaçı dışında (*rabi simmiltim*, *rabi sikkā/itim*, *rabi alahhinim*, *rabi kiša/erānim*) sorumlu oldukları işler kelime anlamlarından çıkartılabilmektedir.

Kültepe metinlerinde geçen *rabi*'li unvanların hemen hemen tamamı Anadolu şahısların sıfatı olarak geçmektedir.²⁶ Bu unvanlar içerisinde, bir Asurca isim olarak sadece *rabi nāgirim* Elâli'ye rastlanmaktadır.²⁷

²⁶ Orlin 1970, s. 156-157, n. 104

²⁷ TC III, 214b: 2; Kt. ş/k 3: 4

İdarî yapılanma içerisindeki memurların hiyerarşik sıralaması hakkında kesin bir bilgi yoktur. Mezopotamya kaynaklı belgelerde memurların sırasına titizlikle uyulduğu görülmektedir. Bu durumun Anadolu’da da uygulanmış olduğu düşünülebilir.²⁸ Buna göre başta *rubā’um* “kral” bulunur, bir kaç metinden anlaşıldığına göre, bazı beyliklerde *rubātum* “kraliçe” de yönetimde aktif rol oynamıştır. Bazılarınca “veliaht” olarak tanımlanan, *iqqāti* tasdik vesikalarını kralla birlikte onaylayan *rabi simmiltim* ile anlamı hakkında çeşitli yorumlar yapılan *rabi sikkā/itim* devlet yönetiminde kral ve kraliçeden sonra en yüksek rütbeye sahip görevliler olarak gözükmektedir. Tarım ve hayvancılık, ticaret; güvenlik ve koruma; saray hizmetleri gibi, devlet işleriyle ilgili çeşitli görevleri yürüten diğer *rabi*’li unvan sahipleri de kelime anlamlarına dayanılarak hiyerarşik bir sıraya konulabilirler. Krallar tarafından atanan, bazılarının bir kurumunun da olduğunu bildiğimiz *rabi*’li unvanları günümüzdeki bakanlıklarla karşılaştırmak mümkündür.

Bu bölümde, aralarında bir unvan olup olmadığına dair tartışmalar da bulunan 43 adet *rabi*’li unvan alfabetik sırayla işlenmiştir.

rabi abullātim

abullum (KÁ.GAL) “şehir kapısı, büyük bir binanın giriş kapısı” anlamlarına gelmektedir (CAD A/1, 82b; CDA s. 3b). *abullum*’a Eski Asurca metinlerde çoğu defa *bābum* “kapı, giriş” kelimesiyle teşkil edilmiş, (*ana/ina*) *bāb abullim* “şehir kapısı girişi” tamlamasında karşılaşılmaktadır.

²⁸ Günbattu 1990, s. 465

Yeni Asur devrinde geçen *rabi abullim* (LÚ.GAL.KÁ.GAL) CAD'de (A/1 88b) “kapı memuru” olarak tanımlanmıştır. AHW'de (938a) ise, yine bir Yeni Asur metninde geçen, ^{LÚ}*rabi abullatē*'ye “çevre komutanı” anlamı verilmiştir.

C. Günbattu bu unvanı “şehir kapıları âmiri” olarak tanımlamış ve bu kişilerin şehir kapılarının güvenliğinden sorumlu teşkilatın başı olduklarını, ayrıca şehre girip çıkan ticarî malların denetiminden de sorumlu olabileceklerini belirtmiştir.²⁹ J.G. Dercksen *rabi abullātim* unvanına dayanarak, Kāniš'i çevreleyen surda birçok *abullum* “şehir kapısı” bulunduğunu söylemektedir.³⁰

rabi abullātim'e sadece iki metinde rastlanmaktadır. Kt. g/t 42 + z/t 11'de³¹ unvan sahibinin ismi kaydedilmemiştir: ⁷⁾...3 *qá-qá-da-tum* ⁸⁾ *ur-ki* / GAL *a-bu-lá-tim* “3 kişi şehir kapıları âmirinin arkasında (emrinde)”.

Kültepe Ib tabakasına ait bir borç senedi olan Kt. d/k 9a'da³² unvan sahibinin ismi de bulunmaktadır: ¹⁾ KİŞİB *Ha-pí-a* GAL *a-bu-lá-[tim]* “şehir kapıları âmiri Hapiya'nın mührü”.

rabi adrim

adrum “harman yeri, harman zamanı” (CAD A/1, 129; AHW 13b) anlamlarına gelmektedir. Ziraî bir tabir olan *adrum*'la, diğer tarımsal faaliyetlerde olduğu gibi³³ daha çok tarihleme olarak karşılaşılmaktadır.³⁴

²⁹ Günbattu 1990, s. 464

³⁰ Dercksen 2004a, s. 103

³¹ 1955 yılı Kültepe kazılarında, höyükte bulunan Kt. g/t 42'yi ilk olarak E. Bilgiç yayınlamıştır (Bilgiç 1964). Bu tabletin parçası olan Kt. z/t 11'i tespit eden C. Günbattu metni “Yeniden İşlenen Bir Kültepe Tableti (Kt. g/t 42 + z/t 11)” başlığıyla tekrar neşretmiştir (Günbattu 1987).

³² Michel 1997

³³ *kitip karānim* “bağ bozumu” *šibit niggallim* “orak tutma” vb.

³⁴ Kt. 87/k 292: ¹⁶⁾..*i-na* ¹⁷⁾ *ša-pá-at ad-ri-im* ¹⁸⁾ *i-ša-qú-lu*; Kt. 91/k 390: ⁵⁾ *i-na ad-ri-im i-ša-qál* vb.

adrum, Kt. n/k 1575’de şahıs adlarıyla geçmektedir: ¹⁵⁾ 20 *ma-na ša* [TÚG.HI]^{tám} ¹⁶⁾ 20 *ú-kà-pí i-na ad-ri-im* ¹⁷⁾ *ša Na-ki-dim ni-il₅-qé* ¹⁸⁾ 40 TÚG.HI^{tám} ¹⁹⁾ 30 *ú-kà-pí i-na ad-ri-im ša Ma-ri-lá* ²⁰⁾ *ni-il₅-qé* “kumaşların (fiyatı olan) 20 *mina*’yı (ve) 20 paketi Nakidum’un harmanında aldık, 40 (parça) kumaşı (ve) 30 paketi Marila’nın harmanında aldık”. *adrim ša* ŞA ifadesi, bu kimselerin işlettiği tarlaların harman zamanını gösteriyor olmalıdır.

adrum’un Kt. o/k 60: 4’te “*alahhinim ša adrim*” şeklinde geçtiği görülmektedir. Metni neşreden İ. Albayrak bu ifadeyi “harman değirmencisi” olarak tercüme etmiştir.³⁵

rabi adrim sözlüklerde geçmemektedir. K.R. Veenhof, P. Garelli’nin AC s. 216-218’deki *rabi*’li unvanlar listesine işaret ederek, bu listeye *rabi adrim*’in de eklenebileceğini belirtmiş fakat unvanın anlamı hakkında bir açıklama yapmamıştır.³⁶ K. Hecker *adrum*’un kelime anlamına dayanarak, bizim de katıldığımız şekilde, bu unvana “harman yeri âmiri” anlamını vermiştir.³⁷ Bilindiği gibi harman, “tahılı samandan ayırma işi, bu iş için dövülmeye hazırlanmış ekin demetleri, ekinlerin dövülmesi için hazırlanmış yer” anlamlarına gelmektedir. *rabi adrim*’ler, muhtemelen devlete ait topraktan elde edilen ürünlerin harman işinin düzenli bir şekilde yürütülmesinden ve harman yerlerinin denetiminden sorumlu memurlar olmalıdır.

Bildiğimiz kadarıyla üç Kültepe metninde bu unvana rastlanılmaktadır. Bir metinde unvan sahibinin ismi de kaydedilmiştir:

³⁵ Albayrak 2005a, s. 270

³⁶ Veenhof 1972, s. 395, n. 519

³⁷ Hecker 2003, s. 184, n. 4. Hecker bu yazısında Eski Asurcada geçen birçok *rabi*’li unvan ve meslek ismini kaydetmiştir.

RA 58, 130: ¹⁾ 2/3 *ma-na* 5 GÍN KÙ.BABBAR ²⁾ *a-na-ku a-dí-šu-um* 15 GÍN
³⁾ KÌ GAL / *ad-ri-im* ⁴⁾ *il₅-qé...* “45 *šeql* gümüşü ben ona verdim, 15 *šeql*’i (de) *rabi adrim*’den aldı...”.

Kt. k/k 31: ²⁾ KİŠİB *Ša-ri-ša* / GAL ³⁾ *ša-bi₄-im* / *ša* GAL *ad-ri-im* “*rabi adrim*’in *rabi šabim*’i (olan) Šariša’nın mührü”. Bu metin *rabi adrim*’in *rabi šabim*’den daha üst bir rütbede olduğunu göstermektedir.

rabi adrim, henüz yayınlanmamış bir borç senedi olan Kt. 88/k 981’de Nagiahšan’ın unvanı olarak geçmektedir: ¹⁾ 3 *ma-na* KÙ.BABBAR 250²⁾ *me-at*
²⁾ *mì-iš-lu še-um mî-iš-lu* ³⁾ *ar-ša-tim i-še-er* ⁴⁾ *Na-gi-a-ah-ša-an* GAL *ad-ri-im* ⁵⁾ *Ta-ri-ku-da Sé-zu-ur* ⁶⁾ *Na-qí-iš-tù-wa-ar* ⁷⁾ *Pè-rù-wa-a ú A-ta-ah-šu* ⁸⁾ *E-na-ah-DİNGİR i-šu* “Enah-ilī’nin *rabi adrim* Nagiahšan, Tarikuda, Sezur, Naqıştuwar, Peruwa ve Atahšu üzerinde 3 *mina* gümüş, yarısı arpa yarısı buğday 2500²⁾ (tahılı) vardır”. Metinde, aralarında bir saray memuru olan altı yerli şahsın Asurlu Enah-ilī’ye gümüş ve yüklü miktarda tahıl borçlu olduklarının kaydedilmesi, Asurlu tüccarların Anadolu’da tahıl ticareti üzerinde de etkili olduklarını gösterebilir.

rabi alahhinim

Kültepe metinlerinde sıkça geçen *alahhinum* ile Orta ve Yeni Asur belgelerinde de karşılaşılmaktadır. *alahhinum*’un Asurca bir kelime olmadığına dair ortak bir görüş vardır. E. Bilgiç, kelimenin geçtiği metin yerlerini “Yerli Dillere Has Appellatifler Listesi” başlığı altında kaydetmiştir.³⁸ K.R. Veenhof da Diakonof’un

³⁸ Bilgiç 1953, s. 75. Bilgiç sonraları *lahhinu* şeklinde karşılaştığını söylediği *alahhinum*’un Eski Asurcada geçtiği bazı metin yerlerini de vermiştir (s. 28, n. 68).

alahhinum'u Nuzi'de geçen, çoğul *alahhennena* kelimesiyle karşılaştırdığına ve bir Hurri terimi olarak tanımladığına atıf yapmıştır.³⁹

alahhinum için CAD'de (A/1 294) “idarî bir memur” anlamı verilmiş ve Eski Asur döneminde fonksiyonunun kesin olmadığı; bazı metinlerde önemli bir mevkii işgal eden, bazılarında tahıl ve gümüş ödemelerini toplayan bir görevli olarak geçtiği belirtilmiştir. AHw'de (30a) ise “değirmenci” olarak tanımlanmıştır. *rabi alahhinim* için CAD (A/1 296) ve CDA (10b) “bir memur” denilmekle yetinilmiştir.

alahhinum'un mahiyeti kelime anlamına dayanılarak çıkarılamamaktadır. Bir kurumu *bēt alahhinim* “*alahhinum* dairesi” ve bir âmiri *rabi alahhinim* “*alahhinum*lar başı” olduğu görülmektedir. Önemli bir memuriyet olduğu için birçok araştırmacı tarafından incelenmiş ve anlamına dair açıklamalar yapılmıştır.

alahhinum'a, K. Hecker⁴⁰ “değirmenci”; S. Bayram ve S. Çeçen⁴¹ “değirmenci, vekilharç”; M.T. Larsen⁴² “majordomo” anlamını vermişlerdir. E. Bilgiç, çeşitli meslek ve iş sınıfları başlığında aldığı *rabi alahhinim*'i “değirmenciler başı”⁴³ olarak tanımlamıştır. *alahhinum* hakkında en detaylı araştırmalar P. Garelli ve K.R. Veenhof tarafından yapılmıştır. P. Garelli, *rabi alahhinum*'un “sık sık Asurlular'la ticarî ilişkilerde bulunan, saraya veya yerel memurlara tahıl, kumaş, bakır ve gümüş gibi malları sağlayan memurların başı” olduğunu söylemiştir.⁴⁴ Onun görüşüne katılan K.R. Veenhof, *alahinnum*'ların

³⁹ Veenhof 1989, s. 525

⁴⁰ Hecker 1966, s. 53

⁴¹ Bayram-Çeçen 1996, s. 584

⁴² Larsen 1976, s. 359, n. 19

⁴³ Bilgiç 1948, s. 507, n. 90

⁴⁴ Garelli 1963, s. 218-221

ekonomide ve yönetimde önemli bir görev üstlendiğini belirtmiştir.⁴⁵ J.G. Dercksen de *alahhinum*'ların yerel ekonomide oynadığı rolün önemine değinmiş, bunların ticaretle uğraştıklarını ve saray için tüccarlardan mal satın aldıklarını belirtmiştir. Ona göre *rabi alahhinim*, saray adına ya da bağımsız olarak, Anadolu'da Asurlu tüccarlarla yapılan ticareti yöneten, bünyesinde birçok memur bulunan *bēt alahhinim* kurumunun başkanlığını yapıyordu.⁴⁶

Aşağıda *bēt alahhinim* geçen metinlerin ilgili kısımları verilmiştir.

İki Asurlu arasında yazılmış bir mektup olan BIN IV, 63'de *alahhinum* dairesinin tüccarlara bakır ödediği görülmektedir: ³⁾ URUDU *ša É a-lá-hi-nim* ⁴⁾ *iš-qá-lá-al-ma...* ¹²⁾ *i-na* URUDU [*ša É*] ¹³⁾ *a-lá-hi-nim lu i-a-am* ¹⁴⁾ *lu ša ba-ri-ni* ¹⁵⁾ URUDU *mì-ma lá i-dí-nu-ni-ni...* ²⁷⁾ <URUDU> *ša É a-lá-hi-nim a-na 5 u₄-me / i-ša-qal* “³⁻⁴⁾ *alahhinum* dairesinin bakırı ödenmemiştir... ¹²⁻¹⁵⁾ *alahhinum* dairesinin borcu olan, ister bana ister ikimize ait bakırdan bana hiçbir şey vermediler... ²⁷⁾ *alahhinum* dairesinin bakırı 5 gün içinde ödenecek”.⁴⁷

Asurlular arasında düzenlenen iki belgede *alahhinum* dairesi kumaş alıcısı olarak geçmektedir. JCS XIV, 561, No: 4: ²⁷⁾ 70 TÚG *a-na É a-lá-hi-nim* ²⁸⁾ *ša ki-ma ku-a-tí i-dí-nu* “70 (parça) kumaşı senin vekillerin *alahhinum* dairesine verdiler”. I, 575: ¹¹⁾ 22 TÚG *ku-ta-ni* ¹²⁾ *a-na É a-lá-hi-nim* ¹³⁾ *ni-dí-in* “22 (parça) *kutānum* kumaşını *alahhinum* dairesine verdik”.

⁴⁵ Veenhof 1989, s. 525. Veenhof, *alahhinum*'un fonksiyonlarıyla ilgili bazı metinleri de incelemiştir.

⁴⁶ Dercksen 1996, s. 166; Dercksen, *alahhinum*ların ticarî faaliyetlerinden de, metin yerlerini vererek bahsetmiştir.

⁴⁷ Dercksen 1996, s. 166, n. 520'de metnin ilgili kısımlarının tercümesi verilmiş; 4. satırdaki *išqalalma* formu “asmak, sallamak, sarkıtmak” anlamlarındaki (CAD Š/III, 330a) *šuqallulu* fiiliyle ilgili olarak değerlendirilmiştir.

CCT II, 30'da *alahhinum* dairesinin tahıl karşılığında kumaş aldığı anlaşılmaktadır: ²⁾... a-dí ³⁾ša É a-lá-hi-nim / šu-ma ú-lá-tam ⁴⁾ú-ša-bi-ú-kà ta-áš-bi-it ⁵⁾TÚG.HĪ^{tí}-šu / dí-šu-um... ²⁷⁾a-ša-me-ma ú-lù-tum ²⁸⁾ša wa-ar-ki-a i-dí-nu-ni-ku-nu-tí-ni ²⁹⁾kà-al-ma-tám ³⁰⁾lá-áp-ta-at / a-ma-kam ³¹⁾a-na a-lá-hi-ni / ke-nu-tim ³²⁾ša lá ni-ša-hu-tù / dí-ší-ma “²⁻⁵⁾ *alahhinum* dairesine gelince; eğer sana tahılı doyuracaklarsa (vereceklerse) kumaşlarını eksiksiz (olarak) ona ver... ²⁷⁻³²⁾ İşitiyorum ki, benden sonra size verdikleri tahıl böceklenmiştir. Orada dürüst, korkmayacağımız (güvenebileceğimiz) bir *alahhinum*'a onu (tahılı) ver.” Metnin 27-32. satırlarından anlaşıldığına göre, daha önce, belki de yine *alahhinum* dairesinden alınan tahıl böcekli çıkmıştır ve zorluk çıkarmayacak bir *alahhinum* memuruna geri verilmesi söz konusudur.

Bir *kārum* kararı olan Kt. a/k 606b⁴⁸ *bēt alahhinim* hakkında önemli bir belgedir: ¹⁾[k]a-ru-um dí-nam ²⁾i-dí-in-ma ³⁾ma-ma-an ša ší-ma-am ⁴⁾a-na É a-lá-hi-nim ⁵⁾i-dí-nu-ni a-dí ⁶⁾KÙ.BABBAR^{pu}-šu-nu ⁷⁾i-ku-nu-ni ⁸⁾ma-ma-an ⁹⁾ší-ma-am ¹⁰⁾a-na É a-lá-hi-nim ¹¹⁾ú-lá i-da-an... “¹⁻²⁾ *kārum* karar verdi: ³⁻⁵⁾ *alahhinum* dairesine mal veren kimsenin, ⁶⁻⁷⁾ onların gümüşleri kesinlik kazanıncaya (ödeninceye) kadar ⁸⁻¹¹⁾ kimse *alahhinum* dairesine mal vermeyecek”. Anlaşıldığı kadarıyla, *alahhinum* dairesi aldığı malların parasını ödemekte güçlük çekmektedir. *kārum* dairesi bu konuda önlem alarak *alahhinum* dairesinin, tüccarlardan daha önce aldığı malların ödemesini yapmadan, bu kuruma kimsenin mal vermemesini kararlaştırmıştır. Burada görüldüğü gibi, diğer bazı metinlerde de *alahhinum* dairesine ve *alahhinum*lara karşı nedenini bilemediğimiz bir güvensizlik duyulduğu anlaşılmaktadır. Meselâ TC III, 15'te: ²³⁾...a-lá-hi-num ²⁴⁾e i-š-li-ku-nu-ma /

⁴⁸ Albayrak 2000a, s. 114 ve Dercksen 1996, s. 166, n. 521'de metnin ilgili kısımlarının transkripsiyon ve tercümesi verilmiştir.

TÚG.Hİ^{tf} ²⁵⁾ *e ta-dí-na / ú-łá-tám* ²⁶⁾ *li-ig-mu-ra-ma* ²⁷⁾ *ú TÚG.Hİ^{tf} / ta-áš-bi₄-sú*
²⁸⁾ *dí-šu-um...* “*alahhinum* sizi aldatmasın! Kumaşları ona vermeyin, (önce) tahılı
ödesin ki onun memnuniyeti (için) kumaşları ona ver(in)” denilmektedir.

Bir metin bize *alahhinum*ların özel mülkiyete sahip olabildiğini, onları alıp satabildiğini gösterir. Kt. j/k 342: ¹⁾ *Za-ha-al-wa-an* ²⁾ *a-lá-hi-nim* *ša* ³⁾ *A-tù-ru-pá eq-lam* ⁴⁾ *a-na ší-mì-im i-dí-ma* “Aturupa (şehrinin) *alahhinum*’u Zahalwan tarlayı sattı”.⁴⁹ Bilindiği gibi, Kültepe metinlerinde taşınmaz mallardan özellikle tarlaların alım satımı hakkındaki belgelere çok az rastlanmaktadır. Ayrıca, burada olduğu gibi bazı metinlerde *alahhinum* memuru bağlı bulunduğu şehirle birlikte kaydedilmiştir.⁵⁰ Bu durum, bağımsız ve önemli şehirlerin hepsinde bir *alahhinum* kurumunun bulunduğunu akla getirmektedir.

(*rabi*) *alahhinum* memurunun üst düzey yöneticilerle anıldığı metinlere de rastlanılmaktadır. Kt. m/k 35: (Dubl. Kt. m/k 24): ¹²⁾ *4 ma-na KÙ.BABBAR ší-im pè-er-de₈-e* ¹³⁾ *KÌ Ha-pu-a-lá a-lá-hi-<ni>-im* *ša ru-ba-tim* “katırların[?] fiyatı (olan) 4 *mina* gümüş kraliçenin *alahhinum*’u Hapuala’da bulunmaktadır”.

CCT I, 33b: ¹⁹⁾ *1 ma-na KÙ.BABBAR iš-tí* ²⁰⁾ *a-lá-hi-nim* ²¹⁾ *ša be-el a-lim^{ki}*
“1 *mina* gümüş şehir beyinin *alahhinum*’undadır”.

KTK 106: ⁵⁾ *a-na 20 ma-na KÙ.BABBAR* ⁶⁾ *Šu-pu-na-ah-šu DUMU Ša-ra-ma* ⁷⁾ *GAL a-lá-hi-nim* *ša GAL sí-ki-tim* ⁸⁾ *qá-ta-tum...* “20 *mina* gümüş için *rabi sikkitim*’in *rabi alahhinim*’i Šarama’nın oğlu Šupunahšu kefildir”.

⁴⁹ Bayram 1997

⁵⁰ Kt. a/k 488b: 1 “*alahhinim Ninašaīm*”; Kt. b/k 682b: 6-7 “*alahhinim* *ša Talhat*”; Kt. 91/k 437: 21 “*alahhinim* *ša Taedizina*”; Kt. 87/k 447: 24 “*alahhinum* *ša Uša*”; CCT VI, 46b: *alahhinim Ušaieim*; KKS 21b: 5’: *alahhinim* *ša Tataša*

KKS 21b’de *rabi şabim* unvanlı Hiştahşu’nun Tataşa’lı *alahhinum* olan Ařēt’ten daha alt bir statüde olduğu görölmektedir.⁵¹ Metnin tableti olan KKS 21a’da kaydedilen 6 adet şahıs ismi “*alahhinum* Ařēt’in *upatinnumları*” olarak kaydedilmiştir.⁵² Bu metinde, *upatinnum*’un *alahhinum* memurlarına da verilebildiği görölmektedir.

Metinlerde, *rabi alahhinim* “*alahhinumlar* âmiri”nden farklı olarak *alahhinum rabium* “baş *alahhinum*” şeklinde yazılan tamlama ile de karşılaşılmaktadır. Bu iki tamlama arasında bir fark olmadığını, ikisinin de *alahhinum* kurumunun yöneticisini ifade ettiğini düşünüyöruz. *alahhinum rabium* metinlerde üç defa geçmiş, unvan sahiplerinin isimleri kaydedilmemiştir.⁵³ Bildiğimiz kadarıyla sadece KTK 106’da şarama adlı şahıs *rabi alahhinim* olarak kaydedilmiştir: ⁵⁾ *a-na* 20 *ma-na* KÙ.BABBAR ⁶⁾ şu-*pu-na-ah-şu* DUMU şa-*ra-ma* ⁷⁾ GAL *a-lá-hi-nim şa* GAL *sí-ki-tim* ⁸⁾ *qá-ta-tum...* “20 *mina* gümüş için *rabi sikkitim*’in *rabi alahhinim*’i şarama’nın oğlu şupunahşu kefieldir...”.
alahhinum’luk yapan şahışlar:

A-řé-e-et a-lá-hi-num (KKS 21a: 3, 9, 19; KKS 21b: 5’, 11’, 20’)

A-ta DUMU X-[...] *a-lá-hi-nim* (VS XXVI, 125: 5’)

Da-şu-şu-ú a-lá-hi-nim (CTMMA I, 84a: 38)

⁵¹ KKS 21b: ⁵⁾ [*KÍřİB A-ří-e-et a-lá*]-*hi-nim şa Ta-ta-şa*^{1 6)} [*KÍřİB Hi-iş-ta-ah-şu*] GAL şa-*bi-şu*

⁵² KKS, 21a: ⁴⁾...*Hi-iş-ta-ah-şu* ⁵⁾ GAL şa-*bi-im Uř-ha-ta* ⁶⁾ *A-zu Ku-lá-ku-lá Ha-şu*¹⁻ⁱ ⁷⁾ *ù Ha-pu-a-lá ki-ma* ⁸⁾ *ù-pá-tí-nim* ⁹⁾ şa *A-ří-e-et a-lá-hi-num* “*rabi şabim* Hiřtahřu, Uřhata, Azu, Kulakula, Hařui ve Hapuala *alahhinum* Ařēt’in *upatinnumları* olarak...”.
⁵³ BIN VI, 66: ³²⁾... *a-na* ³³⁾ *a-lá-hi-nim* GAL / *e-li-a-ma* “baş *alahhinum*’a çıktım ve”; TC III, 181:

¹⁾ 10 *na-ru-uq GÍG* ²⁾ *a-lá-hi-num* GAL “10 çuval iyi buğday baş *alahhinum* (‘dadır)’”; Kt. o/k 60:

¹³⁾ 1 *ma-na* KÙ.BABBAR / *iş-tí*¹⁴⁾ *a-lá-hi-nim* GAL “1 *mina* gümüş baş *alahhinum*’dadır” (Albayrak 2005a).

Ha-da-i-kur a-lá-hi-nim (Kt. 91/k 410: 3)⁵⁴

Ha-pu-a-lá a-lá-hi-<ni>-im (Kt. m/k 24: 13; Dubl. Kt. m/k 35)

Ha-ar-šu-um-nu-ma-an a-lá-hi-nim (TC I, 87: 26)

Ha-šu-ah-šu a-lá-hi-nim (Kt. 93/k 946: 6)

Ha-šu-i a-lá-hi-nim (Kt. k/k 32: 1, 10)

Ka-ri-a a-lá-hi-num (Kt. 76/k 158: 19)

Ni-wa-šu [a-lá]-hi-nim (Kt. k/k 128: 13)

a-lá-hi-nim Ta-li-a (KUG 26: 12)

Ú-li-li-ú-ma-an a-lá-hi-nim (Kt. n/k 842: 10)⁵⁵

Za-ha-al-wa-an a-lá-hi-nim (Kt. j/k 342: 1)⁵⁶

rabi alpātīm

alpūm “sığır” kelimesinin çoğul formuyla teşkil edilmiş *rabi alpātīm*’e şimdiye kadar, sadece bir yerde Kulakula adlı yerli bir şahsın unvanı olarak karşılaşılmıştır.⁵⁷

rabi alpātīm unvanının varlığı Anadolu saraylarının büyükbaş hayvan sürülerine sahip olduğunu göstermektedir. Bu unvan sahiplerinin hayvanların bakımıyla ilgili çoban, bakıcı vb. şahısların âmirleri olduğu anlaşılmaktadır.

⁵⁴ Veenhof 2003

⁵⁵ Uzunlamoğlu 1993

⁵⁶ Bayram 1997

⁵⁷ EL I, 219: 21

rabi awīlim

Başta Hammurabi kanunu olmak üzere Mezopotamya kaynaklarından, toplumda üç sosyal sınıf olduğu iyi bilinmektedir: *wardum* “köle”, *muškēnum* “yarı hür kişi”⁵⁸ ve *awīlum* “adam”. Aslında “adam” anlamındaki *awīlum* Hammurabi kanununda “özgür vatandaş” anlamında da kullanılmaktadır.⁵⁹ Anadolu’da bu sosyal sınıflar hakkında hemen hemen hiçbir bilgimiz yoktur.

rabi awīlim, henüz yayınlanmamış Kt. 91/k 282: 22’de⁶⁰ Baritiya’nın ve Kt. 87/k 39: 27’de Tamria’nın unvanı olarak geçmektedir. Kt. 87/k 39’u neşreden V. Donbaz⁶¹ *rabi awīlim*’i “memurlar âmiri”; K. Hecker⁶² “adamlar âmiri” olarak tanımlamışlardır. J.G. Dercksen, *rabi awīlē* olarak telaffuz ettiği unvanın, kendilerine *arhalum-unuššum*, *tuzinnum* gibi topraklar tahsis edilen hür vatandaşların (*ša/bēlu unuššim*; *ša/bēlu tuzinnim*) işlerini denetleyen bir memur olabileceğini söylemiştir.⁶³ Biz de Dercksen’nin bu görüşüne katılıyoruz.

rabi battim

Bildiğimiz kadarıyla, Mezopotamya kaynaklarında *rabi battim* unvanına rastlanmamaktadır. E. Bilgiç, neşrettiği Kt. g/t 36’da geçen, GAL *ba-tim* şeklinde okuduğu unvana, *battum* “çevre, kenar, dış taraf” (CDA 41a) anlamlarına dayanarak “bölge, çevre komutanı” anlamını vermiştir.⁶⁴ V. Donbaz ise, bu unvanı Mari’de

⁵⁸ *muškēnum* için CDA’de (222a) “saraya bağımlı, yoksul kişi” anlamları verilmektedir.

⁵⁹ Tosun-Yalvaç 1989, s. 86-181

⁶⁰ Unvanın geçtiği satır hasarlı olduğu için GAL işareti tamamlanmıştır.

⁶¹ Donbaz 1993, s. 147

⁶² Hecker 2003, s. 184, n. 4

⁶³ Dercksen 2004b, s. 142. Dercksen, II. tabakadan iki şahsın bu unvanla bilindiğini belirtmiş ve unvanların geçtiği metin yerlerini vermiştir (n. 19).

⁶⁴ Bilgiç 1964, s. 139. Bilgiç, *battum* kelimesinin geçtiği metin yerlerini de vermiştir.

geçen *pattum* “(bölge) sınırı” (CDA 270b) kelimesiyle ilişkilendirerek GAL *pá-tim* şeklinde okumuş ve “hudut / sınır âmiri” olarak tanımlamıştır. Donbaz, Kt. ş/t 92: 5’te de *ša DUMU GAL patī* “sınırlar âmirinin oğlu” ifadesinin geçtiğini belirtmiştir.⁶⁵

İdarî bir belge olan Kt. g/t 36’da, unvanlarıyla birlikte kaydedilen şahısların bulundukaları şehirler de belirtilmiştir. Aynı ayrı şehirlerde bulunan üç farklı *rabi battim*’in zikredilmesi, onların bu bölgelerin âmiri olduklarını gösterebilir. Bu şehirler de muhtemelen Kaniş krallığına bağlı yerleşimler olmalıdır.

Kt. g/t 36: ⁸⁾ *Ma-ma-ru-wa-tí-a / ša GAL ba-tim* ⁹⁾ *i-na a-lim^{ki} Par-wi-a* ¹⁰⁾ *Ru-wa-ti-a / ša GAL ba-tim* ¹¹⁾ *i-na a-lim^{ki} / Sá-pá-lá* ¹²⁾ *Pè-ru-wa / ša GAL ba-tim* ¹³⁾ *i-na a-lim^{ki} / Wa-ar-ša-ma* “Bölge âmiri Mamaruwatiya Parwia şehrinde, bölge âmiri Ruwatiya Sapala şehrinde, bölge âmiri Peruwa Waršama şehrinde”

rabi dayyālim

Sözlüklerde, *dayyālu*’nun Eski Asurca’da geçtiği kaydedilmemiştir. Yeni Asur ve Yeni Babil’de geçen *dālu* “dikkatlice izlemek, gözlemek” (CAD D, 59) fiilinden türetilen *dayyālu* “gözcü, izci, müfettiş” (CAD D, 27; CDA 58); bu mesleğin âmiri olan *rabi dayyāli* ise “müfettiş âmiri” (CAD D, 28a) anlamlarına gelmektedir.

Kültepe tabletleri arasında *rabi dayyālim* bir toplu kayıt belgesi olan Kt. n/k 1429’da şöyle geçmektedir: ⁸⁾...5 *ma-na URUDU iš-tí* ⁹⁾ *GAL da-a-lim Ha-da-[x x]* “5 *mina* bakır casuslar âmiri Hada-[x]’dadır”.⁶⁶

⁶⁵ Donbaz 1990, s. 441

⁶⁶ Unvan sahibinin isminin de kaydedildiği metin hasarlı olduğu için şahıs adının son kısmı okunamamıştır. Bir yerli ismi olan “Hadaikur” olarak tamamlanabilir.

Metni neşreden H. Sever ve S. Çeçen “istihbarat şefi” olarak aldıkları *rabi dayyālim*’in, o dönemde şehir devletleri arasındaki aşırı mücadeleden dolayı kralların casusluk ve bilgi toplamak için teşkilat kurduklarının kanıtı olduğunu söylemişlerdir.⁶⁷ K. Hecker de unvanı “gözcüler, casuslar başı” şeklinde tanımlamıştır.⁶⁸

rabi eriqqātim

P. Garelli, BIN VI, 258: 7-8’de geçtiğini belirttiği ve *eriqqum*⁶⁹ kelimesiyle ilgili olarak *rabi [e]riqqātim* şeklinde okuduğu ifadeye “arabalar başı” anlamını vermiştir.⁷⁰ K.R. Veenhof bu unvanın şüpheli görüldüğünü; GAL ideogramının DUB ideogramı ile birleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁷¹ J.G. Dercksen de arabalarla ilgili saray personellerinin belirli bir unvana sahip olup olmadıklarının bilinmediğini bununla birlikte, *rabi eriqqātim* “arabalar başı” gibi bir unvanın da bulunmadığını söylemiştir. Dercksen, Garelli’nin bu unvanın geçtiğini işaret ettiği BIN VI, 258’in bir envanter listesi olduğunu ve 8. satırda geçen, []-ri-ga-tum şeklinde okuduğu kelimenin muhtemelen bazı nesneleri gösterdiğini ifade etmiştir.⁷²

Varlığı hakkında tartışma olduğu için *rabi eriqqātim* için biz de Dercksen ve Veenhof’un görüşlerine katılıyoruz.

⁶⁷ Sever-Çeçen 1994, s. 203

⁶⁸ Hecker 2003, s. 184, n. 4

⁶⁹ CAD’de (E, 296a) “dört tekerlekli yük arabası; at arabası” anlamları verilen *eriqqum* hakkında detaylı bilgi için bkz. Balkan 1979.

⁷⁰ Garelli 1963, s. 217

⁷¹ Veenhof 1972, n. 519

⁷² Dercksen 1996, s. 65, n. 207

rabi eşi

“Ağaç, odun, kereste” anlamlarına gelen *eşum* (AHw 390b; CAD I, 214b) ile metinlerde “x *šeql kaspum ana eşi*; x *eriqqātim (ša) eşi*” vb. ifadeler içerisinde sıkça karşılaşılmaktadır. *rabi eşi* için CAD’da (I, 219b) “bir saray memuru”; AHw’de (319a) ise “ağaç(lar) gözcüsü” anlamları verilmiştir.

rabi eşi Kültepe’de iki metinde geçmektedir. EL I, 219: ¹⁷⁾ İGİ A-lu-ud-hu-ha-ar-ša ¹⁸⁾ GAL e-šī “*rabi eşi* Aludhuharša’nın huzurunda”; Kt. d/k 25a: ¹⁾ KİŞİB Ta-ri-ku-da ²⁾ GAL e-šī “*rabi eşi* Tarikuda’nın mührü”.

G. Eisser ve J. Lewy, unvanı GAL e-zi olarak okumuşlar ve “keçiler başı” anlamını vermişlerdir. e-zi’nin “keçi” anlamındaki *enzu* (CDA 74b) olduğunu söyleyerek, *rabi sisīm* “atlar başı”, *rabi alpātim* “sığırlar başı” unvanlarını örnek göstermişlerdir.⁷³ P. Garelli de bu unvanın “keçiler başı” anlamına geldiğini vurgulamakla beraber e-zi’nin *eşum* “odun, ağaç” ile irtibatlı olabileceğini belirtmiştir.⁷⁴ E. Bilgiç ise *rabi eşi* şeklinde okuduğu unvanı “odunlar başı” olarak tanımlamıştır.⁷⁵

Kt. 90/k 341: 17-19’da: *Ī-dī-sú-en₆ ša É e-šī tap-pá-i* “ağaç evinden İdi-Suen meslektaşımıdır” ifadeleri geçmektedir. Metni yayınlayan C. Michel ve P. Garelli *bēt eşi*’nin, başkanlığını *rabi eşi*’nin yaptığı bir kurum olabileceğini söylemişlerdir.⁷⁶ Bildiğimiz kadarıyla başka bir yerde geçmeyen bu tabirin ağaçla ilgili idarî bir kurum olup olmadığı açık değildir. Belki de *bēt eşi* “odun deposu” anlamında kullanılmıştır.

⁷³ Eisser-Lewy 1930, s. 211, n. a

⁷⁴ Garelli 1963, s. 216, n. 1

⁷⁵ Bilgiç 1948, s. 508, n. 97

⁷⁶ Garelli-Michel 1997, s. 240

Koloni devri Anadolu'sunda, ahşap eşya yapımında, sanayide, ısınmada kullanılan tek malzeme olan ağacın saraya ve saraya bağlı kurumlara tedariki gerekmektedir. Ağaçların ormanlardan kesilmesi, nakliyesi, dağıtılması, kereste haline getirilmesi gibi işlerle görevli, oduncu diyebileceğimiz işçiler olmalıdır. *rabi eşi* unvanlı memurların, bu işçilerin denetçisi olduğu söylenebilir. Bu unvanı bugünkü “ormancı” mesleğiyle karşılaştırmak mümkündür.

rabi haṭṭim

“Asa, sopa” anlamlarındaki *haṭṭum* ile oluşturulmuş *rabi haṭṭim*'e CAD'de (H, 156a) “haberci”, AHW'de (337b) ise “bir saray memuru” anlamları verilmiştir.

E. Bilgiç, saray işlerini gören memurlar sınıfına koyduğu *rabi haṭṭim*'i “asacı başı” olarak tanımlamıştır.⁷⁷ P. Garelli de “belki asa taşıyan kişi” şeklinde açıkladığı unvana “şef asacı” anlamını vermiştir.⁷⁸

rabi haṭṭim'e, bir toplu kayıt belgesi olan KTHahn 36'da *bēt rabi haṭṭim* tamlaması içinde karşılaşılmaktadır: ²⁵⁾ 2/3 *ma-na* 5 *GÍN iṣ-tí* ²⁶⁾ É GAL *ha-ṭim* “45 *šeḡel* (gümüş) *rabi haṭṭim*'in evindedir”.

Bildiğimiz kadarıyla, sahipleriyle birlikte dört metninde geçen⁷⁹ *rabi haṭṭim* iki mühür baskısında Satipra'nın; iki yerde Zuliya ve Kubidaya'nın unvanı olarak kaydedilmiştir.

⁷⁷ Bilgiç 1948, s. 507, n. 81

⁷⁸ Garelli 1963, s. 216

⁷⁹ V. Donbaz, Kt. 00/k 18: 2'de geçen *Kammalia ša hattim* ifadesini “asadan sorumlu Kammalia” olarak tercüme etmiştir (Donbaz 2004, s. 188, 189). Ancak metinlerde Hattuš yerine yazılan Hattum'un bir şehir olduğu iyi bilinmektedir (Nashef 1991, s. 57).

Kt. o/k 55: ⁵⁾ *Ku-bi₄-da-a GAL ha-ṭim...* ¹⁴⁾ *Ku-bi₄-da-a GAL ha-ṭim* “*rabi haṭṭim* Kubidaya”.

Kt. a/k 318: S.M.B.: *Sà-ti-ip-ra GAL ha-ṭi-im* “*rabi haṭṭim* Satipra”. KKS 45b: S.M.B.: [*Sà-ti-ip-*]ra [*GAL ha-ṭi-im*] “*rabi haṭṭim* Satipra”.

Kt. 79/k 1: ⁹⁾ *Zu-li-a GAL ha-ṭim* “*rabi haṭṭim* Zuliya”.

rabi huršātim

“Kiler, ambar, depo” anlamlarına gelen *huršum* (CAD H, 256a) ile teşkil edilmiş *rabi huršātim* unvanı birçok araştırmacı tarafından “depolar âmiri” olarak tanımlanmıştır.⁸⁰

Metinlerde sıkça geçen ifadelerden, tüccarların ticarî mallarını evlerindeki *huršum* denilen odalarda muhafaza ettikleri anlaşılmaktadır. Sarayların da yiyecek malzemesi, kumaş ve çeşitli madenleri *huršum*’da depoladıklarını gösteren metinler bulunmaktadır. Kt. n/k 1318: ⁹⁾ *e-mu-qá-tám e-pu-uš-ni-a-ti-ma* ¹⁰⁾ *ú-nu-ut-ni / a-na* ¹¹⁾ *É.GAL^{lim}-šu / ú-šé-li-ma* ¹²⁾ *i-hu-ur-ší-im / ik-ta-na-ak* “(*rubaum*) bize kötü davrandı, bizim mallarımızı sarayına çıkarttı ve deposunda mühürledi”.⁸¹ Bu ifadeler ve yedi metinde karşılaştığımız *rabi huršātim* unvanı saraylarda da malları saklamak için *huršum* depolarının kullanıldığını göstermektedir.

rabi huršātim’ler genellikle (belki de hediye olarak) kumaş alıcısı şeklinde geçmektedir. CCT III, 28b: ¹⁰⁾ 22 TÚG *a-na ší-mi-im* ¹¹⁾ *É.GAL^{lím} il₅-qé* ¹²⁾ 1 TÚG *a-na GAL hu-ur-ša-tim* ¹³⁾ *A-ta-ta* ¹⁴⁾ *i-ší...* “22 (adet) kumaşı saray satın aldı, Atata’da depolar âmiri için 1 (parça) kumaş vardır”.

⁸⁰ Bilgiç 1964, s. 139; Orlin 1970, s. 80; Günbattı 1987a, s. 7; Dercksen 2000, s. 146. Krş. CAD H, 256a

⁸¹ Çeçen 1990a

VS 26, 146: ⁵⁾ *a-ha-ma* 1 TÚG *ku-sí-tám* ⁶⁾ *i-na* É^dİM ⁷⁾ GAL *hu-ur-ša-tim*
⁸⁾ *il₅-qé* “ayrıca, 1 (parça) *kusītum* kumaşını depolar âmiri tanrı Adat tapınağında aldı”.

Kt. 91/k 108: ¹⁾ 5 TÚG.Hİ SİG₅ *a-na* ²⁾ GAL *hu-ur-ša-tim* ³⁾ *a-dí-in* “5 (parça) kaliteli kumaşı depolar âmirine verdim”.

Kt. m/k 135: ¹⁷⁾ *a-na-kam* / *a-na* GAL *hu-ur-š[a]-tim* ¹⁸⁾ <*a-na*> TÚG.HI.A
pì-i a-dí-in “burada depolar âmirine kumaş için söz verdim”.

Kültepe’den iki önemli idarî belge olan Kt. g/t 36 ve Kt. g/t 42+z/t 11’de *rabi huršātim* olarak Halkiašu adlı şahıs kaydedilmiştir. Kt. g/t 36: ¹⁾ ^m*Ku-ra-ri* ^m*Īn-a-ar*
²⁾ ^m*Ī-na-ar-ma* ^m*Ha-ar-ša* ³⁾ ^m*Ša-hi-šu-nu-mì-in* ⁴⁾ ^m*Ki-pá-nu* ^m*Ha-nu-wa* ^m*Ha-pu-wa-šu* ⁵⁾ 8 *a-wi-lu* / *a-nu-tum* ⁶⁾ *ur-ki* / *Ha-al-ki-a-šu* ⁷⁾ GAL *hu-ur-ša-tim* “Kurari, Īnar, diğer Īnar, Harša, Šahušunumin, Kipanu, Hanuwa, Happuwašu bu 8 adam depolar âmiri Halkiašu’nun arkasındadır (emrindedir)”.

Kt. g/t 42+z/t 11: ³⁴⁾ ... 15 *qá-qá-da-t[um]* ³⁵⁾ *ur-ki* *Ha-al-ki-a-šu* ³⁶⁾ GAL *hu-ur-ša-tim* “15 kişi depolar âmiri Halkiašu’nun arkasındadır (emrindedir)”.
 Depolar âmiri Haikiašu’nun emrinde çalışan bu kişiler sarayın depolarındaki malların nakliyesi ve korunmasıyla ilgili görevliler olmalıdır.

Bir *iqqāti* tastik vesikası olan, köle satışıyla ilgili Kt. 89/k 371’de⁸² Kunuwān adlı şahıs depolar âmiri olarak geçmektedir: ⁵⁾ KİŠİB *Ku-nu-wa-an* GAL *hu-ur-ša-tí* “depolar âmiri Kunuwān’ın mührü”.

⁸² Donbaz 1993

rabi kakki

İlk anlamı “silah” olan *kakkum* (CAD K, 50b) Kültepe metinlerinde çoğunlukla “silahını alıp gitmek / gelmek” deyimini içerisinde geçmektedir.⁸³ *rabi kakki* için CAD’de (K, 57b) “yüksek rütbeli bir memur”; AHw’de (422a) “silahlar şefi”; CDA ise (141b) “cephaneci” anlamları verilmiştir.

rabi kakki’yi P. Garelli⁸⁴ “cephaneci başı, silahçılar başı”; E. Bilgiç⁸⁵ “silahlar başı” olarak tanımlamışlardır. J. Lewy ‘*rabi kakki* unvanına sahip kişilerin Asur devleti adına çalıştıklarını; Anadolu’da yerlilerin silah elde etmesini ve kullanmasını engellediklerini’ ileri sürmüştür. L.L. Orlin bu görüşe katılmamaktadır.⁸⁶

Bazı metinlerden anladığımız kadarıyla, aralarında devamlı bir mücadele olan Eski Anadolu şehir devletlerinde silahların ne derece önemli olduğu açıktır. Silahlarla ilgili her türlü işten *rabi kakki* unvanlı memurlar görevli olmalıdır; silah yapımında kullanılan gerekli malzemenin temini; silahların askerlere dağıtımı; toplanıp korunduğu cephanelik diyebileceğimiz depoların denetimi ve korunması gibi görevleri olduğunu söyleyebiliriz.

rabi kakki iki metinde kumaş alıcısı olarak geçmektedir. BIN IV 163:

⁴⁾ 5 TÚG *a-na GAL kà-ke-e* “5 (adet) kumaş silahlar başı için”.

⁸³ ATHE 27: ¹¹⁾... *kà-ki* ¹²⁾ *a-lá-qé-ma a-na-ku-ma* ¹³⁾ *e-tí-qá-kum* “silahımı alacağım ve ben sana (oaraya) geçeceğim”; TC III 25: ¹⁸⁾ *kà-ki a-lá-qé-ma* ¹⁹⁾ *a-Bu-ru-uš-ha-tim* ²⁰⁾ *a-ta-lá-ak* “silahımı alacağım ve Buruṣhattum’a gideceğim”; TTC 5: ¹⁰⁾ *ù a-na-ku* ¹¹⁾ *kà-ki / a-lá-qé-a-ma* ¹²⁾ *a-ta-bi-a-ma* ¹³⁾ *a-ta-lá-kam* “ve ben silahımı alacağım, kalkıp geleceğim”.

⁸⁴ Garelli 1963, s. 216

⁸⁵ Bilgiç 1948, s. 507, n. 85

⁸⁶ Orlin 1970, s. 156–157, n 104

TC III 158: ⁷⁾... 4 TÚG *a-na* GAL ⁸⁾ *kà-ki ni-dí-in* “4 (adet) kumaşı silahlar başına verdik”.

V. Donbaz, Kt. j/k 625: 4, 5'i KİŞİB *Pi-it-ha-na* [GAL] *qá-qí-dí* şeklinde okumuş ve “başlar (organizasyonlar) [şefi] Pithana” olarak tercüme etmiştir.⁸⁷ Buradaki *qá-qí-dí* kelimesini, *rabi qaqqidi* diye bir unvan tanımadığımız için *kà-ki-im*⁷ şeklinde düzeltmek istiyoruz.

rabi kalbātīm

“Köpek” anlamındaki *kalbum*’un (CAD K, 68a) feminen-çoğul haliyle oluşturulmuş *rabi kalbātīm* unvanına sözlüklerde rastlanmamaktadır. Bir meslek adı olarak sadece Yeni Asur’da *ša kalbē* “(av) köpekleri gözcüsü” (CAD K, 73a) geçmektedir.

C. Günbattı bu unvanı Hitit metinlerinde geçen LÚ UR.Gİ₇; GAL LÚ^{meš} UR.Gİ₇ ve Osmanlı saray teşkilatındaki, bir av köpeği cinsi olan zağarlardan sorumlu kişilerin denetçisi şeklinde tanımladığı “zağarcı başı” unvanıyla karşılaştırmıştır. Günbattı, günümüzde olduğu gibi Eski Anadolu ve Mezopotamya’da köpeklerin koruyuculuk ve iz sürme özelliklerinden yararlanıldığını belirterek *rabi kalbātīm*’in saray ve ona bağlı kuruluşlarda beslenen köpeklerin bakıcılarının başı olduğunu söylemiştir.⁸⁸ K. Hecker de unvana “köpekler gözcüsü” anlamını vermiştir.⁸⁹

J.G. Dercksen Kt. g/t 36: 8, 10 ve 12’de geçen ŞA *ša* GAL *ba-tīm* ifadelerini ŞA *ša kal-ba-tīm* şeklinde okumuş ve “köpeklerle ilgili ŞA” olarak tercüme etmiştir. Biz bu görüşe katılmıyoruz.

⁸⁷ V. Donbaz 1989, s. 84-85

⁸⁸ Günbattı 1990, s. 464-465, n. 11

⁸⁹ Hecker 2003, s. 184, n.4

Saraylarda köpek yetiştirilmesinin nedenleri onların bekçilik, çobanlık ve özellikle avcılık gibi vasıflarından yararlanmak olmalıdır. Bilindiği gibi, eski çağlarda geyik, tavşan, ceylan gibi yaban hayvanlarını avlamada özellikle köpekler kullanılıyordu. Kralların birçoğunun avlanmaya meraklı oldukları düşünülürse, tazı, zağar gibi av köpeklerine büyük önem verdikleri ve bunların beslenmesi, eğitilmesi, ava hazırlanması gibi işlerde *rabi kalbātīm* “köpekler âmiri” unvanlı kişileri görevlendirdikleri söylenebilir.

İki Kültepe metninde rastlanılan *rabi kalbātīm* unvanlı şahıslar şahit olarak kaydedilmiştir. Kt. c/k 1641: ¹⁷⁾ İGİ *Na-wa-šu* GAL *kál-ba-tīm* “Köpekler âmiri Nawašu’nun huzurunda”.⁹⁰

Kt. v/k 65: ¹⁷⁾ İGİ *Ší-pu-na-ah-šu-uš* ¹⁸⁾ GAL *kà-al-ba-tīm* “Köpekler âmiri Šipunahšuš’un huzurunda”.⁹¹

rabi karānim

rabi karānim, Kültepe metinlerinde daha çok *kirānum* yazılışıyla geçen *karānum* “üzüm, bağ; şarap” kelimesiyle teşkil edilmiştir Yeni Asur kaynaklarında *rab karāni* şeklinde geçen unvan “şarap denetçisi” olarak tanımlanmıştır (CAD K, 202b).

“Şaraptan sorumlu memur” şeklinde tanımlayabileceğimiz *rabi karānim* saraya ait bağlardan, şarap üretiminden ve ticaretinden sorumlu bir memur olmalıdır.

rabi karānim sadece, Asurlular ve yerliler arasında düzenlenmiş bir senet olan Kt. 93/k 946’da Šimnuman’ın unvanı olarak geçmektedir: ¹⁾ KİŞİB *Ší-im-nu-ma-an* GAL *kà-ra-nim* “*rabi karānim* Šimnuman’ın mührü”.

⁹⁰ Albayrak 2006

⁹¹ Günbattu 1990

rabi kiriātim

Eski Asurcada *kirium* şeklinde telaffuz edilen *kirûm* “meyve bahçesi” kelimesinin feminen-çoğul formuyla oluşturulmuş *rabi kiriātim*’e sadece Kt. 87/k 253’te, Hištahšu’nun unvanı olarak rastlanmaktadır. Bu metni neşreden K. Hecker GAL *ki-ri-a-tim* şeklinde okuduğu unvana “bahçeler âmiri” anlamını vermiştir. Hecker ayrıca, “şölen, ziyafet, festival” anlamlarındaki *qēritum*’a (CDA 288b) işaret ederek, unvanın, GAL *qí-ri-a-tim* şeklinde “şef garson” olarak da alınabileceğini belirtmiştir.⁹²

J.G. Dercksen GAL *ki-ri-a-tim* şeklinde okuduğu unvana “meyve bahçeleri başı” anlamını vermiştir.⁹³ Biz de Dercksen’in görüşüne katılmaktayız. *rabi kiriātim*’ler sarayın mülkiyetinde olan meyve bahçelerinin denetiminden sorumlu memurlar olmalıdır.

rabi kiša/erānim

CAD’de (K, 450a) yabancı bir kelime olduğu belirtilen *kišarānum*’a “bir yiyecek” anlamı verilmiştir. Bu kelimeyle Kültepe metinlerinde üç yerde karşılaşılmaktadır. KUG 26: 13: ¹²⁾... 21 ½ GÍN KÙ.BABBAR ¹³⁾ a-na *ki-ša-ra-nim áš-qúl* “21 ½ sheqel gümüşü *kišarānum* için tarttım”; KTK 68: ¹³⁾ ¼ GÍN KÙ.BABBAR a-na *ki-še-ra-nim* ¹⁴⁾ áš-qúl “1/4 sheqel gümüşü *kišarānum* için tarttım”.

Hapishaneden gönderilmiş bir mektup olduğu anlaşılan Kt. b/k 95’te⁹⁴ ise şu ifadeler geçmektedir: ³¹⁾ *ki-ša-ra-num e-ší-iš* ³²⁾ *uš-té-li-a-ni* “*kišarānum* beni derhal

⁹² Hecker 1997, s. 170-171, n. 23

⁹³ Dercksen 2004b, s. 161-162

⁹⁴ Balkan 1967

yukarı çıkarttırdı”. Görüldüğü gibi ilk iki metinde ödemesi yapılan *kiša/erānum*’un ne olduğu anlaşılamamaktadır. Ancak üçüncü metinde bir görevliyi karşıladığı açıktır.

Metinlerde sadece bir kez rastlanan *rabi kiša/erānim*’e M. Müler ve J. Marzahn, şüpheli olarak “gardiyanlar âmiri” anlamını vermişler, *kiša/erānum* ile “hapishane” anlamındaki *kišeršum*’un ortak bir Anadolu kelimesinden türetildiğini ileri süren K. Deller’in ‘Kt. b/k 95: 31’de geçen *kiša/erānum*’un hapishane ile ilgili bir şahsı veya mesleği karşıladığından *rabi kiša/erānim*’in “gardiyanlar başı” olarak tanımlanabileceği’ görüşünü belirtmişlerdir.⁹⁵

rabi kiša/erānim sadece VAT 4534’te şahit Kapazunuwa’nın unvanı olarak geçmektedir: VAT 4534: ²¹⁾ İGİ Kà-pá-zu-nu-wa GAL ki-ša-ra-nim “*rabi kišarānim* Kapazunuwa’nın huzurunda”.⁹⁶

rabi kitātim

Eski Asurca metinlerde *kitātum* olarak çoğul halde de geçen, *kitû* “keten” (CAD K, 473a) kelimesiyle teşkil edildiği düşünülen *rabi kitātim* sadece BIN IV, 160’da geçmektedir: ⁷⁾... 60 *ma-na* URUDU *šít-kam* ⁸⁾ KÍ GAL *ki-ta-a-tim*... “60 *mina* kırık bakır *rabi katātim*’dedir...”

rabi kitātim için CAD’de (K, 475b) verilen “ketenle ilgili bir memur” anlamına J.G. Dercksen⁹⁷ ve P. Garelli⁹⁸ de katılmaktadır. E. Bilgiç ise bu unvanın *kittu* “hakikat, doğruluk” ile ilgili olabileceğini söylemiştir.⁹⁹ Eğer *rabi kitātim*’in

⁹⁵ Müler-Marzahn 2000, s. 302

⁹⁶ Müler-Marzahn 2000

⁹⁷ Dercksen 1996, s. 195

⁹⁸ Garelli 1963, s. 217, n. 7

⁹⁹ Bilgiç 1948, s. 508, n. 99

ketenle ilgili bir memur olduğu kabul edilirse, bu durum, Anadolu’da keten bitkisi yetiştirildiğine ve işlendiğine kanıt teşkil etmektedir.

rabi lāsimum

lasāmu “hızlı hareket etmek, koşmak” fiilinden türetilen *lāsimum* için CAD’de (L, 106b) “hızlı haberci, (orduda) öncü”; CDA (178b) ve AHW’de (539a) “koşucu, haberci, kurye” anlamları verilmiştir. Tabletlerde çok az karşılaşılan bu kelime Kültepe’de bulunmuş, Akad kralı Sargon’un askerî başarılarının anlatıldığı, edebî nitelikte bir metin olan Kt. j/k 97’de¹⁰⁰ şöyle geçmektedir: ²³⁾ 3 *li-me-e / lá-sí-mu-a* ²⁴⁾ *ša / ar-kà-tim / e-ku-lu-ni* “3 bin *lāsimum*’unun yiyecekleri sağrı etidir”. Görüldüğü gibi Sargon’un ordusunda 3 bin *lāsimum* olduğu kaydedilmiştir.

lāsimum kelimesinden teşkil edilmiş *rabi lāsimum* unvanıyla iki metinde karşılaşılmaktadır. Kt. o/k 60: ¹⁵⁾ *i-na ½ ma-na* KÙ.BABBAR ¹⁶⁾ 3 GÍN KÙ.BABBAR *il₅-qé-ma* ¹⁷⁾ *[a]-na ra-dí-e-[im]* ¹⁸⁾ *[a-na]* GAL *lá-sí-[mì-im]* ¹⁹⁾ *i-dí-in...* ³⁰⁾ *Ma-li-ih-šu / i-li-kam-ma* ³¹⁾ 15 GÍN KÙ.BABBAR / *i-na Ta-lá-ša-nim* ³²⁾ GAL *lá-sí-mì-im il₅-e-kà-ma* ³³⁾ *ù dí-šu-um* “¹⁵⁻¹⁹⁾ 30 *šeql* gümüşten 3 *šeql* gümüşü aldı ve rehberliği için *rabi lāsimum*’e verdi...³⁰⁻³³⁾ Malihšu buraya gelip, 15 *šeql* gümüş (için) Talašannum’da *rabi lāsimum* seni zorlamıştı, ona ver”.¹⁰¹ Metnin 15-20 satırlarından anlaşıldığına göre *rabi lāsimum* muhtemelen bir kervana rehberlik yapmış ve karşılığında ücret almıştır. 31-32. satırlarda ise *rabi lāsimum*’le ilgili olarak, metinlerde ilk kez karşılaşılan ve muhtemelen bir yer ismi olan

¹⁰⁰ Günbattı 1997

¹⁰¹ Albayrak 2005a

Talašannum¹⁰² geçmektedir. Bu yerin, unvan sahibinin ikamet ettiği şehir olup olmadığı açık değildir.

Unvan sahibinin adının da şahit olarak kaydedildiği diğer metin, Ib tabakasına aittir. Kt. 87/k 39: ²⁰⁾ İGİ *Pé-ru-a* GAL ²¹⁾ *lá-sí-me-e be-el₅-šu* “onun (Kikaršan) beyi *rabi lāsimum* Peruwa’nın huzurunda”.¹⁰³

K. Hecker¹⁰⁴ ve V. Donbaz¹⁰⁵ *rabi lāsimum* için “koşucular âmiri” demektedirler. İ. Albayrak *lāsimum*’un, *šiprum*, *ālikum*, *muqarribum* gibi diğer haberci ve kuryelerden farklı olarak, hızlı habercilerden oluşan bir meslek teşkilatı; *rabi lāsimum* unvanlı kişilerin de bu teşkilatın idarecileri olduğunu söylemiştir.¹⁰⁶

Bir meslek ismi olduğunu açıkça tespit edemediğimiz *lāsimum*’un, Kt. j/k 97’ye dayanarak, ordudaki öncü kuvveti veya hızlı hareket eden bir birliği ifade ettiğini, *rabi lāsimum*’in de bu birliğin komutanı olabileceğini düşünüyoruz.

rabi lukšē

lukšû için CAD’de (L, 240b) “pahalı bir kumaş”, AHW’de (561b) “ein im Lendenschurz agierender Tempelfunktionär” anlamları verilmiştir. Bu kelimedden türetildiği düşünülen, sadece ATHE 67: 7’de rastladığımız *rabi lukšē*, AHW 562a’da ŞA *rabi lu-uk-šé¹-[e]* olarak alınmıştır.

ATHE 67’yi neşreden B. Kienast, *Ī-na-ar* [x x x] GAL *lu-UK-l[u (x)]* şeklinde okuduğu metnin ilgili satırları hakkında bir açıklama yapmamıştır.¹⁰⁷

¹⁰² Albayrak 2005a, s. 271

¹⁰³ Donbaz 1993

¹⁰⁴ Hecker 2003, s. 184, n. 4

¹⁰⁵ Donbaz 1993, s. 147

¹⁰⁶ Albayrak 2005a, s. 271

¹⁰⁷ Kienast 1960, s. 96

K.R. Veenhof ise P. Garelli'nin¹⁰⁸ *rabi*'li unvanlar listesine *rabi lukšē*'nin de eklenebileceğini belirtmiş, unvanın anlamı hakkında bir şey söylememiştir.¹⁰⁹

Çok hasarlı durumda olan tabletin kopyasından incelediğimize göre 7. satırda GAL işaretinden sonra *lu* ve *uk* işaretleri açıkça görülmekte, diğer işaretin yarısı okunabilmektedir. Yaptığımız taramada *lu-uk* işaretleriyle başlayan herhangi bir kelimeye rastlayamadığımız için unvanın anlamı hakkında bir yorumda bulunamıyoruz.

rabi mahīrim

“Almak, kabul etmek, karşılaşmak, yüzleşmek” anlamlarındaki *mahārum* fiilinden türetilmiş *mahīrum*, “pazar, ticarî iş” anlamlarına gelmektedir (CAD M, 92b; CDA 190b). K.R. Veenhof *mahīrum* kelimesinin, alış-veriş için kurulan “özel pazar alanı”nı göstermesinin yanında, ticarî eşyaların ve paraların değerlerinin incelenmesi işini de karşıladığını belirtmiştir.¹¹⁰ J.G. Dercksen de *mahīrum*'un, malların takas edildiği ve gümüş, altın ve bekli de bakırın yerel yöneticiler tarafından kontrol edildiği pazar olduğunu söylemiştir.¹¹¹

Birkaç metinde *bāb mahīrim* “pazar kapısı” ifadesine rastlanmaktadır. Kt. 88/k 507: ⁴⁵⁾ *ú a-na-kam a-na-ku ša* KÙ.BABBAR 1 *ma-na* ⁴⁶⁾ *ú 2 ma-na a-na u₄-mì a-ba-ab ma-hi-ri-im* ⁴⁷⁾ *ú-šé-er-ma...* “ve buradan ben 1 *mina* ya da 2 *mina* gümüşü pazar kapısına sevk ettiğim gün...”.¹¹²

¹⁰⁸ Garelli 1963, s. 216 vd.

¹⁰⁹ Veenhof, 1972, n. 519

¹¹⁰ Veenhof 1972, s. 389

¹¹¹ Dercksen 2004a, s. 33

¹¹² Çeçen 1995

BIN IV, 38: ³⁾ *a-na-kam i-na té-er-tí-kà* ⁴⁾ KÙ.GI 1 *ma-na* ù 2 *ma-na* ⁵⁾ *Îl₅-we-da-ku ba-ab ma-hi-ri-im* ⁶⁾ *ú-ha-bi-il₅ a-dí* 10 *u₄-me* ⁷⁾ *i-ša-qal* “ 1 *mina* ya da 2 *mina* altın (hakkında) senin talimatın gereğince, burada, pazar kapısında, Îl₅-wēdāku’ya borç verdim, 10 güne kadar ödeyecek”.

TC III, 131: ¹¹⁾... KÙ.GI ¹²⁾ *i-na ba-ab ma-hi-ri-im i-lá-qá-at*...“altını pazar kapısında toplayacak”.

J.G. Dercksen, “pazar kapısı” anlamındaki bu tabirin pazarın yarı kapalı, mimarî bir yapı içerisinde kurulmuş olduğunu gösterdiğini ileri sürmüştür.¹¹³ Biz *bāb mahīrim*’in, mecazî anlamda kullanılarak, pazarı olan belirli bir *kārum* veya *wabartum* şehrine girişi de ifade edebileceğini düşünüyoruz.

Metinlerde, *bēt mahīrim* “pazar evi / dairesi” tamlaması da geçmektedir. Kt. a/k 907: ¹⁾ 2/3 *ma-na* LÁ 1 G[ÍN KÙ.BABBAR] ²⁾ *ší-im* 2 TÚG *ku-ta-[ni]* ³⁾ *iš-tí be-lá-at* ⁴⁾ É^{be-tim} ⁵⁾ *ša ma-hi-ri-im* “2 (adet) *kutanum* kumaşının fiyatı olan 39 *šeql* gümüş, pazarda evi (dükkanı olan) bayandadır”.

RA 59, 32: ⁶⁾ 10 *ma-na* KÙ.BABBAR *a-mu-ra-am* ⁷⁾ *ša É ma-hi-ri-im Kál-ki-li-a* ⁸⁾ *a-na Na-zi / i-dí-in-ma* ⁹⁾ ù *Na-zi* 10 *ma-na* KÙ.BABBAR ¹⁰⁾ *ú-ra-dí-ma ŠUNIGIN* 20 *ma-na* KÙ.BABBAR ¹¹⁾ *ša-ru-pá-am*...¹³⁾ DINGIR-*ba-ni / na-áš-a-kum* “⁶⁻¹⁰⁾ pazar evinin 10 *mina amurru*m gümüşünü Kalkilia Nazi’ye verdi ve Nazi (bu gümüşe) 10 *mina* gümüş ekledi. ¹⁰⁻¹³⁾ Toplam 20 *mina* artırılmış gümüşü Îl₅-bāni sana getirmektedir”.

K.R. Veenhof, *bēt mahīrim*’in küçük bir dükkânı ya da pazarda kurulan tezgâhı ifade edebileceğini ileri sürmüştür.¹¹⁴ J.G. Dercksen ise, bir binası bulunan, özel bir kurumu ifade eden *bēt kārim* ile paralellik gösterdiğini söylemiştir. Ona göre

¹¹³ Dercksen 2004a, s. 31

¹¹⁴ Veenhof 1972, s. 354

bēt mahīrim pazar yöneticisinin ofisidir. RA 59, 32: 6'da geçen, gümüşün özelliğini gösteren *amurram* kelimesine *amārum* “görmek, incelemek” fiiliyle ilişkilendirerek, “kontrol edilmiş” anlamını veren Dercksen, *bēt mahīrim*'in şehirde altın ve gümüşün tahlil edildiği bir kurum olduğunu belirtmiş, bu durumun da *rabi mahīrim*'in görevlerine ışık tuttuğunu söylemiştir. Dercksen Kt. a/k 907'ye dayanarak, *bēt mahīrim*'in aynı zamanda pazar içerisindeki tüccarların küçük dükkânlarını da ifade ettiğini belirtmiştir.¹¹⁵

Sözlüklerde *rabi mahīrim*'e “pazar müfettişi” anlamı verilmiştir (CAD M, 99a; CDA 190b). E. Bilgiç'in, şehrin birtakım işlerini idare eden ve mallarını koruyanlar sınıfına aldığı ve “pazarbaşı (ağası)” olarak tanımladığı¹¹⁶ *rabi mahīrim*'i C. Günbattı, “yakın zamanlara kadar Anadolu'da belediye görevlisi olarak çarşı ve pazarları denetleyen çarşı ağası” ile karşılaştırmıştır.¹¹⁷ S. Bayram, satılan yünlerin fiyatlarıyla ilgili bir belge olan Kt. s/t 53'te geçen “yünlerin fiyatı (olan) 90 šeşel gümüş *rabi mahīrim* Pirwala¹¹⁸ ve kardeşi Šadahšu'dadır. İçinden 60 šeşel'i bana aittir 30 šeşel'i Šalim-ahum'un oğlu Ennum-Aššur'undur” ifadelerine dayanarak, *rabi mahīrim*'lerin “muhtemelen bir ücret karşılığında, emanet malları muhafaza ettiklerini” belirtmiştir.¹¹⁹

Araştırmacılar tarafından genellikle “pazar denetçisi, pazar âmiri” anlamları verilen *rabi mahīrim* unvanına sahip kişiler, belirli şehirlerde bulunan¹²⁰ pazar ve

¹¹⁵ Dercksen 2004a, s. 31-32

¹¹⁶ Bilgiç 1948, s. 508, n.94

¹¹⁷ Günbattı 1990, s. 466

¹¹⁸ Yayınlanmış metinler içerisinde Pirwala şahıs adına sadece bu metinde rastlanmaktadır.

¹¹⁹ Bayram 1991, s. 312

¹²⁰ CCT II, 18: ³⁵ KÙ.BABBAR ša GAL ma-hi-ri-im ³⁶ ša Lu-hu-sà-tí-a “Luhuzatia (şehrinden) pazar âmirinin gümüşü” ifadesi farklı şehirlerde pazarların bulunduğunu göstermektedir.

çarşıları denetleyen, pazardaki malların kalitesini kontrol eden, tartı aletlerini düzenleyen görevliler olmalıdır. Metinlerde oldukça sık karşılaştığımız *rabi mahīrim* unvanı çoğunlukla sahibinin ismiyle birlikte kaydedilmiştir.

rabi mahīrim’lik yapan şahıslar:

A-šé-et GAL ma-hi-ri-im (Kt. n/k 32: 8, 34)¹²¹

Du-ša-ša GAL ma-hi-ri (Kt. r/k 15: 15, 25)¹²²

Ha-šu-ú-ma-an GAL ma-hi-ri-im (Kt. 89/k 383:3)¹²³

Ga-lu-a GAL ma-hi-ri-im (Kt. 87/k 39: 22;¹²⁴ Kt. k/k 35a: 1¹²⁵)

Pár-wa-li-ú-ma-a-an GAL ma-hi-ri-im (Kt. k/k 10: 15)

Pí-ir-wa-al-a GAL ma-hi-ri-im (Kt. s/k 53: 3)¹²⁶

Uš-na-ma GAL ma-hi-ri (Kt. o/k 53: 1)¹²⁷

Wa-áš-hu-pá GAL ma-hi-ri-im (BIN VI, 226a: 5; BIN IV, 226b: 5, 9, 17;

Dubl. TC III, 253: 1; CCT V 26a: 2)

[X]-n[a-x-x] GAL *ma-hi-ri-im* (Kt. d/k 23/a: 1)¹²⁸

rabi maššar(ā)tim

Kültepe metinlerinde sıkça karşılaşılan *maššartum* “gözetleme, koruma, güvenlik” ve “kıymetli eşyaların muhafaza edilmesi için sağlam yer, depo” olarak iki farklı anlamda kullanılmıştır (CAD M, 333a). Metinlerde *ša maššar(ā)tim* “koruma,

¹²¹ Donbaz 1989

¹²² Donbaz a.g.m.

¹²³ Donbaz 1993

¹²⁴ Donbaz a.g.m.

¹²⁵ Bayram 1991

¹²⁶ Bayram 1991

¹²⁷ Albayrak 2005c

¹²⁸ Balkan 1974

gözcü” ve *rabi maşşar(ā)tim* “gözcü(ler), koruma(lar) âmiri” anlamlarına gelen (CAD M, 341a; CDA 200b) meslek ismi ve unvana da rastlanmaktadır.

maşşartum patā’um “*maşşartum*’u açmak” tabirinde söz konusu edilen *maşşartum*’un, tüccarların altın, gümüş gibi değerli eşyalarını ve belgelerini sakladıkları yer karşılığında kullanıldığını zannediyoruz. Yukarıda bahsettiğimiz *hurşum*’dan “depo, kiler” boyut ve kullanım amacı bakımından farklı olduğunu düşündüğümüz *maşşartum*’u günümüzde para ve ziynetlerin korunduğu, sağlam materyallerden yapılan kasalara benzetmek mümkündür. *maşşartum* Anadolu yerlileri tarafından da bu anlamıyla kullanılmış olmalıdır.

Kültepe metinlerinde x *šeql* KÜ.BABBAR *ana ša maşşar(ā)tim* ifadeleri içerisinde “koruma, gözcülük” anlamlarındaki *maşşartum* ile de sıkça karşılaşılmaktadır. Buradaki *maşşartum*’luk işini yapan kimseler Anadolu krallarının Asurlularla yaptıkları anlaşmalar gereği, belirli bir ücret karşılığında kervanlara eşlik eden, kervan yollarının güvenliğini sağlayan, soygun ve hırsızlıkları önleyen muhafızlar olmalıdır. Ayrıca, bu koruma işini yapanların Asurlu tüccarların kaçakçılık yapmasını engellediklerini de gösteren metinler vardır. CCT IV, 18a: ¹⁴⁾*a-pu-tum a-ma-lá [a-w]a-a[t]* ¹⁵⁾ [DUB]^{pi}-*a i-hi-id-ma* ¹⁶⁾*mì-ma lá tù-pá-za-ar ma-ş-a-ra-tum* ¹⁷⁾ [*d*]*a-na...* “lütfen mektubumdaki sözlere dikkat et! Hiçbir şey kaçırma (kaçakçılık yapma), korumalar güçlüdür (kontroller sıkıdır).

ATHE 62: ²⁸⁾*pá-zu-ur-tù-šu DUMU Ìr-ra-a a-şé-er* ²⁹⁾*Pu-šu-ke-en₆ ú-şé-ri-a-ma* ³⁰⁾*pá-zu-ur-tù-šu i-şí-bi-it-ma* ³¹⁾*Pu-šu-ke-en₆ É.GAL^{lím} iş-ba-at-ma* ³²⁾*a-na ki-şé-er-şí-im i-dí ma-ş-a-ra-tum* ³³⁾*da-na...* “İrraya’nın oğlu kaçak mallarını Püşu-kên’e gönderdi, fakat onun kaçak malları yakalandı ve saray Püşu-kên’i yakalayıp hapse attı. Korumalar güçlüdür”.

J.G. Dercksen, “hazine” anlamını verdiği *maṣṣartum*’un sadece değerli eşyaların bırakıldığı sağlam yeri ifade etmediğini, bunun yanında eşyaların saklanması için verilen bir “depozito” da olduğunu söylemiştir.¹²⁹ Ona göre *rabi maṣṣartim* değerli eşyaların korunduğu sağlam yerden sorumlu bir memurdur.¹³⁰ E. Bilgiç de saray işlerini gören memurlar sınıfına aldığı bu unvanı “hazinedar” olarak tanımlamıştır.¹³¹

K.R. Veenhof, “koruma işleri” dediği *maṣṣarātum*’un muhtemelen silahlı muhafızları gösterdiğini; bunların ticaret kervanlarına eşlik etmelerinin yanında bir çeşit gümrük memuru veya polis olarak da görev yaptıklarını; *rabi maṣṣartim*’in ise, bu korumaların başı olduğunu söylemiştir. Veenhof, bu *maṣṣartum*’un Asurluların mallarını korumak için kullandıkları *maṣṣartum*’dan tamamen farklı olduğunu belirtmiştir.¹³² J. Lewy ve G. Eisser EL 223: 6’da geçen unvana “nöbetçiler, gözcüler âmiri” anlamını vermişlerdir.¹³³ “Gözlem istasyonları” anlamını verdiği *maṣṣarātum*lara Asurlu tüccarların sık sık ödeme yaptıklarını belirten L.L. Orlin, *rabi maṣṣartim*’i örnek göstererek, bu istasyonlarda yerli korumaların görevlendirildiğini söylemiştir.¹³⁴

Eski Anadolu şehir devletlerinde bugünkü polis veya jandarma teşkilatı ile karşılaştırabileceğimiz daimi bir muhafız birliğinin bulundurulması gereklidir. Bu birlik sarayların güvenliği, halk içinde asayişin sağlanması, kervanların korunması, kaçakçılığın önlenmesi gibi işlerde faaliyet gösteren bir meslek grubu olmalıdır. Bize

¹²⁹ Dercksen 2004a, s. 77 vd. Dercksen *maṣṣartum* hakkında kapsamlı bir inceleme yapmıştır.

¹³⁰ Dercksen 2000, s. 146

¹³¹ Bilgiç 1948, s. 507, n. 86

¹³² Veenhof 1972, s. 308, n. 433

¹³³ Eisser-Lewy 1930, s. 214

¹³⁴ Orlin 1970, s. 180, n. 49

göre bu işler *maššartum* terimiyle ifade ediliyordu, *rabi maššar(ā)tim* de bu işleri yapan görevlilerin âmiriydi.

Üç metinde, *ŠA ša maššarātīm* ifadesi geçmektedir. Buradaki şahıs adları bu mesleği icra eden kişiler olarak gözükmektedir. Kt. 87/k 274: ²⁾ KİŠİB *Zu-pá ša ma-ša-ra-tīm* “Koruma Zupa’nın mührü”.

Kt. k/k 91: ¹⁸⁾...6 GÍN ¹⁹⁾ KÙ.BABBAR *A-da-na / ša ma-ša-ra-tīm* ²⁰⁾ *ú-ša-zi-za-kà* “6 *šeql* gümüşü koruma Adana senin için hazır bulunduruyor”.

AKT III, 97: ¹⁷⁾...15 GÍN KÙ.BABBAR ¹⁸⁾ *A-da-na ša ma-ša-ra-tīm* “koruma Adana(‘daki) 15 *šeql* gümüş”.

Bazı metinlerde *maššarātīm* şeklinde çoğul olarak yazılmış *rabi maššartīm* unvanına bildiğimiz kadarıyla sekiz yerde rastlanmıştır. Bunlardan ikisinde unvan sahiplerinin isimleri kaydedilmiştir.¹³⁵ BIN IV, 160: ⁴⁾ 2 *me-at* URUDU *šī-kam šī-im a-bar-ni-im* ⁵⁾ Kİ *Zu-li-a* GAL *ma-ša-ar-tīm* “Abarna (kumaşının) fiyatı olan 200 (?) kırık bakır *rabi maššartīm* Zuliya’dadır”.

TMH I, 18e: ^{5’)} İGİ *Tù-ma-n[a]* ^{6’)} GAL *ma-ša-ar-t[im]* “*rabi maššartīm* Tumana’nın huzurunda”.

rabi mūši’im

mūši’um “çıkış vergisi; bir memur” (CAD M, 249b; CDA 220a) kelimesiyle teşkil edilmiş olan *rabi mūši’im*, “*mūši’um* memurlarının amiri” olarak tanımlanmaktadır (CAD 250a). Aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi, *mūši’um* bazı metinlerde ödemesi yapılan bir vergi ya da bir nesne karşılığında kullanılmıştır:

¹³⁵ Unvan sahiplerinin kaydedilmediği metinler: Kt. c/k 99: 6; Kt. m/k 127: 2; Kt. m/k 133: 2; Kt. 87/k 447: 5, 23, 25; BIN VI, 253: 3; Neşr. C. 5: 10

Kt. 91/k 364: ⁷⁾...1/3 GÍN 15 ŠE ⁸⁾ KÙ.BABBAR *ša* 1 UDU *ša a-na* ⁹⁾ *mu-ši* / *ni-il₅-qé-ú* ¹⁰⁾ *a-na Lá-dí-a áš-qúl* “*mūši’um* için aldığımız bir koyunun fiyatı olan 1/3 *šeql* 15 *uḫtatum* gümüşü Ladiya’ya tarttım”.

Kt. o/k 120: ⁴⁾...*i-nu-mi* ⁵⁾ *ú-nu-tum iš-tù* ⁶⁾ É.GAL^{lim} / *ur-da-ni* ⁷⁾ ¼ GÍN *mu-ši-šu* [] “eşyayı saraydan buraya gönderdikleri zaman ¼ *šeql* onun *mūši’um*’u (için) [(verdim?)]”.

KTHahn 9: ⁴⁾ *i-na na-ru-uq* ⁵⁾ *Í-ši-im-Sú* 15 *ma-na* ⁶⁾ *mu-ši-kà ni-il₅-qé* “İşim-Su’en’in *naruqqum*-hesabından 15 *mina*’yı senin *mūši’um*’un (için) aldık”.

OIP XXVII, 10: ¹⁶⁾... 15 ŠE KÙ.BABBAR ¹⁷⁾ *a-na mu-[ši-ni]* *a-dí-in* “15 *uḫtatum* gümüşü *mū[ši’um’umuz]* için verdim”.

mūši’um’un bir memuru ya da o memurun bağlı bulunduğu birliği ifade ettiği metinlere de rastlanılmaktadır. BIN IV, 179: ⁵⁾ *šu-ma ú-ma-am* ⁶⁾ *a-ni-am* ⁷⁾ İR *mu-še-e* ⁸⁾ *ša še-na* ⁹⁾ 1/3 GÍN.TA ¹⁰⁾ *lá iš-qúl* ¹¹⁾ *a-še-er mu-š[é-e]* ¹²⁾ 1 GÍN KÙ.BABBAR ¹³⁾ *i-ša-qal* “⁵⁻¹⁰⁾ Eğer bu gün(lerde) *mūši’um*ların ikinci kölesi 1/3’er *šeql*’i ödemezse ¹¹⁻¹³⁾ *muši’umlara* 1 *šeql* ödeyecek”.

RA 59, 25: ¹⁷⁾ KÙ.BABBAR 1 *ma-na* ¹⁸⁾ *ša wa-ši-tí-kà* ¹⁹⁾ *ša tù-še-bi₄-lá-ni* *mu-ši-um* ²⁰⁾ *e-ri-šu-ni-ma* ²¹⁾ *a-šu-mi-kà pá-al-ha-ku-ma* ²²⁾ *ù-lá a-<dí->in* ²³⁾ *um-ma a-na-ku-ma* ²⁴⁾ *li-mu-um le-ru-ba-ma* ²⁵⁾ É^{bi-tám} *li-bu-uk* “senin çıkış vergin olan, bana gönderdiğin 1 *mina* gümüşü *mūši’um* benden istedi, fakat senin adına (için) korktum ve (gümüşü) vermedim. Ben şöyle dedim: *līmum* (memuru) gelsin ve evi (malı) götürsün”. Görüldüğü gibi ihraç vergisi için gönderilen parayı *mūši’um* istemiştir.¹³⁶

¹³⁶ Özne durumundaki *mūši’um* tekil olmasına rağmen *erēšu* “istemek” fiili çoğul haldedir. Bu durum *mūši’um*’un pl. tn. bir kelime olduğunu göstermekte ve *mūši’um* memurlarını ifade etmektedir.

Bu ifadeden *mūši'um*'un çıkış vergisiyle ya da gümrükle ilgili bir memur olduğu anlamını çıkarmak mümkündür.

amūtum madeninin satışıyla ilgili bir metin olan CCT IV, 4a, *mūši'um*'un anlamı hakkında önemli bir belgedir: ¹⁰⁾... *a-na* ¹¹⁾ *Pu-ru-uš-ha-tim e-ru-ub-ma* ¹²⁾ *ki-ma mu-ší-im* KÜ.BABBAR ¹³⁾ *ba-at-qam i-ša-qú-lu* ¹⁴⁾ *um-ma a-na-ku-ma a-na hu-ub-ší-im* ¹⁵⁾ *ra-bu-ma la ta-dí-ší* ¹⁶⁾ *kà-ru-um iš-me-ma um-ma* ¹⁷⁾ *šu-nu-ma a-dí mu-ší-um* ¹⁸⁾ *la e-mu-ru a-na ma-ma-an* ¹⁹⁾ *lá ta-da-ší-i dí-in* ²⁰⁾ *kà-ri-im i-ba-ší* ... “¹⁰⁻¹³⁾ *Purušhattum*’a girdim, fakat *mūši'um* az gümüş ödeyeceği için ¹⁴⁻¹⁵⁾ ben şöyle söyledim: *hupšum* için (bu *amūtum*) fazladır; onu vermeyeceksin. ¹⁶⁻¹⁷⁾ *kārum* (bunu) işitti ve onlar şöyle söyledi: ¹⁹⁻²⁰⁾ *kārum*’un kesin kararı vardır! ¹⁷⁻¹⁹⁾ *mūši'um* onu (*amūtumu*) görmeden hiç kimseye satmayacaksın”.¹³⁷ Anlaşıldığı kadarıyla, *kārum* dairesi, belki de yerel yönetimlerle yapılan antlaşmalar gereği, *amūtum* madeninin ilk satın alma hakkının *mūši'um* memurlarına verilmesi kararını almıştır. Bu durum *mūši'um*'un saray adına çalışan, Asurlu tüccarlardaki *amūtum*'u kontrol eden ya da satın alan bir memur olduğunu düşündürmektedir.

2000 yılı Kültepe kazılarında ortaya çıkarılan, Asur ile Hahhum arasındaki bir anlaşmayı içeren Kt. 00/k 10 yukarıdaki görüşü destekler niteliktedir. Metnin, sütun III: 8', 20', 23'; Sütun IV: 1', 8', 11', 14'. satırlarında kaydedilen *mūši'um*'un Asur'dan gelen kervandan kumaş, kalay ve altını, belki de ilk satın alma hakkına sahip bir memur olduğu görülmektedir. Metni neşreden C. Günbattı *mūši'um* unvanının, *mūši'um* “ihraç vergisi” ile ilişkilendirildiğini söylemiştir.¹³⁸

¹³⁷ Dercksen 2004b, s. 146, n. 24'te metnin 14 ve 15. satırlarını şöyle tercüme etmiştir: I thought: I will sell it piecemeal and by all means(?) to the *hupšum*.

¹³⁸ Günbattı 2005, s. 776

M.T. Larsen, bazı belgelerdeki *mūši'um* teriminin insanları ifade ettiğini, fakat bu insanların çıkış vergisiyle ilgili olarak, *līmum* memuru adına çalışan görevliler olduklarını ileri sürmenin zor, ancak mümkün olduğunu söylemiştir.¹³⁹ K.R. Veenhof, *mūši'um* adındaki görevlilerin ihraç vergisi (*wašitum*) ile ilgili olduklarını belirtmiştir.¹⁴⁰

mūši'um'un Asur devleti adına alınan çıkış vergisiyle karşılaştırıldığını belirten J.G. Dercksen, CCT IV, 4a'ya dayanarak bu memurun aynı zamanda, pahalı *amūtum* madeninin potansiyel alıcısı olarak yerel sarayı temsil eden bir görevli olduğunu söylemiştir.¹⁴¹

Birkaç metinde *bēt mūši'um* tabiriyle karşılaşılması bu memuriyetin bir kurumunun da olduğunu göstermektedir. Kt. b/k 198: ¹⁴⁾ 16 TÚG *ku-ta-ni* SİG₅ ¹⁵⁾ 10 TÚG *ku-ta-ni* ¹⁶⁾ *ma-lí-ú-tim* ¹⁷⁾ 13 TÚG *šu-ru-tim* ¹⁸⁾ *a-na É mu-ší-im* ¹⁹⁾ *a-dí-in* “16 (parça) iyi kalite *kutānum* kumaşını, 10 (parça) düşük (kalitede) *kutānum* kumaşını, 13 (parça) *šurutum* kumaşını *mūši'um* dairesine verdim”.¹⁴² Metnin 4, 6, 8 ve 12. satırlarında, aynı şekilde, eşyaların verildiği kişilerin yerli isim taşımaları *mūši'um* dairesinin bir Anadolu kurumu olduğunu göstermektedir.

POAT 54: ¹⁾ 6 *na-ru-uq* ²⁾ *qé-ma-am* ³⁾ *a-na be-el É^{tim}* ⁴⁾ *ša mu-ší-im* ⁵⁾ *ni-im-du-ud* “6 çuval unu, *mūši'um* dairesinin beyine/sorumlusuna ölçtük (verdik)”. “*mūši'um* dairesinin sahibi” tabiri ile *rabi mūši'im* ifade edilmiş olmalıdır.

¹³⁹ Larsen 1976, s. 196–197; Larsen bu çalışmasında *mūši'um* terimi hakkında ileri sürülen tekliflere de yer vermiştir: P. Garelli “denetçiler”, J. Lewy “bir çeşit polis”, K. Hecker “tedarikçi; firma”.

¹⁴⁰ Veenhof 1972, s. 231, n. 362

¹⁴¹ Dercksen 1996, s. 72; 2004b, s. 146, n. 24

¹⁴² Gül 1990

TC III, 161: ⁴⁾...*i-nu-mi a-na* ⁵⁾ É *mu-ṣí-im iq-ru-ú-šu-ni* “*mūši’um* dairesine onu davet ettikleri zaman”.

rabi mūši’um, bildiğimiz kadarıyla sadece iki metinde geçmektedir. CCT I, 38c’de unvan sahibinin ismi kaydedilmemiştir: ⁴⁾ 4 *na-ru-uq ar-ša-tim* ⁵⁾ 2 *na-ru-uq še-am* ⁶⁾ É GAL *mu-ṣí-e* ⁷⁾ *ub-lu-nim* “4 çuval arpayı, 2 çuval buğdayı *rabi mūši’um*’un evinden (veya *mūši’um* dairesinden) gönderdiler”.

Kt. n/k 1854¹⁴³ *rabi mūši’im* unvanlı Tarikuta’nın, onun karısı Lihšušar’ın ve oğlu Buzazu’nun borçlu oldukları 4 *mina* iyi cins *lītu* gümüşü hakkındadır: ¹⁾ KİŞİB *Ta-ri-ku-ta* ²⁾ GAL *mu-ṣí-im* *ša* GAL ³⁾ *sí-ki-tim* “*rabi sikkitim*’in *rabi mūši’im*’i Tarikuta’nın mührü”.

rabi nāgiri

nāgirim “tellal, haberci, müjdecî” (CAD N/1, 115b); bu kelimeyle teşkil edilmiş *rabi nāgiri* “tellallar başı” (CAD N/1, 118b) anlamlarına gelmektedir. *nagirum*ların, Eski Anadolu şehir devletlerinde her türlü ilan ve yasakları çarşı ve pazarlarda topluma duyuran görevliler oldukları düşünülmektedir. Kültepe metinlerinde, haber taşıyan veya kuryelik yapan kişiler olarak da karşılaşılan *nāgirim*lar yaptıkları işler karşılığında ücret alıyorlardı.

Kt. 87/k 414: ¹⁴⁾ 1/3 *ma-na* KÜ.BABBAR ¹⁵⁾ *na-gi₅-ru-um* ¹⁶⁾ *ub-lam* “20 *šeql* gümüşü *nāgirim* getirdi”.

RA 59, 31: ¹³⁾ *té-er-ta-kà iš-tí* ¹⁴⁾ *na-gi₅-ri-im* ¹⁵⁾ *li-li-kam-ma* “haber *nāgirim* ile buraya gelsin”.

¹⁴³ Donbaz 1988

BIN IV, 191: ³⁾...1/3 *ma-na* URUDU ⁴⁾ *a-na na-gi₅-ri-im* ⁵⁾ *a-dí-in*... “20 *šeql* bakırı *nāgirim*’a verdim...”.

Yukarıdaki örnekler, *nāgirim*ların Asurlu tüccarlar arasında iletişimi sağlayan, bir çeşit haberci olduklarını göstermektedir. Asurlu tüccarlar arasındaki bir yazışma olan Prag, 646’da şöyle denilmektedir: ²⁾...10 2/3 *ma-na* [KÙ].BABBAR ³⁾ *ša-ru-pá-am ku-nu-ki-a* ⁴⁾ *Í-ší-im-Sú-en₆ na-gi₅-ir-ku-nu* ⁵⁾ *na-áš-a-kum* “benim mührümle (mühürlü) 640 *šeql* gümüşü sizin *nāgirim*’unuz Íšim-Su’en size taşımaktadır”. Burada görüldüğü gibi, Asurca bir isim taşıyan *nāgirim*, Asurlu tüccarların özel kuryesi ya da elçisi konumundadır. Bu nedenle, bir çeşit “kurye” olarak tanımlayabileceğimiz bu *nāgirim*’ların, Anadolu’da, idareciler arasında gördüğümüz, genellikle “tellallar başı” olarak değerlendirilen *rabi nāgiri*’den farklı olduklarını; onların emrinde çalışmadıklarını düşünüyoruz.

Metinlerde, başkanlığını *rabi nāgiri*’nin yaptığı bir kurumu gösterebilecek *bēt nāgirim* ifadesine de rastlanmaktadır. BIN VI, 178’de *bēt nāgirim*, eğer doğru bir tercüme yapılmışsa, Asurlu bir tüccarın çıkış ücretinin ödendiği bir yer olarak geçmektedir: ¹³⁾ KÙ.BABBAR *pá-ni-a-am* ¹⁴⁾ *ša tù-šé-bi₄-lá-šu-nu-tí-ni* ¹⁵⁾ *a-na ší-tí-šu ša Bu-za-zu* ¹⁶⁾ *a-na É / na-gi₅-ri-im* ¹⁷⁾ *iš-ta-aq-lu-šu* “Önceden onlara gönderdiğin parayı Buzāzu’nun çıkışı için (belki ‘çıkışına kadar’) *nāgirim* dairesine ödediler”.

CCT V, 8a’da *nāgirim*’luk yapan bir kimsenin şahsi evini gösterdiği açıktır: ²⁸⁾...6 1/2 *ma-na a-na* ²⁹⁾ *ší-im É Ú-ki-da* ³⁰⁾ *i-ší-qí-il₅ 5 ma-na a-na* ³¹⁾ *ší-im É na-gi₅-ri-im* ³²⁾ *i-ší-qí-il₅* “390 *šeql* Ukida’nın evinin fiyatı olarak ödendi, 300 *šeql* *nāgirim*’un evinin fiyatı olarak ödendi”.

Araştırmacılar tarafından çoğunlukla “tellallar başı” olarak anlamlandırılan *rabi nāgiri* unvanını, E. Bilgiç saray işlerini yöneten memurlar sınıfına koymuştur.¹⁴⁴

C. Günbattı da unvanın, ‘şehir ve kasabalarda hoparlör sisteminin kurulmadan önceki yakın zamanlara kadar kamu ile ilgili haberleri bağırarak ilan eden belediye görevlilerinin âmiri’ ile aynı anlamda olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁵

Bildiğimiz kadarıyla *rabi nāgiri* “tellallar âmiri” unvanıyla beş metinde¹⁴⁶ karşılaşılmış ve hepsinde unvan sahiplerinin isimleri kaydedilmiştir. Bu isimlerden bir tanesi Asurcadır. Anlaşılan bu unvan Asur’da da aynı anlamda kullanılmıştır.

rabi nāgiri’lik yapan şahıslar:

E-lá-li GAL *na-gi-ri* (TC III, 214B: 2; Kt. ş/k 3: 4)

Ha-pu-a-lá GAL *na-gi₅-ri* (Kt. n/k 32: 1, 33)¹⁴⁷

Pè-ru-wa GAL *na-gi₅-ri* (Kt. n/k 31: 5, 11³)¹⁴⁸

Wa-li-iş-ra GAL *na-gi₅-ri* (Kt. 89/k 379: 1)¹⁴⁹

rabi nappāhē

“Demirci” anlamındaki *nappāhum*lar (SĪMUG), Asur Ticaret Kolonileri Devrinde bilinen madenlerin her türlü işçiliğiyle uğraşan; çeşitli kaplar, aletler ve silahlar yapan; bakır, gümüş, altın gibi metalleri tasfiye eden; bronz üreten

¹⁴⁴ Bilgiç 1948, s. 507, n. 83

¹⁴⁵ Günbattı 1990, s. 466

¹⁴⁶ Donbaz 1989, s. 78, n. 8’de KTP 43 metninin 26 ve 27. satırlarında geçen *Pè-ru-wa* DUMU *Na-pá-ri* ifadesini *Pè-ru-wa* GAL *na-gi₅-ri* şeklinde okumuştur.

¹⁴⁷ Donbaz 1989

¹⁴⁸ Donbaz, a.g.m.

¹⁴⁹ Donbaz 1993

zanaatkârlardı. Kültepe’de, *kārum* alanında yapılan kazılarda ortaya çıkarılan, içlerinde fırınlar bulunan yapılar *nappāhum*ların atölyeleri olmalıdır.¹⁵⁰

Belgelerden ve arkeolojik buluntulardan anlaşılmasa da, çeşitli alet ve silah yapımı, madenlerin tasfiyesi gibi metal işleri için, muhtemelen Anadolu saraylarına da ait atölyeler vardı. *rabi nappāhi* “demirciler başı” (CAD N/1, 309b) unvanı bu görüşü desteklemektedir. Ayrıca, idarî bir belge olan Kt. g/t 36’da geçen:²⁷⁾ 2 *na-pá-hu i-na Kà-ni-iš...* ²⁹⁾ *áš-tí-pì-ru-um* ³⁰⁾ *ša Tù-ru-pá-ni* ³¹⁾ GAL *sí-mì-il₅-tim* “Kaniš’te iki demirci... *rabi simmiltim* (olan) Turupani’nin hizmetindedirler” ifadesi, özel teşebbüs demircilerin yanında saraya bağlı demircilerin de bulunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, *rabi nappāhi*, hem özel girişimci, hem de devlet için çalışan demircilerin amiri olmalıdır.

Metinlerde, yerlilerin yanı sıra Asurlu isim taşıyan demircilere de rastlanmaktadır. Bu durum, Anadolu’daki Asurluların yalnızca ticaretle uğraşmadıklarını, genellikle yerlilerin faaliyet gösterdikleri meslek dallarında da çalışabildiklerini kanıtlamaktadır.¹⁵¹

“demirciler âmiri” olarak tanımlanan¹⁵² *rabi nappāhi*’yi E. Bilgiç, çeşitli zanaat ve iş meslekleri sınıfına koymuştur.¹⁵³

nappāhum’luk yapan şahıslar:

Ar]-ší-ah [na]-pá-hi-im (BIN VI, 84: 11)

A-šur-ma-lik na-pá-hi-im (ATHE 14: 12; BIN VI, 190: 8)

[*A-šur²*] -na-da *ša na-pá-hi* (Kt. o/k 147: 8)

¹⁵⁰ Özgüç 1986, s. 43-44

¹⁵¹ Albayrak 2005b, s. 140

¹⁵² *nappāhum* hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Dercksen 1996, s. 71-76; Sturm 2001, 475-478

¹⁵³ Bilgiç 1948, s. 507, n. 88

En-na-nim na-pá-[hi]-im (Kt. 88/k 655: 15; Kt. o/k 131: 33;¹⁵⁴ Kt. o/k 149: 14; Kt. o/k 160: 9)

En-na-nim SĪMUG (Kt. m/k 110: 6)

Ha-pu-a-šu na-pá-hi-im (CCT V, 20a: 2; Kt. v/k 161: 2)

Kà-du-du na-pá-hi-im (TC I, 87: 19)

Puzúr-A-na na-pá-hi-im (Kt. n/k 85: 7)

Ša-ar-pá na-pá-hi-im (Kt. o/k 56: 1)

Šu-ha-ar-pì-a na-pá-hi-im (Kt. m/k 35: 39)

x]-al-wi-a [n]a-pá-hi-im (Kayseri 10: 19)

Wa-at-ne-ah-šu na-pá-hi-im (Kt. g/t 41: x)

rabi nappāhi’lik yapan şahıslar:

*Ku-ra-a*¹⁵⁵ GAL *na-pá-he* (TC III, 254: 1)

P[é]-ru-wa [GA]L na-pá-hi-e (KTK 86: 10)

rabi nukiribbi

“Bahçıvan” anlamındaki *nukiribbum*’a (CAD N/2, 323a; CDA 257b) ve bu meslek adıyla teşkil edilmiş *rabi nukiribbi* “bahçıvanlar başı”¹⁵⁶ unvanına metinlerde çok az rastlanmaktadır. Bu unvan sahipleri sarayın bahçelerini düzenleyen, ağaçların, süs bitkilerinin ve belki de sebze tarhlarının bakımından sorumlu bahçıvanların denetçileri olmalıdır.

¹⁵⁴ Albayrak 2005b

¹⁵⁵ Kuraya, hem Asurlular hem yerliler tarafından kullanılan bir isimdir.

¹⁵⁶ CAD N/2, 327a; Donbaz 1999, s. 153, n. 21; Hecker 2003, s. 185, n. 9; Hecker *nukirribu* ve *rabi nukirribi*’nin geçtiği metin yerlerini de vermiştir.

“Bahçıvan” kelimesine üç metinde rastlanmıştır. Bir kayıt listesi olan Kt. 73/k 14’te şöyle denilmektedir: ²⁶⁾ 1 *Zu-ra-a* 1 *Ha-ar-ha-ra-an* ²⁷⁾ 2 *nu-ki-ri-bi* ²⁸⁾ 2 *áš-lu-ku* ...“1 (adet) Zuraya’ya, 1 (adet) Harharan’a, 2 (adet) bahçıvana, 2 (adet) çamaşırcıya...”.

Diğer bir kayıta (Prag I, 625): ²⁾ ...*i-na* KÙ.BABBAR ³⁾ *pá-ni-im* ⁴⁾ *ša nu-ki-ri-bi* ⁵⁾ *ip-qí-da-ni* “bahçıvanın bana önceden teslim ettiği gümüşten...” ifadeleri geçmektedir.

OIP XXVII, 10’da bahçıvan olan şahsın ismi de verilmektedir: ²³⁾ ¼ <GÍN> KÙ.BABBAR *a-na* ²⁴⁾ *ki-ri-im i-nu-mi* ²⁵⁾ *Bu-^lli-na^l nu-ki-ri-^lba^l-a[m]* ²⁶⁾ *ni-sí-ú* ²⁷⁾ *a-dí-in* “1/4 *šeql* gümüşü bahçıvan Bulina’yı çağırdığımız zaman desti (içki) için verdim”.

Bildiğimiz kadarıyla *rabi nukirribi* üç metinde geçmektedir, Bunlardan birisinde unvan sahibinin ismi de yazılmıştır. ICK I, 111: ⁹⁾ 4 *ma-na* KÙ^l.BABBAR *ša* ¹⁰⁾ GAL *nu-ki-ri-bi* “bahçıvanlar âmirinin 4 *mina* gümüşü...”.

Prag I, 610: ⁸⁾ ...2/3 *ma-na* 5 GÍN ⁹⁾ *a-šu-mi* ¹⁰⁾ GAL *nu-ki-ri-bi* ¹¹⁾ *ta-pu-li* “45 *šeql*’i bahçıvanlar âmiri adına sen ödedin”.

Kt. 89/k 367: ²³⁾ *ša* 13 ½ GÍN *šu-um-ki* ²⁴⁾ *e-šu-tí iš-tí Ha-dí-a-ni* ²⁵⁾ GAL *nu-ki-ri-bi* *lá-qí-ú* “yeni (mahsul) soğanın (fiyatı olan) 13,5 *šeql* (gümüşü) bahçıvanlar başı Hadiyani’den almışlardır.¹⁵⁷ Görüldüğü gibi, bahçıvanlar başı Hadiyani, herhalde üreticisinden, ücretini ödeyerek soğan almıştır. Buradan anlaşıldığı kadarıyla, bu kimseler muhtemelen saraya ve belki de diğer kurumlara zerzevat sağlıyorlardı.

¹⁵⁷ Donbaz 1999

rabi paššurē

“Yemek masası, sofrası,” anlamlarına gelen *paššurum* (CAD P, 259b; AHw 845b) metinlerde genellikle “masa” anlamıyla, alınıp satılan bir ev eşyası olarak geçmektedir. Birkaç metinden ise *paššurum*’un bir görevliyi de gösterebildiği anlaşılmaktadır. BIN VI, 3: ¹⁵⁾ *um-ma šu-ut-ma* 5 GÍN ¹⁶⁾ KÙ.BABBAR *i-dí-nam a-na* ¹⁷⁾ *pá-šu-ri-im* ¹⁸⁾ *pá-šu-ra-am ú-lá i-dí-nam* “O şöyle söyledi: 5 *šeql* gümüşü bana verdi, *paššurum* için masayı vermedi”. 17. satırda geçen genetik haldeki *paššurum*’un bir şahsı gösterdiği söylenebilir.

rabi’siz olarak geçen ve meslek sahibinin isminin de kaydedildiği *paššurum*’a sadece Kt. 89/k 371’de¹⁵⁸ rastlanmaktadır: ⁸⁾ *Ni-ki-li-it ša pá-šu-ri* ⁹⁾ *be-el hu-bu-lu-šu* “sofracı Nikilit onun borcunun alacaklısıdır”. Bu metin, *paššurum* “sofracı” memurlarının bulunduğunu kanıtlamaktadır.

P. Garelli, *rabi paššurē* unvanına sahip kişilerin görevlerinin yerli yöneticilerin yemek işini yönetmek olduğunu söylemiştir.¹⁵⁹ E. Bilgiç,¹⁶⁰ saray işlerini yöneten memurlardan birisi olarak tanımladığı unvana “sofracı başı”; J.G. Dercksen,¹⁶¹ “(saray) sofralarının başı” anlamlarını vermişlerdir.

Ticaretle de uğraştıkları anlaşılan¹⁶² *rabi paššurē*’ye, kelime anlamına dayanarak “sofracılar âmiri” demek mümkündür. *rabi*’li unvanlar arasında “aşçılar âmiri” gibi bir unvana rastlamadığımız için bu memurların saraylarda yapılan yemeklerden ve kurulan sofralardan sorumlu oldukları; aşçıları ve garsonları

¹⁵⁸ Donbaz 1993

¹⁵⁹ Garelli- Michel 1997, s. 205

¹⁶⁰ Bilgiç 1948, s. 507, n. 82

¹⁶¹ Dercksen 1996, s. 145, n. 458

¹⁶² *rabi paššurē*lerin ticarî faaliyetlerinin kaydedildiği bazı metinler şunlardır: Kt. m/k 24; Kt. n/k 533; TPAK1, 205.

denetledikleri söylenebilir. Kt. m/k 24 metninin 24. satırlarında geçen *rabi paššurē ša rubātīm* “kraliçenin sofracılar âmiri” ifadesi, bu unvan sahiplerinin üst düzey yöneticilerin de emrinde çalışmış olabileceklerini düşündürmektedir.

rabi paššurē’lik yapan şahıslar:

Kà-ri-a GAL pá-šu-ri (Kt. m/k 24: 25; Dubl.: Kt. m/k 35: 24)

Šu-li-a [G]AL pá-šu-ri-e (EL I, 219: 20)

Ta-ri-ku-<<ku>>-da¹ ša ra-bi₄ pá-šu-ri (TPAK1, 205: 6)

Zu-pá ra-bi₄ pá-šu-ri (Kt. n/k 533: 6)¹⁶³

rabi perdīm

Sözlüklerde “bir çeşit binek hayvanı” olarak geçen (CAD P, 394b; AHw 855a) *perdum* araştırmacılar tarafından çoğunlukla “katır” olarak tanımlanmaktadır.¹⁶⁴

perdum’un, bir binek hayvanını karşıladığını gösteren metinler bulunmaktadır. Bazı metinlerde *rabi sisē* “atlar başı” unvanı ile ilişkili olarak geçmesi¹⁶⁵ ve Neşr. C, 1: 3-10’daki:¹⁶⁶ “ben senin oğlunum, sen babamsın. *perdum*’u¹ bana ver, *sikkātum*’a gideceğim, ben senin oğlunum, yaya mı gideyim?

¹⁶³ Metin, Dercksen 1996’da kısmen işlenmiştir.

¹⁶⁴ Michel 2003, s. 1-5; Veenhof 1989, s. 520 vb. H. Sever, *birtum* şeklinde telaffuz ettiği *perdum*’u, değerli bir meden olduğu yönünde iddialar bulunan *amutum* ile sıkça geçmesine dayanarak (Kt. a/k 403: 9; Kt. a/k 465b: 9; Kt. a/k 513: 6; I, 822: 6’), “değerli bir maden” olarak tanımlamaktadır (Sever 1990a, s. 471).

¹⁶⁵ BIN IV, 2: 21; CCT VI, 22a: 28, 34

¹⁶⁶ Neşr. C, 1: ³⁾ *a-na-ku me-ra-kà a-ta a-bi* ⁴⁾ *pe-er-dam* (met. *me-er-dam*) *a-mi-am dī-nam* ⁵⁾ *a-na sí-kà-tim a-lá-ak* ⁶⁾ *ku-a-um mera-kà a-na-ku* ⁷⁾ *i-na šé-pé-a a-lá-ak* ⁸⁾ *dī-na-šu-ma a-na sí-kà-tim* ⁹⁾ *lá-ar-kà-áb-ma lu šu-um-kà*

Onu bana ver ki bineyim ve senin adın (şanlansın)” ifadeleri *perdum*’un bir binek hayvanı olduğunun delili sayılabilir.

Yaklaşık 30 Kültepe metinde geçen *perdum* ile daha çok, ticareti yapılan değerli bir mal olarak karşılaşılmaktadır.¹⁶⁷ *perdum*’un fiyatının yüksek olmasının nedeni, muhtemelen, eşeklere nazaran katırların daha az sayıda, daha güçlü ve daha dayanaklı olmasıdır.

Kelime, CCT VI, 46b’de tane hesabıyla alınmaktadır: ²⁸⁾ 5 *ma-na* KÙ.BABBAR *šî-im* 3 *pè-er-dí* “3 (adet) *perdum*’un fiyatı olan 5 *mina* gümüş”.

BIN IV, 172: 13’ta $\frac{1}{2}$ *pè-er-dim iš-ku-nam* “*perdum*’un yarısını benim için bıraktı (verdi)” cümlesi geçmektedir. Buradaki *perdum*’un yarısı”yla ifade edilen hayvanın yükünün yarısı olmalıdır. Çünkü bazı Kültepe metinlerinde, “eşek yükünün yarısı” şeklinde de ifadeler geçmektedir.

K. Hecker’in¹⁶⁸ “katırlar başı” anlamını verdiği *rabi perdim*, henüz yayınlanmamış iki metinde geçmektedir. Kt. 87/k 320: ¹⁴⁾ 16 $\frac{1}{2}$ GÍN KÙ Kİ GAL *pè-er-dim* “16,5 shekel gümüş *rabi perdim*’dedir”.

Kt. g/t 41’de unvan sahibinin ismi de kaydedilmiştir: ²⁵⁾ *Na-ki-li-ed* GAL *pè-er-dé-e* “*rabi perdē* Nakilet”.

¹⁶⁷ Kt. m/k 21: ¹⁾ 4 *ma-na* KÙ.BABBAR ²⁾ *šî-im pé-er-dí* “*perdum*ların fiyatı (olan) 4 *mina* gümüş”; Kt. m/k: 125: ⁷⁾ 2 *ma-na* KÙ.BABBAR ⁸⁾ *šî-im pè-er-dí* “*perdum*ların fiyatı (olan) 2 *mina* gümüş”; Kt. t/k 1: ⁶⁾ 2 *ma-na* 16 $\frac{1}{2}$ GÍN KÙ.BABBAR *a-na* ⁷⁾ *pé-er-dí-im / áš-qúl* “2 *mina* 16,5 *shekel* gümüşü *perdum*’un fiyatı için tarttım” (Sever 1990a); CCT VI, 46b: ²³⁾ 5 *ma-na* KÙ.BABBAR *šî-im* 3 *pé-er-dí* “3 *perdum*’un fiyatı 5 *mina* gümüş”; I, 443: ⁶⁾ 4 *ma-na* KÙ.BABBAR *šî-im pé-er-dí* ⁷⁾ *ù a-mu-tim...* “*perdum*ların ve *amūtum*’un fiyatı 4 *mina* gümüş”.

¹⁶⁸ Hecker 2003, s. 185, n. 4

rabi re'im

“Çoban” anlamındaki *re'um*'a Kültepe metinlerinde fazla rastlanmamaktadır.

Kt. 87/k 178'de¹⁶⁹ geçen: ¹⁾ [x] *ma-na* URUDU ²⁾ *a-na re-i-im* ³⁾ *a-mu-ri-im* ⁴⁾ *ša* ANŠE *áš-qúl* “x *mina* bakırı eşek(lere) baktığı (için) çobana tarttım” cümlesi, *re'um*ların sadece sığır veya koyun sürülerini değil, güdülebilen diğer evcil hayvanları da güttüklerini göstermektedir.

ICK I, 13'de geçen kraliçenin *re'um*'unun, Asurlu bir tüccara yüklü miktarda gümüş ve tahıl borcu olduğu görülmektedir. ICK I, 13: ⁵⁾ 12 ½ *ma-na* KÙ.BABBAR ù 1 *me-at na-ru-uq* ⁶⁾ *še-am* / *Ha-pu-a-lá* / *re-i-um* ⁷⁾ *ša ru-ba-tim ha-bu-lam* “12,5 *mina* gümüşü ve 100 çuval arpayı kraliçenin çobanı Hapuala bana borçludur”.

Asurlular arasında bir yazışma olan RA 58, 22'de Dadaya isimli bir Asurlu şahıs *re'um* “çoban” sıfatıyla kaydedilmiştir: ¹⁰⁾ ... *š[u²-m]a²* ¹¹⁾ *a-na D[a]-da-a¹ re-[im]* ¹²⁾ *ta-áš-qú-ul* ¹³⁾ 1/3 *ma-na* 5¹ GÍN KÙ.BABBAR ¹⁴⁾ *a-na En-um-A-šur šu-qú-ul-ma* “... E[ge]r¹ çob[an] Dadaya'ya tarttıysan 1/3 *mina* 5¹ *šeqel* (de) Ennum-Aššur'a tart”.

rabi re'im “çobanlar başı” (CAD R, 312a) (bazı metinlerde *re-i-e* şeklinde çoğul olarak geçmektedir) daha çok yerliler arasında düzenlenmiş borç mukavelelerinde alacaklı olarak kaydedilmiştir. Sarayların büyük ve küçükbaş hayvanlarını güden çobanların âmiri olduğunu düşündüğümüz *rabi re'im* unvanına bildiğimiz kadarıyla sekiz metinde rastlanmıştır. Bu metinlerin üçünde unvan sahibinin ismi kaydedilmemiştir.¹⁷⁰ Diğer beş metinde, aynı şahıs (Peruwa) *rabi re'im* olarak kaydedilmiştir.¹⁷¹

¹⁶⁹ Sturm 2001

¹⁷⁰ Unvan sahibinin kaydedilmediği metinler: BIN VI, 193: 5'; KTHahn 26: 9; Kt. g/t 42 + z/t 11: 11-26. Kt. g/t 42 + z/t 11 metninin 10 ve 11. satırında geçen ¹⁰⁾ ... [.....]-*šu* ¹¹⁾ *Pè-ru-wa A-hu-x* ¹²⁾ *ša*

rabi sikkā/itim

rabi sikkā/itim'in, bir kaç Kültepe metninde geçen “çivi, kazık” anlamındaki *sikkatum* (CAD S, 247b; CDA 322b) ile ilgisinin olup olmadığı bilinmemektedir.¹⁷² CAD'de (S, 251a), III. Ur ve Eski Babil devrinde de görülen *sikkatum*'un anlamının kesin olmadığı belirtilmiş, Eski Asur'da, askeri bir sefer ya da ordu ile ilgili bir terim olabileceği ifade edilmiştir. “Yüksek bir askeri memur” olarak tanımlanan *rabi sikkā/itim* için de erken devir kaynaklarından (III. Ur, Eski Asur ve Eski Babil) askerî mevkilerde şef olarak görev yaptıklarının anlaşıldığı, daha sonraki metinlerde ise görevleriyle ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmadığı kaydedilmiştir (s. 254a). AHW'de (1042a) ise *rabi sikkā/itim*'in “metal ticaretini kontrol eden bir memur” olabileceği belirtilmiştir.

Bir olay ya da etkinlik olduğu bilinen *sikkatum* ile Kültepe metinlerinde sıkça karşılaşılmaktadır. *sikkatum*'un yalın halde geçtiği metinlerde sadece bir yerde bulunmadığı, oradan başka bir yere çıktığı¹⁷³ veya geri döndüğü¹⁷⁴ şeklinde ifadelerin geçmesi bu olayın hareket halinde olduğunu düşündürmektedir. Diğer taraftan, yapı itibarıyla feminen-çoğul bir kelime olan *sikkātum*'un özne durumda

GAL *ri-i]-e-im* cümlesini Günbattu 1987, s. 4' te şöyle tercüme edilmiştir: [Çoban]lar [başının (adamları)] (?) [.....]-šu , Peruwa, Ahu...[x].

¹⁷¹ Peruwa'nın *rabi re'im* “çobanlar başı” olarak kaydedildiği metinler şunlardır: CCT I, 41b: 5; Kt. a/k 990: 4; Kt. d/k 18a: 12; Kt. d/k 51a: 8; Kt. d/k 51b: 5; Kt. d/k 52a: 11; Kt. 88/k 990: 4.

¹⁷² “ip, halat” anlamındaki *eblum* ile geçen “çivi, kazık” anlamındaki *sikkatum*'a bildiğimiz kadarıyla dört metinde rastlanmaktadır. ICK I, 135: 14; Kt. 88/k 298: 7; Kt. 88/k 658: 20; Kt. n/k 794: 2.

¹⁷³ Kt. n/k 1689: 5-6: *sí-kà-tum ú-ša-ma* “*sikkatum*lar çıktılar” (Sever 1995, s. 129); CCT IV, 10a: 17: *sí-kà-tu[m ú]-ší* “*sikkatum* çıktı”.

¹⁷⁴ KTS II, 19: ¹⁾ [um]-ma Bu-za²⁾-zu-ma a-dí [2 u₄-me] ²⁾ *sí-kà-tum i-tù-ra-nim* ³⁾ a-ta-bé-a-ma a-ta-lá-kam “Buzazu şöyle söyledi: 2 güne kadar *sikkatum*lar buraya dönecekler, ben kalkıp geleceğim”; Kt. m/k 3: ¹³⁾ ... um-ma šu-ut-ma *sí-kà-tum* ¹⁴⁾ li-tù-ra-nim-ma ¹⁵⁾ a-na-ku / a-hi / ù a-ha-tí ¹⁶⁾ ni-iš-ta-a-al-ma a-šar <e-pá-ší-im> ¹⁷⁾ e-pá-áš-ma... “ O şöyle cevap verdi: *sikkatum*lar dönsünler ki ben, kardeşim ve kız kardeşim soracağız ve yapılması gerekeni yapacağım...(13-17 Krysztat 2004) vb.

olduğu cümlelerin fiilinin, (CCT IV, 10a: 7'de geçen *sí-kà-tu[m ú]-ší* “*sikkatum* çıktı” ifadesi hariç), feminen-çoğul (*iturra-*) halde olması *sikkatum* olayının kendisinin değil de bu olayda görevli olabilecek kişi veya grupların da hareketliliğini gösterebilir.

sikkatum adı verilen bu etkinliğe yerlilerin yanında, Asurca isim taşıyan şahısların da katıldıkları¹⁷⁵ ve kralların da belirli zamanlarda iştirak ettikleri¹⁷⁶ anlaşılmaktadır. Bir kaç metinde *sikkatum*’a çıkmak için binek hayvanına ihtiyaç duyulduğunu gösteren ifadelerin geçmesi¹⁷⁷ bu etkinliğe katılmada hayvan üzerinde gitmenin gerekli ya da daha itibarlı olduğunu düşündürmektedir. Bir metinde de

¹⁷⁵ Kt. 91/k 423; Kt. n/k 1052; Kt. v/k 57 ve Liv. 10’da Asurluların da *sikkatum*’a çıktıkları görülmektedir.

¹⁷⁶ Kt. g/k 185: ³⁾ *i-na* ^dUTU^{ší} ⁴⁾ *ru-ba-um* ⁵⁾ *Wa-áš-ha-na-i-um i-na* ⁶⁾ *sí-kà-tí-im i-tù-ra-ni* “kral *sikkatum*’dan döndüğü günde” (3-6 Kryszat 2004); Kt. n/k 388: ⁴⁾ *a-na ru-ba-im iš-tù sí-kà-tim* ⁵⁾ *i-tù-a-ri-šu i-ba-tí-šu* ⁶⁾ *am-hu-ur-šu-ma* “krala *sikkatum*’dan dönüşünde, onun bölgesinde baş vurdum” (Günbattı 1999a); Kt. a/k 583b: ⁷⁾ ...24 *li-me* ⁸⁾ URUDU É.GAL^{lím} *ù té-ra-tù-šu* ⁹⁾ *i-hi-ib-lu-nim-ma lá li-bi* ¹⁰⁾ *i-li-ma i-na sí-kà-tí-im* ¹¹⁾ [*uš-bu-m*]a... “24 bin (*mina*) bakırı saray ve onun memurları bana borçlandılar ve ne yazık ki *sikkatum*’da oturdular...” (Dercksen 1996); Kt. 92/k 526: ⁶⁾ ... *a-na-kam* ⁷⁾ *ru-ba-um / i-sí-kà-tim / ma-qí-it-ma* ⁸⁾ *i-na qé-ra-ab A-lim^{ki} / sí-hi-tum* ⁹⁾ *ša-ak-na-at ù a-na qá-qá-da-tí-ni* ¹⁰⁾ *pá-al-ha-at*... “Burada kral *sikkatum*’dan gelmiştir. Şehrin içinde isyan vardır ve başlarımız için korkmaktayız” (Çeçen 2002).

¹⁷⁷ Kt. n/k 1052: ¹⁸⁾ 7 1/2 GÍN ¹⁹⁾ *ša Kur-ub-İštar a-na sí-kà-tim* ²⁰⁾ *ir-ku-bu*... “7,5 sheqel Kurub-İštar’ın *sikkatum*’a sürmesi için” (18-20 Kryszat 2004); KUG 41: ³⁾ *a-dí pé-er-dí ša ta-áš-pu-ra-ni* ⁴⁾ *um-ma šu-ut-ma* ⁵⁾ *a-dá-na-ku-um a-na sí-kà-tim* ⁶⁾ *i-tí-ší i-na tù-a-ri-šu* ⁷⁾ *i-da-šu-<nu>-ma ú-ší-ra-šu-nu* “bana yazdığın *perdum* (katır ?) hakkında, o şöyle söyledi: sana vereceğim. *sikkatum*’a çıkmıştır. Dönüşünde onları depolayacak? Ve onları serbest bırakacak”; Neşr. C, 1: ³⁾ *a-na-ku me-ra-kà / a-ta a-bi* ⁴⁾ *me¹-er-dam / a-mi-am / dí-nam* ⁵⁾ *a-na sí-kà-tim / a-lá-ak* ⁶⁾ *ku-a-um / me-ra-kà / a-na-ku* ⁷⁾ *i-na šé-pí-a / a-lá-ak* ⁸⁾ *dí-na-šu-ma a-na sí-kà-tim* ⁹⁾ *lá-ar-kà-áb-ma lu šu-um-kà* “ben senin oğlunum, sen babamsın, bu katırı[?] bana ver, *sikkatum*’a gideceğim. Ben senin oğlunum, yürüyerek mi gideceğim? Onu bana ver ki sürerek gideyim ve senin adın (şanlansın)” (Veenhof 1989).

sikkatum için krala ve Peruwa adlı bir şahsa iki adet kaliteli *raqqatum* kumaşı verildiği görülmektedir. Bu durum, *sikkatum*'da yeni ve kaliteli kumaşlardan yapılmış elbiseler giyinilmesi gerektiğine işaret edebilir.¹⁷⁸

Diğer taraftan, bazı Kültepe metninden anlaşıldığına göre *sikkatum*'un ticaret üzerinde olumsuz gibi görünen etkileri vardır. *sikkatum*'dan dolayı şehirlerin boşaldığı; yollar uygun olmadığı için seyahatin zor olduğu; malların ve ödemelerin transferlerinin zamanında yapılamadığı; pazarların huzursuz olduğu; bazı ticarî eşyaların bulunmadığı gibi ifadelere rastlanmaktadır. Bazı mektuplarda da *sikkatum*'dan dolayı doğabilecek kayıplardan bahsedilmekte; *sikkatum* “güçlü olmadan önce” malların hazır edilip gönderilmesi istenmektedir. *sikkatum*'un bu etkilerinin görüldüğü bazı metinler aşağıda verilmiştir.

TC II, 37: ³⁾ *a-na-kam / ki-ma sí-kà-tù-ni* ⁴⁾ *i-qé-ra-áb a-<lim>* ^{ki 5)} *ma-ma-an / lá-šu-ma* ⁶⁾ *a-šar / ha-bu-lu-ni* ⁷⁾ *lá na-tù-ma / URUDU lá ú-ša-áš-qal* ⁸⁾ *i-tù-wa-ar* ⁹⁾ *sí-kà-tim / URUDU a-na* ¹⁰⁾ *ša ki-ma / ku-nu-tí []* ¹¹⁾ *ú-ša-qal-ma* ¹²⁾ *ú té-er-tí [za-ku]-tum* ¹³⁾ *i-lá-kà-ku-um* ¹⁴⁾ *tù-wa-ar* ¹⁵⁾ *sí-kà-tim / qú-ru-ub* ¹⁶⁾ *a-dí 10 u₄-me-e / i-tù-ra-nim* “³⁻⁵⁾ burada *sikkatum* olduğu için şehirde hiç kimse yoktur ve ⁶⁻⁷⁾ borçları bakır (ile) tahsil etmek uygun değildir. ⁸⁻¹¹⁾ *sikkatum*'un dönüşünde bakırı sizin vekillerinize ödeyeceğim ve ¹²⁻¹³⁾ olumlu haberim size gelecek. ¹⁴⁻¹⁶⁾ *sikkatum*'un dönüşü yakındır; 10 güne kadar geri dönecekler”.¹⁷⁹ Asurlular arasında yazılmış bir mektup olan bu belgede geçen *ālum*'un Asur şehrini mi yoksa herhangi bir Anadolu şehrini mi gösterdiğini bilemiyoruz. Anlaşıldığına göre o bölgede *sikkatum* olduğu için şehirde kimse kalmamıştır. Bunun nedeni insanların *sikkatum*'un olumsuz

¹⁷⁸ KTS I, 57a: ⁶⁾ *2 ra-qt-té-[e]n₆ a-na* ⁷⁾ *sí-kà-tim a-ru-ba-[im]* ⁸⁾ *ù Pè-ru-a i-dí-nu* “2 (adet) kaliteli *raqqatum* kumaşını *sikkatum* için krala ve Peruwa'ya verdiler”.

¹⁷⁹ Bu metnin ve POAT 28'in ilgili kısımları CAD S, 252a'da işlenmiştir.

etkilerine maruz kalmamak için şehri terk etmeleri olabileceği gibi *sikkatum*'a katılmak için şehirden ayrılmaları da olabilir. Eğer öyleyse *sikkatum*'un çok sayıda insanın katıldığı bir etkinlik olduğu söylenebilir.

POAT 28: ³⁾ *ki-ma sí-kà-tù-ni-ma* ⁴⁾ *ù ha-ra-nu-um da-na-at-ni* ⁵⁾ *Hu-ut-kà lá aṭ-ru-da-am* ⁶⁾ *ki-ma ha-ra-nu-um i-ší-ru-ma* ⁷⁾ *a-li-ku pá-ni-ú-tum iš-li-mu-ni-ni...*
¹⁰⁾ *Hu-ut-kà a-ṭa-ra-dam* “*sikkatum*’dan dolayı ve yolun zorluğu nedeniyle Hutka’yı göndermedim. Yol uygun (güvenli) olur olmaz ve ilk kervan sağlıklı bir şekilde buraya geldiğinde (gümüşle birlikte) Hutka’yı göndereceğim”. Yine Asurlular arasında yazılmış olan bu mektuptan öğrendiğimiz kadarıyla *sikkatum* yolların güvenliğini de etkilemektedir. Bu yüzden mektubu yazan kişi, ancak ilk kervan sağlam geldiğinde gümüşleri Hutka’yla gönderebileceğini söylemektedir. *sikkatum*’un yolların güvenliğinde neden ve nasıl bir etki yarattığını bilemiyoruz.

Kt. 87/k 384: ²⁷⁾ *ší-tí AN.NA-kà ki-ma sí-kà-tù-ni* ²⁸⁾ *a-dí-ni / na-dí / i-na*
²⁹⁾ *tù-wa-ar sí-kà-tim* ³⁰⁾ *AN.NA-kà a-da-ma* ³¹⁾ *a-ta-be-a-ma a-ta-la-kam* ³²⁾ *sí-kà-tum da-na a-dí tù-wa-ar* ³³⁾ *Kà-ni-ší-im ra-ma-kà ša-šé-er* ³⁴⁾ *la té-ra-ba-am*
“kalayının bakiyesi *sikkatum*’dan dolayı şimdiye kadar (hâlâ) depodadır. *sikkatum*’un dönüşünde kalayını vereceğim ve kalkıp geleceğim. *sikkatum* güçlüdür (üst seviyededir). Kanişlinin dönüşüne kadar kendin... buraya girme”.¹⁸⁰

Neşr. C. 18: ²³⁾ *sí-kà-tum* ²⁴⁾ *la na-ṭù-ma pá-am a-na* ²⁵⁾ *ba-ab-tí-kà ú-la nu-ma-la* “*sikkatum* (olduğu için) uygun değildir ve senin ticarî eşyan için, sözü(müzü) yerine getiremeyeceğiz”.¹⁸¹

Prag I, 598: ⁶⁾ *... a-na-kam* ⁷⁾ *sí-kà-tum-ma* ⁸⁾ *ma-hi-ru-um / pá-ru-ud* ⁹⁾ *a-dí 2 u₄-me sí-kà-tum* ¹⁰⁾ *i-pá-ṭá-ra-nim* ¹¹⁾ *a-ma-lá té-er-tí-kà* ¹²⁾ *lu KÙ.BABBAR lu*

¹⁸⁰ 27-34 Kryszat 2004

¹⁸¹ 21-25 Bilgiç 1948

KÙ.KÌ ¹³⁾ *ú-šé-ba-lá-kum-ma* “burada *sikkatum* olduğu için pazar huzursuzdur. 2 güne kadar *sikkatum* dağılacak, senin haberin gereğince hem gümüşü hem altını sana göndereceğim”. Anlaşıldığına göre, pazarın huzursuz olmasının nedeni, orada *sikkatum*’un bulunmasıdır. *sikkatum* dağıldıktan sonra gümüş ve altının gönderileceği belirtilmektedir.

CCT IV, 10a: ¹⁶⁾ *wa-ar-ki-[šu-nu]-ma* ¹⁷⁾ *sí-kà-tu[m ú]-ší ú* ¹⁸⁾ *ma-hi-ru-um pá-ru-ud-ma* “onlardan sonra *sikkatum* çıktı ve pazar endişelidir (huzursuzdur)”. Bu metinde ise pazarın huzursuz olmasının nedeni, yukarıdaki metnin tam tersine, *sikkatum*’un çıkmış olmasıdır.

Kt. 87/k 461: ²⁵⁾ ... AN.NA *ša A-zu-za* ²⁶⁾ *al-qé-ma* URUDUⁱ-šu ²⁷⁾ *i-be-tí-a i-ba-ší* ²⁸⁾ *sí-kà-tum-ma* KÙ.GÌ ²⁹⁾ *lá-šu...* “Azusa’nın kalayını aldım. Onun bakırı (da) benim evimde mevcuttur. *sikkatum* (olduğu için) altın yoktur”.¹⁸² Bu metinde de *sikkatum*’dan dolayı altının bulunmadığı belirtilmektedir.

Kt. n/k 1689: ⁵⁾ ...*sí-kà-tum* ⁶⁾ *ú-ša-ma i-na ma-hi-ri-im* ⁷⁾ KÙ.BABBAR *ù* KÙ.GÌ *lá-šu...* ¹⁴⁾ *sí-kà-tum a-na* ¹⁵⁾ 10 *u₄-me-e i-tù-ra-nim-ma* ¹⁶⁾ KÙ.GÌ *a-ša-a-ma* ¹⁷⁾ KÌ *a-li-ki ú-šé-ba-la-kum* “⁵⁻⁷⁾ *sikkatum* çıkmıştır ve pazarda gümüş ve altın yoktur... ¹⁴⁻¹⁷⁾ *sikkatum* 10 gün içinde dönecek ve ben altın satın alacağım ve haberciyle sana göndereceğim”.¹⁸³ Burada ise pazarda altın ve gümüşün bulunmamasının nedeni *sikkatum*’un çıkmış olmasıdır ve geri döndüğünde altın mevcut olacaktır.

III. Ur ve Eski Babil devri kaynaklarında da görülen *rabi sikkā/itim* unvanının, yukarıda geçtiği bazı önemli metin yerlerini verdiğimiz, *sikkatum* kelimesinden teşkil edildiği düşünülmektedir. Kt. 87/k 387 bu görüşü destekler

¹⁸² 25-29 Kryszat 2004

¹⁸³ Sever 1995

niteliktedir: ²⁶⁾...*ra-bi sí-ki-tim* ²⁷⁾ *ša Wa-ah-šu-ša-na* ²⁸⁾ *i-sí-kà-tim wa-ša-áb* ²⁹⁾ *a-še-ri-šu / lá-lik-ma...* ³⁵⁾... *um-ma* ³⁶⁾ *a-tù-nu-ma / a-še-er* ³⁷⁾ GAL *sí-ki-tim a-na* ³⁸⁾ *sí-kà-tim* ³⁹⁾ *a-na a-wa-tí-šu i-lá-ak* “²⁶⁻²⁹⁾ Wahšušana *rabi sikkitim*’i *sikkatum*’da oturmuştur. Onun üzerine gideyim ve... ³⁵⁻³⁹⁾ Siz şöyle söylediniz: *rabi sikkatim*’in üzerine, *sikkatim*’e onun meselesi için gidecek”.¹⁸⁴ Bu metinden *rabi sikkitim*’in *sikkatum*’da bulunduğunu anlıyoruz.

Kültepe metinlerinde sıkça karşılaşılan *rabi sikkā/itim*lerin Anadolu saraylarında önemli bir konumda bulunan, devlet yönetiminde söz sahibi kişiler olduklarını gösteren belgeler vardır. Aşağıda, *rabi sikkā/itim*’in önemli bir memur olduğunu gösteren ve yaptıkları işlere dair fikir verebilecek metinlerin ilgili kısımları verilmiştir.

BIN VI, 23: ⁶⁾ *a-na-kam / É.GAL^{lüm} i-ša-tum* ⁷⁾ *e-ku-ul-ma / li-bi₄ ša-ru-tim* ⁸⁾ *i-ša-ba-at-ma / lá na-tù-ma KÙ.BABBAR* ⁹⁾ [G]AL *sí-ki-tim / lá e-ri-iš* ¹⁰⁾ *a-wi-lúm / KÙ.BABBAR^{ap}-šu* ¹¹⁾ *a-na ma-tim / ig-tá-ma-ar* “burada yangın¹⁸⁵ sarayı yok etti ve krallığın içi(ni) tutacak, (bu yüzden) uygun olmayacağı (için) *rabi sikkitim*(den) para istemedim. Adam parasını ülke için harcamıştır”. Eğer doğru bir tercüme yapılmışsa *rabi sikkā/itim*, ülkede meydana gelen bir savaş ya da isyanla ilgilenen önemli bir kişi olarak görünmektedir.

AKT I, 78: ¹¹⁾ *a-pu-tum a-na Wa-ah-šu-ša-na* ¹²⁾ *še-ep-kà la ta-ša-kà-an / a-dí* ¹³⁾ *ru-ba-am / Pu-ru-uš-ha-tí-am* ¹⁴⁾ *ú Ú-šu-na-la-<i>-am / ú* ¹⁵⁾ *Wa-ah-šu-ša-na-i-am / ra-bi* ¹⁶⁾ *sí-ki-tim ú-ta-mu-ú* ¹⁷⁾ *ú-la i-la-kam* “lütfen Wahšušana’ya ayağını koyma! Puruštattumlu, Uşunalalı ve Wahşuşanalı kral(a) *rabi sikkitim* yemin edeceğinden

¹⁸⁴ 26-39 Krysztat 2004

¹⁸⁵ Metnin 6. satırında geçen *išātum* “yangın” kelimesinin bir isyan ya da savaşla ilgili olarak mecaz anlamda kullanıldığını düşünüyoruz.

buraya gelme!”. Metinden anlaşıldığına göre *rabi sikkitim* belki de göreve geldiği zaman krala ya da krallara yemin etmektedir. Ancak, mektubun alıcısının Wahšuşana’ya gelmemesini gerektiren bu yemin töreninin nasıl bir tehlike doğurduğu anlaşılamamaktadır.

TC III, 271: ¹⁹⁾ *šu-ma a-n[a Wa-ah-šu-ša-na]* ²⁰⁾ *a-na e-ra-[bi-im a-na-pí-iš-tí-kà]* ²¹⁾ *pá-al-ha-tí [a-ta]* ²²⁾ *a-na Wa-lá-ma iš-[tí-a]* ²³⁾ *lá-ar-de₈-kà-ma i-n[a Wa-lá-ma]* ²⁴⁾ *iš-tí ra-bi sí-kà-tim* ²⁵⁾ *ša Ú-lá-ma ra-bi-ša-am* ²⁶⁾ *le-ri-ša-ku-ma ra-bi₄-šú-[um]* ²⁷⁾ *ša GAL sí-ki-tim ša Ú-lá-[ma]* ²⁸⁾ *a-na Wa-ah-šu-ša-na* ²⁹⁾ *lu-šé-ri-ib-ni-a-tí-ma* “¹⁹⁻²¹⁾ Eğer Wahšuşana’ya girmeye hayatın için korkuyorsan ²²⁻²⁶⁾ benimle birlikte Walama’ya gel ve Walama’da Walama *rabi sikkatim*’inden senin için avukat isteyeyim ki ²⁶⁻²⁹⁾ Walama *rabi sikkitimi*’nin avukatı bizi Wahšuşana’ya girdirsin”. Asur şehrinin verdiği bir karar metni olan bu belgeden anlaşıldığına göre *rabi sikkitim* Asurlulara avukat sağlayabilmektedir. Ayrıca, “Walama *rabi sikkatim*’i” olarak belirtilmiş olması, bu unvanın diğer şehirlerde de varlığına işaret etmektedir.

CCT V, 13a: ¹³⁾ *GAL sí-ki-tim / i-na* ¹⁴⁾ *Dí-na-ar-nu / wa-šá-áb* ¹⁵⁾ *a-dí 5 u₄-me i-tù-ra-ma* ¹⁶⁾ *Šu-İštar ú-šé-ša-ar-ma* “*rabi sikkitim* Dinarnu’da oturmuştur. 5 güne kadar geri dönecek ve Šu-İštar’ı gönderecek”. Eğer buradaki *wašārum*’un “serbest bırakmak, özgür kılmak” anlamında kullanıldığı düşünülürse, *rabi sikkatim*’lerin mahkûmları serbest bırakmada da etkili oldukları söylenebilir.

Bazı metinlerde, birkaç *rabi*’li unvanın ve anlamları henüz bilinmeyen *tuzinnum* ve *upatinnun*ların *rabi sikkatim*’e bağlı olarak kaydedilmesi de onların önemli memurlar olduklarını göstermektedir:

Kt. n/k 72: ¹⁾ KIŠIB *Í-a-li-a-áš* GAL *ša-bi-im* ²⁾ *ša* GAL *sí-ki-tim* “*rabi sikkitim*’in *rabi šabim*’i İliyaš’ın mührü”.¹⁸⁶

Kt. n/k 1854: ¹⁾ KIŠIB *Ta-ri-ku-ta* ²⁾ GAL *mu-ší-im* *ša* GAL ³⁾ *sí-ki-tim*...“*rabi sikkitim*’in *rabi mušim*’i Tarikuta’nın mührü...”.¹⁸⁷

KTS II, 60: ⁶⁾ *Šu-pu-na-ah-šu* DUMU *Ša-ra-ma* ⁷⁾ GAL *a-lá-hi-nim* *ša* GAL *sí-ki-tim* “*rabi sikkitim*’in *rabi alahhinim*’i Šarama’nın oğlu Šupunahšu”.

Kt. a/k 1263a: ⁴⁾...*tù-zi-n[u-um]* ⁵⁾ *ša* GAL / *sí-kà-tim* ⁶⁾ *Ha-nu* GAL *ša-bi-im* ⁷⁾ *Ha-šu-i* / DUMU *Za-pá-ar-na* ⁸⁾ *Ni-ki-li-a-at* ⁹⁾ *Pu-li-na* ¹⁰⁾ *a-wi-lu* / *a-ni-ú-tum* ¹¹⁾ *ù-pá-tí-nu-um* <ša> ¹²⁾ GAL *sí-kà-tim* “*rabi sikkatim*’in *tuzinnum*’u, *rabi šābim* Hanu, Zaparna’nın oğlu Haššui, Nikiliat, Pulina bu adamlar *rabi sikkatim*’in *upatinnumlarıdır*”.¹⁸⁸

rabi sikkā/itim’lerin ticaretle de ilgilendikleri görülmektedir. Metinlerden anlaşıldığına göre, özellikle önemli bir maden olduğu yönünde iddialar bulunan *amūtum* ticareti üzerinde etkili oldukları söylenebilir. Ayrıca bir kaç yerde karşılaşılan *rādium* *ša rabi sikkā/itim* ifadesi onların kendilerine ait kervanlarının olabileceğini de akla getirmektedir.¹⁸⁹

CCT V, 13a: ⁹⁾...*a-dí a-mu-tim* ¹⁰⁾ *ša* DUMU *Hi-na-a* GAL *sí-ki-tim* ¹¹⁾ *ú-ša-li-mu*... ¹⁸⁾ *ki-ma* GAL *sí-ki-tim* *wa-şú* ¹⁹⁾ *áš-tù-hu-u* *ki-ma* GAL *sí-ki-tim* ²⁰⁾ *i-tù-ra-ni a-mu-tám* ²¹⁾ *ú-šé-ta-aq-ší-ma a-dá-ší* “⁹⁻¹¹⁾ *rabi sikkitim*’i sinirlendiren Hinaya’nın

¹⁸⁶ Donbaz 1988

¹⁸⁷ Donbaz a.g.m.

¹⁸⁸ Günbattı 1989

¹⁸⁹ Kt. m/k 127: ¹⁴⁾ 4 1/2 GÍN KÙ.BABBAR *a-n[a]* ¹⁵⁾ *ra-dí-im* *ša* GAL *s[í-ki-tim]*” 4,5 *šeql* gümüş *rabi sikkitim*’in rehberine” (14-15 Kryszat 2004); Kt. 87/k 479: ⁴⁾ *Ú-lu-ma-il* ⁵⁾ *ra-dí-ú-um* ⁶⁾ *ša* GAL *sí-ki-tim* ⁷⁾ *a-mi-ša-am* ⁸⁾ *i-la-kam ak-lam* ⁹⁾ *ma-la* *ù šé-ni-šu* ¹⁰⁾ *ša-ki-il* ⁵⁾ *šu* “*rabi sikkitim*’in rehberi oraya gelecek, ekmeği birkaç defa ona yedirt” (4-10 Kryszat 2004). Ulumail’in iyi ağırlanmasının istenmesinin nedeni, büyük ihtimalle, *rabi sikkitim*’in rehberi olmasıdır.

oğlunun *amūtum*'u hakkında...¹⁸⁻²¹⁾ *rabi sikkitim* çıktığı için korktum, *rabi sikkitim* döndüğünde *amūtum*'u böldüm ve onu verdim”.

Kt. 92/k 564b: ¹²⁾ ... *a-mu-tám* ¹³⁾ *ša Ma-num-ki-A-šur DUMU A-hu-wa-qar*
¹⁴⁾ *ša i-na Wa-ah-šu-ša-na* ¹⁵⁾ *a-na ra-bi sí-ki-tim* ¹⁶⁾ *i-dí-nu-ma...* ³⁹⁾ URUDU *ša i-na*
⁴⁰⁾ *Wa-ah-šu-ša-na / i-na ší-im* ⁴¹⁾ *a-mu-tim / ša i-šú-ra-tim* ⁴²⁾ *ša i-li-bi₄ / GAL sí-ki-*
tim ⁴³⁾ *a-hu-ru / a-na Šu-Ištar i-za-az* “¹²⁻¹⁶⁾ Wahšušana'daki Ahu-waqar'ın oğlu
Mannum-kī-Aššur'un *amutum*'unu *rabi sikkitim*'e verdiler ve...³⁹⁻⁴³⁾ *rabi sikkitim*'in
planları (gereğince) *amūtum*'un fiyatı (üzerinden) Wahšušana'da gördüğüm bakır
Šu-Ištar için duracak”.¹⁹⁰

CCT II, 37b: ²⁴⁾ 1 1/3 GÍN *a-mu-tum mu-ṭá-ú* ²⁵⁾ KÍ GAL *sí-ki-tim...*
³¹⁾ ...*šu²-ma KÙ.KÍ ù ší-im* ³²⁾ *a-mu-tim KÍ GAL sí-ki-tim* ³³⁾ *lá tù-ša-áš-qí-il₅²...*
“1 1/3 *šeḡel* kayıp *amūtum rabi sikkitim*'dedir. Eğer altın ve *amūtum*'un bedeli *rabi sikkitim*'de ise tahsil ettirme”.

CCT V, 1b: ²⁸⁾ *wa-ar-ki-tám-ma / a-na GAL sí-ki-tim* ²⁹⁾ *iš-ta-áp-ra-am /*
um-ma šu-ut-ma ³⁰⁾ *i-na a-lá-ki-a / ší-im ša a-wa-áb-ri-im* ³¹⁾ *a-ša-qal / ú-lá a-mu-tù-*
šu ³²⁾ *ú-ta-ar-šu-um* “Daha sonra *rabi sikkitim*'e yazdı. O şöyle söyledi: gelişimde
yabancı için (olan) bedeli ödeyeceğim; onun *amūtum*'unu ona döndürmeyeceğim”.

BIN IV, 45: ⁷⁾ *kà-ru-um / lá i-de₈-e a-na-kam* ⁸⁾ GAL *sí-ki-tim Û-ša-i-um*
⁹⁾ *ù GAL sí-ki-tim Hu-du-ru-tí-im* ¹⁰⁾ *ig-tá-na-ri-ú-ni um-ma šu-nu-ma* ¹¹⁾ *šu-ma a-ší-*
um / a-a-kam-ma ¹²⁾ *i-ba-ší / šu-pu-ur-ma Í-[x x]* ¹³⁾ *ù Šu-Na-war' / il₅-ta-na-qé-ú*
“*Kārum* bilmiyor. Burada Uşalı *rabi sikkitim* ve Hudurutlu *rabi sikkitim* (bize)
devamlı olarak düşmanca davranıyor. Onlar şöyle söylüyor: Eğer her nerede *ašium*
varsa yaz (bildir) ki Í-[x x] ve Šu-Nawar devamlı olarak alacaklar”. Metinden *rabi*

¹⁹⁰ Sever 1997

sikkā/itim'in, yine değerli bir maden olduğu bilinen, *ašium* üzerinde de etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, iki farklı şehir olan Uša ve Hudurutlu iki *rabi sikkā/itim*'in birlikte hareket ettiği görülmektedir. Bu durum bir krallıkta birden fazla *rabi sikkā/itim*'in görev yaptığını; krallığın her şehrinde farklı *rabi sikkā/itim*'ler olabileceğini göstermektedir. TC III, 271'de Ulama ve Kt. 87/k 387'de Wahšuşana *rabi sikkitim*lerinden bahsedilmektedir.

KTHahn 14: ⁴⁾ *a-na-kam* 10 *li-me-e* URUDU GAL *sí-ki-tim* ⁵⁾ *iq-bi-am* / URUDU *iq-bi-am ú-lá* ⁶⁾ *ú-šé-pí-am*...“burada *rabi sikkitim* 10 bin (*mina*) bakır (için) bana söz verdi, (ancak) beni doyurmadı (bakırı vermedi)”. Buradaki 10 bin *mina* bakır yaklaşık 5 ton ağırlığındadır. Bu durum *rabi sikkitim*'lerin madenler üzerinde ne derece önemli bir yetkiye sahip olduklarını göstermektedir.

Asurlular arasında düzenlenmiş bir boşanma belgesi olan Prag I, 651'de, tarafların tanrı Aššur, tanrı Ana, kral ve *rabi sikkitim* adına yemin verdikleri görülmektedir: ¹⁾ [*Pu-šu-ke*]-*en*₆ [*ù*] ²⁾ [*Lá-ma-sí*] *ni-i*[*š*] ³⁾ [*a-lim*^{ki}] *it-mu*-[*ú*] ⁴⁾ [*x m*]*a-na* ⁵⁾ [KÙ.BABBAR] *e-zi-ib-ta-ša* ⁶⁾ [*Lá-m*]*a-sí ta-al-q*[*é*] ⁷⁾ [*a-n*]*a Pu-šu-ke-en*₆ ⁸⁾ [*me-e*]*r-<i>-šu me-er-ú-a-t*[*í*]-*šu* ⁹⁾ [*ù*] *kà-ša-ri-šu* ¹⁰⁾ [*Lá*]-*ma-sí* *ù* ¹¹⁾ [GEM]*É*[?]-*sà lá i-tù*-[*ra*] ¹²⁾ [*n*]*i-iš A-šūr* ¹³⁾ [*n*]*i-iš A-na ni-iš* ¹⁴⁾ *ru-ba-e* *ù ni-iš* ¹⁵⁾ *ra-bi*₄ *sí-kà-tim* ¹⁶⁾ [*i*]*t-mu-ú-ma* ¹⁷⁾ [*a*]-*mì-ma šu-um-šu* ¹⁸⁾ [*a-h*]*u-um a-na a-[hi-im]* ¹⁹⁾ [*lá*] *i-tù-a-a*[*r*] “¹⁻³⁾ Pūšu-kēn ve Lamassi Asur şehri yemini ettiler. ⁴⁻⁶⁾ Lamassi onun nafakası (olan) *x mina* gümüşü aldı. ⁷⁻¹¹⁾ Pūšu-kēn'e, onun oğullarına, onun kızlarına ve onun sürücüsüne Lamassi ve onun kölesi itiraz etmeyecek. ¹²⁻¹⁶⁾ Aššur'a, Ana'ya, krala ve *rabi sikkatim*'e (onların adlarına) yemin ettiler ve ¹⁷⁻¹⁹⁾ kimse kimseye hiçbir şey için itiraz etmeyecek”. Buradaki *rabi sikkā/itim*'in Asur idarî teşkilatı içindeki bir memur olması gerekir. Muhtemelen Asur'da görülmüş olan bu

davadaki yemin uygulamasında *rabi sikkā/itim*'in de bulunmasının nedeni belli değildir.¹⁹¹

H. Sever'in okuduğu bir *iqqati* vesikası olan Kt. ş/k 3'te şu ifadeler geçmektedir: ¹⁹⁻²⁰ *i-qá-tí Pì-it-ha-na ru-ba-im A-ni-ta* GAL *sí-ki-tí* “kral Pithana (ve) *rabi sikkitim* Anita'nın onayı”. Sever, Anitta'nın devamlı *rabi simmiltim* olarak geçerken burada *rabi sikkā/itim* olarak geçmesini, kral olacak veliahdın ilk önce *rabi sikkā/itim*'lik yaptığı, daha sonra *rabi simmiltim*'lik görevine yükseltildiği şeklinde yorumlamıştır.¹⁹² Ayrıca V. Donbaz, yayınladığı Kt. n/k 42: 20'de geçen unvanı GAL *si-<me>-il₅-tim* şeklinde okumuştur.¹⁹³ Eski Asurca çivi yazısında *il₅* işaretinin *ki* işaretine benzediği dikkate alınırsa bu unvan da GAL *sí-ki-tim* şeklinde okunabilir. Bu doğrultudaki sınırlı kaynaklar açık bir fikir vermediği için henüz bir yorum yapılamamaktadır.

Diğer birçok *rabi*'li unvanın aksine *rabi sikkā/itim*'in mahiyeti kelime anlamına dayanılarak çıkarılamamaktadır. *sikkā/itum* ve *rabi sikkā/itim* birçok araştırmacı tarafından incelenmiş ve ne anlama gelebileceklerine dair fikirler ileri sürülmüştür. *sikkatum* üzerinde detaylıca duran K.R. Veenhof'a göre insanların kitleler halinde katılımları bu olayın özünü oluşturmaktadır. *sikkatum*'un ciddi şekilde ticarete engel olduğunu ve bazı tehlikeler doğurduğunu söyleyen Veenhof, törensel bir olayın duyulan korku ve muhtemel tehlikeleri kolayca açıklayamayacağını belirtmiş; *sikkatum*'un, eğer kesin dinî tabular gerektiren bir

¹⁹¹ Drcksen 2004a, s. 71, n. 232

¹⁹² Sever 1992, s. 251

¹⁹³ Donbaz 1989, s. 76

festival olduğu iddia edilmezse, askerî sefer ya da ordu ile ilgili olabileceğini söylemiştir.¹⁹⁴

E. Bigiç, Eski Babil saray mensupları arasında “ordu komutanı” olduğunu belirttiğı *rabi sikkā/itim*’in Anadolu yerlilerine de geçtiğini öne sürmüştür.¹⁹⁵ L.L. Orlin de *rabi sikkā/itim*’i, “general?” olarak tanımlamış ve bu kişilerin bireysel olarak tüccarlarla iş anlaşmaları yapmalarının yanında değerli mallar sağlamaları için onlar üzerinde baskı kurduklarını iddia etmiştir.¹⁹⁶ J.G. Dercksen de bu unvana, şüpheli olarak, “ordu komutanı” anlamını vermiştir.¹⁹⁷

P. Garelli *sikkatum* kelimesinin muhtemelen, bakır eritiminde kullanılan bir nesneyi gösteren *sikkum* terimi ile aynı etimolojiye sahip olduğunu söylemiştir. *rabi sikkā/itim*’in bazı madenlerle geçtiğı metin yerlerini veren Garelli bu kişileri metal ticaretinin denetçileri olarak tanımlamıştır.¹⁹⁸

K. Hecker *sikkatum*’un bir festival olduğunu ve bu festivalin başlıca özelliğinin törensel bir şekilde kazık ya da çivi sürme olabileceğini ileri sürmüştür. Hecker bu olayın hem Asur’da hem de Anadolu’da meydana geldiğini belirtmiş ve Asur’da insanların şehri terk etmelerini Anadolu’da ise insanların bu olaya katılmalarını gerektirmesi bakımından birbirinden ayrıldığını iddia etmiştir.¹⁹⁹

M.T. Larsen *sikkatum*’un kesin bir çevirisinin olmadığını, CAD’de (S, 251a) önerildiğı gibi, askerî bir sefer veya ordu ile ilgili ya da Hitit devrinden iyi bilinen bir uygulama olan, çevredeki kutsal yerleri ziyaret etmeyi gerektiren dinî bir festival

¹⁹⁴ Veenhof 1989, s. 521

¹⁹⁵ Bilgiç 1948, s. 504

¹⁹⁶ Orlin 1970, s. 78, 151

¹⁹⁷ Dercksen 2004a, s. 71, n. 232

¹⁹⁸ Garelli 1963, s. 217, n. 4

¹⁹⁹ Hecker 1966, s. 105

olabileceğini belirtmiştir.²⁰⁰ G. Kryszat *sikkātum*'u bir bayram ya da kült merasimi olarak düzenlenen, kralın da katıldığı bir çeşit dinî tören olarak tanımlamıştır.²⁰¹ C. Günbattı, *sikkatum*'un muhtemelen belirli bir zaman ve yerde kurulan, çoğunlukla maden ticaretinin yapıldığı bir panayır olduğunu söylemiştir. Günbattı'ya göre *rabi sikkā/itim* bu panayırdaki işlerin yürütülmesinden sorumlu *sikkatum* olarak adlandırılan memurların âmiriydi.²⁰² Metinlerde karşılaşılan *sikkatum*'ların hareketlerine dair ifadelerin Günbattı'nın bu görüşünü kanıtlar nitelikte olduğunu düşünmekteyiz.

Bu *sikkatum* olayına Asurluların da katılabildikleri görülmektedir. Asurluların kendilerini ilgilendirmeyen askerî bir olaya katılmaları mantıklı değildir. *sikkatum*'dan kaynaklanan yolların elverişsiz durumu, şehirlerin boşalması, bazı madenlerin bulunamaması gibi olumsuzluklar bu olayın askerî bir hareketlilik olduğunu kanıtlamamaktadır. Yalnızca, Asurlu tüccarların ticarî faaliyetlerini etkilediğini anladığımız bu olay Anadolu'da büyük insan topluluklarının katıldığı, bu yüzden şehirlerin boşaldığı, yolların, belki de büyük bir kortej olduğu için, kullanılamadığı kültürel ya da dinî bir etkinlik olabilir.

Metinlerde *rabi sikkā/itim*'e çok fazla rastlanmasına rağmen bu unvana sahip sadece iki isim tanıyoruz. Kt. n/k 533: ³⁾...3 GÚ URUDU SÍG₅ ⁴⁾ *Ga-nu-ša ra-bi₄ sí-ki-tim* “3 talent iyi bakır *rabi sikkitim* Ganuša(’nın)”.²⁰³

Kt. g/t 42 + Kt. z/t 11: ³⁾...2 *qá-qá-da-tum* ⁴⁾ *ur-ki / Í-kà-ri-im* [GAL *sí-k*]*i-tim* “iki kişi [*rabi sikk*]*itim* İkarum’un emrinde”.²⁰⁴

²⁰⁰ Larsen 2002, s. 64

²⁰¹ Kryszat 2004, s. 18-19, Kryszat, *sikkātum* ve *rabi sikkā/itim* üzerinde detaylıca durmuş ve kelimenin geçtiği metin yerlerini vermiştir.

²⁰² Günbattı 1999a, s. 82

²⁰³ Dercksen 1996

rabi simmiltim

simmiltum “merdiven” anlamına gelmektedir (CAD S, 273B; CDA 323b).

Bildiğimiz kadarıyla bu kelime, Kültepe metinlerinde, *rabi simmiltim* unvanı dışında, sadece Neşr. C, 5’de²⁰⁵ geçmektedir.

simmiltum ile teşkil edilmiş *rabi simmiltim*’in kelime kelimesine çevirisi “merdiven büyüğüdür”. CAD’de (S, 275b) “yüksek bir memur, Anadolu’da veliahdın unvanı” olarak tanımlanan bu unvana AHw’de (1045a) “Funktions des Kronprizen” anlamı verilmiştir. Mezopotamya kaynaklarında görülmeyen *rabi simmiltim* Asurlular’ın Anadolu’da karşılaştıkları bu memuriyete verdikleri isim olmalıdır.

*rabi simmiltim*lerin çoğunlukla, tasdik vesikaları olarak adlandırılan, genellikle para ve ölüm cezalarının verildiği *iqqāti* belgelerinde kralla birlikte geçmeleri onların krala yakın, devlet yönetiminde söz sahibi memurlar olduklarını göstermektedir.

iqqāti belgelerinin dışında *rabi simmiltim*’in önemli bir memur olduğunu gösteren metinler de vardır. Örneğin Kt. g/t 36’da²⁰⁶ ayrı ayrı yerlerden,²⁰⁷ aralarında depolar âmiri (*rabi huršātim*), bölge komutanı (*rabi batim*) gibi yüksek rütbeli memurların da bulunduğu 40 kişi sayılarak²⁸⁾ ŠU.NĪGĪN 40 *mì-ma a-nim*²⁹⁾ *áš-tí-pì-*

²⁰⁴ Günbattı 1987

²⁰⁵ Neşr. C 5, 14 vd.: *mimma [annîm] anāku ammišam ušēliakku[m] ina simmiltim tumahhirma ina tamalakkim taškunma tamalakkū kunukkūka ašar tušāhizînni šaknū* “bütün bunları ben sana, oraya çıkarttım, sen (onları) *simmiltum*’da aldın ve bir kaba koydun ve senin mührünle (mühürlü) kaplar beni bilgilendirdiğin (söylediğin) yere konulmuştur” (Bilgiç 1948).

²⁰⁶ Bilgiç 1964

²⁰⁷ Balkan 1957, s. 58’de, metinde geçen, Kaniş krallığına bağlı bu yer isimlerinin *rabi simmiltim*’in idaresi altındaki küçük köyler olabileceğini söylemiştir.

*ru-um*³⁰⁾ *ša Tù-ru-pá-ni*³¹⁾ GAL *sí-mì-il₅-tim* “toplam 40 (kişi) bütün bunlar *rabi simmiltim* Turupanni’nin uşaklarıdır” denilmektedir.

Yerel yönetimlerle *kārum*lar arasındaki ilişkiler hakkında önemli bir metin olan KTK 8’de şunlar kaydedilmiştir: ¹⁾ *a-na kà-ri-i[m qí-bi-ma]* ²⁾ *um-ma ší-ip-r[u-ku-nu-ma]* ³⁾ *a-ma-lá té-er-t[í-ku-nu]* ⁴⁾ *ru-ba-am ú* GAL *s[í-mì-il₅-tim]* ⁵⁾ *ú-ta-mì-ú-[ma um-ma]* ⁶⁾ *ru-ba-um-m[a...]* “*kārum*’a söyle, sizin habercileriniz şöyle söylüyor: talimatınız gereğince kral(a) ve *rabi simmiltim*(’e)? yemin ettiler ve kral şöyle söyledi: ...”. Çok hasarlı durumdaki metinden anladığımız kadarıyla *kārum*’un direktifleri doğrultusunda hareket eden kimseler kralla birlikte *rabi simmiltim*’e de yemin etmişlerdir.

OIP XXVII, 5: ⁹⁾ *a-šu-mì a-wi-lì ha-pì-ri ša É.GAL^{lim} 10)* *ša Ša-lá-ah-šu-wa ša i-na ki-šé-[er-ší-im]* ¹¹⁾ *[wa]-áš-bu-ni áš-pu-ra-ku-um a-[li-ik-ma]* ¹²⁾ *[pí]-i ru-ba-tí ú* GAL *sí-[mì-il₅-tim]* ¹³⁾ *[š]a-a-al-ma šu-ma ru-[ba-tum ú* GAL *sí-mì-il₅-tí]* ¹⁴⁾ *ú-ta-ru-šu-nu šu-up-r[a-am]* ¹⁵⁾ *[šu]-ma lá ú-ta-ru-šu-nu* ¹⁶⁾ *a-wi-lì šu-nu-tí pu-lù-ur-[šu-nu-ma]* “⁹⁻¹¹⁾ Sana yazdığım, sarayın Šalahšuwa’da hapis(te) tuttuğu serseri adamlar hakkında. ¹¹⁻¹⁴⁾ Git ve kraliçe ile *rabi simmiltim*’e sor ve eğer kraliçe ve *rabi simmiltim* onları geri döndürecekse bana gönder. ¹⁵⁻¹⁶⁾ Eğer geri döndürmeyeceklerse o adamları serbest bırakır³⁾”. Burada, kraliçeyle birlikte zikredilen *rabi simmiltim*’in hapishanedeki mahkûmların serbest bırakılması konusunda da etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Kt. b/k 95: ¹⁵⁾ ... *šú-ba-tám* ¹⁶⁾ *iš-té-en₆ ú šé-na* ¹⁷⁾ *a-na* GAL *sí-mì-il₅-tim* ¹⁸⁾ *ki-bi-sà-ma eḷ-lu-tum* ¹⁹⁾ *lá i-mu-tù* “bir veya iki elbiseyi *rabi simmiltim*’e

gönderin⁷ ki (dolayısıyla) genç adam ölmeyecek”.²⁰⁸ Metindeki ifadeler çok açık olmasa da muhtemelen hapishanedeki adama zarar gelmemesi için *rabi simmiltim*’e hediye sunulmak istenmesi onun idarî işlerdeki nüfuzunu göstermektedir.

rabi simmiltim’lerin *tuzinnum*lara sahip olabildiğini gösteren metinler de vardır. Kt. 91/k 282: ⁷⁾ *Dí-ik-šar zi-tù-šu* ⁸⁾ *ú tù-zi-[nam] ša GAL sí-mì-il₅-tí* ⁹⁾ *il₅-qé...* “Dikšar (kendi) payını ve *rabi simmiltim*’in *tuzinnum*’unu aldı”. Kt. o/k 50: ⁷⁾ *tù-zi-nu-um ša GAL* ⁸⁾ *sí-mì-il₅-tim* “*rabi simmiltim*’in *tuzinnum*’u”.²⁰⁹ Kt. o/k 53: ¹⁰⁾ *tù-zi-nam ša GAL sí-mì-il₅-tim* ¹¹⁾ *Lá-bar-ša ú Ta-mu-ri-a il₅-qé-ú* “*rabi simmiltim*’in *tuzinnum*’unu Labarša ve Tamuriya aldılar”.²¹⁰

Bir metinden, *rabi simmiltim*’in Asurlu bir tüccara olan borcunu ödemediğini öğreniyoruz. *kārum*, bu ödenmeyen borç üzerinde özellikle durarak, İkünüm’a olan borcunu ödemedikçe *rabi simmiltim*’e mal verenlerin onun borcu kadar parayı İkünüm’a ödeyeceği kararını almıştır. TMH I, 21c: ¹⁾ *kà-ru-um dí-nam* ²⁾ *i-dí-in-ma* ³⁾ *mì-ma šu-um-šu ma-ma-an* ⁴⁾ *a-na GAL sí-mì-il₅-tim* ⁵⁾ *la i-da-an* ⁶⁾ *ša i-du-nu* ⁷⁾ *ma-la KÙ.BABBAR GAL* ⁸⁾ *sí-mì-il₅-tim* ⁹⁾ *a-na Í-ku-nim* ¹⁰⁾ *ha-bu-lu* ¹¹⁾ *i-ša-qal* “*kārum* karar verdi: hiç kimse *rabi simmiltim*’e hiçbir şey vermeyecek. (Mal) veren, *rabi simmiltim*’in İkünüm’a olan borcu kadar parayı ödeyecek”.

E. Bilgiç Neşr. C, 5’e dayanarak *simmiltum*’un “bir yer, semt” anlamına geldiğini ve bu bağlamda *rabi simmiltim*’in “semt, mahalle büyüğü, âmiri” olabileceğini söylemiştir.²¹¹ Ancak, Bilgiç diğer bir yazısında tasdik vesikalarının,

²⁰⁸ Balkan 1957, s. 46, n. 60’ta metnin ilgili kısımlarını şöyle tercüme etmiştir: “¹⁵⁻¹⁹ bir veya iki elbiseyi merdiven büyüğüne ...niz ki (hapishanedeki) şahıslar (kralın hapishanesinde) ölmesinler”. Metnin ilgili satırları CAD S, 257b’de de kaydedilmiştir.

²⁰⁹ Albayrak 2005c

²¹⁰ Albayrak 2005c

²¹¹ Bilgiç 1948, s. 506, n. 79

iqqāti ŞA *rubā'im* ŞA *rabi simmiltim*, formülünü göz önüne alarak *rabi simmiltim*'in veliaht olduğunu, siyasî ve hukukî yetkilere sahip olduğunu, unvanın Hititlere de geçtiğini belirtmiştir.²¹² K. Balkan Neşr. C, 5'te geçen *simmiltum*'un saraya veya büyük mabede çıkan giriş merdiveni olabileceğini ve metindeki, malların *simmiltum*'da teslim edilip bir kutuya konularak mühürlenmesi ifadelerinin, *simmiltum*'un hukukî işlerin yürütüldüğü bir çeşit mahkeme yeri olduğunu gösterdiğini söylemiştir. Balkan, öne sürdüğü bu görüşleri doğrultusunda *simmiltum*'u *kārum*'daki *bāb ilim* “tanrı kapısı” ve Asur'daki *muşlālu* “merdivenli şehir kapısı” ile karşılaştırarak *rabi simmiltim*'in Kaniş şehrinin ya da krallığının baş hâkimi olabileceğini belirtmiştir. Ona göre bu görevi icra edenler veliahtlardı ve sonradan kral olabiliyorlardı.²¹³

P. Garelli, devlette kral ve kraliçeden sonra en önemli kişi olarak gördüğü *rabi simmiltim*'in “veliaht” olduğunu söylemiştir. Ona göre, kral ülke düzeyinde rol oynarken *rabi simmiltim* şehir, belediye düzeyinde rol oynamakta ve askerî, hukukî ve yönetsel konularda eğitimini tamamladıktan sonra, geleneksel olarak, halefî olan kralın yerini alabilmekteydi. Bu doğrultuda, Garelli *rabi simmiltim*'i “kale âmiri” olarak tercüme etmektedir.²¹⁴ M. Forlanini de *rabi simmiltim*'in bir şehirde vali ya da her kasabayı temsil eden, kralın idaresi altında bulunan, genel bir otorite olduğunu ifade etmiştir.²¹⁵ Larsen²¹⁶ ve Veenhof²¹⁷ da *rabi simmiltim* unvanının kralın varisini gösterdiğini belirtmişlerdir.

²¹² Bilgiç 1964, s. 140-141

²¹³ Balkan 1957, s. 46, n. 60

²¹⁴ Garelli 1963, s. 214-215

²¹⁵ Forlanini 1993, s. 129

²¹⁶ Larsen 1976, s. 155

²¹⁷ Veenhof 1989, s. 524

TC III, 214 a/b; Kt. k/k 9 ve Kt. ş/k 3'te Pithana *rubā'um*, Anitta *rabi simmiltim* olarak geçerken, OIP XXVII, 49 a/b ve Kt. 89/k 371'de Anitta *rubā'um*, Peruwa *rabi simmiltim* olarak kaydedilmiştir. Aynı şekilde Kt. n/k 32'de Hurmeli *rubā'um*, Harpatiwa *rabi simmiltim* şeklinde kaydedilmişken, Kt. n/k 14'de Harpitiwa'nın *rubā'um* ve ismi okunamayan bir kişinin *rabi simmiltim* olarak geçtiğini görmekteyiz. Bu yüzden, *rabi simmiltim*'in "veliaht" olduğu araştırmacılar tarafından genel kabul görmektedir. Asıl mesele, veliaht olan *rabi simmiltim*'in nasıl bir işle görevlendirildiğidir. Biz burada K. Balkan'ın görüşlerine katılmaktayız.

rabi simmiltim'lik yapan şahıslar:

A-ni-ta GAL *sí-mì-il₅-tí* (TC III 214a: 21; Kt. k/k 9: 22; Kt. ş/k 3: 21)

Hal-k/gi-a-šu GAL *sí-mì-il₅-tim* (Kt. k/k 14a: 18; b: 14; Kt. r/k 15: 29; Kt. n/k

31: 15';²¹⁸ Kt. 89/k 383: 36²¹⁹; Kt. 77/k 136: 19; TC I, 122: 11'; KTP

43: 21; Kt. 99/k 138a: 16'; b: 5;²²⁰)

*Ha-ar-pá-tí-wa*²²¹ GAL *sí-<mì->il₅-tim* (Kt. n/k 32: 19)²²²

İštar-ip-ra GAL *sí-mì-il₅-tí* (Prag I, 837: 37; Kt. 89/k 369: 38; Kt. 89/k 370:

35;²²³ Kt. j/k 625:26; Kt. k/k 1: 21²²⁴)

Kam-ma-li-a GAL *sí-mì-il₅-tim* (VAT 4534: 16)²²⁵

Pè-ru-wa GAL *sí-mì-il₅-tí* (OIP XXVII, 49a: 25; b: 27)

²¹⁸ Donbaz 1989

²¹⁹ Donbaz, 1993

²²⁰ Dercksen 2004b

²²¹ Harpatiwa, bir tasdik belgesi olan Kt. r/k 19'da *iqqāti* formu içinde, unvanı verilmeksizin kaydedilmiştir.

²²² Donbaz 1989

²²³ Donbaz 1993

²²⁴ Donbaz 1989

²²⁵ Müller-Marzahn 2000

*Pè-ru-wa Kam-ma-li-a*²²⁶ GAL *sí-mì-il₅-tí* (Kt. 89/k 371: 27)²²⁷

Ša-am-nu-ma-an GAL *sí-mì-il₅-tim* (Kt. n/k 32: 29-50)

Šu-bu-ur-mì-[⌈]i[⌋]-x GAL *sí-mì-il₅-[tim* (Kt r/k 21: 19)

Tù-ru-pá-ni GAL *sí-mì-il₅-tim* (Kt. g/t 36: 30)²²⁸

rabi siparrim

“Bronz” anlamındaki *siparrum*, Kültepe metinlerinde, Sumerce karşılığı olan ZABAR (UD.KA.BAR) yazılışıyla da geçmektedir. Bu kelimeden teşkil edilmiş *rabi*’li bir unvan olduğu düşünülen *rabi siparrim*’e AHW’de (1048b) değinilmiş fakat anlamı hakkında bir açıklama yapılmamıştır.

L.L. Orlin, J. Lewy’nin *rabi siparrim* için ileri sürdüğü, “Asur Devleti adına çalışan, Anadolu’da silah sahibi olunmasını engellemek için, bronz imalatı ve ticareti üzerinde kontrolü bulunan bir memur” olduğu görüşüne değinmiştir.²²⁹ P. Garelli Lewy’nin bu görüşüne karşı çıkarak, Asurluların Anadolu’da bronz yapımını engellemediklerini, aksine kalay satabilmek için onları cesaretlendirdiğini söylemiştir.²³⁰ KUG 25: 11’de GAL ZABAR yazılışıyla geçen *rabi siparrim*’e değinen J.G. Dercksen, K.R. Veenhof’un, buradaki GAL ideogramını *rabi* olarak değil “kâse” anlamındaki *kāsum* şeklinde okuduğunu söylemiştir.²³¹

²²⁶ Donbaz 1993, s. 132’de, Kt. 89/k 371: 27’de geçen Peruwa Kammalia *rabi simmlitim* ifadesindeki ikinci isim olan Kammalia’nın Peruwa’nın bulunduğu şehri gösterebileceğini ifade etmiştir. Bununla birlikte VAT 4534: 16’da Kammalia isimli şahsın *rabi simmlitim* olduğu görülmektedir.

²²⁷ Donbaz a.g.m.

²²⁸ Bilgiç, 1964

²²⁹ Orlin 1970, s. 156, n. 104

²³⁰ Garelli 1963, s. 278

²³¹ Dercksen 1996, s. 151

KUG 25'in 10 ve 11. satırlarında geçen "1 *ma-na* 17 GÍN KÙ.BABBAR *ša* GAL ZABAR" ifadesindeki GAL ZABAR *rabi*'li bir unvan gibi gözükmemektedir. Ancak bir okul belgesi olduğunu düşündüğümüz, rakamların, ağırlık ölçülerinin, maden ve taş çeşitlerinin alt alta sıralandığı, sütunlara ayrılmış bir tablet olan Kt. t/k 79+76'nın V. sütununda şunlar yazılmıştır: ¹⁾ KÙ.Gİ ²⁾ KÙ.AN ³⁾ AN.NA ⁴⁾ URUDU ⁵⁾ ZABAR (UD.KA.BAR) ⁶⁾ GAL ZABAR ⁷⁾ URUDU *ša ša-du-pi-šu* ⁸⁾ URUDU *sí-ra-tum* ⁹⁾ URUDU *e-li-t[um]* ¹⁰⁾ NA₄ X Z[A X]... "altın, *amūtum*, kalay, bakır, bronz, bronz büyüğü (?), *šuduppišu* bakır, *siratum* bakır, kaliteli bakır, X taşı...". Buradaki ifadelerden, GAL ZABAR'ın (*rabi siparrim*), ağırlığı veya boyutlarıyla, diğer normal kalıplarda dökülenlerden farklı bir bronz çeşidini gösterebileceği anlaşılmaktadır. Gerek bu ifadelerin *rabi siparrim*'in bir unvanı göstermediğine delil olabileceği, gerekse tamlamayla sadece iki metinde karşılaşılmış olmasından dolayı *rabi siparrim*'in anlamı hakkında bir yorumda bulunamıyoruz.

rabi sisē

"At" anlamındaki *sisi'um* (CAD S, 328a; AHW 1051b) birkaç yerde rastlanan *rabi sisē* unvanı dışında Kültepe metinlerinde hiç geçmemektedir.²³² Oysa Mezopotamya kaynaklarından savaşlarda ve taşımacılıkta kullanıldığını bildiğimiz atların ticaretin yoğun bir şekilde yaşandığı Eski Asur döneminde de kullanılmış olması beklenirdi.

²³² Michel 2003, s. 3; Veenhof 1989, s. 501, n. 16; Dercksen 1996, s. 68; Veenhof ve Dercksen TTC 28: 13'te geçen ve CAD S, 329b'de "at" anlamıyla alınan kelimenin *sikkum* olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

CDA'da (325b) ve AHw'de (1051b) “atlar başı” olarak alınan *rabi sisē*'ye CAD'de (S, 335b) “bir saray memuru” anlamı verilmiştir. E. Bilgiç'in²³³ saray işlerini yöneten memurlar sınıfına aldığı ve “atlar başı” olarak tanımladığı *rabi sisē* için C. Michel, bazı metinlerde *perdum* “katır” ile ilişkili olarak da geçmesine dayanarak, bu unvan sahiplerinin, saray adına çalışan, farklı türde yük hayvanlarını yetiştirip, bunların ticaretini yapan yerel memurlar olduğunu söylemiştir.²³⁴

Bildiğimiz kadarıyla *rabi sisē* unvanına yedi metinde rastlanmakta, bunların hiç birinde unvan sahibinin ismi geçmemektedir. Belgelerin birinde *bēt rabi sisē* tamlamasıyla karşılaşılmaktadır. KTHahn 35: ¹⁾ *i-na 9 na-ru-uq* 1 DUG ²⁾ *ar-ša-tim* *ša É* ³⁾ GAL *sí-sé-e ub-lu-ni-ni* ⁴⁾ 2 DUG *a-na DAM Bu-za-zu* ⁵⁾ 1 DUG *a-na DAM Í-ku-pì-A-šur*...“*rabi sisē*'nin evi(nden) gönderdikleri 9 çuval 1 desti arpadan 2 desti Buzāzu'nun karısına, 1 desti İkuppī-Aššur'un karısına...”. Burada geçen *bētum*'un atlarla ilgili bir kurumu gösterip göstermediği açık değildir. Metinden anlaşıldığına göre *rabi sisē*'nin evinden ilgili kişiye gönderilen tahıl bazı şahıslara dağıtılmıştır.

rabi sisē ve onun karısının ticarî faaliyetleri ile ilgili metinlere de rastlanılmaktadır. TC III, 181: ¹⁸⁾ ...9 GÍN ¹⁹⁾ KÙ.BABBAR KÌ *a-ša-at* GAL *sí-[sé-e]*...²³⁾ *Í-ta-ma* KÌ GAL *sí-sé-e* “9 şeqel gümüş *rabi sisē*'nin karısı iledir...İtama *rabi sisē*'dedir”.

ATHE 12: ⁷⁾ 8 *ma-na* KÙ.BABBAR *ša li-bi* ⁸⁾ GAL *sí-sé-e* 4 *ma-na* ⁹⁾ *ší-ib-tum* ŠUNİGİN 12 *ma-na* KÙ.BABBAR ¹⁰⁾ *iš-tí* GAL *sí-sé-e ù* ¹¹⁾ *a-ší-tí-šu il-qé* “*rabi sisē*'deki 8 *mina* gümüşü ve (onun) faizi 4 *minayı*, toplam 12 *mina* gümüşü *rabi sisē* ve onun karısından aldı”.

²³³ Bilgiç 1948, s. 507, n. 84

²³⁴ Michel 2003, s. 3

TC III, 16: ¹³⁾ *a-ma-lá té-er-tí-kà* ¹⁴⁾ KÙ.BABBAR *lu ša Tár-ma-na* ¹⁵⁾ *lu ša GAL sí-sé-e* ¹⁶⁾ *a-dí a-lá-ki-kà* ¹⁷⁾ *uš-ta-ša-ba-at* “senin haberin gereğince, hem Tarmana’daki hem de *rabi sisē*’deki gümüşü senin gidişine kadar tuttum”.

Buzāzu adlı bir tüccar Puzur-Aššur’a gönderdiği dört mektupta, ondan kendisiyle *rabi sisē*’nin karısı arasındaki meseleyi halletmesini istemektedir. Bu dört mektubun hepsinde aynı sorundan bahsedildiği ve Buzāzu’nun bu meseleden dolayı tedirgin olduğu anlaşılmaktadır. BIN IV, 2: ²³⁾ *a-wa-tí ša DAM* ²⁴⁾ *GAL sí-sé-e* ²⁵⁾ *tág-mu-ru té-er-ta-kà* ²⁵⁾ *lí-lí-kam...* “*rabi sisē*’nin karısının meselesini hallettiğine dair haberin bana gelsin”.

BIN IV, 38: ²⁷⁾ *a-wa-tam ša DAM GAL sí-sé-e* ²⁸⁾ *i-šé-ri-a ma-lá* ²⁹⁾ *ta-le-e-ú tá-bi₄-ma* “elinden geldiğince *rabi sisē*’nin karısının meselesi(ne) benim için yakın dur (sorunla ilgilen).”

CCT II, 30: ¹³⁾ *...a-bi a-ta* ¹⁴⁾ *a-dí ša DAM / GAL sí-sé-e* ¹⁵⁾ *a-wa-tam i-šé-ri-a* ¹⁶⁾ *ú-sú-ùh-ma...* “sen babamsın, *rabi sisē*’nin karısı hakkında: Üzerimdeki mesele(den) beni kurtar.”

TC III, 15: ¹⁷⁾ *...a-bi a-ta* ¹⁸⁾ *a-wa-tám i-šé-ri-a* ¹⁹⁾ *e té-zi-ib-ma / e ta-tal-kam* ²⁰⁾ *a-wa-tám / ša DAM / GAL* ²¹⁾ *sí-sé-e / lá-ma* ²²⁾ *ta-tal-kà-ni / gu-mu-ur* ²³⁾ *lá té-zi-ib...* “Sen babamsın, meseleyi benim üzerime bırakma ki buraya gelmeyesin. *rabi sisē*’nin karısının meselesini buraya gelmeden hallet, ihmal etme.”

Bir *iqqāti* vesiası olan Kt n/k 31’i neşreden V. Donbaz, metnin 3. satırındaki Galiya adlı bir yerlinin sıfatı olarak geçen *rabi*’li bir unvanı GAL *gi-sú-im* şeklinde okumuş ve şüpheli olduğunu belirterek “ahırlardan sorumlu memur” anlamını vermiştir.²³⁵ Hem kelimenin vokal uyumsuzluğu nedeniyle hem de yaptığımız

²³⁵ Donbaz 1989, s. 77-78

taramada bu anlamda bir kelimeye rastlayamadığımız için bu yazılışın yanlış olabileceğini düşünüyoruz. Bize göre burada geçen unvan GAL *gi-sú-im* şeklinde değil; kesin olmamakla birlikte, GAL *sí-si²-im* şeklinde düzeltilebilir.

sisi'um'un anlamı açık olmasına rağmen Kültepe metinlerinde hiç karşılaşılmaması ve *rabi sisē*'nin geçtiği metinlerde unvan sahiplerinin görevleri hakkında herhangi bir belirti bulunmaması unvanın anlamı hakkında şüphe doğurmaktadır. *rabi sisē*'nin “atlar başı” olduğu kabul edilirse; bu kişilerin saray için at yetiştiren ve onların bakımlarıyla ilgilenen seyis diyebileceğimiz kişilerin âmiri olduğu söylenebilir.

rabi şābim

Kültepe metinlerinde, genellikle, belirli sayıda insan gruplarını ifade eden²³⁶ *šābum*, “insanlar, askerler, işçiler (grubu)” anlamlarına gelmektedir (CAD Ş, 46a; CDA 331a). Mezopotamya kaynaklarında da geçen *rabi šābim*'e CAD'de (Ş, 55a) “ekip; ordu ile ilgili memur” anlamı verilmiştir.

L.L. Orlin²³⁷ *rabi šābim*'i “komutan” olarak tanımlamıştır. E. Bilgiç ise, çeşitli zanaat ve iş meslekleri sınıfına aldığı unvana “işçiler başı” anlamını vermiştir.²³⁸ *rabi šābim*, bildiğimiz kadarıyla beş metinde, diğer bazı unvan

²³⁶ CCT IV, 14a: ¹⁷ İGİ 5 *ša-bi-im* KÚ.BABBAR ¹⁸ *iš-bu-tù...* “5 kişinin huzurunda gümüşü alıkoydular”; AKT III, 88: ³... *a-na-kam / i-na ša-bi-im* ⁴ 10 ù 20 / *ku-a-tí / aš-ba-at-kà* “burada ben 10 veya 20 adam ile seni tuttum”; VS XXVI, 9: ⁴ *a-na-kam / a-wa-tum a-šu-mi* ⁵ TÚG.HÍ *sà-áp-tí-ni / ù* ⁶ *pì-ri-kà-ni / e-pí-šit* ⁷ *ša-pá-tim / i-bi-šit-a-ma* ⁸ *ša-bu-um ma-[d]u-um* ⁹ *a-na ar-nim ta-dí-in* “burada *saptinnum* ve *pirikannum* kumaşı (yapılması) işi hakkında sorun (vardır), yün mevcuttur ve birçok kişi cezalandırılmıştır” v.b.

²³⁷ Orlin 1970, s. 112, 157, n. 109, Koloni döneminde Anadolu şehirlerinin gelişmiş ordulara sahip olduğunu ileri süren L.L. Orlin, *rabi šābim*'in bunun gibi orduların başı olabileceğini söylemiştir.

²³⁸ Bilgiç 1948, s. 507, n. 91

sahiplerinin emrinde çalışır şekilde, daha alt bir rütbede gözükmektedir.²³⁹ Bize göre bu durum *rabi šābim*'in orduyla ilgili bir memur olmadığını göstermektedir. Bu şahıslar yüksek rütbeli bazı memurların emrindeki kişilerin ya da işçilerin âmirleri olmalıdır.

Taradığımız metinlerin dokuz tanesinde *rabi šābim*'e rastlanılmış; iki metinde unvan sahibinin ismi kaydedilmemiştir.²⁴⁰

rabi šābim'lik yapan şahıslar:

Bu-li-na GAL *ša-be-šu* (Kt. n/k 32: 12)²⁴¹

Ha-nu GAL *ša-bi-im* (Kt. a/k 1263b: 6)²⁴²

Ha-pu-a-šu ra-bi ša-bi-im (CCT II, 30: 9)

Hi-iš-ta-ah-šu GAL *ša-bi-im* (KKS 21a: 6, 11, 21; b: 5, 20)

Ī-a-li-a-áš GAL *ša-bi-im* (Kt. n/k 72: 1)²⁴³

Ī-na-ar-me-i GAL *ša-bi-im* (Kt. c/k 1641: 20)²⁴⁴

Ša-ri-ša / GAL ša-bi₄-im (Kt. k/k 31: 2)

Ta-ta-<áš>-mì-<iš> ra-bi₄ ša-bi₄-im (Kt. a/k 852: 4)²⁴⁵

²³⁹ KKS 21a: ¹¹⁾ *A-šé-et a-lá-hi-num Hi-iš-ta-ah-šu* ¹²⁾ GAL *ša-bi₄-šu* “*alahhinum* Ašēt, onun *rabi šābum*’u Hištahšu”; Kt. k/k 31: ²⁾ KİŞİB *Ša-ri-ša / GAL* ³⁾ *ša-bi₄-im / ša* GAL *ad-ri-im* “*rabi adrim*’in *rabi šābim*’i Šariša’nın mührü”; Kt. m/k 127 (Dubl. m/k 133): ¹⁾ 5 GÍN KÙ.BABBAR *a-na* ²⁾ *ra-bi ma-ša-ra-tim* ³⁾ 2 1/4 GÍN *a-na* GAL *ša-bi₄-šu* “5 *šeḡel* gümüş *rabi massartim*’e, 2 1/4 *šeḡel* onun *rabi šābim*’ine”; Kt. n/k 32: ¹⁰⁾ KİŞİB *Ī-na-ar ĪH.ME ša be-el qá-áb-li-im* ¹¹⁾ KİŞİB *A-wa-wa-ni / a-ší-tí-šu* ¹²⁾ KİŞİB *Pu-li-na* GAL *ša-bi₄-šu* “savaş beyinin rahibi İnar’ın mührü, onun karısı Awawani’nin mührü, onun *rabi šābim*’i Pulina’nın mührü”; Kt. n/k 72: ¹⁾ KİŞİB *Ī-a-li-a-áš* GAL *ša-bi-im* ²⁾ *ša* GAL *sí-ki-tim* “*rabi sikā/itim*’in *rabi šābim*’i Īalias’ın mührü”.

²⁴⁰ Kt. m/k 7: 10; Kt. m/k 127: 2 (Dubl. m/k 133)

²⁴¹ Donbaz 1989

²⁴² Günbattı 1989

²⁴³ Donbaz 1988

²⁴⁴ Albayrak 2006

rabi šērim

šērum'un “arka; üzerinde, üzerine; bozkır, dış bölge” şeklinde farklı anlamları vardır (CAD Ş, 138a; CDA 336b). Kelimenin, Mezopotamya kaynaklarında sıkça karşılaşılan “dış bölge, bozkır” anlamlarındaki kullanımıyla, taranılan Kültepe metinlerinde karşılaşılmamıştır.

Sadece Eski Asur'da görülen *rabi šērim*'e CAD'de (Ş, 148a) “bir memur” denilmekle yetinilmiştir. E. Bilgiç²⁴⁶ bu unvanı, “şehrin etrafındaki tarlalara bakan memurlar başı”; B. Kienast²⁴⁷ “tarlalar âmiri” olarak tanımlamışlardır. C. Günbattı, fonksiyonu bakımından günümüze kadar ulaşan bir unvan olduğunu söylediği *rabi šērim*'i tarla ve balçelere zarar veren hayvanların sahiplerine ceza kesen kolcularla karşılaştırmış ve bu kişilere “kır bekçilerinin şefi” anlamını vermiştir.²⁴⁸

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Eski Asurca metinlerde *šērum* “bozkır, dış bölge/tarla” anlamlarında kullanılmadığı için *rabi šērim*'e verilen bu anlamlara şüpheyile bakılması gerekmektedir.²⁴⁹ Ancak unvan için, *šērum*'un diğer anlamlarına (arka; üzerine, üzerinde) dayanarak bir anlam vermek de mümkün gözükmemektedir.

Bildiğimiz kadarıyla *rabi šērim*'e üç metinde rastlanmaktadır. Puzur-Aššur adlı bir tüccarın farklı kişilere gönderdiği iki mektupta, benzer ifadeler içerisinde geçen *rabi šērim* aynı kişi olmalıdır. ATHE 66: ¹⁸⁾ *šú-ha-ri na-ah-da-ma* ¹⁹⁾ KÙ.BABBAR *ša ru-ba-tim* ²⁰⁾ *ù ša GAL šé-ri-im* ²¹⁾ *lu-ša-áš-qí-lu* “hizmetçi(lere) dikkat edin ki kraliçenin ve *rabi šērim*'in (borcu olan) gümüşü (onlara) ödetsinler.”

²⁴⁵ Balkan 1992

²⁴⁶ Bilgiç 1948, s. 507, n. 95

²⁴⁷ Kienast 1960, s. 95

²⁴⁸ Günbattı 1990, s. 466

²⁴⁹ Bu anlamda sadece Yeni Babil döneminde *šērû* “çöl polisi?” şeklinde geçmektedir (CDA 337a).

BIN IV, 93: ⁴⁾ *a-pu-tum ih-da-ma* ⁵⁾ KÙ.BABBAR *lu <ša> ru-ba-tim lu ša*

⁶⁾ GAL *še-ri-im ša-áš-qí-lá* “lütfeñ dikkat edin ve hem kraliçenin hem de *rabi šērim*’in (borcu olan) gümüşü (onlara) ödetin.”

Köle satışıyla ilgili hasarlı durumdaki bir metinde unvan sahibinin ismi de kaydedilmiştir. Kt. p/k 5 + 6: ⁸⁾ ...1 *šú-ha-ra* ⁹⁾ *a-na* 2/3 *ma-n[a]* 2 GÍ[N] ¹⁰⁾ *Wa-dim* GAL *š[é-r]i il₅-[qé]* “1 hizmetçiyi 42 *šeql* (gümüşe) *rabi šērim* Wadim aldı”.

rabi šamnim

Költepe metinlerinde genellikle ideogram (Ì.GİŠ) olarak geçen “yağ” anlamındaki *šamnum* ile teşkil edilmiş *rabi šamnim* sözlüklerde geçmemektedir. Bildiğimiz kadarıyla bu unvan sadece, yerliler arasında düzenlenmiş bir köy satış belgesi olan Kt. c/k 1641’de geçmektedir: ¹⁹⁾ İGİ *Tù-ut-hi-li-a* GAL ²⁰⁾ İ.GİŠ...“yağdan sorumlu memur Tuthiliya’nın huzurunda...” Metni neşreden İ. Albayrak unvanı “yağdan sorumlu kişi” olarak tanımlamıştır.²⁵⁰

rabi šamnim unvanının varlığı, devletin yağ üretimi ve ticareti üzerinde de denetimi olduğunu göstermektedir. Bu kişiler saraya bağlı olarak yağla ilgili her türlü işle görevlendirilmiş olmalıdır.

rabi šāqûm/šaqiātīm

šāqûm “kahya; içki taşıyan” anlamlarına gelmektedir (CAD Š/II, 28b). Türkçeye de geçen ve hâlâ kullanılan bu meslek adına tararılan Költepe metinlerinde sadece bir kez karşılaşılmıştır; kelime, Akadlı Sargon’la ilgili edebî nitelikte bir metin olan Kt. j/k 97’de geçmektedir: ²⁴⁾ 1 *li-im* / *ša-qí-ú-a* ²⁵⁾ *u₄-mì-ša-ma* / *mu-ha-*

²⁵⁰ Albayrak 2006, s. 99

am ²⁶⁾ *ša kur^{ur}-ši-na-tim / a-dí-i* ²⁷⁾ *ša-ba-im / e-ku-lu-ni* “bin içki taşıyanım, her gün doyuncaya kadar yiyecekleri butlar...”²⁵¹

Sözlüklerde *rabi šāqî* için “sakiler başı” anlamı verilmiştir (CAD Š / II, 30b; AHw 1182a). C. Günbattı, *šāqûm* “içiren” kelimesiyle teşkil edildiğini söylediği bu memuriyetin “sakiler başı” olarak tercüme edildiğini belirtmiştir.²⁵² V. Donbaz ise neşrettiği bir metinde geçen *rabi šāqî*’yi “baş kâhya” olarak tercüme etmiştir.²⁵³ Bu unvana sahip kişilerin saraylarda krala ve kralın ailesine içki sunan, saki olarak adlandırılan kişilerin âmirleri oldukları söylenebilir.

Kt. 91/k 282: 25-26’da İGİ *Ha-ar-lá GAL ša-qí-i-a-tim* cümlesi geçmektedir. Sadece bu metinde karşılaşılan *šāqiātum*, *šāqûm* “saki” kelimesinin feminen-çoğul hali gibi gözükmektedir. Ancak unvanın Eski Asur’da karşılaşılmayan *šāqûtum* “(tarlayı) sulama” (CAD Š/II, 34b) ve *šaqītum* “sulak arazi” (CAD Š/II, 15a) kelimeleriyle de ilgisi olabilir.

Bildiğimiz kadarıyla *rabi šāqîm/šāqiātum* unvanına yedi Kültepe metninde rastlanılmış, iki metinde bu kişilerin isimleri kaydedilmemiştir.²⁵⁴

rabi šāqî’lik yapan şahıslar:

Ha-ar-lá GAL ša-qí-i-a-tim (Kt. 91/k 282: 25)

Na-ki-li-e-ed GAL ša-qé-e (POAT 40: 6)

Tù-ut-ha-li-a GAL ša-qé-e (Kt. j/k 625: 2²⁵⁵; Kt. 89/k 379: 2)²⁵⁶

²⁵¹ Günbattı 1997, s. 265; Günbattı 24. satırdaki 1 *li-im ša-qí-ú-a* ifadesini “bin seçkin adamım” şeklinde tercüme etmiştir.

²⁵² Günbattı 1987, s. 8

²⁵³ Donbaz 1993, s. 37

²⁵⁴ TMH I, 4b: 13; Kt. g/t 42 + Kt. z/t 11: 44

²⁵⁵ Donbaz 1989, s. 84

²⁵⁶ Donbaz 1993, s. 137

Wa-li-iš-ra GAL *ša-qé-e*²⁵⁷ (Kt. d/k 9a: 2)

rabi šariqi

Sözlüklerde, *šariqum* telaffuzunda bir kelime geçmemektedir. EL I, 5'te geçen kelime, CAD'de (Š/II, 31a) *ša-RI-qí* şeklinde yazılmış ve *rabi šāqīm* olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca POAT 40: 6'da geçen *rabi šāqīm* unvanlı Nakiled'le bu unvanın sahibinin aynı kişi olabileceği belirtilmiştir. Kültepe metinlerinde “hırsızlar” anlamında *ša-ri-qí* yazılışına rastlanmaktadır.²⁵⁸ “Hırsızlar âmiri” gibi bir unvan olamayacağı için burada geçen *ša-ri-qí* yazılışının *šarruqum* “hırsız” ile ilgisinin bulunmadığı düşünülebilir. Ancak, bu unvan sahiplerinin, hırsızlıkla ilgili asayıştan sorumlu memurlar olabileceğini belirtmek istiyoruz.

E. Bilgiç, *rabi ša-ri-qí*'nin hangi meslek sınıfını gösterdiğinin bilinmediğini ifade etmiştir.²⁵⁹ J. Lewy²⁶⁰ ve L.L. Orlin²⁶¹ bu kişileri “tapınak kölelerinin âmiri” olarak tanımlamışlardır. P. Garelli *rabi šarīkī* şeklinde okuduğu unvana “supérieur des oblats” anlamını vermiştir.²⁶²

Bir memuriyeti karşıladığı açık olan *rabi ša-ri-qí*'ye sadece bir metinde rastlanmış olsaydı, yazılışında bir kâtip hatası olduğu söylenebilirdi. Fakat bu unvan iki yerde; henüz yayınlanmamış Kt. o/k 85 ile EL I, 5'te kaydedilmiştir. Yerliler tarafından düzenlenmiş bir kayıt olan Kt. o/k 85'te şunlar yazılmıştır: ¹⁷⁾... 6 *na-ru-*

²⁵⁷ Michel 1997, s. 101, n. 68

²⁵⁸ Kt. b/k 471: ¹⁷⁾ *ša-ri-qí a-na* ¹⁸⁾ *du-a-ki-im* É.GAL ¹⁹⁾ *i-dí-ni-a-tí* “saray, hırsızlar(ı) öldürmek için bize verdi”; Bab. 6, No. 7: ¹⁸⁾ *ša-ri-qí ni-šé-e-ma* ¹⁹⁾ *lá ni-mar* “hırsızlar(ı) aradık fakat bulamadık”.

²⁵⁹ Bilgiç 1948, s. 508, n. 99

²⁶⁰ G. Eisser-J. Lewy 1930, s. 5

²⁶¹ Orlin 1970, s. 112, n. 109

²⁶² Garelli 1963, s. 217

*uq*¹⁸⁾ ù 3 *kà-ar-pát*¹⁹⁾ *ar-ša-tum iš-tí*²⁰⁾ GAL *ša-ri-qí* “6 çuval ve 3 kap arpa *rabi šariqí*”dedir.

rabi ša-ri-qí, yerliler arasında boşanma davasını içeren hukukî bir metin olan EL I, 5’de şahit Nakilēd’in unvanı olarak geçmektedir: ⁴⁾ KİŞİB *Na-ki-li-e-ed* ⁵⁾ GAL *ša-ri-qí* “*rabi ša-ri-qí* olan Nakilēd’in mührü”.

rabi še’î

Kültepe metinlerinde sıkça geçen *še’um* “tahıl; arpa” kelimesi ile teşkil edilmiş *rabi še’î*’ye sözlüklerde rastlanmamaktadır. V. Donbaz yayınladığı bir metinde geçen unvanı “tahıl ambarı şefi” olarak tanımlamıştır.²⁶³ J.G. Dercksen ise *rabi ší-i-e* telaffuzuyla okuduğu unvanı “*ší*’uların şefi” şeklinde tercüme etmekle yetinmiştir.²⁶⁴

Sadece Eski Asurca metinlerde görülen *rabi še’î*lerin şehir devletinin ürettiği tahıllardan sorumlu memurlar oldukları düşünülebilir. Tahılların depolanması, ticareti, yöneticiler arasında taksim edilmesi gibi işlerde görevli olmalıdırlar.

Bildiğimiz kadarıyla dört metinde rastlanan *rabi še’î* Kt. n/k 31: 2;²⁶⁵ Kt. 89/k 376: 1²⁶⁶ ve Kt. 99/k 138: 1’de²⁶⁷ İnar’ın; Kt. n/k 32: 1’de²⁶⁸ Peruwa’nın unvanı olarak kaydedilmiştir.

²⁶³ Donbaz 1989, s. 78

²⁶⁴ Dercksen 2004b, s. 171-172

²⁶⁵ Donbaz 1989

²⁶⁶ Donbaz 1993

²⁶⁷ Dercksen 2004b

²⁶⁸ Donbaz 1989

rabi šukkallim

“Bir saray memuru; başvekil” anlamları verilen ve Elam’da bölge yöneticilerinin unvanı olduğu bilinen (CAD S, 354b; CDA 381b) *s/šukkallum* Kültepe metinlerinde genellikle şahıs adı (Sukkallum) olarak geçmektedir. *šukkallum* ile teşkil edilmiş *rabi šukkallim* unvanı CAD’de (S, 360a) “*šukkalluların başı*” olarak tanımlanmış ve sadece, Eski Akkad’da geçtiği bir metin yeri verilmiştir.

V. Donbaz ve K.R. Veenhof yayınladıkları bir metinde geçen *rabi šukkallim*’e “büyük vezir” anlamını vermişler; Eski Asur’da daha önce karşılaşılmayan unvanın merkezi yönetimle bağı olan yerel saraylarda bir memuru işaret edebileceğini söylemişlerdir.²⁶⁹ K. Hecker bu unvanı “başbakan” olarak tanımlamıştır.²⁷⁰ *šukkallum*’un (^{LÚ})SUKKAL) Eski Asurcadaki anlamının Mezopotamya’dakiyle aynı olduğu kabul edilirse, bu kişilerin baş vezir diyebileceğimiz bir rütbede; devlet yönetiminde önemli bir role sahip oldukları ve krala vekâlet ettikleri söylenebilir.

Bildiğimiz kadarıyla *rabi šukkallim* iki metinde geçmektedir. Unvan sahibinin isminin de kaydedildiği, yerliler arasında düzenlenmiş bir köle satış belgesi olan Kt. v/k 152’de 11 şahıs *rabi šukkallim*’in *upatinnu*mları olarak kaydedilmiştir.⁵⁾ KİŠİB Ta-i²-ša-a GAL šu-kà-lim...¹³⁾ 2/3 ma-na 1/2 GÍN KÙ.BABBAR ší-im¹⁴⁾ A-ší-e-et Ta-ar-ma-na¹⁵⁾ a-na ú-pá-tí-<ni>-im¹⁶⁾ ša GAL šu-kà-li-im¹⁷⁾ iš-qú-ul šu-ma ma-ma-an¹⁸⁾ a-na A-ší-e-et i-tù-wa-ar¹⁹⁾ a-wi-lu a-ni-ú-tum²⁰⁾ ša ú-pá-tí-<ni>-im ša GAL²¹⁾ šu-kà-lim 4 ma-na KÙ.BABBAR²²⁾ a-na Ta-ar-ma-na²³⁾ i-ša-qú-lu “⁵⁾ *rabi šukkallim* Taišaya’nın mührü...¹³⁻¹⁷⁾ Tarmana Ašēt’in fiyatı olan 40 ½ sheqel gümüşü *rabi šukkallim*’in *upatinnu*mlarına ödedi.¹⁷⁻²³⁾ Eğer herhangi birisi Ašēt’e dönerse

²⁶⁹ Donbaz-Veenhof 1985, s. 148

²⁷⁰ Hecker 2003, s. 185, n. 4

(itiraz ederse) *rabi šukkallim*’in *upatinnunlar*’ı olan bu adamlar 4 mina gümüşü Tarmana’ya ödeyecekler”.²⁷¹

Bir ödeme listesi olan Kt. m/k 24’de (Dubl. Kt. m/k 35) şu ifadeler geçmektedir: ¹⁹⁾... 5 2/3 *ma-na* 5 GÍN ²⁰⁾ KÙ.BABBAR KÌ É GAL *šu-kà-lim* “345 šegel gümüş *rabi šukkallim*’in evinde”. Burada geçen *bētum*’un bir *šukkallum* dairesini mi yoksa bu kimsenin şahsî evini mi gösterdiğini bilemiyoruz.

rabi targumannim

Kültepe metinlerinde az geçen *targumannum* “tercüman” anlamına gelmektedir (CDA 400a; AHw 1329b). *targumannum* üzerinde detaylı şekilde duran E. Bilgiç bu kelimenin Hititçedeki -öz Hititçe olup olmadığı bilinmeyen- *tarkumma-* “bildirmek, açıklamak” kökünden meydana geldiğini söylemiştir. Bilgiç, Eski Asurcanın yanı sıra Babilceye de geçen tek Anadolu kökenli kelime olduğunu söylediği *targumannum*’un, Babilceden Aramca ve Arapçaya geçtiğini; Türkçede (tercüman) ve bazı batı dillerinde (Almanca dragoman; Fransızca drogman) hâlâ yaşadığını belirtmiştir.²⁷²

Sahanın bilim adamları *targumannum* “tercüman” ve *rabi targumannim* “tercümanlar başı” anlamları hususunda ortak görüştedirler. Asur Ticaret Kolonileri devrinin ilk zamanlarında Asurlu tüccarlar ile yerliler arasında iletişim açısından sorun yaşanmış olması muhakkaktır. Ancak yoğun ticarî ilişki sayesinde bu sorunun uzun sürmediği, hem Asurcayı hem de yerli dili ya da dilleri konuşabilen kimselerin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Zaman içerisinde ikinci bir dil konuşabilen bu insanların örgütlü bir meslek grubu oluşturduklarını *rabi targumannim* unvanının

²⁷¹ Donbaz-Veenhof 1985

²⁷² Bilgiç 1953, s. 52

varlığından anlıyoruz. *targumannum* “tercüman” mesleğine sahip Asurca adlara raslanılıp yerli adlara rastlanılmasa da bu teşkilatı kuranlar Anadolulular olmalıdır.

Bir kayıt listesi olan AKT III, 30: 19’da ve bir masraf listesi olan, henüz yayınlanmamış Kt. m/k 153a: 18’de Aşşur-malik “tercüman” sıfatıyla kaydedilmiştir. Asurlular arasında yazılmış bir mektup olan CCT IV, 29b: 6’da ve Kt. h/k 77: 10’da,²⁷³ yine bir Asurca isim olan Šuma-libi-Aşşur “tercüman” olarak geçmektedir.

Bildiğimiz kadarıyla sadece bir metinde karşılaşılan *rabi targumannim* yerliler arasında düzenlenmiş bir ödeme listesi olan BIN VI, 193’de geçmektedir. Unvan sahibinin adı kaydedilmemiştir: ¹⁾ [x 5]/6 *ma-na GAL ta-ar-ku-ma-ni* “[x] *mina* 50 şeşel tercümanlar başı(na)”.

rabi urdî

urdum/(w)ardum (İR) “köle, hizmetçi” kelimesiyle teşkil edilmiş *rabi urdî* ile ilgili olarak CAD’de (A/II, 251b), Yeni Asurca kaynaklarda “bir tapınak memuru” anlamı verilen *rab urdāni* (LÚ.GAL.ARAD.MEŠ) unvanının geçtiği kaydedilmiştir.

rabi urdî’ye bildiğimiz kadarıyla iki metinde rastlanmaktadır. L. Matouš ve M. Matoušová KKS 54: 1’de geçen KİŠİB *Hu-dar-lá-ni GAL ur-dí-x-x* şeklinde okudukları cümleyi “köleler âmiri Hudarlanî’nin mührü” olarak çevirmişlerdir.²⁷⁴ V. Donbaz, yayınladığı Kt. n/k 32: 5’deki KİŠİB *Ku-wa-tár GAL ur-dí ša e-lá-nim* ifadesini “seal of Kuwatar, the chief slave of the uproar” olarak tercüme etmiştir.²⁷⁵ Donbaz buradaki *e-lá-nim*’i *elēnû* “üst, üstteki” kelimesiyle (CDA 69a)

²⁷³ Karaduman 1994, s. 28; Meslek adı, metnin 10. satırında *tal¹-ku-ma-nim* şeklinde okunmuştur. Bu durumun bir kâtip hatası olduğu düşünülebilir. Ayrıca kelimenin nominatif olması beklenirdi.

²⁷⁴ Matouš-Matoušová 1984, s. 75-76

²⁷⁵ Donbaz 1989, s. 79

irtibatlandırmış olmalıdır. Ancak *e-lá-nim*'in şahıs adı olduğu (Elānum) kabul edilirse *rabi urdî* unvanlı kişilerin sadece saraya bağlı kişiler olmadığı, bazı varlıklı kişilerin emrindeki kölelerin denetçisi de oldukları iddia edilebilir.

rabi urkim

“Gelecek, sonra; arka, geri” anlamlarına gelen (*w*)*arkium/urkium* (CAD A/II, 286a; CDA 434b) ile teşkil edilmiş *rabi urkim* sözlüklerde geçmemektedir. E. Bilgiç, bu unvanın hangi meslek sınıfının başını gösterdiğinin bilinmediğini belirtmiştir.²⁷⁶ İ. Albayrak, yayınladığı bir metinde geçen, “muhtemelen sarayın geri hizmetlerinde çalışan bir grup insanı meslekî olarak organize eden ve yöneten bir memur” olarak tanımladığı *rabi urkim*'e “artçılar âmiri” anlamını vermiştir.²⁷⁷ V. Donbaz ise *rabi urkim*'i “geri koruma âmiri” olarak tanımlamıştır.²⁷⁸

Bu unvan sahipleri saraydaki geri hizmetlerde çalışan işçilerin başı olabileceği gibi orduda, geriden gelen, artçı kuvvet diyebileceğimiz bir bölüğün komutanları da olabilir. Bildiğimiz kadarıyla *rabi urkim* unvanı dört Kültepe metninde geçmektedir. Metinlerin hepsinde unvan sahipleri kaydedilmiştir.

rabi urkim'lik yapan şahıslar:

H[u²-x-(x)] GAL ur-ki (TMH I, 27d: 1)

Ta-li-a GAL wa-ar-ki (VS XXVI, 125: 13')

Na-ki-li-ed ša GAL ur-ki-i[m] (Kt. o/k 60: 21)²⁷⁹

Za-na-ah-šu GAL ur-ki (Kt. s/t 92: 6)²⁸⁰

²⁷⁶ Bilgiç 1948, s. 508, n. 99

²⁷⁷ Albayrak 2005a, s. 272

²⁷⁸ Donbaz 1993, s. 137; Donbaz Kt. 89/k 367: 24-25'te geçen GAL *ar-¹ak¹*-[...] şeklinde okuduğu unvanın *rabi urki* de olabileceğini ifade etmiştir.

²⁷⁹ Albayrak 2005a

rabi utue

Sözlüklerde *atû* yazılışıyla alınan *utû* / *utu*'u “kapı bekçisi” anlamına gelmektedir. (CAD A/II, 516b; CDA 31a). CAD’de (A/II, 518a), Yeni Asur Döneminde *rab atê* “kapı bekçileri âmiri” olarak bir *rabi*’li unvanın da bulunduğu kaydedilmiştir.

rabi utue’nin geçtiği metni yayınlayan I.J. Gelb²⁸¹ unvanı, Rabi-sadue²⁸² şeklinde bir şahıs adı olarak değerlendirmiştir. E. Bilgiç ise *rabi sa*[?]-du-e yazılışıyla aldığı unvanın anlamının bilinmediğini belirtmiştir.²⁸³ Metnin kopyasından yaptığımız incelemeye göre “*sa*” hecesi olarak alınan işaretin açık bir “*û*” olduğu görülmektedir. Bu yüzden biz bu unvanın GAL *û-tû-e* şeklinde okunmasının daha uygun olacağını düşünüyoruz. Her ne kadar yaptığımız tarama sonucunda Kültepe metinlerinde “kapı bekçisi” anlamındaki *utû* kelimesine rastlamamış olsak da unvanın bu kelimeyle ilişkili olarak, Yeni Asur Döneminde geçen forma da uygun şekilde, *rabi utue* “kapı bekçileri âmiri” anlamında değerlendirilmesi kanaatindeyiz. Eğer doğru bir tespit ise, bu unvan sahipleri *rabi abullâtîm* “şehir kapıları âmiri”nden farklı olarak sarayın ve belki de şehirdeki diğer kurumların kapı bekçilerinden sorumlu memurlar olabilir.

²⁸⁰ Donbaz 1993, s. 137

²⁸¹ Gelb 1935, s. 37-38

²⁸² Gelb’in unvanı şahıs adı olarak almasının nedeni, muhtemelen Asurca isimlerde sıkça rastladığımız “dağ” anlamındaki Sumerce SA.TU kelimesiyle teşkil edilmiş teofor adlar olmalıdır. Ancak “*sa*” olarak okunan işaretin açık bir “*û*” işareti olduğu görülmektedir. Ayrıca SA.TU kelimesindeki TU işareti daima TU₁ ile yazılırken unvandaki işaret DU₁ işaretidir. Bu durum işaretlerin “dağ” anlamındaki SA.TU kelimesini oluşturmadığını göstermektedir. J.G. Dercksen de bu unvanı, yayınlanmamış “Old Assyrian Personel Names” adlı isim listesi çalışmasında şahıs adı olarak almıştır.

²⁸³ Bilgiç 1948, s. 508, n. 99

rabi utue, yerlilerle Asurlular arasında bir borç mukavelesi olan OIP XXVII 19'da Hušiliuman'ın unvanı olarak geçmektedir. 19a: ²¹⁾ İGİ *Hu-ší-li-<ú>-ma-[an]*

²²⁾ GAL *ú-tù-e* “kapı bekçileri âmiri Hušiliuman'ın huzurunda”. 19b: ²⁾ [KİŠİB] *Hu-ší-li-ú-[ma-an]* ³⁾ [GA]L *ú-tù-e* “kapı bekçileri âmiri Hušiliuman'ın mührü”.

B) DİĞER UNVANLAR

Bu bölümde, *rabi*'li unvanlar dışında, sıradan bir meslek veya memurluk olmadığını düşündüğümüz 10 adet unvan ele alınmıştır. Bunlar arasında, Eski Anadolu şehir devletlerinde, tarımsal ekonomiyle ilgili olduğu düşünülen, bir kişiyi veya grubu ifade ettiği görülen *tuzinnum* ve *upatinnum* terimleri ile genellikle Asur krallarının unvanları olarak değerlendirilen *iššiakkum* ve *waklum* tabirleri bulunmaktadır. Devlet yönetiminde, hukukî, dinî vb. alanlarda önemli memurlar olduğu anlaşılan *barullum*, *kaššum*, *laputtā*'um, *sangum*, *šakkanakkum* ve *šinahilum* bu bölümde işlenen diğer unvanlardır.

barullum²⁸⁴

Sözlüklerde *barullum*'a²⁸⁵ “(ticarî) bir polis memuru” anlamı verilmektedir (CAD B, 344a; AHW 142a). Önemli bir memur olduğu düşünülen, bazı belgelerde görev yaptığı şehirlerin ismi de verilen *barullum*'a, tamamı Asurlu tüccarlar tarafından yazılmış yedi metinde rastlanmaktadır.

Bir masraf listesi olan CCT I, 29'da Bahadima'lı²⁸⁶ *burullum*'a kalay ve kumaş verildiği görülmektedir: ⁵⁾...1/3 *ma-na* ⁶⁾AN.NA ù 1 TÚG *ku-sí-tám*... ⁸⁾*a-na ba-ru-lim ša Ba-ha-dí-ma*... ¹²⁾1/3 *ma-na* 2 GÍN KÙ.BABBAR *ší-im* ¹³⁾TÚG *ku-ta-nim*! ù? 1 *ma-na* ¹⁴⁾*lu a-ba-ru-lim lu a-k[à-ší-im]* “⁵⁻⁸⁾ 20 *šeql* kalay ve 1 (parça)

²⁸⁴ Bu unvana OIP XXVII, 49 a/b'de *burullu rabûm* “baş / şef *burullum*” tamlaması içinde karşılaşılmaktadır. Bu tamlama *rabi*'li unvanların formuna uymadığı için, unvan bu bölümde işlenmiştir.

²⁸⁵ Kültepe metinlerinde kelimeye, *barullum*, *berullum*, *burallum* şeklinde farklı yazılışlarıyla karşılaşılmaktadır.

²⁸⁶ Nashef 1991, s. 23'de “Bahadum” telaffuzuyla alınan yer adı sadece bu metinde geçmektedir.

kaliteli kumaş... Bahadima *barullum*'una...¹²⁻¹⁴⁾ 1 (parça) *kutānum* kumaşının fiyatı 22 *šeḡel* gümüş ve 60 *šeḡel* hem *burulluma* hem de *k[āššum]*'a".

Kt. r/k 1'de, Tipurzia *barullum*'u Tegarama *wabartum*'una hitaben "sizler benim babalarım, kardeşlerimsiniz" demektedir: ¹⁾ *a-na u-bar-tim ša Té-ga-ra-ma* ²⁾ *um-ma A-ni-iš qí-BA-ma* ³⁾ *ba-ru-lu-um ša Tí-pu-ur-zi-a-ma* ⁴⁾ *a-ba-ú-a a-hu-a a-tù-nu* "Tegarama *wabartum*'una söyle"²⁸⁷ Tipurziya *burullum*'u Aniš şöyle söylüyor: sizler babalarım, kardeşlerimsiniz". Metni neşreden S. Bayram, "yüksek rütbeli polis memuru" olarak tanımladığı *burullum*'un *wabartum* yetkililerine "babalarım, kardeşlerim" diyerek hitap etmesinin dikkat çekici olduğunu belirtmiştir.²⁸⁸

Bir senet olan Prag I, 491'de, *barullum*'un borçlu taraf olduğu kaydedilmiştir: ¹⁾ 5 5/6 *ma-na KÙ.BABBAR* ²⁾ *ša-ru-pu-um* ³⁾ *i-še-er İl₅-ba-ni* ⁴⁾ *bu-ra-lim* ⁵⁾ *Šu-La-ba-an i-šu* "Šu-Laban'ın *burallum* İlī-bāni'de 350 *šeḡel* artırılmış gümüşü vardır". Burada dikkati çeken *burallum*'un Asurca bir isim taşımasıdır. Eğer, İlī-bāni yerli bir şahsın ismi değilse, Asurluların da bu mesleği icra ettiği anlaşılmaktadır.

Bir masraf listesi olan Kt. 87/k 386'da eşek için, *barullum* İlī-bāni'ye yapılan ödmeden bahsedilmektedir: ⁴⁰⁾ 2 GÍN *a-na Ì-lí-ba-ni* ⁴¹⁾ *bu-ra-li-im a-na e-me-ri-šu* "*burallum* İlī-bāni'ye onun eşiği için 2 *šeḡel*".

H. Sever, köle satışıyla ilgili bir belge olan Kt. a/k 952'de, teminat parası aldığı kaydedilen *barullum* memurunun adını İ-UG-KU-LU şeklinde okumuştur:

¹⁾ 1/2 *ma-na KÙ.BABBAR* ²⁾ *ša-ru-pá-am ší-im* ³⁾ *A-šur-ma-lik* ⁴⁾ DUMU ^dİM-*ma-lik* ⁵⁾ *a-na İ-UG-KU-LU* ⁶⁾ *ba-ru-li-im* ⁷⁾ *ša-pá-ra-tim* ⁸⁾ ^dA-šur-ni-šu ⁹⁾ DUMU *İ-na-Sú-*

²⁸⁷ S. Bayram *qí-BA-ma* şeklinde yanlış yazıldığını söylediği *qibima*'nın Tegarama'dan sonra gelmesi gerektiğini belirtmiştir (Bayram 1997, s. 54).

²⁸⁸ Bayram 1997, s. 54

*en*₆¹⁰⁾ *iš-qú-ul* “¹⁻⁴⁾ Adad-malik’in oğlu Ašur-malik’in bedeli olan 30 *šeḡel* gümüşü⁵⁻¹⁰⁾ İna-Suen’in oğlu Aššur-nīšu *barullum* İ-UG-KU-LU’ya kefalet (parası olarak) tarttı”.²⁸⁹

Bir kumaş hırsızlığının kaydedildiği KTHahn 3’te Badna *wabartum*’unun konuyla ilgili olarak şehrin *barullum*’una çıktığı kaydedilmiştir: ²³⁾ *wa-ba-ar-tám* ²⁴⁾ *ša Ba-ad-na* ²⁵⁾ *a-na še-er ba-ru-li* ²⁶⁾ *e-li-ú-ma um-ma* ²⁷⁾ *um-ma šu-nu-ma lu ni-iš-e* ²⁸⁾ *ú šu-ma i-ha-li-qú* ²⁸⁾ *ni-nu nu-ma-lá* “ Badna *wabartum*’u *barullu* (memuruna) çıktı ve onlar şöyle söyledi: (kumaşları) biz arayalım ve eğer kayıplarsa biz yerine getirelim (telafi edelim)”. *wabartum* yetkililerinin, şehrin *burullum*’una çıkarak kaybolan kumaşları kendilerinin aramasını teklif etmeleri, *burullum*ların asayiş işleriyle görevli olabileceklerini düşündürmektedir.

Bir *iqqāti* vesikası olan OIP XXVII, 49a/b Amkuwa *barullum rabûm*’u Hapuwala’nın evindeki altı kişinin serbest bırakılması ile ilgilidir. OIP XXVII, 49a: ⁶⁾ *iš-té-ni-iš* ⁶⁾ *qá-qá-da-tù* ⁷⁾ *i-na A-ku-wa* ⁸⁾ *i-na be-et* ⁹⁾ *Ha-pu-wa-lá* ¹⁰⁾ *bu-ru-lim* GAL^[m] ¹¹⁾ *[uš]-bu Šu-pu-[na-ah]-šu* ¹²⁾ *ni-šu-ta-šu-nu* ¹³⁾ *i-li-kam-ma* ¹⁴⁾ *ú-dí-šu-nu-ma iš-tí* ¹⁵⁾ *Ha-pu-wa-lá bu-ru-lim* ¹⁶⁾ GAL^{im} *ša Am-ku-wa* ¹⁷⁾ *i-mi-ig-ru-ma ni-ší-šu* ¹⁸⁾ *Ha-pu-wa-lá a-na* ¹⁹⁾ *Šu-pu-na-ah-[šu ú-ta]-ší-ir* “⁶⁻¹¹⁾ toplam altı kişi Amkuwa’da baş *burullum* Hapuwala’nın evinde oturdular. ¹¹⁻¹⁷⁾ onların akrabası Šupunahšu gelip onları bilgilendirdi ve Amkuwa’nın baş *burullum*’u Hapuwala ile anlaştılar ¹⁷⁻¹⁹⁾ ve onun insanlarını Hapuwala Šupunahšu için serbest bıraktı”. Hapuwala, muhtemelen *burullum* memurunun yapması gereken görevler çerçevesinde bu insanları alıkoymuştur. Bu durum *burullum*’un mahiyeti hakkında bir fikir verebilir.

²⁸⁹ Sever 1998

E. Bilgiç, bir meslek olarak tanımladığı ve Landsberger’in “belediye reisi”; Lewy’nin “polis şefi” anlamını verdiğini söylediği *burullum*’un kök olarak Hititçe *purulli*- “bayram” kelimesiyle ilgili olabileceğini belirtmiştir.²⁹⁰ K. Balkan, Anitta’nın krallığı döneminde yazıldığını belirttiği bir *iqqāti* belgesi olan OIP XXVII, 49a/b’de geçen *burallum rabûm*’un, Anitta’nın Amkuwa’yı ele geçirdikten sonra, şehre “vali” olarak atadığı yüksek bir otorite olduğunu söylemiştir.²⁹¹

J. Lewy’nin, “KTHahn 3’ün, yerel sarayların bölgelerinde polis memuru bulundurmakla yükümlü olduklarına bir kanıt olduğu” sözlerine değinen L.L. Orlin, buna ilaveten, Anadolu saraylarının ticaret yollarını denetledikleri ve koruma hizmeti sağladıkları yönünde birçok delilin bulunduğunu belirtmiştir.²⁹² K.R. Veenhof da KTHahn 3’te geçen *burullum*’un bir çeşit polis memuru olabileceğini söylemiştir.²⁹³

iššiakkum

Eski Asur devrinde, tanrı Aššur’la bağlantılı şekilde geçen, “şehir beyi” anlamındaki *iššiakkum*, bu anlamının yanında Babil’de devlet arazisini işleten bir çeşit imtiyazlı çiftçiyi de göstermektedir (CAD I/J 262a; CDA 134b). *iššiakkum*, Sumerce PA.TE.SÍ²⁹⁴ işaretleriyle yazılan ve ENSÍ telaffuzuyla okunan kelimenin Akadca karşılığıdır.

²⁹⁰ Bilgiç 1953, s. 504; Bilgiç burada, *burullum*’la ilgili OIP XXVII, 49 a/b, KTHahn 3 ve CCT 29’un gerekli kısımlarını vermiştir.

²⁹¹ Balkan 1957, s. 56

²⁹² Orlin 1970, s. 152-153

²⁹³ Veenhof 1972, s. 293

²⁹⁴ Eski Asur’da *iššiakkum*’un sadece PA işaretiyle yazıldığı da görülmektedir. Bkz. Landsberger-Balkan 1950, s. 180

E. Bilgiç, Asur'da kralların tanrıları için *šarrum* “kral”; tanrı karşısında kendileri içinse *iššiakkum* unvanını kullandıklarını belirtmiştir. Eski Asur'da *rubā'um* “prens” kelimesinin “şehir beyi” anlamında ya da *šarrum* “kral” mefhumunu karşılamak için değil, *iššiakkum* yerine kullanılmış olabileceğini ileri sürmüştür.²⁹⁵

M.T. Larsen, *iššiakkum* teriminin Asur'da ilk kez, Eski Asur hanedanından kısa süre önce krallık yaptığını söylediği Şilulu'nun mühründe bulunduğunu ve bu unvanın son olarak Asarhaddon tarafından kullanıldığını belirtmiştir. Ona göre *iššiakkum* I. Aşur-uballiṭ zamanından itibaren, yüksek bir memur olan *sangum* terimiyle ifade edilen SANGA işaretiyle yazılmış olabilir.²⁹⁶ Larsen, *iššiakkum* unvanını kullanan kralın, tanrı Aşşur'un vekili veya rahibi olarak Asur halkı ile tanrı arasında bir aracı gibi şehri yönettiğini söylemiştir.²⁹⁷

III. Ur döneminde geçen birçok unvanın Eski Asur döneminde de geçmesinin bu devrin karakteristik özelliklerinden olduğunu belirten J.G. Dercksen, bu unvanlar arasında en önemlilerinden birisi olarak gördüğü *iššiakkum*'un, kral tarafından kendi meşruluğunu vurgulamak için kullanıldığını ileri sürmüştür.²⁹⁸

ŞA *iššiak* ^(d)Aşur DUMU ŞA *iššiak* ^(d)Aşur “(tanrı) Aşur'un *iššiakkum*'u ŞA'nın oğlu (tanrı) Aşşur'un *iššiakkum*'u ŞA” ve ^(d)Aşur^(ki) *šarrum* ŞA *iššiak* Aşur^(ki) “Aşşur kraldır ŞA Aşşur'un *iššiakkum*'udur” formları içerisinde karşılaşılan *iššiakkum*'un Asur şehriyle mi yoksa tanrı Aşşur ile mi ilgili olduğu, Aşşur'un düzensiz bir şekilde, bazı yerlerde şehir; bazı yerlerde tanrı determinatifiyle

²⁹⁵ Bilgiç 1960, s. 170-172

²⁹⁶ Larsen 1976, s. 11-115

²⁹⁷ Larsen 1974, s. 287-288

²⁹⁸ Dercksen 2004a, s. 70

geçmesinden dolayı anlaşılamamaktadır.²⁹⁹ Bu formlar genellikle, bazı Asur krallarının *waklum* unvanıyla, Anadolu'daki Asurlu tüccarlara gönderdikleri belgelerin zarflarındaki mühür baskılarında geçmektedir. Bu krallardan Sargon'a³⁰⁰ ait olduğu söylenen metinler³⁰¹ şunlardır: Bab. IV, 1: S.M.B.: ¹⁾ ^dLUGAL-X ²⁾ PA.TE.Sİ ³⁾ ^dA-šûr ⁴⁾ DUMU *Ī-ku-nim* ⁵⁾ PA.TE.Sİ ⁶⁾ ^dA-šûr “⁴⁻⁶⁾ tanrı Aššur'un *iššiakkum*'u İkunum'un oğlu, ¹⁻³⁾ tanrı Aššur'un *iššiakkum*'u ^dLUGAL-X”.³⁰²

POAT 18b: S.M.B.: ¹⁾ [^dLUGAL.DU].NA ²⁾ [PA.TE].Sİ ³⁾ [^dA]-šûr ⁴⁾ DUMU *Ī-ku-[nim]* ⁵⁾ PA.TE.Sİ ⁶⁾ ^dA-šûr “⁴⁻⁶⁾ tanrı Aššur'un *iššiakkum*'u İkunum'un oğlu ¹⁻³⁾ tanrı Aššur'un *iššiakkum*'u [^dLUGAL.DU].NA”.

Kt. c/k 1389: S.M.B.: ¹⁾ ^dLUGAL.DU ²⁾ PA.TE.Sİ ³⁾ ^dA-šûr ⁴⁾ DUMU *Ī-ku-nim* ⁵⁾ PA.TE.Sİ ⁶⁾ ^dA-šûr “⁴⁻⁶⁾ tanrı Aššur'un *iššiakkum*'u İkunum'un oğlu ¹⁻³⁾ tanrı Aššur'un *iššiakkum*'u ^dLUGAL.DU”.

Birkaç Kültepe metninde, kral olup olmadığı tam olarak bilinemeyen, bu unvana sahip Şilulu'nun³⁰³ mühür baskılarına rastlanmaktadır.³⁰⁴ Kt. c/k 1285³⁰⁵

²⁹⁹ Landsberger ve Balkan, Sumerlerde ‘şehir tanrısının *iššiakkumu*’ gibi bir ifade olmadığı için buradaki *iššiakkum*’un da “şehir beyi” anlamında kullanıldığını belirtmişlerdir (Landsberger-Balkan 1950, s. 181).

³⁰⁰ K. Balkan, bu mühür baskılarındaki, genellikle Šarrum-kēn olarak okunan ismin İl(um)-šar şeklinde okunması gerektiğini iddia etmiştir. *iššiakkum* ve *waklum* unvanlarına sahip olmasının, onun bir kral olduğunu kanıtlamaya yetmeyeceğini söyleyen Balkan, İl(um)-šar’ın kimliğine dair çeşitli görüşler ileri sürmüştür (Balkan 1955, s. 13).

³⁰¹ K. Balkan, Sargon’a ait olduğundan şüphe ettiği bu mühür baskılarının dört metinde geçtiğini belirtmiştir (Balkan 1955, s. 12). Ancak, ulaşamadığımız için, onun Jena’da bulunduğunu söylediği bir metni ve Kt. a/k 938/a’yı burada veremiyoruz.

³⁰² Bkz. Balkan a.g.e., s. 12

³⁰³ Şilulu hakkında yapılan teklifler için bkz. Balkan 1955, s. 15-16; Orlin 1970, s. 101-104; Larsen 1976, n. 120; Grayson 1987, s. 12

³⁰⁴ K. Balkan, Kt. b/k 265; Kt. b/k 685 ve Kt. c/k 843’te de bu ismin *iššiakkum* unvanıyla geçtiğini belirtmiştir (Balkan 1955, s. 15), fakat bu metinlere ulaşamadığımız için burada veremiyoruz.

³⁰⁵ Balkan a.g.e., s. 15

S.M.B.: ¹⁾ A-šûr^{ki} ²⁾ LUGAL ³⁾ Ši-lu-lu ⁴⁾ PA.TE.Sİ A-šûr^{ki} ⁵⁾ DUMU Da-ki-ki
⁶⁾ NĪMGĪR URU A-šûr^{ki} ⁷⁾ (silinmiş) “¹⁻²⁾ Aššur kraldır! ⁵⁻⁷⁾... Asur şehrinin tellalı
Dakiki’nin oğlu ³⁻⁴⁾ Šilulu Ašur şehrinin *iššiakkum*’udur”.

ICK I, 29a S.M.B.: ¹⁾ A-šûr ²⁾ LUGAL ³⁾ Ši-lu-lu ⁴⁾ PA.TE.Sİ ⁵⁾ [A-šûr^{ki}]
⁶⁾ [DUMU Da-ki-ki] ⁷⁾ [NĪMGĪR URU A-šûr^{ki}] “¹⁻²⁾ Aššur kraldır! ⁶⁻⁷⁾ [Asur şehri
tellalı] [Dakiki’nin oğlu] ³⁻⁵⁾ Šilulu Asur şehrinin *iššiakkum*’udur”.

iššiakkum, Kültepe’de başka örneği bulunmayan, Asur kralı Īrīšum’un yaptırdığı bir inşaat kitabesi olan Kt. a/k 353’t³⁰⁶ (Dubl. Kt. a/k 315) Asur kralları Īlī-šuma, Šalim-ahhum, Puzur-Aššur ve Īrīšum’un unvanı olarak geçmektedir:
¹⁾...Ī-ri-[šu]-um PA A-šûr ²⁾ [DUMU DĪNGĪR-šu-ma P]A A-[šûr] [DĪNG]ĪR-[šu]-ma
[DUMU] Šāl-ma-hi-[im] ³⁾ [i-šī-a-ak A-šûr Ša]-[lim]-a-hu-[um] D[UMU] Puzúr-A-
šûr ⁴⁾ [i-šī-a-ak A-šûr] [Ī-ri]-šu-um i-šī-a-ak A-šûr... ³⁰⁾...Ī-ri-šu-um i-šī-a-ak
A-š[ûr]... ³⁵⁾... ^dA-šûr LUGAL ³⁶⁾ Ī-ri-šu-um PA [A-šû]r... “¹⁻⁴⁾ Aššur’un
iššiakkum’u Puzur-Aššur’un oğlu Šalim-ahhum, Aššur’un *iššiakkum*’u Šalim-
ahhum’un oğlu Īlī-šuma, Aššur’un *iššiakkum*’u Īlī-šuma’nın oğlu Aššur’un
iššiakkum’u Īrīšum, ⁴⁾ Aššur’un *iššiakkum*’u Īrīšum...³⁰⁾... Aššur’un *iššiakkum*’u
Īrīšum... ³⁵⁾... tanrı Aššur kral(dır)! Īrīšum Aššur’un *iššiakkum*’u(dur)”.

kaššum

kaššum, Kültepe metinlerinde iki farklı anlamda kullanılmıştır. Bir görevliyi karşıladığı görülen ilk *kaššum* CAD’de (K, 292b) “Anadolu’da yüksek rütbeli bir

³⁰⁶ Balkan-Landsberger 1950, s. 174-179; Landsberger ve Balkan bu metnin “koloninin yazıcı okulunda vazife metni olarak ya da daha büyük bir ihtimalle, koloninin toplantı evlerinde şehirlileri hakikate ve namusluluğa davet etmek için okunmuş olabileceğini” belirtmişlerdir. Metin Grayson 1987, s. 19-21’de de işlenmiştir.

memur” olarak tanımlanmıştır. AHw’de (906a) ise, *qaššum* şeklinde alınan kelimenin aslının *qadšum* olduğu ve “bir kült görevlisi” olabileceği ileri sürülmüştür. İrīšum kitabesi olan Kt. a/k 353’te de geçen ikinci *kaššum*’un genellikle, “mabetlerde bir oda / kısım” olduğu kabul edilmektedir.³⁰⁷

Metinlerde *kaššum* kelimesiyle daha çok *hamuštum* eponimi olarak karşılaşılmaktadır. Genellikle, bazı *līnum* eponimlerinde olduğu gibi, “*ištu hamuštum ša kašim ša qāti ŠA*” formu içinde geçmektedir. Bu şekilde, *kaššum*’dan başka bir unvana *hamuštum* memuru olarak rastlanılmamaktadır. Bir borç senedi olan Kt. n/k 1647’de³⁰⁸ *kaššum*’un *hamuštum* (bir hafta = beş gün) yerine *šapattum*³⁰⁹ “onbeş gün” görev yaptığı da görülmektedir. *kaššum*’un bir *hamuštum* memuru olarak geçmesi, onun Asur’a has bir unvan olduğunu düşündürmektedir. Bununla birlikte, bildiğimiz kadarıyla iki metinde, bu memurların Asurlu tüccarlardan *nishātum* vergisi aldıkları kaydedilmiştir. Kt. 83/k 164’te³¹⁰ şunlar yazılmıştır: ²⁰⁾ 6 1/2 GÍN KÙ.BABBAR ²¹⁾ *ša ni-is-ha-at kà-šī-im* ²²⁾ *ša i-na ba-áb A-šūr* ²³⁾ *ṭup-pì nu-lá-pì-tù* ²⁴⁾ DUB.SAR *ú-ša-bi₄* “Aşur kapısında belgeye kaydettiğimiz *kaššum*’un *nishātum*’unu katip doyuracak”.

Kt. a/k 1181’de³¹¹ de şu ifadeler geçmektedir: ¹⁾ 1/2 GÍN 22 1/2 ŠE KÙ.BABBAR ²⁾ *ni-is-ha-tim* ³⁾ *ša na-ru-qá-tí-šu* ⁴⁾ *a-na kà-šī-im* ⁵⁾ *a-dí-in* “1/2 *šeql* 22,5 *uṭṭatum* gümüşü onun çuvallarının *nishātum*’u (olarak) *kaššum*’a verdim”.

³⁰⁷ *kaššum*’un tapınak odası olarak geçtiği metinler için bkz. Çeçen 1998a (Kt. j/k 9a: 12; Kt. n/k 306)

³⁰⁸ Çeçen 1998a

³⁰⁹ CDA 357a

³¹⁰ Bayram-Çeçen 1995, s. 6 vd.; Bayram ve Çeçen *kaššum* üzerinde, geçtiği bazı önemli metinleri de vererek, detaylıca durmuşlardır.

³¹¹ Çeçen 1998a

Kervanların harcamalarının kaydedildiği metinlerde de karşılaşılan *kaššum*, bazen kralın ve üst düzey yöneticilerin yanında, kendisine ödemeler yapılan bir memur olarak geçmektedir.³¹² Bu ödemelerin, anlaşmalar gereği tüccarların vermekle yükümlü oldukları bir bedel mi yoksa bir hediye mi olduğu bilinmemektedir. Bu tür metinlerden anladığımız kadarıyla birçok şehirde *kaššum* memuru bulunmaktadır.³¹³

Bazı metinlerde *bēt kaššim* ifadesine de rastlanılmaktadır. CAD'da (K, 293a) “*kaššum* memurunun ofisi” olarak tanımlanan *bēt kaššum*'a bir mahkeme kaydı olan Kt. b/k 144b'de³¹⁴ kararın verildiği yer olarak rastlamaktayız: ¹⁾ *Ma-nu-ki-A-šūr Šu-Ku-bu-[um]* ²⁾ *ù En-nam-A-šur iṣ-bu-[t]ù-ni-a-ti-ma* ³⁾ *dí-šu-nu É kà-ší-im* ⁴⁾ *ni-dí-in-ma...* “Mannum-kī-Aššur, Šu-Kūbum ve Ennam-Aššur bizi (hâkim olarak) tuttular ve onların kararlarını *kaššum* dairesi(nde) verdik”.

CCT III, 8a'da *kaššum* dairesinden yün alındığı görülmektedir: ⁹⁾ SÍG.HI.A É *kà-ší-im ni-ilṣ-q[ē]* “yünleri *kaššum* dairesi(nden) aldık”.

OIP XXVII, 23'te *kaššum* dairesine hediye verilmiştir: ^{1')} *er-bu-u[m ...]* ^{2')} É *kà-ší-im* ^{3')} *ša-[ak]-nu* “hediye... *kaššum* dairesi(ne) konulmuştur”.

AKT II, 34'te, 91 parça kumaşın Māma'lı *kaššum* Abaya'nın evinde ya da ofisinde hesaplandığı kaydı yer almaktadır: ¹²⁾ ŠU.NIGÍN 91 TÚG ¹³⁾ *i-na Ma-ma*

³¹² RA 59, 17: ¹⁴⁾ 8 GÍN AN.NA ¹⁵⁾ *a-na a-hu ru-ba-im* ¹⁶⁾ *a-dí-in* 1/3 *ma-na* AN.NA ¹⁷⁾ *a-na kà-ší-im* ¹⁸⁾ *ša Ni-ih-ri-a* ¹⁹⁾ *áš-qúl* “8 *šeql* kalayı kralın kardeşine verdim. 20 *šeql* kalayı Nihria *kaššum*'una tarttım” vb.

³¹³ *kaššum* bulunan şehirler: Hurumhašum (Kt. c/k 216: 27); Kunukam, Šehwa (Kt. c/k 441: 11, 25); Kupita (Kt. i/k 5: 7); Hurmaštum (AKT III, 56: 19); Māma (CCT V, 30a: 2); Qatāra (CCT V, 44c: 1'); Puhidar (I, 628: 4, 9); Nihria (RA 59, 17: 18); Darkim (TC III, 163: 22); Zalpa (TC III, 166: 16); Širun (VS XXVI, 148: 19); Tapakaš, Turhumit (Kt. 91/k 437: 19, 25).

³¹⁴ Balkan 1965

¹⁴⁾ É *A-ba-a kà-šít-im* ¹⁵⁾ *ni-sí...* “toplam 91 kumaş (ile ilgili olarak) Māma’da *kaššum* Abaya’nın dairesi(nde) (hesaba) çağırdık”.

Yerli mi yoksa Asurlu bir unvan mı olduğu tartışma konusu olan *kaššum*’un anlamı ve nasıl bir işle görevlendirildiği bilinmemektedir. K. Balkan’ın *kaššum* için öne sürdüğü “Anadolu’da yerel bir otorite” teklifine değinen M.T. Larsen, Asurca bir kelime gibi gözüken *kaššum*’un sadece Anadolu’ya has bir memur olamayacağını belirtmiştir. Larsen, TC III, 9 ve CCT III, 20’de geçen ifadelerle göre *kaššum*’un, “majordomo” olarak tanımladığı *alahhinum* ile eş anlamlı olarak görev yapmış olabileceğini söylemiştir.³¹⁵ L.L. Orlin *kaššum*’u, Asurlu tüccarların şehirlerden geçerken kendilerine ödeme yaptıkları, bir çeşit yerel belediye başkanı olarak tanımlamıştır. Ona göre, *hamuštum* memuru olarak da geçen *kaššum*’un sık sık Anadolulu yöneticilerle anılmasından dolayı, onu sadece Asurlu bir memur olarak görmek zordur.³¹⁶ K.R. Veenhof, yerel bir “burgomaster” olabileceğini söylediği *kaššum*’a Asurlu tüccarların hediyeler verdiğini kaydetmiştir.³¹⁷ J.G. Dercksen *kaššum*’un AKT II, 34’te Asurluların ticarî ortağı olabilecek şekilde geçtiğini belirtmiştir.³¹⁸ S. Çeçen yerli bir kelime olarak gördüğü *kaššum*’u Anadolu’da *nishātum* vergisini toplayan memur olarak tanımlamıştır.³¹⁹ AKT II s. 67-68’de ise, Kt. b/k 144’e dayanılarak, *kaššum*’un hukukî fonksiyonu bulunan önemli bir mevkii sahibi, *bēt kaššim*’in de *kaššum*’un resmî dairesi olduğu belirtilmiştir.

³¹⁵ Larsen 1976, s. 259, n. 19 (CCT III, 20 ve TC III, 9’da *kaššum*’la ilgili bir ifade geçmemektedir, bu yüzden Larsen metin seçimlerinde bir hata yapmış olmalıdır.)

³¹⁶ Orlin 1970, s. 69, n. 131

³¹⁷ Veenhof 1972, s. 253

³¹⁸ Dercksen 2001, s. 45

³¹⁹ Çeçen 1998a, s. 123

Asurlu tüccarların, kendilerine *nishātum* vergisi dâhil bazı ödemeler yapması ve bazı Anadolu şehirlerinin bir memuru olarak geçmeleri *kaššum*'un Anadolu'ya has bir görevli olduğunu düşündürmektedir. Fakat *kaššum* henüz yayınlanmamış Kt. 91/k 368'de Asurca bir isim olan Nana'nın unvanı olarak geçmektedir.³²⁰ Bize göre bu memurluk hem Asur'da hem de Anadolu'da bulunmakta idi. Metinlerde yeterli bilgi olmadığı için bu memurun görevleri hakkında henüz bir şey söylemek mümkün görünmemektedir.

kaššum'luk yapan şahıslar:

A-ba-a kà-šī-im (AKT II, 34: 14)

Na-na kà-šī-im (Kt. 91/k 368: 11)

Tù-li kà-šu-um (Kt. a/k 825: 17; I, 534: 6)

Tù-ma-na kà-šī-im (KTK 96: 11)

laputtā'um

Kültepe metinlerinde, daima ideogram (NU.BANDÀ) yazılışıyla geçen *laputtā'um*'a CAD'de (L, 97b) “vekilharç; (işçiler ve askerlerle ilgili olarak) teğmen; bir şehrin belediye başkanı” anlamları verilmiştir. CDA'da (178a) ise “bir ordu memuru; teğmen, müfettiş” olarak tanımlanan *laputtā'um*'un tanrı ve kral lakabı olarak da kullanıldığı kaydedilmiştir. Asurlulara özgü bir unvan olan NU.BANDÀ, çoğu zaman sahibinin isminin de kaydedildiği, genellikle ticarî faaliyetleriyle ilgili otuz kadar metinde geçmektedir.

L.L. Orlin *laputtā'um*'un, şehir meclisinin ve *rubā'um*'un emrinde olduğunu iddia ettiği *waklum*'un çalışanları arasındaki yüksek rütbeli bir memur olduğunu ileri

³²⁰ *A-šur-dUTU^{šī} DUMU Na-na kà-šī-im* “*kaššum* Nana'nın oğlu Aššur-Šamaš”. Ayrıca CCT III, 30: 8'de Ašur-bēli *kaššum*'un kardeşi olarak geçmektedir.

sürmüş; tam olarak anlaşılamayan hukukî bir fonksiyonu olduğunu belirtmiştir.³²¹ M.T. Larsen, “teğmen” anlamını verdiği ve Asur’da bir saray memuru olarak bilinen tek unvan olduğunu söylediği *laputtā’um*’un bazı önemli görevleri yerine getirmekle sorumlu, kralın özel bir çalışanı olduğunu iddia etmiştir.³²²

laputtā’um hakkında en detaylı araştırmayı J.G. Dercksen yapmıştır. Dercksen, “vekilharç” olarak tanımladığı *laputtā’um*’un, Kt. 93/k 326’ya dayanarak, başkanlığını *limum* memurunun yaptığını söylediği Asur’daki *bēt Ālim* kurumunun idarî bir memuru olabileceğini, fakat görevinin tam olarak bilinmediğini söylemiştir. Eski Asur mühürlerinde, mühür sahibinin baba isminin olmadığını belirten Dercksen, *laputtā’um* olan Šu-Anum’un oğullarının mühürlerinde babalarının hem adının hem de unvanının bulunduğunu belirterek, bu durumun, *laputtā’um*’un önemli bir unvan olduğunu kanıtladığını, bu yüzden de şimdiye dek kullanılagelen “teğmen” çevirisinin yetersiz kalacağını söylemiştir. Dercksen, AKT III, 81 ve 87’ye³²³ dayanarak, muhtemelen *bēt Ālim*’in dışında, Asur tapınağında da bu unvana sahip bir

³²¹ Orlin 1970, s. 64

³²² Larsen 1974, s. 297; 1976, s. 156-157. Larsen bu düşüncesini bir *waklum* mektubu olan VAT 9285’te *laputtā’um*’un şahit olarak geçemsine; OIP XXVII, 58’de veliaht Puzur-Aššur’un yanında zikredilmesine ve özellikle CCT V, 41a’da: ¹⁰⁾ *šī-im TÚG^{ba-it}-šu ša A-šur-ma-lik* ¹¹⁾ 1 GÍN KÙ.GÍ *šé-bu-ul-tum* NU.BANDÀ ¹²⁾ *ša ru-ba-im...* şeklinde okuduğu ifadelere dayandırmaktadır. Ancak, Dercksen 2004a, s. 71, n. 234’te bu pasaj şu şekilde okunmuştur: ¹⁰⁾ *šī-im TÚG^{ba-it}-šu ša Ašur-ma-lik* / NU.BANDÀ ¹¹⁾ 1 GÍN KÙ.GÍ *šé-bu-ul-tum* ¹²⁾ *ša ru-ba-im*

³²³ Dercksen 2004a, s. 70’de, AKT III, 81 ve 87’yi neşreden E. Bilgiç ve C. Günbattı’nın bu metinlerde geçen unvanı *nu-i-e* şeklinde okuduklarını ve *nu’ā’um* “yerli” olarak değerlendirdikleri söylemiştir. Ona göre buradaki unvanın NU.BANDÀ^e şeklinde fonetik komplemanla okunmalıdır; bu durum da *laputtā’um*’un mimasyonsuz (-m) yazıldığını gösterir.

kişinin bulunduğunu, ayrıca *laputtā'um*ların Asur ordusunda da rol oynamış olabileceğini belirtmiştir.³²⁴

Önemli bir memur olduğu görülen *laputtā'um*'un, aynı zamanda birden fazla kişinin unvanı olabileceği anlaşılmaktadır.³²⁵ Bu bakımdan, Dercksen'in görüşleri doğrultusunda, Asur'un farklı kurumlarında ve belki de sarayda da bu unvana sahip kişilerin görev yaptıkları söylenebilir. Fakat yukarıda da bahsettiğimiz gibi, metinlerde genellikle onların ticarî faaliyetlerinden bahsedildiği için nasıl bir işle görevli olduklarını anlamak zordur.

laputtā'um'luk yapan şahıslar:

A-šūr-be-el-a-wa-tim NU.BANDÀ (AKT III, 23: 22; Kt. 75/k 7: 16)

A-šur-ma-lik NU. BANDÀ (CCT V 41a: 10)

A-šūr-SA.TU^e NU.BANDÀ (BIN IV 145: 24)

A-šūr-ša-dí-li NU.BANDÀ (KT IV, 29: 13; KT IV, 30: 15; KT IV, 28: 14)

A-šur-^dUTU^{šf} NU.BANDÀ (VS XXVI, 73: 15; Kt. 75/k 72: 13; Dubl. Kt. 75/k 74: 15)

E-lá-lí NU.BANDÀ (CCT V 41a: 8)

Hu-bi-tum NU.BANDÀ (VS XXVI, 32: 18; Kt. n/k 1702: 1)

Ī-ku-nim NU.BANDÀ (CCT I, 15b: 16; Kt. 87/k 448: 13)

Ī-lí-tù-ra-am NU.BANDÀ (ICK IV, 769: 14; Kayseri 313: 29)

Ī-lí-a-lúm DUMU *Ī-lí-tù-ra-am* NU.BANDÀ (TC III 190: 21)

Li-ba-a ha am ta NU.BANDÀ (Kt. n/k 1829: 5)

Šu-A-nim NU.BANDÀ (Kt. c/k Numarasız: 8 (Env. No.: 154-1602-64))

³²⁴ Dercksen 2004a, s. 65-72; Dercksen, *laputtā'um*'luk yapan şahısları ve bu unvan için teklif edilen görüşleri de ele almıştır.

³²⁵ CCT V, 41a: 8 ve 10'da bu unvana sahip iki farklı kişi kaydedilmiştir.

Šu-A-nim NU.BANDÀ DUMU A-mur-DİNGİR (Kt. n/k 1702: S.M.B.)³²⁶

Ah-ša-lim DUMU Šu-Anim NU.BANDÀ (Kt. n/k 2046: S.M.B.)³²⁷

^mA-mur-DİNGİR ^mDUMU Šu-A-nim NU.BANDÀ (Kt. a/k 902:

S.M.B.; Kt. m/k 136: S.M.B)

Puzur₄-İštar DUMU Šu-A-nim NU.BANDÀ (CTMMA I, 92b: 14;

Ayrıca bkz. Larsen 1976, s. 157)

Ú-zu-up-iš-qú-um DUMU Šu-Anim NU.BANDÀ (Kt. a/k 424a:

S.M.B.; Kt. n/k 1769: S.M.B.)

Zu-ú-a NU.BANDÀ (OIP XXVII, 58: 23)

sangûm

Eski Asurcada *sangûm* yazılışıyla geçen ve hemen hemen bütün devirlerde görülen *šangûm*'a (SANGA) sözlüklerde “rahip, tapınak yöneticisi” anlamı verilmiştir (CAD Š/I, 377a; AHw 1163a). Bildiğimiz kadarıyla beş Kültepe metninde karşılaşılan *sangûm*, Elâli adında bir *lîmum*'un unvanı olarak geçmektedir. M.T. Larsen, 14. yy'ın ortalarında *iššiakkum* unvanının, yüksek bir tapınak memurunun unvanı olduğunu söylediği *sangû* terimi için kullanılan SANGA işareti ile yazılmış olabileceğini ileri sürmüştür. Ona göre Kültepe metinlerinde karşılaşılan *sangûm* unvanlı *lîmum* Elâli belki de İkūnum'un oğlu olarak geçen *lîmum* ile aynı kişidir ve kral İkūnum'un oğlu olabilir.³²⁸ J.G. Dercksen “Asur tapınağının baş yöneticisi” olarak tanımladığı *sangûm* Elâli'nin aynı zamanda şehir meclisinin başkanı olduğunu düşündüğü *lîmum*'luk görevini de yaptığını belirtmiştir.³²⁹

³²⁶ Dercksen 2004a

³²⁷ Dercksen a.g.e.

³²⁸ Larsen 1976, s. 115, n. 22

³²⁹ Dercksen 2004a, s. 80

sangûm’a “rahip” anlamını veren K. Balkan’a göre bu unvan, SANGA işareti ile Kültepe’de bulunmuş bir Eski Akkad mühründe kaydedilmiştir.³³⁰

CAD’de (Š/I, 377a vd.) genişçe bahsedilen *sangûm* için araştırmacılar tarafından da verilen “rahip; tapınak yöneticisi” anlamına biz de katılıyoruz. *sangûm*’un *lîmum* Elâli’nin unvanı olarak kaydedildiği metinler şunlardır:

Kt. a/k 1261b: ¹⁵⁾ *iš-tù li-mì-im* ¹⁶⁾ *E-lá-li sà-an-gi₅-im* “*sangûm* Elâli’nin *lîmum*luğundan (itibaren)”.³³¹

Kt. c/k 440: ³²⁾ *li-mì-im É-lá-lí sà-an-gu₅-um* “*sangûm* Elâli’nin *lîmum*’u”.³³²

BIN VI, 241: ⁸⁾ *tu[p-p]á-am ša 8 ma-na* ⁹⁾ KÙ.BABBAR *ša <<ra>> E-lá-lí sà-an-gi₅-im* “*sangûm* Elâli’nin 8 *mina*’lık gümüşü hakkındaki mektubu”.

KTS II, 50: ⁶⁾... 3 1/2 *ma-na* ⁷⁾ KÙ.BABBAR *ku-nu-ki-ni A-šur-i-mì-tí* ⁸⁾ DUMU *E-lá-li sà-an-gi₅-im* ⁹⁾ *ub-lá-ku-nu-tí* “bizim mührümüzle (mühürlü) 3,5 *mina* gümüşü *sangûm* Elâli’nin oğlu Aššur-imittî size taşımaktadır”.

TC I, 81: ⁵²⁾... 2 *ma-na* URUDU¹ SİG₅¹ *i-li-bi₄* ⁵³⁾ *Í-ku-nim* DUMU *E-lá-lí sà-an-gi-im* “2 *mina* kaliteli bakır *sangûm* Elâli’nin oğlu İkūnum’dadır”.

šakkanakkum

Eski Akad ve Babil kaynaklarında ideogram (GİR.NİTÁ) olarak da sıkça geçen *šakkanakkum* “(askerî) vali” anlamına gelmektedir (CAD Š/I, 170a; AHw 1140a). Bildiğimiz kadarıyla bu unvana sadece Kt. n/k 1374’te rastlanmaktadır:

²³⁾ *i-nu-mì-im ša tu₃-pá-am* ²⁴⁾ *ú-lá-pì-ta-ku-ni* ²⁵⁾ *ša-kà-na-kam a-na A-am-ku-wa-a* ²⁶⁾ *iš-ta-pár* “belgeyi senin için kaydettiği zaman *šakkanakkum*’u Amkuwa’ya hemen göndermiştir”. Metni neşreden S. Çeçen, *šakkanakkum* için “eğer bir şahıs adı

³³⁰ Balkan 1957, s. 2, n. 5; Kt. e/k 180: ¹⁾ *A-bu-a-hi* ²⁾ *dîm* ³⁾ DİNGİR-su ⁴⁾ SANGA¹ *šu* ^{dîm} ⁵⁾ AN.ŠÛR^{ki} “Abu-ahi, Adad onun tanrısıdır. O, Asur şehri Adad’ının rahibi(dir)”.

³³¹ Balkan 1955

³³² Balkan a.g.e.

değilse, orta sınıftan bir memuru ifade edebileceğini” belirtmiştir.³³³ J.G. Dercksen ise metinde geçen, “general” olarak tanımladığı *šakkanakkum*’un bir Anadolu memurunu gösterebileceğini söylemiştir. Bu unvanla Kültepe II. tabakada bulunmuş birçok mühürde karşılaştığını ileri süren Dercksen, Asur’da idarî hiyerarşinin belki de *šakkanakkum* memurları olarak bilindiğini iddia etmiştir.³³⁴

Metinde, *šakkanakkum*’un Amkuwa’ya kim tarafından gönderildiği ve hangi işle görevlendirildiği açık değildir. Bu bakımdan biz de S. Çeçen’in görüşleri doğrultusunda *šakkanakkum*’un özel bir isim olabileceğini düşünüyoruz.

šinahilum

CAD’de (Š/II 36b) Nuzi, Hitit ve Hurri metinlerinde Akadogram olarak geçtiği belirtilen *šinahilum* için “yönetimde ikinci; ikinci kalite”; CDA’da (374a) “(sınıf, rütbe olarak) ikinci” anlamları verilmiştir. AHW’de (1241a) verilen “(rütbe ve sınıfta) ikinci pozisyon” tanımının yanında, bir Hitit metninde geçen “ŞA oğlu ŞA’yı A-NA LÚ TAR-TE-EN-NU-UT-Tİ-ŞU <<NU>> // ŠĪ-NA-HĪ-LA (olarak) atadı”,³³⁵ ifadesine dayanılarak *šinahilum*’un “veliaht” olabileceği belirtilmiştir. Bir yerde *šinahilūtum* şeklinde, abstre elemanıyla da geçen bu unvana dört Kültepe metninde rastlanılmaktadır.

E. Bilgiç, Akadcadan Hurriceye geçmiş bir kelime olarak incelediği *šinahilum*’a “vezir” anlamını vermiştir. Hahhum dışındaki Anadolu beyliklerinde, *šinahilum*’un karşılığı olarak *rabi simmiltim*’in bulunduğunu ileri süren Bilgiç, metinlerden anlaşılamasa da bu unvanın Hahhum krallığına has olduğunu

³³³ Çeçen 1990a, s. 145

³³⁴ Dercksen 2004a, s. 71, n. 232

³³⁵ Bkz. CAD Š/II 36b

söylemiştir.³³⁶ 2000 yılı kazılarında bulunan, Asur ile Hahhum arasındaki anlaşmayı içeren Kt. 00/k 10'da *šinahilum*'un Hahhum krallığıyla ilgili olarak geçmesi, Bilgiç'in bu görüşünü destekler niteliktedir. Sütun III: ^{5')} [i-n]u-mì / İLLAT ^{tum} / i-š-tù A-[lim^{ki}] A-šur ^{6')} [e]-li-a-ni / i-š-tù 51 / me-at ^{7')} [ANŠE.]HÌ.A / sé-er-dim / ú ^{8')} [x]-i-š... ^{12')} ... 1¹ TÚG ší-na-hi-lu-um i-lá-qé-ma ^{13')} [x x GÍN] KÙ.BABBAR / i-ša-qal... “^{5'-8')} Asur şehrinden bir kervan geldiği zaman, yüklü 5100 [eşekten ...]... ^{12'-13')} 1 kumaşı *šinahilum* memuru alacak ve [x *šeql*] gümüş ödeyecek...”. Metinde *šinahilum*, diğer *mūšium* ve *hatunum* memurlarıyla birlikte, herhalde kervandan ilk mal alma hakkına sahip kimseler arasında geçmektedir. Tablet dördüncü sütununda ise *šinahilum*'un, diğer memurlarla birlikte altın(?) alabileceği kaydedilmiştir: ^{4')} ... [x] [x] KÙ.GÌ [ší-na-hi-lu-um] ^{5')} [i-lá-qé-ma] / 6¹ GÍN.TA [KÙ.BABBAR i-ša-qal] “[x *šeql* altını *šinahilum* alacak ve her *šeql* için] 6¹ *šeql* [gümüş ödeyecek]”. Metni neşreden C. Günbattı *šinahilum*'un yüksek dereceli bir memur olduğunu, fakat görevleri hakkında bir bilginin bulunmadığını belirtmiştir.³³⁷

K.R. Veenhof, “kalitede veya rütbede ikinci” olarak tanımladığı *šinahilum*'un, Bilgiç'in aksine, genellikle Hurriceden geçmiş bir kelime olarak değerlendirildiğini söylemiş ve Eski Anadolu'da az görülen Hurri etkisinden birisi olduğunu belirtmiştir. *šinahilum* için öne sürülen “veliaht” tekliflerini kabul etmeyen Veenhof, onu “bir çeşit vezir” olarak almanın daha uygun olacağını söylemiştir.³³⁸

İki Asurlu arasında yazılmış bir mektup olan TC III, 75'te *šinahilum*, kralla birlikte kendisine de müracaat edilen bir kimse olarak geçmektedir: ³⁾ a-dí ša a-na-

³³⁶ Bilgiç 1948, s. 505; Bilgiç, kökü Akadca olan (*šina* “iki”) kelimenin hem Hurri unsuru -h- yı hem de Protohatti eki olan -il'i içerdiğini belirtmiştir.

³³⁷ Günbattı 2005, s. 776

³³⁸ Veenhof 1989, s. 524-525

kam ⁴⁾ *kà-al-a-ku-ni i-na* ⁵⁾ *Na-du-ùh-tim wa-áš-ba-ku* ⁶⁾ *a-dí 10 a-na ru-ba-im* ⁷⁾ *ú ší-na-hi-li-im né-li-ma* ⁸⁾ *um-ma a-na-ku-ma* ⁹⁾ *be-lí a-ta / ha-ra-nam* ¹⁰⁾ *dí-nam...*
 “³⁻⁵⁾ Burada tutulduğum müddetçe Naduhtum’da³³⁹ oturdum. ⁶⁻⁷⁾ On defadan fazla krala ve *šinahilum*’a çıktık, ⁸⁻¹⁰⁾ ve ben şöyle dedim: sen beyimsin, bana yol ver (gitmeme izin ver)...”. Bu ifadelerden *šinahilum*’un krala çok yakın bir kişi olduğu anlaşılmaktadır.

šinahilum henüz yayınlanmamış bir metinde, *wabartum* merkezi olduğu bilinen Uša ile ilgili olarak, yüksek memurlar olan *rabi maššartim* ve *alahhinum*la birlikte geçmektedir. Kt. 87/k 447: ²²⁾ *[šú]-ha[?]-ru-ni / TÚG^{ff} / i-na Ú-ša* ²³⁾ *[a-n]a a-lá-hi-nim / ù GAL ma-ša-ar-tim* ²⁴⁾ *[ip]-nu-ú / a-lá-hi-num ša Ú-ša* ²⁵⁾ *[ù] GAL ma-ša-ar-tim* ²⁶⁾ *ù ší-na-<hi>-lúm / i-zi-zu-ma* “²²⁻²⁴⁾ hizmetçilerimiz kumaşı Uša’da *alahhinum*’a ve *rabi maššartim*’e teslim ettiler. ²⁴⁻²⁶⁾ Uša(’lı) *alahhinum* ve *rabi maššartim* ve *šinahilum* hazır bulundular”.

Neşr. C, 1’de,³⁴⁰ kralın Huharimataku adlı şahsa *alahhinum*’luk ve *šinahinum*’luk teklif ettiğini, bunların karşılığında Huharimataku’nun krala değerli bir hediye için söz verdiği kaydedilmiştir: ¹⁴⁾ *a-ni / pá-ar-šé-e* ¹⁵⁾ *2^{ší-na} ru-ba-um ú-ša-aš-ba-ta-ni* ¹⁶⁾ *a-lá-hi-nu-tám* ¹⁷⁾ *ú ší-na-hi-lu-tám* ¹⁸⁾ *ù er-ba-am / a-na* ¹⁹⁾ *ru-ba-im / ma-dam / aq-bi₄* “Şimdi kral bana iki görev, *alahhinum*’luk ve *šinahilum*’luk tahsis edecek ve (bu yüzden) krala çok (değerli) hediye (için) söz verdim”. Metinden, *šinahilum*’luğun en az *alahhinum*’luk kadar önemli bir memuriyet olduğunun anlaşılmasının yanında onun “veliaht” anlamında kullanılmadığı da ortaya çıkmaktadır.

³³⁹ Kh. Nashef’e göre sadece bu metinde geçen, tüccarın alıkonulduğu yer olan Naduhtum’un bir krallığa mı bağlı, yoksa bağımsız bir şehir mi olduğu bilinmemektedir (Nashef 1991, s. 86).

³⁴⁰ Metin Veenhof 1989, s. 518’de işlenmiştir.

Kültepe metinlerinde çok az karşılaşılan *šinahilum*'un niteliği ve görevleri hakkında kesin bir şey söylemek için yeterli bilgi bulunmamaktadır. Kt. 87/k 447'de, önemli memurlarla ve TC III, 75'te kralla birlikte anılması onun üst rütbede bir memur olduğunu gösterebilir, fakat sadece bu duruma ve kelime anlamına dayanılarak *šinahilum*'u “vezir” olarak tanımlamanın mümkün olmadığını düşünüyoruz.

tuzinnum

tuzinnum için AHW'de (179a) “(satılan köleler üzerinde) hak sahibi”; CDA'da (63a) “ev, köle ticaretinde potansiyel talep sahibi” anlamları verilmiştir. *tuzinnum* çoğunlukla, yerliler arasında düzenlenmiş köle, ev ve tarla alım-satım belgelerinde geçmektedir. Bu metinlerde, genellikle *šumma mamman lu tuzinnum (lu bēl hubullim / lu bēl šīmim-šu / lu DAM.GAR-šu) ituwar* kalıbı içinde karşılaşılan *tuzinnum*'un yapılan satış işlemine itiraz edebilecek bir şahsı gösterdiği anlaşılmaktadır. E. Bilgiç, “bir insanı karşıladığı açık olan *tuzinnum*'un Hititçe *tuzzi-* ile kök bakımından birliği üzerinde durulabilirse, şahıslara ait hukukî işlere karışan bir memur” olabileceğini söylemiştir.³⁴¹

Metinlerde, *belu tuzinnum* “*tuzinnum* beyleri” tabiriyle de karşılaşılmaktadır. Bir ev satış belgesi olan Kt. 87/k 312'de³⁴² *tuzinnum* beyleri olan Šawana ve Šarnikan isimli şahıslar şahit olarak kaydedilmişlerdir: ¹⁾ KİŠİB Ša-wa-na ²⁾ KİŠİB Ša-ar-ni-kà-an ³⁾ be-lu tù-zì-nu-nim... ¹⁵⁾...Ša-wa-na ¹⁶⁾ ú Ša-ar-ni-kà-an ¹⁷⁾ be-lu tù-zì-nu-um ¹⁸⁾ i-zì-zu-ú “¹⁻³⁾ *tuzinnum* beyleri (olan) Šawana'nın mührü, Šarnikan'ın mührü... ¹⁵⁻¹⁸⁾ *tuzinnum* beyleri Šawana ve Šarnikan (şahit olarak) durdular”.

³⁴¹ Bilgiç 1953, s. 42, n. 114

³⁴² Hecker 1997

Yine ev satışıyla ilgili bir belge olan VS XXVI, 101'de de Hašui, Zaparašna ve Peruwa *tuzinnum* beyleri olarak şahitlik yapmıştır: ⁷⁾...İGİ *Ha-šu-i* ⁸⁾ İGİ *Za-pá-ra-áš-na* ⁹⁾ İGİ *Pé-ru-wa* ¹⁰⁾ [b]é-lu *tù-zi-nim* “*tuzinnum* beyleri Hašui'nin huzurunda, Zaparašna'nın huzurunda, Peruwa'nın huzurunda”.

Bazı metinlerde *tuzinnum*'un bir şahsı ya da grubu göstermediği; alınabilen, tutulabilen, bırakılabilen veya ona geri dönülebilen bir şeyi karşıladığı görülmektedir. Kt. 87/k 254: ¹⁴⁾...*tù-zi-nam* ¹⁵⁾ *ki-lá-lá-an-ma ú-kà-lu-ú* “*tuzinnum*'u birlikte tuttular”.

Kt. 87/k 285: ¹⁵⁾ *É^{be-tám}* / *ú tù-zi-nam* ¹⁶⁾ *Zi-pè-zi-pè* ¹⁷⁾ *ú Ki-kà-ar-ša-an* ¹⁸⁾ *me-ra-ša / il₅-qé-ú* “evi ve *tuzinnum*'u Zipezipe ve onun oğlu Kikaršan aldılar”.³⁴³

Kt. 91/k 282: ⁷⁾ *Tí-ik-šar zi-tu-šu* ⁸⁾ *ú tù-zi-[nam]* *ša GAL sí-mì-il₅-tí* ⁹⁾ *il₅-qé* “Tikšar kendi payını ve *rabi simmiltim*'in *tuzinnum*'unu aldı”.

1963 yılı kazılarında ele geçen, yerlilere ait Kt. o/k 53'te,³⁴⁴ *rabi simmiltim*'den başka yine üst düzey bir memur olan *rabi mahīrim*'e ait *tuzinnum*'un da bir kimse tarafından alındığı kaydedilmiştir: ⁷⁾... *tù-zi-nam* ⁸⁾ *ša GAL ma-hi-ri-im* ⁹⁾ *Né-wa-ah-šu il₅-qé* ¹⁰⁾ *tù-zi-nam ša GAL sí-mì-il₅-tim* ¹¹⁾ *Lá-bar-ša ú Ta-mu-ri-a il₅-qé-ú* “Pazar âmirinin *tuzinnum*'unu Newahšu aldı, *rabi simmiltim*'in *tuzinnum*'unu Labarša ve Tamuriya aldılar”.

Yukarıda verilen örneklerin aksine, yine 1963 yılı tabletlerinden Kt. o/k 50'de,³⁴⁵ *rabi simmiltim*'in *tuzinnum*'unun, bir şahsı gösterir şekilde, bazı kişileri ve bir evi ‘aldığı’ katdedilmiştir: ⁴⁾ *Ta-mu-ri-<a> Ša[?]-ma-li-^[a]* ⁵⁾ *Ku-ul-zi-a-ar A-[t]-a-a[h]-šu* ⁶⁾ *ú Ga-lá ta-al-[]* ⁷⁾ *tù-zi-nu-um ša GAL* ⁸⁾ *sí-mì-il₅-tim É ša*

³⁴³ Hecker a.g.m.

³⁴⁴ Albayrak 2005c

³⁴⁵ Albayrak 2005c

Ta-mu-ri-a ⁹⁾ *ú Ta-nu-uš-té il₅-qé* ¹⁰⁾ [iš]-tù *u₄-mì-im a-nim* ¹¹⁾ *tù-zi-num ša GAL* ¹²⁾ *sí-mì-il₅-tim a-na* ¹³⁾ *Ta-mu-ri-a ú Ta-nu-uš-té* ¹⁴⁾ *a-ší-tí-šu ú me-er-e-šu* ¹⁵⁾ *lá i-tù-ru...* “⁴⁻⁹⁾ Tamuriya’yı, Kulziar’ı, Atahšu’yu, ve Gala’yı ...[...] Tamuriya ve Tanušte’nin evi (ile birlikte) *rabi simmiltim*’in *tuzinnum*’u aldı. ¹⁰⁻¹⁵⁾ Bugünden itibaren *rabi simmiltim*’in *tuzinnum*’u Tamuriya’ya ve onun karısı Tanušte’ye ve onun oğullarına itiraz etmeyecek...”.

Kt. r/k 19’da,³⁴⁶ Hutala isimli bayanın evi, köyü ve *tuzinnum*’u Taha’ya bıraktığı ve (artık) *tuzinnum*la ilgisinin kalmadığı kaydedilmiştir: ¹⁾ *be-¹tám¹ i¹-ga-ra-tim* ²⁾ *ra-bi-<a>-tim a-lam* ³⁾ *ú tù-zi-nam* ⁴⁾ [H]*u-ta-lá Ta-ha* ⁵⁾ *té-zi-ib am-tám* ⁶⁾ *mì-ma i-be-tim* ⁷⁾ *ib-ší-ú Hu-ta-lá* ⁸⁾ *tù-šé-ší a-tù-zi-nim* ⁹⁾ *lá tá-hu-at* “Hutala büyük duvarlı evi, köyü² ve *tuzinnum*’u Taha(’ya) bıraktı. Hutala kadın köleyi (ve) evde her ne varsa çıkardı. O (Hutala artık) *tuzinnum*’la ilgili (sorumlu?) değildir”.

Yukarıdaki metnin içeriğine çok benzeyen bir konunun işlendiği Kt. n/k 14’te de *tuzinnum ālum* ile birlikte zikredilmiştir: ¹⁰⁾ *šu-ma a-ma-tí-ma* ¹¹⁾ *lu a-lum* ¹²⁾ *lu tù-zi-num* ¹³⁾ *a-Hu-ta-lá ú DUMU-šu* ¹⁴⁾ *i-tù-ar* “eğer her ne zaman, ister *ālum* ister *tuzinnum* (olsun) Hutala’ya ve onun oğluna itiraz ederse...”. Görüldüğü gibi, *tuzinnum*’un yanında “şehir, kasaba, köy” anlamındaki *ālum* da, yapılan işleme itiraz edebilecek bir şahsı veya kurumu ifade etmektedir.

Kt. 87/k 39’da,³⁴⁷ Kikaršan adlı şahsın *rubā’um*’un evini ve *arhalum*’unu kabul ettiği, ancak sonradan babasının *tuzinnum*’una geri dönmesi durumunda, yükümlülükleri kaydedilmiştir: ⁴⁾ *ša ru-ba-im ar-ha-lá-am* ⁵⁾ *il₅-qé É^{bé-tám}* ⁶⁾ *ša ru-ba-im / il₅-qé* ⁷⁾ *šu-ma / a-na tù-zi-ni-im* ⁸⁾ *ša a-bi-šu Ki-kà-ar-ša* ⁹⁾ *i-tù-a-ar...*

³⁴⁶ Donbaz 1989

³⁴⁷ Donbaz 1993

“(Kikaršan) kralın *arhalum*’unu aldı (ve) kralın evini aldı. Eğer Kikarša(n) babasının *tuzinnum*’una dönerse...”

Alacaklının Asurlu, borçluların yerli olduğu bir senet olan Kt. 88/k 90’da, *tuzinnum*la ilgili benzeri bulunmayan bir ifade geçmektedir: ⁹⁾ *iš-tù ha-mu-uš-tim ša A-šur-ma-lik* ¹⁰⁾ *ù <Kā>-ab-ri-a i-nu-mi ru-ba-um* ¹¹⁾ *a-na tù-zi-nim* ¹²⁾ *e-ša-dim e-ru-bu* ¹³⁾ *a-na e-tí-šu-nu i-ša-qú-lu* “Aššur-malik ve <Ka>bria’nın *hamuštum*’undan (itibaren) kral hasat (için) *tuzinnum*’a gireceği zaman(a kadar) (borçlular borçlarını) tam zamanında ödeyecekler”. Görüldüğü gibi *tuzinnum* hasat için ya da hasat zamanında kralın gireceği yer olarak, bir tarihleme içinde kaydedilmiştir. Bu durum, belirli dönemlerde tekrarlanan dinî veya kültürel bir törene işaret etmektedir. S. Çeçen, neşrettiği bu metne dayanarak, yerlilere ait satış ve hukukî belgelerde sorumluluk sahibi ve resmî görevli olabilecek şekilde karşılaşıldığını belirttiği *tuzinnum*’un diğer anlamının da “bir tapınak odası” olabileceğini söylemiştir.³⁴⁸

Kt. a/k 1263a’da, *rabi sikkā/itim*’in *tuzinnum*’unun yine *rabi sikkā/itim*’e ait olan *upatinnum* grubunun içinde kaydedildiği görülmektedir: ⁴⁾ *... tù-zi-[nu]-um* ⁵⁾ *ša GAL / sí-kà-tim* ⁶⁾ *Ha-nu GAL ša-bi-im* ⁷⁾ *Ha-šu-i / DUMU Za-pá-ar-na* ⁸⁾ *Ni-ki-li-a-at* ⁹⁾ *Pu-li-na* ¹⁰⁾ *a-wi-lu / a-ni-ú-tum* ¹¹⁾ *ù-pá-tí-nu-um <ša>* ¹²⁾ *GAL sí-kà-tim* “*rabi sikkātim*’in *tuzinnum*’u, *rabi šābim* Hanu, Zaparna’nın oğlu Hašui, Nikiliat, Pulina bu adamlar *rabi sikkātim*’in *upatinnum*larıdır”. Metni neşreden C. Günbattı bu durumun, *tuzinnum*’un daha alt bir rütbe olarak *upatinnum* denilen grubun içinde yer alabileceğini gösterdiğini belirtmiştir.³⁴⁹

V. Donbaz, sözleşmelere itiraz edebilecek bir çeşit idarî görevli olarak tanımladığı *tuzinnum*’un Kt. r/k 19’da *ālum* ile geçmesinin şehir yöneticileri ile

³⁴⁸ Çeçen 1998a, s. 124

³⁴⁹ Günbattı 1989, s. 56

tuzinnum arasında bir bağlantı olduğunu söylemiştir.³⁵⁰ S. Bayram da *tuzinnum*'u, “satış senetlerinde görülen ve hukukî özelliği olan bir görevli” olarak tanımlamıştır.³⁵¹ C. Günbattı, *tuzinnum*'un görevleri hakkında bir sonuca varmak için yayınlanmış metinlerin yetersiz olduğunu belirterek K. Hecker'in *tuzinnum*'a “patron” anlamını verdiğini belirtmiştir.³⁵² İ. Albayrak, yayınladığı Kt. o/k 50'de geçen, genellikle köle, ev ve arazi alım-satımlarında potansiyel itirazcı olarak karşılaşıldığını söylediği *tuzinnum*'un yüksek rütbeli memurların görevlendirdiği bir kimseyi göstermesinin yanında, onların köle ve gayrimenkul alım-satımında taraflara verdikleri onay veya izin belgesine karşılık geldiğinin de düşünülebileceğini belirtmiştir.³⁵³

tuzinnum üzerinde detaylıca duran J.G. Dercksen, bazı metinlerde geçen “*tuzinnum*'u alma veya tutma” işinin yasal sorumluluk almayla ilgili olduğunu, ancak metinlerden bu sorumluluğun mahiyetinin anlaşılamadığını belirtmiştir. Dercksen, Kt. 88/k 90'da geçen, *inūmi rubā'um ana tuzinnim ešādīm errubu* “kral hasat için *tuzinnum*'a girdiği zaman” ifadesindeki *tuzinnum*'un bir çeşit tarımsal araziye gösterebileceğini söylemiştir. Ayrıca Kt. 87/k 39'da geçen, *šumma ana tuzinnim ša ābišu Kikarša ituwar* “eğer Kikarša babasının *tuzinnum*'una geri dönerse” ifadesindeki, muhtemelen Kikarša'nın babasının sahip olduğu ve çalıştığı araziye gösterdiğini söylediği *tuzinnum*'un da bu görüşünü desteklediğini belirtmiştir. “Yay *tuzinnum*'u” hakkında yayınlanmamış bir belge bulunduğunu söyleyen Dercksen, bazı *tuzinnum*ların askerî bir amaca hizmet ettiğini ve Hititçe “ordu” anlamındaki

³⁵⁰ Donbaz 1993, s. 148

³⁵¹ Bayram 1991, s. 312

³⁵² Günbattı 1989, s. 57, n. 5

³⁵³ Albayrak 2005c, s. 30

tuzzi- kelimesi ile *tuzinnum* arasındaki benzerliğin bu *tuzinnum* mülklerinin askerî karakterine delil olabileceğini söylemiştir. Dercksen, Kienast'ın öne sürdüğü “satılan bir nesnenin rehin olarak verildiği kimse”, anlamına katılmayarak *tuzinnum* için en iyi tanımın “(askerî) bir görevi yerine getirmekle yükümlü tarımsal arazinin kiracısı” olacağını belirtmiştir.³⁵⁴

Bize göre de *tuzinnum*, devlet tarafından işletilmesi için şahıslara tahsis edilen tarıma elverişli arazi olmalıdır. Bu arazileri alanlar veya tutanlar devletin ihtiyaç duyduğu bazı işleri yerine getirmekle yükümlü kiracılarıdır. Bu yüzden, hem bu tarımsal arazi hem de onun kiracıları *tuzinnum* olarak adlandırılmıştır. *tuzinnum* arazileri, Eski Babil döneminden bilinen, bir çeşit tımar sistemi olan *ilkum* ile karşılaştırılabilir. Ayrıca, daha yakın zamanlar olan, Anadolu Selçukluları ve Osmanlılarda, tımar denilen, belirli bir görev veya hizmet karşılığında, kişilere tahsis edilen topraklara da benzetilebilir. İddia edildiği gibi “yay *tuzinnum*’u” hakkında bir metnin varlığı, bu toprakların kiracılarının orduyla ilgili işleri yerine getirdiği gösterebilir.

upatinnum

upatinnum için CDA'da (423b) “bir vassal?” anlamı verilmiştir. Bu terimle bildiğimiz kadarıyla 12 Kültepe metninde karşılaşılmaktadır. Yerliler tarafından düzenlenmiş bu metinler, birçoğu tasdik vesikası olan, genellikle önemli *rabi*'li unvan sahiplerinin ve din görevlilerinin (İH.ME) şahitlik yaptığı, Eski Anadolu şehir devletlerinin sosyal ve siyasî yapısı hakkında önemli belgelerdir. *upatinnum* bu

³⁵⁴ Dercksen 2004b, s. 148-149, 155

metinlerde çoğunlukla *-tuzinnum*'da olduğu gibi- ev ve köle satışlarına itiraz edebilecek bir grup olarak geçmektedir.

Köle satışıyla ilgili bir *iqqāti* vesikası olan Kt. n/k 11'de, *upatinnum*'un yapılan işleme itiraz etmesi durumunda alacağı ceza kaydedilmiştir: ^{2')} *šu-ma a-m[ati-ma?]* ^{3')} *a-šu-mi am-[tim]* ^{4')} *lu ú-pá-tí-nu-[um]* ^{5')} *lu DAM.GÀR-šu* ^{6')} *lu ma-ma-an* ^{7')} *ša a-na Ha-lu-pá* ^{8')} *a-ší-tí-šu* DUMU^e-šu ^{9')} *i-tù-ru-ni* ^{10')} *5 ma-na KÙ.BABBAR / i-da-an* ^{11')} *ú i-d[u-ku-šu...]* “eğer herhangi bir zaman köleyle ilgili olarak ister *upatinnum* olsun, ister onun tüccarı olsun herhangi birisi Halupa'ya, onun karısına, onun oğullarına itiraz ederse 5 *mina* gümüş verecek ve onu öldürecekler...”.

Tellallar başı Peruwa'nın, Šalim-Aššur ve karısına sattığı evle ilgili, yine bir tasdik vesikası olan Kt. n/k 31'de³⁵⁵ şunlar yazılmıştır: ^{5')} *šu-ma a-ma-tí-ma* ^{6')} *a-šu-mi be-tim lu ú-pá-tí-nu* ^{7')} *lu ma-ma-an* ^{8')} *ša a-na* ^{9')} *Šál-lim-A-šūr* ^{10')} *a-ší-tí-šu me-er-e-šu* ^{11')} *i-tù-ru-ni* ^{12')} *3 ma-na KÙ.BABBAR* ^{13')} *i-da-an ú i-du-ku-šu* “eğer herhangi bir zaman evle ilgili olarak ya *upatinnum* ya da herhangi birisi Šalim-Aššur'a itiraz edecek olursa 3 *mina* gümüş ödeyecek ve onu öldürecekler”. Kt. n/k 39'da da *upatinnum* köle satışına itiraz edebilecek şekilde geçmektedir. Çok kırk durumda olduğu için metni burada veremiyoruz.

İşpunuman ve karısı Kukra'nın Kurkura'ya sattıkları köle hakkındaki Kt. 89/k 266'da,³⁵⁶ *upatinnum* ya da *tuzinnum*'lardan herhangi birisinin Kurkura'ya itiraz etmesi durumunda, İşpunuman ve Kukra'nın Kurkura'ya 1 *mina* gümüş ödeyecekleri kaydı yer almaktadır: ¹³⁾ *šu-ma ma-ma-an* ¹⁴⁾ *lu ú-pá-tí-nu-um* ¹⁵⁾ *lu tù-zí-nu-um* ¹⁶⁾ *a-na Ku-ur-ku-ra* ¹⁷⁾ *i-tù-wa-ar* “eğer herhangi birisi, ister *upatinnum* ister *tuzinnum* (olsun) Kurkura'ya itiraz ederse”.

³⁵⁵ Donbaz 1989

³⁵⁶ Hecker 1997

Bir *iqqāti* vesikası olan Kt. 89/k 371,³⁵⁷ oğlu ve karısı tarafından, 45 *šeḡel* gümüş ödenerek, kölelikten kurtarılan Warhunu hakkındadır. Yapılan işleme *upatinnnum*'un ve *tuzinnnum*'un ya da onun tüccarının itiraz etmesi durumunda verilecek ceza kaydedilmiştir: ¹⁷⁾ *šu-[ma]* ¹⁸⁾ *a-ma-tí-ma* *l[u ú-pá-tí-nim]* ¹⁹⁾ *lu tù-[z]i-num lu DAM.GÀR-šu* ²⁰⁾ *lu ma-ma-an* ²¹⁾ *ša a-na* ²²⁾ *Hu-ar-tù-lá a-ší-tí-šu* ²³⁾ *DUMU^e-šu i-tù-ru-ni* ²⁴⁾ *5 ma-na KÙ.BABBAR* ²⁵⁾ *i-da-an ú i-du-ku-šu* “eğer herhangi bir zaman, ister *upatinnnum*, ister *tuzinnnum*, ister onun tüccarı (olsun) herhangi birisi Huartula'ya, onun karısına onun oğullarına itiraz ederse 5 *mina* gümüş verecek ve onu öldürecekler”.

Yine bir tasdik vesikası olan TC III, 214'de karı-koca Nikilit ve Šašalika boşanmıştır ve (artık) *arhālum*'dan muaf tutulan Šašalika istediği yere gidebilir; eğer Šašalika'ya *upatinnnum* veya onun tüccarı itiraz ederse 5 *mina* gümüş verecek ve öldürülecekler: ⁹⁾ *šu-ma ma-tí-ma* ¹⁰⁾ *lu ú-pá-tí-num x x* ¹¹⁾ *lu ma-ma-an* ¹²⁾ *lu ú-pá-tí-nu* ¹³⁾ *lu DAM.GÀR-šu* ¹⁴⁾ *ša a-na Ša-ša-li-kà* ¹⁵⁾ *i-tù-wa-ar* “eğer herhangi bir zaman ister *upatinnnum* (olsun)... ister herhangi birisi, ister *upatinnnum*, ister onun tüccarı (olsun) Šašalika'ya itiraz ederse”.

Kayseri 16'da, Kurduba kendi bedeli olan 45 *šeḡel*'i *upatinnnum*lara ödeyerek kölelikten kurtulmuştur. Zabarašna'nın ya da onun kölelerinin *upatinnnum*larından birisi Kurduba'ya itiraz ederse 5 *mina* gümüşle cezalandırılacaktır: Tablet: ^{1')} [...] *Ku-ur-du-ba* ^{2')} *ra-ma-šu ip-ù-ur-ma* ^{3')} *5 2/3 ma-na 5 GÍN KÙ.BABBAR* ^{4')} *ší-im-šu a-na ú-pá-tí-nim* ^{5')} *iš-qúl šu-ma* ^{6')} *i-na ú-pá-tí-nim* ^{7')} *lu Za-pá-ra-áš-na* ^{8')} *lu ur-du-šu* ^{9')} *a-na Ku-ur-du-ba* ^{10')} *i-tù-ru 5 ma-na* ^{11')} *KÙ.BABBAR i-ša-qú-lu-šu* “^{1'-5')} Kurduba kendisini çözdü ve onun (kendi) fiyatı olan 40,5 *šeḡel* gümüşü

³⁵⁷ Donbaz 1993

*upatinnu*mlara ödedi.^{5'-11')} Eğer, ister Zaparašna'nın *upatinnu*mlarından isterse onun kölelerinden (birisi) Kurduba'ya itiraz ederse ona 5 *mina* gümüş ödeyecek". J.G. Dercksen, *urdū* "köleler" kelimesinin kullanılmasının, *upatinnu* üyelerine, *upatinnu* sahibinin kulları gözüyle bakıldığının delili olduğunu söylemiştir.³⁵⁸

*upatinnu*mların yüksek rütbeli bazı unvanlara bağlı olduklarını gösteren belgeler de bulunmaktadır. Zarfı da bulunan Kt. a/k 1263'de, aralarında *rabi sikkātim*'in *tuzinnu*'unun ve bir *rabi šābim*'in de bulunduğu 5 kişi sayılarak "bu adamlar *rabi sikkātim*'in *upatinnu*mlarıdır" denilmektedir. Tikšar'ın Šala'dan satın aldığı eve *upatinnu*mların itiraz edebilecek durumda olması, satılan evde onların da söz sahibi olduğunu göstermektedir. Tablet: ¹⁾ É^{bé-tí} Ša-lá ²⁾ DUMU Zu-ú-zu ³⁾ Tí-ik-ša-ar ⁴⁾ iš-a-am / tū-zi-n[u-um] ⁵⁾ ša GAL / sí-kà-tim ⁶⁾ Ha-nu GAL ša-bi-im ⁷⁾ Ha-šu-i / DUMU Za-pá-ar-na ⁸⁾ Ni-ki-li-a-at ⁹⁾ Bu-li-na ¹⁰⁾ a-wi-lu / a-ni-ú-tum ¹¹⁾ ù-pá-tí-nu-um <ša> ¹²⁾ GAL sí-kà-tim É^{bé-tí} ¹³⁾ Tí-ik-ša-ar ¹⁴⁾ iš-a-am / šu-ma ¹⁵⁾ ú-pá-tí-nu-um ¹⁶⁾ a-na É^{bé-tí} ¹⁷⁾ i-tū-wa-ar ¹⁸⁾ 1 ma-na KÙ.BABBAR a-na ¹⁹⁾ Tí-ik-ša-ar / i-ša-qú-lu "1-4) Zuzu'nun oğlu Šala'nın evini Tikšar satın aldı. 4-14) *rabi sikkātim*'in *tuzinnu*mu, *rabi šābim* Hanu, Zaparna'nın oğlu Hašui, Nikiliat, Bulina *rabi sikkātim*'in *upatinnu*mları (olan) bu adamlar(dan) evi Tikšar satın aldı. 14-19) Eğer *upatinnu*mlar ev için itiraz ederlerse 1 *mana* gümüşü Tikšar'a tartacaklar". C. Günbattı, "upatinnu... išaqqu" ifadesinin *upatinnu*'un pl. tn. bir kelime olduğunu gösterdiğini belirtmiştir.³⁵⁹

KKS 21'de yine aralarında *rabi šābim*'in de bulunduğu, altı kişi sayılarak, bu adamların *alahhinu* olan Ašet'in *upatinnu*mları olarak Asinum'un evini Asurlu Buzāzu'ya sattıkları ve herhangi birisinin bu satışa itiraz etmesi durumunda

³⁵⁸ Dercksen 2004b, s. 152

³⁵⁹ Günbattı 1989, s. 57

alahhinum Ašet'in ve onun *upatinnu*larının Buzāzu'yu temize çıkaracakları kaydedilmiştir. Tablet: ¹⁾ *bé-tim ša A-sí-nim* ²⁾ *ša te₆-hi-i É* ³⁾ *Pu-šu-ke-en₆ A-ší-e-et* ⁴⁾ *a-lá-hi-num Hi-iš-ta-ah-šu* ⁵⁾ *GAL ša-bi-im Uš-ha-ta* ⁶⁾ *A-zu Ku-lá-ku-lá Ha-šu¹-i* ⁷⁾ *ù Ha-pu-a-lá ki-ma* ⁸⁾ *ù-pá-ti-nim* ⁹⁾ *ša A-ší-e-et a-lá-hi-num* ¹⁰⁾ *a-na Bu-za-zu DUMU Pu-šu-ke-en₆* ¹¹⁾ *a-na ší-mì-im* ¹²⁾ *i-dí-nu-ma ší-im* ¹³⁾ *bé-tim A-ší-e-et* ¹⁴⁾ *ù a-wi-lu a-ni-ú-tum* ¹⁵⁾ *ša-bu-ú a-na* ¹⁶⁾ *bé-té-e a-na Bu-za-zu* ¹⁷⁾ *ú-lá i-tù-ru-ú šu-ma* ¹⁸⁾ *ma-ma-an i-tù-a-ar* ¹⁹⁾ *A-ší-e-et a-lá-hi-num* ²⁰⁾ *Hi-iš-ta-ah-šu GAL ša-bi-im* ²¹⁾ *Uš-ha-ta A-zu Ku-lá-ku-lá* ²²⁾ *Ha-šu-i ù Ha-pu-a-lá-ma* ²³⁾ *ú-bu-bu-šu İĞİ Í-sà-li-a* “¹⁻³⁾ Pušū-kēn'in evine yakın (olan) Asīnum'un evini ³⁻⁹⁾ *alahhinum* Ašet, *rabi šābim* Hištahšu, Ušhata, Azu, Kulakula, Hašui ve Hapuala *alahhinum* Ašet'in *upatinnu*ları olarak ¹⁰⁻¹⁵⁾ Pušū-kēn'in oğlu Buzazu'ya sattılar ve Ašet ve bu adamlar evin fiyatı(na) doyurulmuşlardır. ¹⁶⁻¹⁸⁾ Ev için Buzāzu'ya itiraz etmeyecekler. Eğer herhangi birisi itiraz ederse ¹⁹⁻²³⁾ *alahhinum* Ašet, *rabi šābim* Hištahšu, Ušhata, Azu, Kulakula, Hašui ve Hapuala onu (Buzāzu) temizleyecekler”. Burada dikkati çeken, *alahhinum* Ašet ile onun *upatinnu*ları olan bu altı kişinin birlikte hareket etmesi ve sorumluluğu birlikte yüklenmeleridir.

Açılmamış zarf olan Kt. v/k 152'de,³⁶⁰ aralarında *rabi šukkallim* Taiša'nın da bulunduğu 11 şahıs ismi sayılarak, Tarmana'nın, Ašet'in fiyatı olarak 40,5 *šeḡel* gümüşü *rabi šukkallim'in upatinnu*larına ödediği ve eğer herhangi birisinin Ašet'e itiraz etmesi durumunda *rabi šukkallim'in upatinnu*ları olan ‘bu adamların’ 4 *mina* gümüşü Tarmana'ya ödeyecekleri belirtilmiştir: ¹⁾ *KİŠİB Šu-pu-na-ah-šu DUMU A-áš-ta-al-ki-a-an* ²⁾ *KİŠİB Ku-ur-kà-a Kà-tá-lá-i-im* ³⁾ *KİŠİB Tù-tù DUMU Hi-pí-i* ⁴⁾ *KİŠİB Ta-i²-ša GAL šu-kà-lim* ⁵⁾ *KİŠİB Ša-da-ah-šu DUMU* ⁶⁾ *A-du-we KİŠİB*

³⁶⁰ Donbaz-Veenhof 1985

Za-ar-za-ah-šu ⁷⁾ DUMU *Ku-tù-pì-iš* KİŠİB ⁸⁾ *Pè-ru-a* DUMU *Ta-ri-ku-tá* ⁹⁾ KİŠİB *Pè-er-wa-ah-šu* ¹⁰⁾ DUMU *Í-na-ar* KİŠİB *Ga-lí-a* ¹¹⁾ DUMU *A-nu-nu* KİŠİB *Sé-sú-ur* ¹²⁾ DUMU *Ša-ší-i-a* KİŠİB *Kà-sú-a* ¹³⁾ 2/3 *ma-na* 1/2 GÍN KÙ.BABBAR *ší-im* ¹⁴⁾ *A-ší-e-et Ta-ar-ma-na* ¹⁵⁾ *a-na ú-pá-tí-<ni>-im* ¹⁶⁾ *ša* GAL *šu-kà-li-im* ¹⁷⁾ *iš-qú-ul šu-ma ma-ma-an* ¹⁸⁾ *a-na A-ší-e-et i-tù-wa-ar* ¹⁹⁾ *a-wi-lu a-ni-ú-tum* ²⁰⁾ *ša ú-pá-tí-<ni>-im* *ša* GAL ²¹⁾ *šu-kà-lim* 4 *ma-na* KÙ.BABBAR ²²⁾ *a-na Ta-ar-ma-na* ²³⁾ *i-ša-qú-lu* “¹⁻¹²⁾ Aštalkiya’nın oğlu Šupunahšu’nun mührü, Katala’lı Kurkaya’nın mührü, Hipī’nın oğlu Tutu’nun mührü, *rabi šukkallim* Taiša’nın mührü, Aduwe’nın oğlu Šadahšu’nun mührü, Kutupiš’in oğlu Zarzahšu’nun mührü, Tarikuta’nın oğlu Perwa’nın mührü, Ínar’ın oğlu Perwahšu’nun mührü, Anunu’nun oğlu Galiya’nın mührü, Šašiya’nın oğlu Sesur’un mührü, Kasua’nın mührü. ¹³⁻¹⁷⁾ 40,5 *šeḡel* gümüşü Ašet’in fiyatı olarak Tarmana *rabi šukkallim*’in *upatinnum*(lar)ına tarttı. ¹⁷⁻²³⁾ Eğer herhangi birisi Ašet’e itiraz ederse *rabi šukkallim*’in *upatinnum*(lar)ı olan bu adamlar 4 *mana* gümüşü Tarmana’ya ödeyecekler”. Metinde geçen “*rabi šukkallim*’in *upatinnum*(lar)ı olan bu adamlar” ifadesiyle, isimleri verilen, *rabi šukkallim* dışındaki, şahıslar kastedilmiş olmalıdır.

Bir *iqqāti* vesikası olan Kt. 99/k 138’in³⁶¹ zarfında, *bēlu upatinnim* “*upatinnum* beyi” tabiri ile karşılaşılmaktadır: KİŠİB *Ší-wa-áš-me-i be²-[lu²]* ¹*ú* ²*[pá]-tí-nim* “*upatinnum* beyi Šiwašmei’nin mührü”. Tablette ise şu ifade geçmektedir: ⁹⁾ *ÍGÍ ú-pá-[tí-nim]* “*upatinnum*’un huzurunda”.

*upatinnum*la ilgili olarak verdiğimiz bu metinlerin hepsi yerlilere ait belgelerdir. Asurlu tüccarlara ait, *upatinnum* geçen tek metin olan Ka. 1113’de şunlar kaydedilmiştir: ⁵⁾... *i-hi-id* ⁶⁾ *ú-pá-tí-nu-um ú-dí* ⁷⁾ *ú-tí-ší* “dikkat et, *upatinnum*

³⁶¹ Dercksen 2004b

çıkıştır, (for sure) kesin”. Veenhof ve Donbaz burada geçen *upatinnum*’un, “ticarete ve yolların kullanımında etkisi olan, çıktığı veya geri döndüğü gibi ifadelerle geçen, ordu ya da askerî bir hareketlilikle ilgili olduğu söylenen *sikkatumla*” karşılaştırılabileceğini belirtmişlerdir.³⁶²

E. Bilgiç, Protoluwice olabileceğini söylediği *upati*-‘nin,³⁶³ Hititçede, kendilerine bayram tahsis edilen belirli bir sınıfı gösterdiğini, bu tanımın da Kültepe metinlerindeki *upatinnum*’un anlamına uygun olacağını belirtmiştir. Bilgiç, Kayseri 6’da geçen *ina upatinnim... ana ŞA iturū* ifadesine dayanarak, *upatinnum*’un bir yeri, bir müesseseyi veya bir topluluğu da karşıladığını söylemiştir.³⁶⁴ K. Hecker, Luwice *upati*- “tumar” kelimesiyle irtibatlandığı *upatinnum*’un “muhtemelen Kültepe metinlerinde, bir ortak malın sahibi olan, evlerin veya kölelerin alım-satımında hukukî olarak birlikte hareket eden bir grubu karşıladığını” belirtmiştir.³⁶⁵

C. Günbattı’ya göre *upatinnum*lar, asıl sahibi başkası olan, işletme özelliğine sahip bir mülk üzerinde bazı imtiyazları bulunan kiracılarıdır. Günbattı bu düşüncesini ileri sürerken kelimenin “tumar” kökünden türettiğini de göz önünde bulundurduğunu belirtmektedir.³⁶⁶ Matouš, *upatinnum*’u “ortak bir mülkte yaşayan ve çalışan bir grup” olarak tanımlamış, muhtemelen bu mülkün üyelerinin geniş bir aileye (*bētum*) sahip olduğunu belirtmiştir.³⁶⁷ V. Donbaz ve K.R. Veenhof bazı metin yerlerini de

³⁶² Donbaz-Veenhof 1985, s. 149

³⁶³ *upatinnum* teriminin kökeni hakkında detaylı bilgi için bkz. Dercksen 2004b, s. 150-151.

³⁶⁴ Bilgiç 1953, s. 42-43

³⁶⁵ Hecker 1986, s. 148-149

³⁶⁶ Günbattı 1989, s. 59

³⁶⁷ Donbaz-Veenhof 1985, s. 148

vererek inceledikleri *upatinnum*'un, bir grup insan anlamına geldiğini, fakat tam karşılığının tespiti için yeterli bilgi olmadığını söylemişlerdir.³⁶⁸

Kelime hakkında en detaylı araştırmayı yapan J.G. Dercksen, “Hititçeye de geçen, Luwice *upati*- “arazi, mülk” anlamındaki kelimenin Eski Asurcada karşılaşılan *upatinnum*'a uyduğunu” belirtmiştir. Ona göre *upatinnum* kralın idarî teşkilattaki yüksek memurlara yaptığı toprak ve evlerden oluşan (belki kiracıları da kapsayan) büyük arazi tahsisatıdır; kendilerine böyle bir arazi tahsis edilen kimseler belirli bir hizmeti yerine getirmekle yükümlüdürler. Bu yolla hem tarıma elverişli araziler sürekli işletilmekte hem de devletin ihtiyaç duyduğu bazı işler yaptırılmaktadır. Dercksen, *upatinnum*'u işleten yüksek rütbeli memurların Asurlu ve diğer tüccarlarla ticaret yapmak için tarlalardan alınan ürünlerin bir kısmını kendilerine ayırdıklarını da ileri sürmüştür.³⁶⁹

“Bir grup insan”ı karşıladığı anlaşılan *upatinnum*ların içinde “işçiler âmiri” anlamındaki *rabi şābim* unvanı ile karşılaşılması (Kt. a/k 1263a: 6; KKS 21a: 5) bu grubun bünyesinde birçok insanın çalıştığını kanıtlamaktadır. Bu durum *upatinnum*'un ekonomik faaliyetlerde bulunan bir birlik olduğunu gösterebilir.

Askerî hizmetle ilgili bir tımar olduğunu düşündüğümüz *tuzinnum*'un bir *upatinnum* grubunun içinde bulunması (Kt. a/k 1263a: 4) ve *upatinnum*'ların, *tuzinnum*'da olduğu gibi, (bazen de onlarla birlikte), yapılan satış işlemine itiraz edebilecek şekilde geçmeleri bu iki terim arasında bir bağlantı olduğuna işaret etmektedir. Bu durumda, *upatinnum*'un *tuzinnum*'u da kapsayan daha büyük bir tımar sistemi olduğu düşünülebilir. Metinlerde geçen, bu grubun başkanı diyebileceğimiz, *rabi šukkallim*, *rabi sikkā/tim*, *alahhinum* gibi memurların

³⁶⁸ Donbaz-Veenhof 1985, 147-149

³⁶⁹ Dercksen 2004b, s. 150-154

*upatinnu*mları olarak adlandırılan şahıslar da *tuzinnu*m gibi, daha küçük tımar arazilerini işleten kiracılar olmalıdır.

waklum

“askerlerin, işçilerin veya zanaatkârların denetçisi, amiri” anlamındaki *waklum* (UGULA/PA) Asur’da bir krallık unvanı olarak kullanılmıştır (CAD A/I 277a). Kültepe metinleri içinde “*waklum* mektupları” olarak adlandırılan yirmiden fazla belge bulunmaktadır. Hiçbirinde unvan sahibinin ismi bulunmayan bu belgeler resmi ve kişisel mektuplar olarak iki grupta incelenmektedir. Resmi mektuplar, “*umma waklumma ana kârim Kaniš qibima ālum dinam (ina hamrim) idinma*” formuyla başlayan, Asur şehir meclisinin Anadolu’daki Asurlu tüccarların davalarıyla ilgili aldığı kararların Kaniš *kārum*’una iletiildiği belgelerdir.³⁷⁰ Bunlar arasından, Kt. 87/k 40 ve Kt. c/k 261 bir karar belgesi değil, *waklum* tarafından Kaniš *Kārumu*’na gönderilen talimatları içeren mektuplardır. Kişisel mektuplar ise *waklum*’un kendi ticarî işleriyle ilgili olarak Anadolu’daki bazı Asurlu tüccarlara³⁷¹ gönderdiği metinlerdir.³⁷² Kişisel mektuplar resmî mektuplarda olduğu gibi kesin emirleri değil ricaları içermektedir.³⁷³

waklum’un kralın unvanlarından birisi olup olmadığına ve muhtemel anlamına dair çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. B. Landsberger’in *waklum* için

³⁷⁰ Resmî *waklum* mektupları: Kt. 79/k 101; Kt. a/k 394; Kt. n/k 1570; Kt. b/k 180; Kt. c/k 1010; Kt. n/k 1384; Kt. 87/k 40; Kt. 88/k 1043; Kt. 88/k 1059; Kt. 91/k 100; Kt. a/k 1009+1049; Kt. c/k 261; Kt. c/k 1389; Kt. n/k 329; Kt. n/k 1925; EL 327; ICK I, 182; TC I, 142

³⁷¹ *waklum*’un gönderdiği özel mektupların muhatabı olarak en çok Pūšu-kēn, Uşur-ša-İştur ve Asqūdum adlı tüccarlar ön plana çıkmaktadır.

³⁷² Kişisel *waklum* mektupları: Kt. n/k 604; Kt. n/k 1538; CCT IV, 32a; KTS I, 30; KTS I, 31a; POAT 18a/b; VS XXVI, 73 (Larsen 1976’da işlenmişlerdir).

³⁷³ Larsen 1974, s. 295

“kralın mührünü kullanmaya yetkili bir kimse olabileceği ve KTS I, 30 gibi bir metnin kral tarafından yazılmış olamayacağı” sözlerine değinen K. Balkan, ICK IV, 32a ve neşredilmemiş olduklarını belirttiği Kt. c/k 261 ile Kt. b/k 567’deki *waklum*’un da kral olmadığının kabul edilebileceğini ileri sürmüştür.³⁷⁴ L.L. Orlin, Asur krallarının kullandığını söylediği *waklum* unvanının krallıkla ilgisi olmayan kişilerce de kullanılmış olabileceğini iddia etmiş ve *waklum*’u “kralın ve şehir meclisin emrindeki yüksek rütbeli hukukî yardımcı” olarak tanımlamıştır.³⁷⁵

waklum hakkında en detaylı araştırmayı M.T. Larsen yapmıştır. Bizim de katıldığımız şekilde Larsen, bir resmi (EL 327) ve bir kişisel (POAT 18a/b) *waklum* mektubunda bulunan Asur kralı I. Sargon’a ait mühür baskılarına dayanarak, *waklum*’un Asur krallarının bir unvanı olduğunu; kralın bu unvanını Asur şehir meclisinin başkanı olarak ve insanlara hitap ederken kullanmış olabileceğini belirtmiştir.³⁷⁶

Bir Asur şehir meclisi kararı olan Kt. n/k 560’da (AKT II, 21) şunlar geçmektedir: ¹⁻⁹⁾ Şehir (meclisi) kararı *hamrum*’da verdi ve Kura, aldığı Puzur-İštar’ın parası miktarınca (parayı) Kaniš’te Puzur-İštar’ın oğullarına döndürecek. ¹⁰⁻¹²⁾ Kura onun tüccarı ile konuşacak. ¹³⁻¹⁶⁾ kralın mührünü taşıyan bu mektubun kopyasını Tūra-Bēlī sana gönderdi”.³⁷⁷ 13-16. satırlarda belirtilen ‘kralın mührü bulunan bu metnin kopyasının’ Kt. n/k 1384 olduğu açıkça anlaşılmaktadır:

³⁷⁴ Balkan 1955, n. 46

³⁷⁵ Orlin 1970, s. 64

³⁷⁶ Larsen 1974, s. 294, 296

³⁷⁷ Kt. n/k 560: ¹⁾ *a-lu-um dī-nam* ²⁾ *i-na ha-am-ri-im* ³⁾ *i-dī-in-ma / ma-lá* ⁴⁾ KÙ.BABBAR ša Puzur-İštar ⁵⁾ *Ku-ra il₅-qé-ú* ⁶⁾ *i-Kà-ni-iš^{ki}* ⁷⁾ *a-na me-er-e* ⁸⁾ *Puzur-İštar* ⁹⁾ *ú-ta-ar* ¹⁰⁾ *Ku-ra iš-tí* ¹¹⁾ DAM.GÀR^{ri}-šú ¹²⁾ *e-ta-wu* ¹³⁾ *me-he-er tu-pi-im* ¹⁴⁾ *a-nim ku-nu-uk* ¹⁵⁾ *ru-ba-im Tù-ra-Be-lí* ¹⁶⁾ *ub-lá-ku-um*

¹⁾ *waklum*'un mührü. ²⁻⁴⁾ Şehir (meclisi) kararı *hamrum*'da verdi ve ⁵⁻⁹⁾ (Kura) aldığı, Puzur-İştar'ın parası miktarınca (parayı) Kaniş'te Puzur-İştar'ın oğullarına döndürecek ve ¹⁰⁻¹²⁾ Kura tüccar ile konuşacak". ³⁷⁸ Bu metinleri yayınlayan S. Çeçen, bazı *waklum* mektuplarında kralın mührünün bulunmasının yanında, bu iki mektubun da *waklum*'un bir kral unvanı olarak kullanıldığına delil olduğunu belirtmiştir. ³⁷⁹

³⁷⁸ Kt. n/k 1384: ¹⁾ KIŠIB *wa-ak-lim* ²⁾ *a-lu-um dí-nam* ³⁾ *i-na ha-am-ri-im* ⁴⁾ *i-dí-in-ma ma-lá*

⁵⁾ KÙ.BABBAR *ša Puzur₄-İštar* ⁶⁾ *il₅-qé-ú i-na* ⁷⁾ *Kà-ni-iš a-na me-er-e* ⁸⁾ *Puzur₄-İštar* ⁹⁾ *ú-ta-ar-ma*

¹⁰⁾ *Ku-ra* ¹¹⁾ *iš-tí tám-kà-ri-im* ¹²⁾ *e-ta-wu*

³⁷⁹ Çeçen 1990, s. 36-37

II. BÖLÜM

MESLEKLER

Kültepe metinlerinde karşılaşılan meslek ve memuriyet isimleri, en az Mezopotamya kaylarındakiler kadar çeşitlilik arz etmektedir. Bununla birlikte, Mezopotamya kaynaklarında sıkça karşılaşılan *asûm* “doktor”, “*bā’irum*” balıkçı”, *ikkarum* “çiftçi” gibi önemli mesleklere Kültepe metinlerinde raslanmamaktadır. Bunun nedeni, Asurlu tüccarların sadece kendilerini ilgilendiren konularda belge düzenlemiş olmalarının yanında, Mezopotamya ile Anadolu arasındaki idarî, sosyal, ekonomik v.b. yapılanmaların ve coğrafî etkenlerin farklılığı olmalıdır.

Yapılan taramalar sonucunda Kültepe tabletlerinde 31 adet meslek ve memuriyet adının geçtiği tespit edilmiştir. Bu meslek ve memuriyetleri zanaatkârlar,³⁸⁰ haberciler,³⁸¹ hizmet sektöründekiler,³⁸² ticaretle ilgili olanlar,³⁸³ din görevlileri,³⁸⁴ resmî memurlar³⁸⁵ olarak sınıflandırmak mümkündür.

Kültepe metinlerinde geçen bazı meslek isimlerinin bir âmirinin de bulunduğu görülmektedir. Bu durum Eski Asur çağında, Anadolu şehir devletlerinin meslekî teşkilatlamayı başardıklarını, bir çeşit lonca teşkilatı oluşturduklarını düşündürmektedir.³⁸⁶

³⁸⁰ *aškāpum* “derici”, *išparum* “dokumacı”, *itinnum* “mimar”, *naggārum* “marangoz”, *pahārum* “çömlekçi”.

³⁸¹ *ālikum*, *bātiqum*, *muqarribum*, *šāpirum*.

³⁸² *ašlākum* “çamşırıcı”, *gallābun* “berber”, *nuārum* “müzisyen”, *sābium* “hancı” v.b.

³⁸³ *kaššarum*, *mušāridum*, *rādium*, *sāridum* v.b.

³⁸⁴ *gubabtum*, *kumrum* v.b.

³⁸⁵ *dayyanum*, *šiprum*, *tuššarrum* v.b.

³⁸⁶ Bilgiç 1948, s. 508, 512; Sever 1992, s. 250

ālikum

CAD'de (A/I, 347b), geçtiği metinlerden birçok örnek verilerek “yolcu, haberci” olarak tanımlanan *ālikum*, *alāku* “gitmek” fiilinin partisip halidir. Metinlerde genellikle “*išti ālikim alāku/wabālu*” formu içinde geçen, daha çok Asurlu tüccarların yazışmalarında karşılaşılan *ālikumla* mektup, haber, para, ticarî eşya, hatta kişilerin, hayvanların gönderildiği görülmektedir.

Metinlerde *ālikum*'un kişi veya kişileri gösterdiği yönünde ifadeler vardır. CCT II, 31a'da şunlar yazılmıştır: ⁸⁾ *i-na Wa-áš-ha-ni-a / a-li-ku* ⁹⁾ *im-hu-ru-ni-ma / um-ma šu-nu-ma* “*ālikumlar* Wašhania'da beni gördüler ve onlar şöyle söyledi”.

Bazı metinlerde *ālikumların* *kārum* ve *wabartumla* birlikte bir mesele hakkında karar verdikleri görülmektedir. Kt. 00/k 14: ¹⁾ *kà-ru-um Ûh-<šu>-ša-na* ²⁾ *ú a-li-kú ša ha-ra-an* ³⁾ *a-lim^{ki}* İĞİ GİR *ša A-šur* ⁴⁾ *dí-nam i-dí-nu-ma* “Wahšušana *kārum*'u ve Asur yolu(ndaki) *ālikumlar* Aššur'un hançeri huzurunda karar verdiler”.³⁸⁷

Kt. n/k 5: ¹⁾ *ša-qí-il₅ da-tim* ²⁾ *a-li-ku ša ha-ra-an* ³⁾ *a-lim^{ki}* *ù wa-ba-ar-tum* ⁴⁾ *ša Ma-a-ma dí-nam* ⁵⁾ *i-dí-nu-ma...* “*dātum* mükellefi, Asur yolu(ndaki) *ālikumlar* ve Mama *wabartum*'u karar verdiler ve...”.³⁸⁸

Kt. k/k 98'de ise *ālikum*, Kaniš *kārum*'unun muhatabı olarak geçmektedir: ¹⁾ *um-ma kà-ru-um* ²⁾ *Kà-ni-iš^{ki}-ma a-na* ³⁾ *a-li-ki ú wa-bar-tim* ⁴⁾ *ša Za-al-<pá>* *qí-bi₄-ma* “Kaniš *kārum*'u şöyle söylüyor: *ālikumlara* ve Zalpa *wabartum*'una söyle!”.

AKT III, 113, *mār ummiānimlerin*³⁸⁹ *ālikum*'a sahip olabildiğini göstermektedir: ¹⁶⁾ KÙ.BABBAR *ù Í-šar-be-li* ¹⁷⁾ *a-na a-li-ki-im* ¹⁸⁾ DUMU *um-mi-a-*

³⁸⁷ Donbaz 2004, s. 186

³⁸⁸ Larsen 1976, s. 2275, n. 68

nim ¹⁹⁾ *pí-iq-da-ma* ²⁰⁾ *a-na Hi-na-a* ²¹⁾ *lu-ub-lu* “gümüſü ve İſar-bēlī’yi *mār ummiānim*’in *ālikum*’una ver ki Hinaya’ya taşıſın”.

ālikumların alıkonulduğu ſeklinde ifadelerin geçtiği metinler de bulunmaktadır. CCT III, 33a: ⁴⁾... *i-na* ⁵⁾ *dí-in kà-ri-im* ⁶⁾ *a-li-ku-um a-dí 5 u₄-me* ⁷⁾ *kà-li / a-li-kam* ⁸⁾ *ú-ſu-ru-ma a-ta-be-a-ma* ⁹⁾ *a-ta-lá-kam* “*kārum*’un kararı gereğince *ālikum* 5 gün süresince alıkonulmuſtur, (ſimdi) *ālikum*’u serbest bıraktılar ve ben kalkıp geleceğim”.

ATHE 66: ⁷⁾ *a-ſa-me-ma a-li-ki* ⁸⁾ *a-na Wa-áš-ha-ni-a / lá ú-ſu-ru* “iſitiyorum ki Wahſuſana’ya (gitmek için) *ālikumlar*(1) serbest bırakmıyorlar”.

M.T. Larsen, ticarî bağlamda yolculuk eden bir kimseyi gösterdiğini söylediği *ālikum*’un, bir haberci veya elçiye ifade eden *ſiprumla* eſ anlamlı olarak hiç kullanılmadığını belirtmiſtir. Ona göre *ālikumlar* büyük kervanlara nazaran daha hızlı hareket eden ve haber, mektup, para gibi iletilerin rahatça ulaſımını sağlayan küçük kervanlardır.³⁹⁰ J.G. Dercksen de Larsen’in görüşleriyle paralel olarak, *ālikum*’un baſlangıçta aynı yöne giden büyük kervandan ayrılan ve yola yalnız devam eden küçük kervan olabileceğini söylemiſtir.³⁹¹ Metinlerde *ālikum*’a bir kimsenin mesleğini gösterir ſekilde rastlamadığımız için, biz de Larsen’in görüşlerine katılarak, onu, değerli eſyaları daha hızlı iletebilen, küçük kervan olarak alıyoruz. Asur’a gidecek olan kervanların *ālikum ſa harran ālim^{ki}* ſeklinde belirtilmesi, bu kervanların daha çok Anadolu’daki yerleſimler arasında dolaſtıklarını gösteriyor olabilir.

³⁸⁹ *mār ummiānim* için bkz. ſahin 2003, s. 484-491

³⁹⁰ Larsen 1967, s. 96; 1976, s. 276

³⁹¹ Dercksen 2004a, s. 255

ašlākum

ašlākum “çamaşırcı, çırpıcı” anlamlarına gelmektedir (CAD A/II, 445b; AHw 81a). CAD’de (A/II, 447a), Orta ve Yeni Asur’da bu meslek ismiyle teşkil edilmiş, *rab ašlāki* “çamaşırcılar başı” unvanının geçtiği belirtilmiştir. J.G. Dercksen, Eski Asur metinlerinde, göreviyle ilgili bir bilginin geçmediği *ašlākum*’un asıl işinin yünlü kumaşları yağ ve kül ile yapılmış bir sabunla temizlemek olduğunun bilindiğini söylemiştir.³⁹²

Günümüzde de hala bireysel olarak yapılan “çamaşırcılık” mesleğinin yakın zamanlara kadar önemli bir hizmet sektörü olduğu bilinmektedir. Bildiğimiz kadarıyla *ašlākum* “çamaşırcı” mesleğine yedi Kültepe metninde karşılaşılmaktadır.³⁹³ Aralarında Asurca bir ismin de bulunduğu dört şahıs *ašlākum* olarak kaydedilmiştir. Bir toplu kayıt listesi olan TC I, 84’te *ašlākum*’un bir şahsın emrinde olduğu görülmektedir: ⁸⁾... 2 1/6 GÍN KÙ.BABBAR *iš-tí* ⁹⁾ *áš-lá-ki-im ša Ša-li-nu-ma-a[n]* “2 1/6 *šeql* gümüş Şalınuman’ın çamaşırcısı iledir”.

ašlākum’luk yapan şahıslar:

*A(m)-ma*³⁹⁴ *áš-lá-kam* (OIP XXVII, 5: 3; 6: 4)

En-na-nim áš-lá-kim (Kt. 91/k 360: 20)³⁹⁵

Ha-nu-ú-a áš-lá-ki-im (TC I, 84: 21)

Ha-pu-a-šu áš-lá-ki-im (TC I, 84: 22)

³⁹² Dercksen 2001, s. 62

³⁹³ Kt. 73/ 14: 28 (Dercksen 2001) ve CCT V 35c: 5’te meslek sahibinin ismi kaydedilmemiştir. Kt. 87/k 369’da ise *ašlākum* olan kişinin adı tabletin hasarlı kısmında olduğu için okunamamaktadır:

¹⁾ 10 GÍN KÙ.BABBAR *iš-tí* ^{d)}[x x] ²⁾ *áš-li-ki-im* “10 *šeql* gümüş ^{d)}[x x] iledir”.

³⁹⁴ Gelb OIP XXVII, 5: 3’te *a-ma* ve 6: 4’te *am-ma*’yı Ama şeklinde şahıs adı olarak okumuştur. CAD’de (A/II 446a) ise kelime, “şimdi” anlamında *amma* olarak alınmıştır.

³⁹⁵ Dercksen 2001, s. 62

aškāpum

Akadca'ya Sumerceden (LÚ.AŠGAB) geçmiş bir kelime olan “derici” anlamındaki *aškāpum*lar (CAD A/II, 442a), deriyi işleyerek giysi, ayakkabı, çanta gibi ürünleri imal eden zanaatkarlar olmalıdır. *aškāpum*, TC III, 7b-8a'da “deri” anlamındaki *maškum* ile ilişkili şekilde geçmektedir: ²⁰⁾ 1 *ma-na* 7 1/2 GÍN KÙ.BABBAR ²¹⁾ *šī-im maš-ki ša ba-ri* ²²⁾ *A-lá-hi-im ù i-a-tí* ²³⁾ KÌ *áš-kà-pì-im* ²⁴⁾ *ša-áš-qí-lá-šu* “Alahim ile bana ait derinin fiyatı olan 67,5 *šeql* gümüş derici iledir; onu ödettirin!”. Anlaşılan, ismi verilmeyen derici, Asurlu bir tüccardan deri olarak borçlanmıştır.

Bildiğimiz kadarıyla yedi metinde kaydedilen *aškāpum*lar, genellikle borçlu ve şahit olarak geçmektedir. Aralarında hiç Asurlu bulunmayan beş şahıs ismine *aškāpum* “derici” sıfatıyla rastlanılmaktadır.

aškāpum'luk yapan şahıslar:

Áš-ha-ha-ar-na áš-kà-pì-im (Kt. n/k 1854: 5)³⁹⁶

Í-na-ar áš-kà-pì-im (OIP XXVII, 34: 7)

Ku-ku-li-a áš-kà-pí-im (Kt. a/k 1042: 16)

Ta-ar-ga-ša-an áš-kà-pì-im (TC I, 84: 18)

Wa-dí-il₅-ba-tí áš-kà-pí-im (Kt. a/k 1042: 6)

bātiqum

bātiqum, CAD'de (B, 166a) “yolcu”; AHW'de (115a) “özel haberci” olarak tanımlanmıştır. Bu kelime metinlerde, *ālikum* gibi, para veya haber taşıyan bir kimseyi karşılar şekilde geçmektedir.

³⁹⁶ Donbaz 1988

C. Michel'e göre, *šiprum*'dan farklı olarak, bir otorite tarafından gönderilen *bātiqum*, kervanlar arasında düzenli şekilde dolaşan bir habercidir.³⁹⁷ K. Hecker de *bātiqum*'u "haberci" olarak tanımlamıştır.³⁹⁸ M.T. Larsen³⁹⁹ ve J.G. Dercksen⁴⁰⁰ *bātiqum*'un *ālikum*'a benzer bir çeşit kervanı ifade ettiğini belirtmişlerdir. Hiçbir metinde bir şahsın mesleği olarak karşılaşmadığımız *bātiqum* hakkında, biz de Larsen ve Dercksen'in görüşlerini paylaşıyoruz.

dayyanum

"Hâkim" anlamındaki *dayyanum*'a (CAD D, 28b) Kültepe metinlerinde çoğunlukla *awīlu anīūtum dayyanu* "bu adamlar hâkimdirler" ifadesi içinde karşılaşılmaktadır. Bunun yanında "hâkime sevk etmek, hâkime yemin etmek, hâkim olarak tutmak, hâkimin kararı gereğince" gibi cümlelere de rastlanmaktadır. Bir çok metinde ise *dayyanum* kelimesi kullanılmaksızın, *awīlu anīūtum gāmer/pāšer awatim* "bu adamlar meseleyi halledenlerdir" şeklinde, davada karar veren hâkimler belirtilmiştir. Prag I, 751'de, babalarının ismi de kaydedilen 19 şahıs adı sayıldıktan sonra *a-wi-lu a-ni-ú-tum da-in dī-ni-im* "bu adamlar karar verenlerdir" denilmektedir.

Bir çok hukukî metinde, başta bir kaç şahıs ismi verilerek; *ina migrati-šunu* (*ana dayyanim*) *išbutū-niatima awatišunu nugammir/dīn-šunu nidin* "kendi rızalarıyla (hâkim olarak) bizi tuttular, meselelerini hallettik/kararlarını verdik" ifadelerinin geçmesi *dayyanum*'luğu sadece profesyonel hâkimlerin yapmadığını

³⁹⁷ Michel 1992, s. 140

³⁹⁸ Hecker 2003, s. 186

³⁹⁹ Larsen 1967, s. 96

⁴⁰⁰ Dercksen 2004a, s. 257

göstermektedir. M.T. Larsen onların, bir kurulun veya heyetin üyesi olarak hizmet eden, davalarda karar vermekle görevlendirilmiş sıradan kişiler olabileceklerini belirtmiştir.⁴⁰¹

Eski Asur mahkeme âdetleri ve katılımcıları üzerinde detaylıca duran K.R. Veenhof, metinlerde geçen “şahit/hâkim olarak tuttular” ifadelerinin, kişiler arasındaki meselelerin öncelikle tarafsız hakem ve şahitlerin oluşturduğu özel bir mahkemede ele alındığını gösterdiğini; sorunun burada çözülememesi durumunda davacıların resmî bir dava için *kārum* yetkililerine müracaat ettiklerini söylemiştir.⁴⁰²

İ. Albayrak da, “kendi rızalarıyla bizi hâkim olarak tuttular” veya “bu adamlar hâkimdirler/meseleyi çözenlerdir” tabirleri içerisinde geçen kişilerin, *kārum* ve *wabartumlar* tarafından kendilerine hukukî konularda yetki verilen şahıslar olabileceğini belirtmiştir.⁴⁰³

*dayyanum*luğun sadece, bu işte uzmanlaşmış kişiler tarafından profesyonelce yapılan bir meslek olmadığı yönündeki düşünceler bulunsa da, biz burada, sadece *dayyanum* kelimesiyle sıfatlandırılmış şahısların isimlerini vermek istiyoruz.

dayyanum’luk yapan şahıslar:

^m*A-mur-DİNGİR* (Kt. k/k 81: 12)

A-pu-lu (BIN IV, 154: 33)

A-šur-ba-ni (Kt. 87/k 41: 17)⁴⁰⁴

A-šur-GAL (Prag I, 536: 21; Dubl. ICK II, 145: 21)

A-šûr-DU₁₀ (KKS 3: 1; Kt. k/k 99: 24)

⁴⁰¹ Larsen 1976, s. 169

⁴⁰² Veenhof 1991, s. 457

⁴⁰³ Albayrak 2003a, s. 354

⁴⁰⁴ Albayrak 2000a, s. 83; metnin 5-7. satırlarında davanın *bāb ilim* “tanrı kapısı”nda çözüldüğü vurgulanmaktadır.

A-šur-i-mì-tí (Kt. a/k 482: 32)⁴⁰⁵

A-šùr-li-qá-i (POAT 1a: 3; b: 28)

A-šur-ke-na-ra-am (Kt. 87/k 41: 19)

A-šùr-na-ší-ir (POAT 1a: 2; b: 27)

Bé-li-a (Prag I, 665: 15')

E-dí-na-a (Prag I, 690: 17)

[⌈]*E-lá*[⌋]-*li* (Prag I, 665: 16')

E-na-A-šùr (POAT 1a: 1; b: 26)

En-um-A-šur (Prag I, 536: 20; Dubl. ICK II, 145: 21)

^mGAL-*A-šùr* (Kt. k/k 81: 11)

Ha-na-na (Kt. k/k 99: 23)

Íd-na-a (Prag I, 589: 9)

Í-ku-pì-a (Kt. 87/k 41: 20)

^dIM-*ba-ni* (Prag I, 589: 10)

Í-ší-im-Sú-en₆ (KKS 3a: 2; b: 18)

Kà-ba-sí (Kt. a/k 482: 32)

Kà-ta-tum (CTMMA I, 88a: 2; b: 11)

Ku-bi₄-iš-x (BIN IV, 154: 32)

Lá-i-dí-na-šu (ICK I, 114: 18)

Na-áb-Sú-en₆ (Kt. a/k 482: 33)

Na-ni-a (CTMMA I, 88a: 1; b: 10)

Sú¹-sá-a (Prag I, 536: 19; Dubl. ICK II, 145: 20)

Šál-ma-A-šur (Prag I, 589: 9)

⁴⁰⁵ Bayram 1998

Šu-A-num (KKS 3a: 3; b: 19)

Šu-Be-lim (Prag I, 690: 18; ICK I, 114: 17)

Šu-Lá-ba-an (Kt. k/k 99: 23)

Ú-šú-pí-iš-ku-um (CTMMA I, 88a: 3; 12)

[*Zu-p*]á (Prag I, 665: 15')

gallābum

gallābum (ŠU.İ) “berber” (CAD G, 14a) mesleğine Kültepe metinlerinde çok az rastlanmaktadır. Bununla birlikte kelimenin, “Galabum” şeklinde şahıs adı olarak geçtiği bazı belgeler de bulunmaktadır.⁴⁰⁶ Birkaç metinde *gallābūtum* “berberlik” tabirine de rastlanmaktadır. CAD’de (G, 17b) bu terim “kölenin tıraş edilme işi” olarak tanımlanmıştır. Bilindiği gibi, Eski Mezopotamya’da köleliğin işareti saç kesiminin şekli olduğundan, *gallābūtum* kölelerle ilgili olarak geçmektedir.⁴⁰⁷

Bildiğimiz kadarıyla, meslek olarak *gallābum*’a üç metinde rastlanmaktadır. Bazı harcamaların kaydedildiği Kt. e/k 34’te, *gallābum*’a gümüş ödendiği görülmektedir: ²¹⁾ 1 GÍN *a-ga-lá-bi₄-im* ²²⁾ *ni-dí-in* “1 *šeql* gümüşü *gallābum*’a verdik”.

Henüz yayınlanmamış Kt. 91/k 322’de de, ŠU.İ ideogramıyla yazılmış *gallābum*’a ödeme yapılmıştır: ⁵⁾ 22 1/2 ŠE <<GÍN>> *a-na* ⁶⁾ ŠU.İ... “22,5 *uḫātum* berber için...”.

Bir toplu kayıt belgesi olan KT IV, 46’da, *gallābum* mesleğinden bir yerlinin ismi kaydedilmiştir: ²³⁾ 15 GÍN KÙ.BABBAR *ša-ru-pá-am iš-tí* ²⁴⁾ *Ku-du-ri-li* İR *ša*

⁴⁰⁶ Belki de metinlerde bu isimle geçen kişi özel adıyla değil mesleğiyle çağrılıyordu.

⁴⁰⁷ KTK 19: 24; Kt. k/k 29: 22

Šál-mi<hi>-im ù Īš-pu-nu-ma-[an]²⁵⁾ ga-lá-bi-im “15 šeqel arıtılmış gümüş Šalim-ahum’un kölesi Kudur-ilī ve berber Īšpunuman iledir”.

gāzizum

gāzizum için CAD’de (G, 60b) “(yün) kırpıcı” anlamı verilmiştir. *gazāzu* “(koyun, keçi) kırpmak” (CAD G, 59b) fiilinden teşkil edilmiş bu meslek adı, taradığımız Kültepe metinleri arasından sadece bir masraf listesi olan Kt. h/k 24’te⁴⁰⁸ geçmektedir: ⁹⁾ ŠÀ.BA 1/3 *ma-na* ¹⁰⁾ *ší-im* 1 ANŠE’ ¹¹⁾ *ša šé-ep* ¹²⁾ *ga-zi-zi-im* ¹³⁾ AN.NA-*kà i-ší-ú* ¹⁴⁾ *ni-iš-qúl* “içinden bir eşeğin fiyatı (olan) 20 šeqel’i yün kırpıcının gelişiinde, senin kalayın mevcut olduğu için, biz ödedik”.

gubabtum

Sözlüklerde *ugbabtum* olarak alınan *gubabtum* (NİN.DİNGİR) “rahibe”, Asur’a has bir meslektir. Genellikle miras ve mal taksimiyle ilgili metinlerde rastlanılan *gubabtum*, daha çok bir kimsenin kızı veya kardeşi olarak geçmektedir.⁴⁰⁹ Bunların yanında *gubabtum*’ların ticaretle de uğraştıklarını gösteren metinler vardır.⁴¹⁰

J.G. Dercksen, zengin ailelerden birçoğunun kızlarından birisini *gubabtum* rahibesi yaptığını belirtmiştir.⁴¹¹ K.R. Veenhof, iyi bilinen tüccar Pūšu-kēn’in kızı

⁴⁰⁸ Karaduman 1994

⁴⁰⁹ Kt. 91/k 148’de Īlī-dān’in, 91/k 453’te Īštar-lamassī’nin, Kt. n/k 1772’de Naplus’un, ATHE 24 a/b’de Amur-Īštar ve Pūšu-kēn’in, TC I, 79’da Pūšu-kēn’in, KTK 103’te Aguza’nın, ICK I, 12b’de Īlī-bāni’nin, I, 542’de Ušur-ša-Aššur’un, Kt. 01/k 325b’de Šalim-Aššur’un kızları; Kt. 91/k 377’de Ennam-Aššur’un, Kt. m/k 1, m/k 2, m/k 69b, m/k 70’te Īkūnum ve Amur-Šamaš’in, AKT I, 25’te Īlabrat-bāni’nin kız kardeşleri *gubabtum* sıfatını taşımaktadır.

⁴¹⁰ Kt. m/k 125; I, 558; CCT III, 12 A; ATHE 8

⁴¹¹ Dercksen 2000, s. 138

Ahaha'nın ATHE 24a: 11'de *gubabtum* olarak geçerken CCT V, 43: 29'da *waqqurtum* olarak geçtiğini belirterek, Ahaha'nın *waqqurtum*'u takma ad olarak kullandığını söylemiştir.⁴¹² Bu durumda, *waqqurtum*'un da "rahibe" anlamında *gubabtum*'u karşıladığı söylenebilir. İ. Albayrak, *gubabtum* olan kız çocuklarının miras haklarının özellikle kayıt altına alınmış olmasından dolayı, "rahibe" anlamındaki bu kelimeye daha çok miras belgelerinde rastlandığını belirtmiştir.⁴¹³

gubabtum'luk yapan şahıslar:

A-ha-ha gu₅-ba-áb-tim (ATHE 24a: 11; b: 14)

A-ha-tim gu₅-ba-áb-tim (ICK I, 12b: 9)

A-na-ah-DİNGİR gu₅-ba-áb-tim (AKT I, 25: 7)

İštar-lá-ma-sí gu₅-ba-áb-tim (TC III, 128b: 1; Kt. 91/k 453: 12⁴¹⁴)

Um-mì-İš-ha-ra gu₅-ba-áb-tum (Kt. 91/k 377: 9)

Zi-ki DİNGİR.NİN (Kt. 01/k 325a: 5, 11; b: 5,15, 44)⁴¹⁵

hatunum

Sözlüklerde rastlanılmayan *hatunum* sadece Hahhum ile Asur arasında yapılmış bir anlaşma metni olan Kt. 00/k 10'da geçmektedir. Burada *hatunum*'un, *mūši'um* ve *šinahilum* memurlarıyla birlikte, yukarı (Hahhum'a) çıkan bir kervandan

⁴¹² Veenhof 1972, s. 103, n. 178

⁴¹³ Albayrak 2004, s. 5, 13, n. 12

⁴¹⁴ Veenhof 1997

⁴¹⁵ Albayrak 2004, s. 8 vd.; İ. Albayrak burada geçen DİNGİR.NİN'in NİN.DİNGİR yerine yazıldığını söylemiş ve Kültepe metinlerinden bu şekilde, ideogramların yer değiştirilerek yazıldığı başka örnekler de vermiştir.

kumaş ve altın alabilecek bir memur olduğu görülmektedir. Metni neşreden C. Günbattı *hatunum* ile ilk defa bu belgede karşılaşıldığını belirtmiştir.⁴¹⁶

Kt. 00/k 10, Sütun III: ^{5')} [i-n]u-mì / İLLAT^{tum} / iŝ-tù A-[lim^{ki}] A-ŝur^{6')} [e]-li-a-ni / iŝ-tù 51 / me-at^{7')} [ANŠE.]HÌ.A / sé-er-dim...^{10')}... 2 TÚG.HÌ.A / ha-tù-nu-um^{11')} [i-lá-qé]-ma / 9 1/3 GÍN.TA KÙ.BABBAR^{12')} [i-ŝa-qal]... “^{5'-7')} Asur şehrinden bir kervan çıktığı zaman, yüklü 5100 [eşekten...]...^{10'-12')}... 2 (parça) kumaşı *hatum* memuru [alacak] ve her parça için 9 1/3 *ŝeqel* gümüş [ödeyecek]... Sütun IV: ^{3')} [ha[!]-tù[!]]-nu-um / i-lá-qé-^[ma] [x GÍN.TA KÙ.BABBAR] ^{4')} [i]-^[ŝa-qal]... “[altını) *hatu*]num memuru alacak ve [her *ŝeqel* için x *ŝeqel* gümüş] ödeyecek...”.

Metindeki ifadeler *hatnum*’un anlamına ve görevlerine dair bir fikir vermese de bir anlaşma metninde altın, kumaş gibi malları alabilecek bir memur olarak kaydedilmesi, onun önemli bir mevkîe sahip olduğunu düşündürmektedir.

i/ušparum

“Dokumacı” anlamındaki *i/ušparum*⁴¹⁷ mesleğinin Babil ve Geç Asur kaynaklarında (LÚ.)UŠ.BAR ideogramıyla çokça geçmesinin yanında, bu devirlerde, *rabi iŝparī* şeklinde bir âmirinin de bulunduğu görülmektedir (CAD I-J, 255a, 256b). Eski Asur kaynaklarında ise bu mesleğe sadece bir metinde rastlanmaktadır. *iŝparum*, gümüş ve kumaşların verildiği kimselerin listelendiği Prag I, 436’da Šu-Bēlum’un mesleği olarak geçmektedir: ¹⁵⁾ [x] GÍN Šu-Be-lúm^[uŝ]-pá-ru-um “[x] *ŝeqel* (gümüş) dokumacı Šu-Bēlum(‘dadır)’”.

⁴¹⁶ Günbattı 2005, s. 776

⁴¹⁷ Heckser 2003, s. 178, n. 20’de kelimenin anlamı ve geçtiği metin verilmiştir.

itinnum

itinnum CAD'da (I-J, 296a) “inşaatçı” olarak tanımlanmış ve (LÚ.)DİM ideogramıyla, Eski Babil ve Mari’de geçtiği bazı metinler verilmiştir. Bu meslek adına, taranılan Kültepe metinleri içinde sadece bir belgede rastlanılmaktadır. J.G. Dercksen⁴¹⁸ ve T. Sturm’un⁴¹⁹ da “inşaatçı” anlamıyla aldıkları *itinnum*, Kt. a/k 801b’de Peruwa adlı yerli bir şahsın mesleği olarak geçmektedir: ⁴⁾ İGİ *Pé-ru-wa* ⁵⁾ *i-tí-nim* “İnşaatçı Peruwa’nın huzurunda”.

Bir toplu kayıt belgesi olan Kt. k/k 44a’da *itinnum*’un, Asurlu bir şahıs adı olarak da geçtiği görülmektedir: ¹⁾ KİŞİB *Bu-ur-Su-en*₆ DUMU *Í-tí-nim*... “İtinnum’un oğlu Būr-Su’en’in mührü...”.

kakardinnum

Daha çok geç devirlerde karşılaşılan *kakardinnum*, CAD’de (K, 42b) “özel yiyecekler yapan fırıncı veya aşçı”; CDA’da (141b) “victualler” ve AHW’de (421a) “Truchseß” olarak tanımlanmıştır. *kakardinnum*’a, taranılan metinler içinde, ikisi henüz yayınlanmamış üç belgede rastlanılmıştır. Kt. 87/k 178: ⁵⁾ [x] GÍN KÙ.BABBAR ⁶⁾ *ta-aq-ri-ba-TÁM*¹ ⁷⁾ *ša kà-kà-ar-dí-nim* ⁸⁾ *áš-qúl*... “*kakardinnum*’un başışı[?] (olan) [x] *šeqel* gümüşü tarttım”.

Bir toplu kayıt belgesi olan Kt. 91/k 360’ta, *kakardinnum*’da 1 *šeqel* gümüş bulunduğu kaydı yer almaktadır: ³⁸⁾ 10 GÍN KÙ.BABBAR KÍ *Šu-Íštar* 1 GÍN KÍ *kà-kà-<ar>-dí²-nim* “10 *šeqel* gümüş *Šu-Íštar*’da(dır). 1 *šeqel* gümüş *kakardinnum*’da(dır)”.

⁴¹⁸ Dercksen 1996, s. 72, n. 244

⁴¹⁹ Sturm 2001, s. 475, n. 1

Bir isim listesi olan Prag I, 496'da, meslek sahibinin adı da kaydedilmiştir:

¹⁷⁾ *Ur-dum kà-kà-ar-dí-num* “*kakardinnum* Urdum”. Metnin yayınlandığı Prag I, s. 91'de K. Deller'in *kakardinnum*'a “tatlıcı” anlamını verdiği belirtilmiştir.

Görüldüğü gibi, metinlerde *kakardinnum*'un anlamıyla ya da görevleriyle ilgili hiçbir ipucu yoktur. Bu mesleğin muhtemel anlamları, sonraki dönemlerde geçtiği kaynaklara dayanılarak verilmektedir. Bu yüzden *kakardinnum*'un Eski Asur'da da, öne sürülen anlamlarıyla paralel şekilde kullanılıp kullanılmadığını bilemiyoruz.

kannikum

kānikum olarak da alınan bu memur için CAD'de (K, 154a) “mühürle ilgili bir memur”; CDA'da (146a) “(belge) mühürleyen kişi, mühürcü” anlamları verilmiştir.

Bildiğimiz kadarıyla *kannikum*'a iki Kültepe metninde rastlanmaktadır. Hahhum ve Asur arasında yapılmış bir anlaşma metni olan Kt. 00/k 10, Sütun III'te, *mūši'um* memuruyla birlikte kalay alabilecek bir görevli olarak geçer: ²⁵⁾ [.....] ²⁶⁾ AN.NA / *kà-ni-ku-um* ²⁶⁾ [*i-lá-qé* ...] “[...] kalayı *kannikum* memuru alacak”. Bu metni neşreden C. Günvattı, *kannikum*'un “mühürden sorumlu bir memur” olabileceğini söylemiştir.⁴²⁰

kannikum, OIP XXVII, 58'de Abiya'nın unvanı olarak geçmektedir:

²⁶⁾ ... 2/3 *ma-na* URUDU ²⁷⁾ *a-na ru-ba-im* 13 GÍN URUDU ²⁸⁾ *a-na A-bi₄-a kà-ni-ki-im* “40 *šeḡel* bakır krala, 13 *šeḡel* bakır *kannikum* memuru Abiya'ya”. Metni

⁴²⁰ Günbattı 2005, s. 777

yayınlayan I.J. Gelb “mühürücü” olarak tercüme ettiği *kannikum*’un görevlerine dair bir açıklamada bulunmamıştır.⁴²¹

kannikum’un mühürle ilgili ne tür bir işle meşgul olduğunu bilemiyoruz. İki devlet arasında yapılmış önemli bir anlaşma metni olan Kt. 00/k 10’da zikredilmiş olması ve OIP XXVII, 58’de krala yakın olarak kaydedilmesi onun sıradan bir “mühür kazıcı” zanaatkârı olmadığını düşündürmektedir. Belki de önemli kişilere ve büyük tüccarlara ait mühür baskılarını elinde bulunduran ve mühürlerin sahte olup olmadığını denetleyen bir memurdur.

kaşşārum

Bir kervan personeli olan *kaşşārum* Kültepe metinlerinde sık geçmektedir. Anlamı hakkında çeşitli görüşler ileri sürülen bu meslek CAD’de (K, 266b) “eşek sürücüsü”; AHw’de (458b) “Packmeister” olarak tanımlanmıştır. Metinlerde oldukça çok karşılaştığımız “ŠA *kaşşar* ŠA” ifadesi, bu meslek sahiplerinin bir tüccar veya firma hesabına çalıştıklarını göstermektedir.⁴²² *kaşşārum*lara daha çok (genellikle, faizsiz borç para ve sermaye olarak çevrilen) *be’ulātum*⁴²³ ile ödeme yapıldığı bilinmektedir. Bununla birlikte, BIN IV, 98’de geçen ifadeler onların kiralanabildiklerine de delil sayılabilir.⁴²⁴ CCT III, 43’te dört *kaşşārum*’dan ikisinin Adada’nın kölesi olarak geçmesi ve CCT II, 29’da Šu-İštar, Puzur-Aššur’un *kaşşārum*’u olarak geçerken CCT II, 13’te Puzur-Aššur’un Šu-İštar’dan “benim

⁴²¹ Gelb 1935, s. 63

⁴²² Larsen 1967, s. 41; Veenhof 1972, s. 10; Drecksen 2004, s. 283

⁴²³ *be’ulātum* için bkz. AKT I, s. 22,23

⁴²⁴ BIN IV, 98: ⁷⁾ ú ma-ma-an i’-na šú-ha-ri ⁸⁾ ša a-ma-kam wa-áš-bu-ni ⁹⁾ kà-ša-ri / a-na-kam lá nu-ga-ar “ayrıca, orada oturan *šuhārum*lardan birisini bana gönder. Burada *kaşşārum* kiralayamıyoruz”.

hizmetçim” şeklinde bahsetmesi, bu mesleği hür insanların yanında kölelerin de yapabileceğini gösterebilir.⁴²⁵

kaşşārum, araştırmacılar tarafından genellikle, yine bir kervan çalışanı olan *sāridum* ile birlikte ele alınmaktadır. M.T. Larsen “harnessor” olarak tanımladığı *kaşşārum*’un görevinin kervanda eşeklere ve mallara yolculuk boyunca zarar gelmemesini sağlamak olduğunu belirtmiştir.⁴²⁶ K.R. Veenhof ise *kaşşārum*’a “freighter” anlamını vermiş ve ödemeleri yapılan *be’ulātum*la çoğu zaman kumaş aldıklarını ve bunları satarak hizmetlerinin karşılığını kazandıklarını söylemiştir.⁴²⁷ J.G. Dercksen, “pack maister” anlamını verdiği *kaşşārum*’un “eşek sürücüsü” olarak da görev yaptığını söylemiştir.⁴²⁸ C. Michel *kaşşārum*ların sadece eşyaları yüklemekle ve yol boyunca hayvanların ve malların bakımıyla görevli olmadığını aynı zamanda naklin lideri de olduklarını söylemiştir.⁴²⁹ AKT II s. 54’te, *kaşşārum*’un “yükleyici” olmasının yanında “eşek sürücüsü” de olabileceği belirtilmiştir.

Görüldüğü gibi *kaşşārum*’un anlamı ve görevleri hakkında farklı açıklamalar yapılmıştır. Bu meslek sahiplerinin çoğunlukla isimleriyle geçmesi, bir tüccarın daimî elemanını gösterir şekilde karşılaşılması ve kendilerine *be’ulātum* ile ödeme yapılıyor olması onların kervandaki diğer çalışanlardan daha önemli bir mevkide bulunduklarını göstermektedir.

kaşşārum’luk yapan şahıslar:

A-de₈-a kà-ša-ar Puzur₄-A-šur (BIN VI, 18: 5)

⁴²⁵ Larsen 1967, s. 150

⁴²⁶ Larsen 1967, s. 41

⁴²⁷ Veenhof 1972, s. 86

⁴²⁸ Dercksen 2004a, s. 283

⁴²⁹ Michel 1992, s. 140

A-du-dá kà-ša-ar Ha-na-a (Kt. g/k 31: 12)

Ah¹-šī¹-lá¹ kà-ša-ri-šu⁴³⁰ (CCT VI, 9a: 7')

A-al-DU₁₀ DUMU Šu-Íštar kà-ša-ar Ta²-na-niš (Kt. 93/k 531: 52)

A-ku-ku-um kà-ša-ar Qá-ar-wi-a (BIN IV, 16: 8; BIN IV, 17: 9; TC III, 38:

13)

A-lá-bu-um kà-ša-ar-šu (Kt. n/k 765: 16)⁴³¹

A-mur-A-šur kà-ša-ar Dan-A-šur (BIN IV, 148: 32)

A-sà-nim kà-ša-ar Í-dí-Ku-bi₄-im (Kt. z/t 13: 5)⁴³²

A-šùr-be-el-a-wa-tim kà-ša-ri-a⁴³³ (KTHahn 18: 12, 26)

A-šùr-e-nam kà-ša-ar A-ta-ta (Kt. u/k 2: 24)

A-šur-i-dí kà-ša-ri-i (Kt. 88/k 294: 1)

A-šur-i-mì-tí kà-ša-ar Puzur₄-A-šùr (AKT I, 27: 19)

A-šùr-ma-lik kà-ša-ar En-na -A-šùr (Kt. c/k 1609: 13)

A-šùr-mu-ta-bi-il₅ kà¹-ša-ar Í-na-a (BIN IV, 55: 10)

A-šùr-mu-ta-bi₄-il₅ kà-ša-ri-šu-nu⁴³⁴ (BIN IV, 167: 3)

A-šùr-ša-dí-li NU.BANDÀ⁴³⁵ kà-ša-ar Ku-li-a (KT IV, 29: 13)

A-šùr-ta-ak-lá-ku kà-ša-ar Hu-ra-ša-nim (BIN VI 76: 3)

A-šùr-ta-ak-lá-[k]u kà-ša-ri-š[u]⁴³⁶ (BIN VI, 251: 19)

⁴³⁰ *Íštar-pilah* DUMU *Aninim*

⁴³¹ Bayram 1998

⁴³² Donbaz 1998, s. 417

⁴³³ Hinaya

⁴³⁴ Aššur-rabi DUMU *Innaya*

⁴³⁵ Kuliya'nın *kaššārum*'u olan Ašur-šadili'nin, önemli bir memur olduğunu düşündüğümüz, NU.BANDÀ (*laputtā'um*) olarak da sıfatlandırılmasına bir anlam veremiyoruz.

⁴³⁶ Adad-bāni DUMU x [x x (x)]

A-šùr-ta-ak-lá-ku kà-ša-ar A-sà-nim (VS XXVI, 51: 6)

A-šur-x kà-ša-ar Hi-na-a (Kt. 75/k 25: 3)

Bur-Sú-en₆ kà-ša-ar Íštar-pì-lá-ah (TMH I, 16e: 17; Kt. 88/k 173: 1)

Da-dí-a [k]à-ša-ar Bu-zu-ta-a (BIN IV, 192: 9)

DÍNGĪR-ba-ni kà-ša-ar Í-li-a (Kt. 88/k 170: 1)

*Du-da kà-ša-ri-šu*⁴³⁷ (Kt. 88/k 34: 17)

*E-lá-l[í DUM]U Za-lá-[a] kà-ša-ar-šu*⁴³⁸ (Kt. n/k 1543: 5)

*En-nam-A-šur kà-ša-ar-ku-nu*⁴³⁹ (Kt. n/k 457: 30)

En-um-A-šur kà-ša-ar Íštar-pì-lá-ah (BIN IV, 23: 9)

Ha-nu kà-ša-ar Ší-me-be-li (TC I, 81: 17)

Ha-nu kà-ša-ar Šu-Be-lim (Kt. n/k 491: 24)

Í-dí-A-šur kà-ša-ar a-at-hi (Kt. 85/k 28: 2)

Í-dí-A-šùr kà-ša-ar A-al-DU₁₀ (POAT 8: 6; VS XXVI, 29: 9)

Í-dí-Sú-en₆ kà-ša-ar É En-na-Sú-en₆ (TC III, 71: 9)

Í-dí-Sú-en₆ kà-ša-ar Kàr-wa-a (Kt. 91/k 357: 17)

*Í-ku-pì-a kà-ša-ri-kà*⁴⁴⁰ (CCT IV, 49a: 7)

Í-ku-pì-a kà-ša-ar Ah-ša-lim (Kt. n/k 91: 18; Kt. 75/k 7: 13)

*Í-la-nim kà-ša-ri-a*⁴⁴¹ (Kt. a/k 264: 8)⁴⁴²

ÌR-A-šùr DUMU A-šur-SÌPA DUMU Í-da-da kà-ša-ar-šu (Kt. 88/k 283:

18)⁴⁴³

⁴³⁷ Aššur-re'i

⁴³⁸ Dada DUMU Malapa

⁴³⁹ Ušur-ša-Íštar

⁴⁴⁰ Zupa

⁴⁴¹ Adad-šululi

⁴⁴² Dercksen 1996

*Ī-ša-a-a kà-ša-ar-šu*⁴⁴⁴ (AKT II, 51: 19)

Ī-[x x k]à-ša-ar Īm-dī-lim (Prag I, 466: 26')

Kà-ta-a DUMU A-lá-ni-a [k]à-ša-ar Lu-lu (Kt. n/k 1451: 6)⁴⁴⁵

^d*Lá-qé-[ep]* DUMU ^d*AB-ba-n[i]* *kà-ša-ar DUMU A-ku-tim* (Kt. 91/k 223: 11)

Ma-nu-ba-lúm-A-šur kà-ša-ar Šu-da-a (TC I, 81: 38)

Ma¹-ší-li kà-ša-ar Ma-nu-ba-lu-um-A-na (CCT III, 31: 11)

Ma-ší-i-lí DUMU A-zu-a / kà-ša-ar A-sá-nim (Kayseri 4813: 34)

MAR.TU-ba-ni kà-ša-ar Ša-lim-a-hi-[im] (BIN IV, 120: 3)

Na-áb-Sú-en₆ kà-ša-ar A-šur-ma-lik (Kt. c/k 305: 5)

Na-zi-im kà-ša-ri-im A-šur-ma-lik (AKT II, 58: 12)

*Pá-pá-a kà-ša-ri-šu*⁴⁴⁶ (ICK I, 161: 8, 18)

Puzur₄-A-šur kà-ša-ar Sú-kà-li-a (Kt. o/k 160: 16)

Puzur₄-A-šur kà-ša-ar Pu-šu-ke-en₆ (CCT II, 7: 35)

Pu-ta kà-ša-ar A-šûr-ma-lik (BIN IV, 103: 40)

Qá-ta-a kà-ša-ar A-šur-ma-lik (Kt. o/k 136: 4; Kt. o/k 160: 13)

Ša-lim-A-šûr kà-ša-ri-im (Kt. 91/k 413: 18)

*Šu-Īštar kà-ša-ri-kā*⁴⁴⁷ (CCT II, 29: 25)

Šu-Īštar ša kà-ša-ar (Kt. e/k 68: 14)⁴⁴⁸

*Šu-ku-bi-im kà-ša-ri-šu*⁴⁴⁹ (Kt. n/k 87: 5)

⁴⁴³ Šumagayani DUMU Ašur-nīšu

⁴⁴⁴ Puzur-Ašur

⁴⁴⁵ Dercksen 1996

⁴⁴⁶ Aššur-ṭāb DUMU Sadaya

⁴⁴⁷ Puzur-Aššur

⁴⁴⁸ Esen 2001

⁴⁴⁹ Enna-Su'-e DUMU Šu-Īštar

Tù-ra-am-ì-lí kà-ša-ar A-šur-ma-lik DUMU A-lá-hi-im (Kt. 88/k 658: 12)

Ú-šú-ur-ša-A-šùr ka-ša-ar-šu-ma (Kt. 85/k 32: 7)

Ú-šú-ur-ša-A-šùr ka-ša-ar Hi-na-a (ZA 90, 268: 4)

^d*UTU-ba-ni kà-ša-ar-kà*⁴⁵⁰ (KTS I, 25b: 4)

^d*UTU-e-nam kà-ša-ri-a*⁴⁵¹ (Kt. a/k 486b: 10; Dubl. Kt. a/k 509)⁴⁵²

Ú-zu-a kà-ša-ar DINGİR-ba-ni (Kt. 88/k 7)

kumrum

Eski Asurcada çoğunlukla GUDU₄ (İH.ME) ideogramıyla yazılan *kumrum* “rahip” anlamına gelmektedir (CAD K, 534b; CDA 166b). Metinlerde *kumrum*’a hem Asurluların hem de Anadolu-luların mesleği olarak sıkça rastlanmaktadır. *kumrum*’un Asurlularla ilgili geçtiği metinler, genellikle bu mesleğe sahip kişilerin oğullarının ticarî faaliyetlerinden bahsedilen belgelerdir. Örneğin Sin rahibi Aššur-imiti’nin, muhtemelen bir tüccar olan oğlu Dadā’nın kaydedildiği on kadar ticarî içerikli metin bulunmaktadır.⁴⁵³ Anadolu-lu şahısların mesleği olarak daha çok karşılaşılan *kumrum*, genellikle yerliler arasında düzenlenmiş borç senetlerinde, köle, ev vb. satış sözleşmelerinde ve idarî nitelikli belgelerde çoğunlukla şahit olarak geçmektedir.

⁴⁵⁰ *Pūšu-kēn*

⁴⁵¹ *Adad-šululi*

⁴⁵² Dercksen 1996

⁴⁵³ Dadā’nın Sin rahibi Aššur-imiti’nin oğlu olarak geçtiği bazı metinler şunlardır: CCT IV, 19a: 13; AKT I, 19: 3; BIN IV, 64: 8; ICK I, 120: 15; KTS I, 53a: 17 vb. Ayrıca, Kt. 91/k 140: 61 ve Kt. 91/k 141: 27’de Puzur-İštar İštar rahibinin; AKT II, 13: 37’de İli-pilah Sin rahibinin; Kt. n/k 1708: 4 ve TC III, 23: 36’da Ennānum rahip Šu-Hubur’un; CCT I, 1a: 31’de *līmum* Enna-Su’en bir rahibin; TPAK I, 121: 7’de Puzur-Aššur bir rahibin oğulları olarak kaydedilmiştir.

“ŠA İH.ME ša TA” şeklinde birçok, farklı tanrı adıyla ilgili olarak karşılaşılan bu *kumrum*lar, muhtemelen, o tanrılara ait tapınaklarda görevli rahipler olmalıdır. Aynı metinde, aynı tanrı için birden fazla *kumrum*’un kaydedilmesi o tanrının tapınağında birden fazla rahibin görevli olabileceğini göstermektedir.⁴⁵⁴

Bir *kumrum* rahibinin görevleri ve yetkileri hakkında açık bir bilgi bulunmamaktadır. J.G. Dercksen, TC III, 68’e dayanarak *kumrum* rahibinin Asur tapınağında, bir banka gibi, para muhafaza etmekle meşgul olabileceğini belirtmiştir.⁴⁵⁵

kumrum’luk yapan şahıslar:

A-bu-na İH.ME ša ÍD (Kt. f/k 80: 15)⁴⁵⁶

A-lu-we İH.ME ša *A-na* (Kt. 89/k 376: 4)⁴⁵⁷

A-ra-Ur İH.ME (Kt. 88/k 1009: 14)

A-sú İH.ME ša *A-na* (TC III, 181: 8)

A-šu-an İH.ME ša *Hi-gi-ša* (Kt. 89/k 383: 1)⁴⁵⁸

A-šur-i-mi-ti İH.ME ša *Sú-en₆* (AKT I, 19: 3; KTS II, 1: 3; EL 311: 12, 31)

DİNGİR-šu-da-a-a İH.ME ša *Sú-e[n₆]* (BIN VI, 239: 10)

[*Ha*]-pu-wa-lá İH.ME (ICK I, 181: 22)

Ha-pu-a-la İH.ME ša *Pè-ru-wa* (Kt. 87/k 320: 21)

Ha-ar-šu-lá İH.ME ša *Hi-gi-ša* (VAT 4534: 18)⁴⁵⁹

⁴⁵⁴ Boşanmayla ilgili bir *iqqāti* vesikası olan TC III, 24b’de mühürleri bulunan Peruwa ve Šuhurpiya isimli şahıslar Adad rahibi olarak kaydedilmişlerdir.

⁴⁵⁵ Dercksen 2004a, s. 237

⁴⁵⁶ Günbattı 2000

⁴⁵⁷ Donbaz 1993

⁴⁵⁸ Donbaz a.g.m.

⁴⁵⁹ Müller-Marzahn 2000

Ha-ar-šu-<um>nu-ma-an ÌH.ME *ša* ^dUTU (ATHE 2a: 3; b: 5, 7)

Ha-šu-i ÌH.ME (Kt. 87/k 266: 1)⁴⁶⁰

Ì-la-li-ú-<ma>-an ÌH.ME *ša* ^dÌM (Kt. c/k 1340: 15)⁴⁶¹

Ì-na-ar ÌH.ME *ša be-el₅ qá-áb-li-im* (Kt. n/k 32: 10)⁴⁶²

Ìštar-pì-lá-ah / ÌH.ME *ša A-šur* (CCT VI, 20b: 12')

Kam-ma-li-a ÌH.ME *ša* ^dÌM (Kt. 89/k 371: 2;⁴⁶³ Kt. j/k 625: 6⁴⁶⁴)

Kam]-ma-li-a [ÌH.ME *ša Ni]-sà-ba* (Kt. 89/k 379: 3)⁴⁶⁵

Kà-nu-nu-ú ÌH.ME *ša A-šùr* (Kt. 88/k 1050:1)⁴⁶⁶

Kà-tù-tù ÌH.ME *ša* ^dÌM *ša qá-qá-dim* (Kt. n/k 32: 3)⁴⁶⁷

Ki-kà-ar-áš-ra-ah-šu ÌH.ME *ša X* (Kt. ş/k 3: 5)

Ki-kàr-ša-an ÌH.ME *ša Hi-gi-ša* (OIP XXVII, 53: 2; Kt. n/k 32: 2, 33)

Ku-nu-wa-an ÌH.ME *ša Ku-ba-ba-at* (Kt. d/k 27a: 1)

Ku-zi-a ÌH.ME *ša* ^dUTU (Kt. 89/k 371: 1)

La-ba-ar-ša ÌH.ME *ša ÍD* (Kt. f/k 80: 16)

Ma-nu-pá / ÌH.ME (TC III, 203: 6)

Ma-nu-pá ÌH.ME *ša A-šur* (CCT VI, 27b: 4')

Na-ki--et ÌH.ME *ša i-lá-at a-lim^{ki}* (Kt. c/k 1340: 13)

Pè-ru-wa ÌH.ME *ša* ^{<d>}ÌM^{1?} (I, 837: 2)

Pè-ru-wa ÌH.ME *ša* ^dÌ[M] *ša qá-qí-dim* (TC III, 214b: 1)

⁴⁶⁰ Hecker 1997

⁴⁶¹ Balkan 1974

⁴⁶² Donbaz 1989

⁴⁶³ Donbaz 1993

⁴⁶⁴ Danbaz 1989

⁴⁶⁵ Donbaz 1993

⁴⁶⁶ Bayram 1991

⁴⁶⁷ Donbaz 1989

Pè-er-wa-áš-x-[(x)] ÌH.ME *ša Ku-ba-ba-at* (Kt. k/k 1: 2)⁴⁶⁸

Ša-ri-ša ÌH.ME *ša* ^[d]ÌM (Kt. 99/k 138: 5)⁴⁶⁹

Ší-wa-áš-me-i ku-um-ru-um ša Hi-gi₅-ša (Kt. 89/k 358: 12; Kt. 88/k 1087: 14)⁴⁷⁰

Ší-wa-áš-me-i ÌH.ME *ša Hi-gi₅-ša* (Kt. 88/k 1087: 14)⁴⁷¹

Šu-pì-ú-ma-an ÌH.ME *ša Ku-ba-ba* (Kt. š/k 3: 1)

Šu-Hu-bur ÌH.ME (TC II, 23: 36; Kt. n/k 1708: 4)

Šu-Íštar ÌH.ME *ša Íštar* (Kt. 88/k 986: 7; Kt. 88/k 995: 7)

Šu-hu-ur-pì-a ÌH.ME *ša* ^dÌM (Kt. 89/k 376: 2; TC III, 214b: 4)

Šu-ha-ar-pì-a ÌH.ME^e *ša* ^dÌM (Kt. n/k 31: 6)⁴⁷²

Šu-pu-na-ah-šu ÌH.ME [[]*ša* ^dÌM[]] (Kt. n/k 31: 8)

Tár-hu-šé-et ÌH.ME *ša Í-lá-li-an-ta* (Kt. k/k 1: 4)

Ta-ri-ku-ta ÌH.ME (Kt. 87/k 266: 2)

Uš-hu-e-ni ÌH.ME (VAT 4534: 20)

Wa-li-iš-ra ÌH.ME^e *ša* ^dÌM (Kt. n/k 31: 7)

Wa-ar-kà-tí-[lá[?] ÌH.ME] *ša* ^dÌM (TC III, 191: 11)

Wa-ša-tap-ra ÌH.ME *ša Ni-sà-ba* (Kt. 89/k 383: 2)

Wa-ša-ú-ra ÌH.ME *ša Ni-sà-ba* (Kt. k/k 10: 6)

⁴⁶⁸ Donbaz 1989

⁴⁶⁹ Dercksen 2004b

⁴⁷⁰ Donbaz 1999

⁴⁷¹ Donbaz a.g.m.

⁴⁷² Donbaz 1989

malāhum

malāhum “gemicî” anlamına gelmektedir⁴⁷³ (CAD M/I, 149b; CDA 192b).

CAD’de (M/I, 152b), Yeni Asur ve Yeni Babil’de “gemiciler âmiri” olarak *rab malāhî* unvanının da bulunduğu kaydedilmiştir.

Güney Mezopotamya’nın denize kıyısı bulunması; açılan geniş kanalların ve nehirlerin gemi taşımacılığına elverişli olmasından dolayı Sumer, Babil ve Mari kaynaklarında gemi ve gemicilikle ilgili konulardan çokça bahsedilmektedir. Bazı Mezopotamya kanunlarında da, önemli bir ulaşım ve nakliye aracı olan gemiyle ve gemicilerle ilgili hükümler bulunmaktadır.⁴⁷⁴ Kültepe metinlerinde ise *malāhum* “gemicî” ile Asur’da *lîmum* olan bir kişinin mesleğini göstermesinin dışında çok az karşılaşılmaktadır. Bunun nedeni koloni çağında, Asurlu tüccarların denizi olan bölgelerle ticarî ilişkilerinin bulunmaması ve Orta Anadolu’daki ırmakların Mezopotamya’dakiler gibi gemi taşımacılığına elverişli olmamasıdır. Bununla birlikte Anadolu’da da gemicilik mesleğinin yapıldığını gösteren bir kaç metin vardır. Büyük olasılıkla bunlar, göllerde ve ırmaklarda karşıdan karşıya geçmek ve balıkçılık için kullanılan küçük kayık veya salları işleten kimseler olmalıdır.

Bir masraf listesi olan Kt. t/k 1’de⁴⁷⁵ ismi verilmeyen şahıs, kendisine nehrin kıyısına kadar rehberlik eden *alahhinum*’a 10 *mina* bakır verdiğini söyledikten sonra 1 *mina* (bakırı da) *malāhim*’e verdiğini belirterek bütün bunları Wahşušana’da

⁴⁷³ Bu anlamının dışında, VS XXVI, 20: 13; Kt. n/k 188: 1; Kt. 88/k 71: 38’de anlamı bilinmeyen başka bir *malāhum* geçmektedir. Kt. 88/k 71’i neşreden İ. Albayrak bu kelimeyi “*malahi-kazanı*” olarak tercüme etmiştir (Albayrak 2002, s. 4).

⁴⁷⁴ Kanun maddelerinde geçen gemicilikle ilgili hükümler için bkz. Tosun-Yalvaç 1989.

⁴⁷⁵ Sever 1990a, s. 172; Kt. t/k 1: ²⁷⁾...10 *ma-na* URUDU *a-na* ²⁸⁾ *ra-dî-im a-na a-lá-hi-nim* ²⁹⁾ *a-dî-in-ma / a-dî / ša-pá-at* ³⁰⁾ *na-ri-im / ir-de₈-a-ni* ³¹⁾ 1 *ma-na a-na ma-lá-hi-im* ³²⁾ *a-dî-in* “10 *mina* bakırı rehberliği için *alahhinum*’a verdim ve beni nehrin kenarına kadar götürdü, 1 *mana* (bakırı da) gemicîye verdim”.

perdum için ödediğini kaydetmektedir. Bu ifadelerden anlaşıldığına göre Wahšušana civarında bir nehir bulunmakta ve muhtemelen yerli olan bir *malāhum* “gemici” bu nehirde salı veya teknesiyle malları ve insanları karşıya geçirmektedir. Bir toplu kayıt belgesi olan Kt. o/k 131’de⁴⁷⁶ de *malāhum*’da 10 *šeḡel* gümüş bulunduğu kaydedilmiştir. *malāhum* henüz yayınlanmamış Kt. 93/k 808’de ise şahıs adı olarak kaydedilmiştir.⁴⁷⁷

malāhum mesleğinden, ismini bildiğimiz tek şahıs, bir *līmum* memuru olduğu için metinlerimizde sıkça geçmektedir:

A-šur-i-mi-ti ma-lá-hu-um (AKT I, 2: 13; AKT III, 13: 13; CCT VI, 41g: 4’; Prag I, 664: 12’; TMH I, 9b: 9; TMH I, 9d: 13; TPAK I, 87: 7; TPAK I, 95: 14; TPAK I, 169: 7’; KTK 79: 14; OIP XXVII, 56: 24; Kt. 87/k 46b. 8; Kt. 87/k 177: 5’; Kt. 87/k 319: 9; Kt. 91/k 204: 12; Kt. 91/k 215: 17; Kt. 93/k 323: 14, 41; Kt. 93/k 651: 11; Kt. a/k 499b: 17; Kt. a/k 555a: 8; Kt. c/k 1600: 19 Kt. j/k 43: 7; Kt. k/k 82: 15)

muqarribum

qarābum “yakınlaşmak, ulaşmak” (CDA 218a) fiilinin, ikinci kalıpta, partisip hali olan *muqarribum* AHW’de (674b) ve CDA’da (218a) “bir nakliyecisi”; CAD’de (M/II, 213a) ise “klavuz, muhafız” olarak tanımlanmaktadır. K.R. Veenhof da BIN VI, 120 ve TC III, 165’deki ifadelere dayanarak *muqarribum*’un bir rehber veya

⁴⁷⁶ Albayrak 2005b, s. 139; Kt. o/k 131: ⁴⁸⁾... 10 GÍN KÙ.BABBAR ⁴⁹⁾ *ma-la-hu-um*... “10 *šeḡel* gümüş gemici (iledir)”.

⁴⁷⁷ Kt. 93/k 808: ³⁾ KİŠIB *Ma-lá-hi-im* “Malāhum’un mühürü”

muhafız olabileceğini söylemiştir. Veenhof, Lewy'nin de *muqarribum*'u “*kārum*ların resmi habercilerine eşlik eden bir muhafız” olarak tanımladığını belirtmiştir.⁴⁷⁸

Bildiğimiz kadarıyla *muqarribum*la yedi Kültepe metninde karşılaşılmaktadır. Bunlardan üçü *kārum*lar arasında yazılmış mektuplardır. Bu belgelerde *muqarribum*'un *šiprum* olarak adlandırılan elçilere refakat eden kişi olduğu anlaşılmaktadır. Kaniš *kārum*'unun Tuhpia *kārum*'una kadar bütün *kārum* ve *wabartum*lara hitaben yazdığı bir mektup olan Kt. 92/k 224'te,⁴⁷⁹ gönderilen elçiye iki *muqarribum* verilmesi ve (haber)in ulaşmasının sağlanması istenmektedir:

⁵⁾ ... Ku-li-a ⁶⁾ ší-pár-ni / a-na ta-hi-tim ⁷⁾ ša-pé-er ^{2^{šé-na}} ⁸⁾ mu-qá-ri-bi ⁹⁾ dí-na-šu-ma ¹⁰⁾ kà-ru-um ¹¹⁾ a-na kà-ri-im ¹²⁾ li-ip-qí-su ¹³⁾ lá tù-ša-as-ha-ra-šu ¹⁴⁾ ša i-na ¹⁵⁾ mu-qá-ri-bi ¹⁶⁾ ta-bi-ra šu-ma ¹⁷⁾ a-lá-kam iš-tí ¹⁸⁾ Ku-li-a lá i-mu-ú ¹⁹⁾ kà-sí-a-šu-ma ²⁰⁾ šé-ri-a-ni-šu “Elçimiz Kulīya belge için görevlendirilmiştir. İki *muqarribum*'u ona veriniz ki *kārum*'a (belgeyi) teslim etsin. Onu oyalamayınız. Sizin gördüğünüz (seçtiğiniz) *muqarribum*lar, eğer Kulīya ile gitmeyi istemezlerse onu¹ mecbur ediniz ve göndertiniz”.

Wahšušana *kārumu*'nun Kaniš *kārum*'una kadar olan *kārum*lara yazdığı Kt. 90/k 355 (TPAK I, 43a) mektupta da, yukarıdaki metinle hemen hemen aynı konu işlenmiştir: ⁵⁾ Na-ki-li-a-at ⁶⁾ ší-ip-ru-um ša kà-ri-im ⁷⁾ tūp-pè-e ša kà-ri-im ⁸⁾ na-ší TA ⁹⁾ mu-qá-ri-bi ¹⁰⁾ dí-na-šu-ma ¹¹⁾ u₄-ma-kál lá i-bi-a-at ¹²⁾ kà-ru-um a-na ¹³⁾ kà-ri-im [lu-qá]-ri-ib “*kārum*'un elçisi Nakiliat *kārum*'un mektubunu taşımaktadır. Bir⁴⁸⁰ *muqarribum*'u ona veriniz ve bir gün dahi beklemesin. *kārum* *kārum*'a ulaşsın (haber ulaşsın)”.

⁴⁷⁸ Veenhof 1972, s. 252, n. 439

⁴⁷⁹ Çeçen 1997

⁴⁸⁰ TA ideogramının *ištēn* “bir” anlamında kullanılması hakkında bkz. Çeçen 1997, s. 232

Prof. Salih Çeçen tarafından kısmen işlenen Kt. 89/k 325'te de *muqarribum*'a aynı görev verilmektedir: ¹⁵⁻²¹⁾ *iš-té-na mu-qá-ri-bi a-na A-sá-nim dí-na-ma kà-ru-um / a-na kà-ri-im a-dí Kà-ni-iš lu¹-qá-ri-bu-šu* “bir *muqarribum*'u Asanim'e verin ki *kārum*(dan) *kārum*'a, Kaniš'e kadar onu yaklaştırsınlar”. Bu metinleri neşreden S. Çeçen *muqarribum*ları elçilere yardımcı olarak verilen “ulaklar” olarak değerlendirmiştir.⁴⁸¹

Çok hasarlı durumda olduğu için muhtevasını iyi anlayamadığımız OIP XXVII, 4'te de *muqarribum*'a rastlanmaktadır. I.J. Gelb, bu metnin Amkuwa tapınağında düzenlenen dinî seremonilerle ilgili olduğunu söyleyerek *muqarribum*'u bir çeşit rahip olarak tanımlamıştır.⁴⁸²

Kervanların değişik şehirlerde yaptıkları harcamaların kaydedildiği itinerer metinlerden TC III, 165'te, *muqarribum*'a görevi karşılığında belirli bir ücret ödendiği kaydedilmektedir: ⁴⁴⁾... 17 1/3 GÍN KÜ.BABBAR ⁴⁵⁾ *iš-tù Wa-áš-ha-ni-a a-dí Ú-lá-ma* ⁴⁶⁾ *a-ša bi₄-lá-tim ù mu-qá-ri-bi₄-a* ⁴⁷⁾ *a-dí-in* “17 1/3 *šeql* gümüşü Wašhania'dan Ulama'ya kadar (olan yolculuk için) hamallara ve *muqarribum*'uma verdim”.

Yine bir itinerer metin olan Kt. c/k 441'de de *muqarribum*'a ödeme yapıldığını görüyoruz: ²⁵⁾... 1/2 *ma-na* 5 GÍN ²⁶⁾ AN.NA *a-ma mu-qá-ri-bi₄-ni* ²⁷⁾ *mì-ma a-nim i-na e-ra-bi-<a>* ²⁸⁾ *a-dí-in*... “... 35 *šeql* kalayı *muqarribum*'umuza, bütün bunları girişimde verdim...”.

⁴⁸¹ Çeçen 1997, s. 222

⁴⁸² Gelb 1935, s. 24

BIN IV, 191'de de Luha'lı⁴⁸³ *muqarribum*lara bakırla ödeme yapılmaktadır:

⁸⁾ x *ma-na* 2 GÍN URUDU ⁹⁾ *a-na mu-kâ-ri-be* ¹⁰⁾ *ša Lu-ha-a* ¹¹⁾ *a-dí-in* “x *mina* 2 *šeql* bakırı Luha'lı *muqarribum*lara verdim”.

Kārum mektuplarında görülen *muqarribum*ların, belge taşıyan *šiprum*lara yol boyunca rehberlik ettikleri ve onları korudukları söylenebilir. Diğer ticarî metinlerde geçen *muqarribum*lar da aynı görevleri üstlenmiş gibi gözükmetedir. Metinlerde bir şahsın unvanı olarak karşılaşmadığımız *muqarribum*'un koruma veya rehberlikle ilgili, uzmanlık isteyen bir meslek mi yoksa sıradan kişilerin seçildiği bir görev mi olduğunu bilemiyoruz.

mušāridu

AHw'de (681b) *mušarriṭum* şeklinde *šarātu*⁴⁸⁴ fiiliyle ilgili olarak alınan *mušāridum*'a “eine Personenbez” anlamı verilmiştir. CDA'da da (211b) *šarātu* kökünden türetilmiş olabileceği belirtilen kelime “ticaretle ilgili bir memur” olarak tanımlanmıştır. CAD'de (M/II, 260a) ise *mušāridum* şeklinde alınan kelimeye “bir meslek” denilmekle yetinilmiştir.

K.R. Veenhof, *mušāridum*'u *warādu* fiiliyle ilgili olarak almanın, Eski Asur'da bu kalıpta partisip halinin *mušēridum* olması gerekeceği için mümkün gözükmediğini, bununla birlikte, *warādum*'un saraydan *kārum*'a ve Anadolu'dan Asur'a malların nakliyesi için kullanıldığının iyi bilindiğini belirtmiştir. Ona göre *mušāridum*, belki de Babilceden Asurcaya geçmiş bir formdur.⁴⁸⁵ M.T. Larsen, *warādum* fiiliyle irtibatlandırdığı *mušāridum*'un Asur'dan Kaniš'e gelen, öncelikle

⁴⁸³ Luha yer adı için bkz. Nashef 1991, s. 30

⁴⁸⁴ *šarātu* “yırtmak, parçalamak” (CDA 360b)

⁴⁸⁵ Veenhof 1972, n. 439

yerel yöneticiler tarafından incelenmesi için saraya çıkarılan malları, gerekli muameleler yapıldıktan sonra aşağıya (*kārum*'a) indirmekle görevli kimse olabileceğini söylemiştir.⁴⁸⁶ Höyükte bulunmuş bir metin olan AKT I, 81 (Kt. y/t 8) onun bu görüşünü destekler niteliktedir: ¹⁾ 15 TÚG.HÌ.A *Šál-me-Íštar* ²⁾ *ú Ha-da-a* ³⁾ *ú-šé-ší-ú* ⁴⁾ 22 TÚG.HÌ *i-na ku-nu-uk* ⁵⁾ *mu-ša-ri-dí* ⁶⁾ *kà-an-ku* “ 15 (parça) kumaşı Šalme-Íštar ve Hadaya çıkarttılar, 22 (parça) kumaş *mušāridum*'un mührü ile mühürlüdür”. Tabletın tepede bulunmuş olması, *mušāridum*'un kumaşları sarayda mühürlemiş olabileceğini gösterir.

Taradığımız metinler içerisinde on Kültepe tabletinde rastladığımız, ticaretle ilgili bir meslek olduğu anlaşılan *mušāridum*'un görevleri hakkında fazla bilgimiz bulunmamaktadır. Dört metinde, Asurca isimlere sahip şahıslar *mušāridum* olarak kaydedilmiştir.⁴⁸⁷ Diğer altı metinde ise meslek sahiplerinin isimleri zikredilmemiştir.⁴⁸⁸

mušāridum'luk yapan şahıslar:

*A-šur-i-dí mu-ša¹-ri-dum*⁴⁸⁹ (ATHE 14: 14)

A-šur-ma-lik mu-ša-ri-dim (Kt. 91/k 133: 1, 6)

A-zu mu-ša-ri-dum (TTC 13: 7)

Zu-pá mu-ša-ri-dim (TC III, 264b: 2)

⁴⁸⁶ Larsen 1967, s. 155-156

⁴⁸⁷ Bu durum, bu mesleğin sadece Asurlular tarafından yapıldığının kanıtı olmalıdır.

⁴⁸⁸ ICK II, 128 a/b: 54'; I, 576: 7; Kt. 91/k 218: 2; Kt. a/k 537: 8; Kt. o/k 87: 7; AKT I, 81: 5

⁴⁸⁹ Bu kelime AHW 691b'de *tarādu* fiiliyle ilgili olarak *mu-ša-ri-dum* (*muṭṭaridum*) şeklinde okunmuş ve “bir nakliyecisi” anlamı verilmiştir. CAD'de (M/II 320a) ve Veenhof 1972, n. 439'da, kelimenin *mu-ša¹-ri-dum* şeklinde okunması gerektiği belirtilmiştir.

muštaqqitum

CAD'de (M/II, 286a) “bir meslek” olarak tanımlanan *muštaqqitum*'a AHw'de (686a) *šaqaātu*⁴⁹⁰ fiilinden türetildiği belirtilerek “bir tüccar?” anlamı verilmiştir. CDA'da (223a) ise *muštakkītum* şeklinde okunan kelimenin *šakātu*⁴⁹¹ fiilinden teşkil edildiği ve “bir tüccar?” olabileceği kaydedilmiştir. K.R. Veenhof, bu tür sıfat-fiil şeklindeki kelimelerin, bir kimsenin mesleğini ifade etmeyebileceğini söyleyerek, *muštaqqitum* hakkında AHw'nin tanımının uygun olacağını belirtmiştir. Veenhof ayrıca, K. Hecker'in kelimeyi *šakānum* fiiliyle ilgili olarak *muštakkītum* şeklinde okuduğuna ve “depoierter Betrag” anlamını verdiği değinmiştir.⁴⁹²

Bildiğimiz kadarıyla üç Kültepe metninde karşılaşılan *muštaqqitum* bu belgelerden, borç senedi olan KT IV, 10 ve TPAK I, 116'da *hamuštum* memuru Kurub-İštar'ın mesleği olarak geçmektedir.

KT IV, 10: ⁸⁾... iṣ-tù ⁹⁾ ha-mu-uṣ-tim ša Kur-ub-İštar ¹⁰⁾ [mu]-uṣ-ta-qí-tim;
TPAK I, 116: ⁴⁾... iṣ-tù ⁵⁾ ha-mu-uṣ-tim ⁶⁾ ša Kur-ub-İš₄-tár ⁷⁾ mu-uṣ-ta-qí-tim
“*muštaqqitum* Kurub-İštar'ın *hamuštum*'undan (itibaren)”.

muštaqqitum, *dātum* vergisiyle ilgili bir metinde, yine Kurub-İštar'ın mesleğidir. CCT I, 19a: ⁸⁾ ELLAT^{at} Kur-ub-İštar ⁹⁾ mu-uṣ-ta-qí-tim “*muštaqqitum* Kurub-İštar'ın kervanı”. Görüldüğü gibi *muštaqqitum* ile sıfatlandırılan Kurub-İštar bir kervan sahibidir ve *hamuštum* memuru olarak görevlendirilmiştir. Bu durum *muštaqqitum* mesleğinin sahiplerinin önemli kişiler olabileceğine ya da *muštaqqitum*'luk işinin seçilmiş şahıslar tarafından yapıldığına işaret edebilir.

⁴⁹⁰ *šaqaātu* “zu Fall bringen” (AHw 1179a)

⁴⁹¹ *šakātu* “to fetch” (CDA 348b)

⁴⁹² Veenhof 1972, s. 318, n. 439

naggārum

naggārum “marangoz” anlamına gelmektedir (CAD N/I, 112a). E. Bilgiç⁴⁹³

bu meslek sınıfının bir âmirinin de olduğunu söylemiştir, fakat onun *rabi naggārim*’in geçtiğine işaret ettiği OIP XXVII, 19a: 25 ve b: 4’te bu unvana rastlayamadık. Bununla birlikte CAD’de (N/I, 114b), Yeni Asur ve Yeni Babil kaynaklarında *rab naggārī* “marangozlar âmiri” unvanının bulunduğu kaydedilmiştir.

naggārum mesleğiyle üç belgede karşılaşılmıştır. İki Asurlu arasında yazılmış bir mektup olan CCT III, 25: 41’de *naggārum*’un evinin satışından bahsedilmektedir. Bir masraf listesi olan OIP XXVII, 32’de “*naggārum*’un fiyatı” ifadesi geçmektedir: ⁷⁾ [x x] GÍN KÙ.BABBAR ⁸⁾ [šī-im] na-ga-ri-[im] “[x] *šeḡel* gümüş marangoz’un fiyatı(dır)”. Muhtemelen bu tabirle *naggārum*’un yaptığı işin fiyatı kastedilmiştir.

Höyükte bulunmuş önemli bir metin olan Kt. g/t 36’da⁴⁹⁴ Kuluna şehrindeki *naggārum* Hapuwašu, *rabi simmiltim* olan Turupanni’nin emrindeki bir zanaatçı olarak kaydedilmiştir: ¹⁴⁾ ^m*Ha-pu-wa-šu / na-ga-ru-um* ¹⁵⁾ *i-na a-lim^{ki} / Ku-lu-na* “Kuluna şehrinde marangoz Hapuwašu”.

nuārum

Bildiğimiz kadarıyla altı Kültepe metninde karşılaşılan “müzişyen” anlamındaki *nārum / nuārum* hemen hemen bütün devirlerde görülmektedir (CAD N/I, 376b). *nuārum*lar, tapınak memuru olarak mabetlerde ilahiler okuyan; müzik aletleri çalıp şarkı söyleyerek bayram ve şölen gibi etkinliklerde halkı eğlendiren sanatçılar olmalıdır.

⁴⁹³ Bilgiç 1964, s. 139; 1948, s. 507, n. 89

⁴⁹⁴ Bilgiç a.g.m., s. 127 vd.

Ticarî içerikli metinlerde karşılaşılan *nuārum*, daha çok kendisine bazı ödemeler yapılan bir memur olarak geçmektedir. Kt. 91/k 322’de *kumrum* rahibiyle birlikte *nuārum*’a bir miktar (gümüş) verildiği görülmektedir: ²⁾... 1/2 GÍN ³⁾ *a-na* İH.ME 1/6 GÍN ⁴⁾ *a-na nu-a-ri-im* “1/2 *šeql* *kumrum* rahibine, 1/6 *šeql* müzisyene”.

POAT 38’de *nuārum*’a arpa ödendiğini okuyoruz: ¹¹⁾... 1 DUG ¹²⁾ *a-na nu-a-ri-im* ¹³⁾ *a-dí-in* “1 kap arpayı müzisyene verdim”.

TC III, 168’de *kārum* adına *nuārum*’a kalay verildiği kaydedilmiştir: ¹⁰⁾ 5 1/3 GÍN AN.NA ¹¹⁾ *a-šu-mì kà-ri-im* ¹²⁾ *a-na nu-a-ri-im* ¹³⁾ *a-dí-in* “5 1/3 *šeql* kalayı *kārum* adına müzisyene verdim”.

ICK I, 156’da, kendisinde arpa bulunduğu belirtilen Ennam-Adad, tanrı Adad’ın *nuārum*’u olarak kaydedilmiştir: ¹²⁾ *ú-tá-at-kà* 70 BANEŠ *še-u[m]* ¹³⁾ Kİ *En-nam*-^dİM ¹⁴⁾ *nu-a-ri-im* *ša* ^dİM “senin tahılın(dan) 70 BANEŠ buğday tanrı Adad’ın müzisyeni Ennam-Adad’dadır”. Buradaki tanrı Adad’ın müzisyeni ifadesi, bu kimselerin belirli tapınaklarda görev yaptıklarına işaret edebilir.

Birer toplu kayıt belgesi olan Kt. 91/k 141’de ve OIP XXVII, 59’da, *nuārum* İstar-tulisu’nun borçlu olduğu kaydedilmiştir. Kt. 91/k 141: ⁴⁰⁾ 1/3 *ma-na* *İštar-tù-li-sú* ⁴¹⁾ *nu-a-ru-um* “20 *šeql* (gümüş) müzisyen İstar-tulisu (iledir)”.

OIP XXVII, 59: ³¹⁾ 15 GÍN KÙ.BABBAR *ša-ru-pu-um i-še-er* *İš-tar-tù-li-sú* ³²⁾ *nu-a-ri-im* ^dEN.LÍL-*ba-ni i-šu* “müzisyen İstar-tulisu’da Enlil-bāni’nin 15 *šeql* arıtılmış gümüşü vardır”.

nuh(a)timмум

Sözlüklerde, Eski Asur’da geçtiği kaydedilmeyen *nuh(a)timmu*’ya CAD’de (N/II, 313b) “aşçı” anlamı verilmiştir. Sonraki devirlerde *rabi nuhatimmī* “aşçılar âmiri” anlamında bir *rabi*’li unvanın da bulunduğu görülmektedir (CAD N/II, 316a). *nuh(a)timము*lar muhtemelen, kurumların, tapınakların ve belki de sarayların aşçıları olmalıdır.

nuh(a)timmu mesleğiyle bildiğimiz kadarıyla iki Kültepe metninde karşılaşılmaktadır. Bunlardan biri, Akadlı Sorgon’un seferiyle ilgili edebî bir metin olan Kt. j/k 97’dir: ³⁶⁾... *nu-hi-tí-mì* ³⁷⁾ *ku-ur-<śí>-na-am / ú-ri-ir-ma* ³⁸⁾ *a-na ar-ni-šu* / 1 *me-et* GUD.HÍ.A ³⁹⁾ 2 *me-et* UDU.HÍ.A / *iṭ-bu-ùh-ma* ⁴⁰⁾ *ur-dí-a / ú-ša-ki-il*... “aşçım (sığırın) bacağına ayırdı ve onun cezası olarak 100 sığır ve 200 koyun kesti ve kölelerimi doyurdum”.⁴⁹⁵

Kültepe Ib tabakasına ait, *apazuhu*-nesnesinin⁴⁹⁶ dağıtımıyla ilgili olan Kt. 00/k 18’de, *nuh(a)timмум* yerli Peruwa’nın mesleği olarak geçmektedir: ⁶⁾... 1 *a-pá-zu-ha* ⁷⁾ *a-na Pè-ru-a nu-ùh-tí-mì* ⁸⁾ [...] *ni e ú ni-dí-in* “1 *apazuhu*’yuaşçı Peruwa’ya ... verdik”.

pahārum

“Çömlekçi” anlamındaki *pahārum* (CDA 261a) ile Kültepe metinlerinde bildiğimiz kadarıyla sadece bir yerde karşılaşılmaktadır. Oysa Kapadokya bölgesinin elverişli toprağı sayesinde binlerce yıldır yapıla gelen çömlek imalatının Eski Asur Koloni Çağı Anadolu’sunda da yapıldığı bilinmektedir. O devirde günlük hayatın

⁴⁹⁵ Günbattı 1997

⁴⁹⁶ *apazuhu* için bkz. Donbaz 2004, s. 189

vazgeçilmez eşyaları olan bazı mutfak gereçlerinin ve saklama kaplarının üreticisi olan *pahārum*lardan metinlerde daha sık bahsedilmesi beklenirdi.

Bir masraf listesi olan BIN IV, 169'da *pahārum*, kendisine ödeme yapılan bir şahıs olarak geçmektedir: ¹⁰⁾ 4 1/2 GÍN *a-na* ¹¹⁾ *pá-ha-ri-im* “4 ½ *šeḡel* çömlekçiye”.

rābišum

Metinlerde MAŠKĪM⁴⁹⁷ ideogramıyla da geçen, CAD'da (R, 20b) “yüksek bir yetkili tarafından görevlendirilen ve onun temsilcisi olan bir memur, avukat” olarak tanımlanan *rābišum*'a AHw'de (935a) “avukat; komiser”; CDA'da (294a) “sarayın veya özel şahısların mübaşiri” anlamları verilmiştir. MAŠKĪM ile III. Ur devrinde, mahkeme kararlarının kaydedildiği “*ditilla* belgeleri”⁴⁹⁸ olarak adlandırılan metinlerde de karşılaşılmaktadır. MAŠKĪM bu belgelerde, kral tarafından çeşitli şehirlere atanan, bir davada ilk araştırmayı yapmakla görevli memur olarak geçmektedir.⁴⁹⁹

Kültepe metinlerinde sık karşılaşılan *rābišum*'un hukukî işlerle ilgili bir memur olduğu açıktır. İrīšum kitabesi olarak adlandırılan Kt. a/k 353: 55'te⁵⁰⁰ *rābišum ša ekallim* “sarayın *rābišum*'u” ifadesi bulunmasına rağmen, birçok metinde *rābišum ša ālim^{ki}* “*ālum*'un (Asur şehir meclisi) *rābišum*'u” ifadesi geçmektedir. Bu durumda *rābišum*'un, birbirlerinden farklı olarak, hem sarayda hem de şehir meclisinde bulunabilen bir memurluk olduğu düşünülebilir. Bazı metinlerde “Kaniš

⁴⁹⁷ MAŠKĪM *pa* ve *kaš* işaretlerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Metinlerde MAŠKĪM'in *pa* ve *du* işaretleriyle yazıldığı da görülmektedir.

⁴⁹⁸ *Ditilla* metinlerinden örnekler için bkz. Tosun-Yalvaç 1981, s. 59-62

⁴⁹⁹ Larsen 1976, s. 184

⁵⁰⁰ Landsberger-Balkan 1950

kārumu’nun kararı gereğince” hareket ettiğinin belirtilmesi, onun *kārum* ve belki de *wabartumlar* bünyesinde de bulunan bir memur olabileceğini gösterir.⁵⁰¹

Genellikle Asur şehir meclisinin aldığı kararları Anadolu’daki ilgili kişilere ileten bir memur olarak karşılaşılan *rābišum*’un özel şahıslar tarafından, davalarını takip etmesi veya çözmesi için tutulduğu (*ahāzum*) anlaşılmaktadır. Kaniš *kārumu*’na hitaben yazılmış bir *waklum* mektubu olan Kt. a/k 1009+1049’da,⁵⁰² davacıların tutup Kaniš’e gönderdiği *rābišum*’un, yetkilerini *kārum*’dan aldığı kaydedilmiştir. Bu tür metinlerden, *rābišum*’un, şehir meclisinde karara bağlanan davayı Anadolu’da uygulayacak kişi olduğu anlaşılmaktadır. Birçok tablette rastlanan, ŞA *rābišum* ša ŞA “ŞA’nın *rābišum*’u ŞA” ifadesi bazı önemli kişi veya firmaların daimi bir *rābišum*’a sahip olduğunu değil, geçici olarak, o kişilerin davalarında görevlendirilen temsilcileri gösteriyor olmalıdır. *rābišum*ların yaptıkları hizmet karşılığında, davalarına baktıkları kişiler tarafından, *igru* “kira” ile ücretlendirildikleri görülmektedir.⁵⁰³

Asurlularla ilgili olan, hukukî bir mevr olan bu *rābišum* dışında, Anadolu’ya has *rābišum*larla da karşılaşılmaktadır. *āši’um* madeniyle ilgili iki Asurlu arasındaki

⁵⁰¹ Kt. c/k 443: ⁵⁾ ... *a-ma-lá ṭup-pi-im* ⁶⁾ *ša kà-ri-im Kà-ni-iš / ra-bi₄-ša-am* ⁷⁾ *iš-ba-sú-ma / um-ma ra-bi₄-šú-ma* “Kaniš *kārumu*’nun belgesi gereğince *rābišum*¹ onu tuttu ve *rābišum* şöyle dedi...”

⁵⁰² Kt. a/k 1009+1049: ⁹⁾ *ma-ru Ī-dī-Sú-en₆* ¹⁰⁾ DUMU *Ma-na-na* ¹¹⁾ *ù DUMU.SAL Ī-dī-Sú-en₆* ¹²⁾ *ra-bi₄-ša-am / e-hu-zu-ma* ¹³⁾ *i-ša-pu-ru-ma* ¹⁴⁾ KÙ.BABBAR^{ap} */Ī-dī-Sú-en₆* ¹⁵⁾ *a-bi-šu-nu lu ṭup-pu lu mī-ma* ¹⁶⁾ *Ī-dī-Sú-en₆* ¹⁷⁾ *i-šé-e-ú-ma* ¹⁸⁾ KÙ.BABBAR */ ú-pá-hu-ru-ma...* ²¹⁾ *kà-ru-um* ²²⁾ *e-mu-uq ra-bi₄-šī-im* ^{“9-13)} Manana’nın oğlu İdi-Su’en’in oğulları ve İdi-Su’en’in kızı *rābišum*’u tuttular ve gönderdiler. ¹⁴⁻¹⁸⁾ (Hem) onların babalarının gümüşünü hem belgelerini hem her nesi varsa araştırarak ve gümüşü toplayacak... ²¹⁻²²⁾ *rābišum*’un gücü *kārum*’dur (*rābišum* yetkisini *kārum*’dan alır”).

⁵⁰³ TC I, 24: ⁴⁾ 5/6 *ma-na KÙ.BABBAR ig-ru-šu ša Lá-li-a* ⁵⁾ *ša ra-bi₄-šú-tí-šu* “50 *šeql* gümüş (yaptığı) *rābišum*’luk için Laliya’nın kirası (içindir)”.

bir meselenin konu edildiği TC III, 271’de⁵⁰⁴ Wahšuşana’ya gidebilmek için Walama *rabi sikkā’itim*’inden bir *rābišum* talep edilebileceği kaydedilmiştir. Ayrıca, VS XXVI, 148⁵⁰⁵ gibi bazı itinerer metinlerde kervanların Anadolu’da geçtikleri şehirlerde, *rābišum*lara bir tür ödeme yapıldığını görmekteyiz. M.T. Larsen bu kimselerin Asurluların davalarında karşılaşılan *rābišum*lardan farklı olarak, bir olay için görevlendirilmiş özel temsilciler olabileceklerini söylemiştir.⁵⁰⁶

rābišum, araştırmacılar tarafından genellikle “avukat” olarak tanımlanmaktadır. L.L. Orlin, Asur’da yönetsel bir memur olarak gördüğü *rābišum*’a “hukukî komisyon üyesi ya da avukat” anlamını vermiştir. Ona göre *rābišum* şehir meclisi tarafından, karmaşık ve uzun süreli davalarda görev yapması için kolonilere gönderilmiş bir memur olabilir ve bu kişi tarafları sorgulamak, şahitleri mahkemeye çağırmak, suçluların iadesini talep etmek gibi yetkilere sahiptir.⁵⁰⁷ *rābišum* üzerinde detaylıca duran M.T. Larsen, çözümü için Asur’a iletilmiş bir davanın incelenmesinin ardından şehir meclisinin davacıya bir avukat tutma hakkını verebileceğini ve *rābišum* olarak adlandırılan bu avukatın davacı adına davayı yönettiğini belirtmiştir.⁵⁰⁸ J.G. Dercksen, avukat tutmak için şehir meclisine başvuran kimseye bu hakkın verilebileceğini fakat daimi olarak bir avukata sahip

⁵⁰⁴ ²³⁾ ... i-n[a Wa-lá-ma] ²⁴⁾ iš-tí ra-bi sî-kà-tim ²⁵⁾ ša Ú-lá-ma ra-bi-ša-am ²⁶⁾ le-ri-ša-ku-ma ra-bi-šú-[um] ²⁷⁾ ša GAL sî-ki-tim ša Ú-lá-[ma] ²⁸⁾ a-na Wa-ah-šu-ša-na ²⁹⁾ lu-šé-ri-ib-ni-a-tí-ma “Walama’da Walama *rabi sikkātim*’inden senin için (bir) *rābišum* isteyeyim ve Walama *rabi sikkit*’inin *rābišum*’u bizi Wahšuşana’ya girdirsin”.

⁵⁰⁵ VS XXVI, 148: ¹⁹⁾ ... 15 GÍN ²⁰⁾ AN.NA a-na ra-bi-šî-im ²¹⁾ ša Šî-ru-un ²²⁾ a-dî-in “15 *šeql* kalayı Širun *rābišum*’una verdim”.

⁵⁰⁶ Larsen 1976, s. 188-189; Larsen, kervanların ödeme yaptığı *rābišum*ları ise kervanlara yardım etmekle görevlendirilmiş kişiler olarak değerlendirmiştir.

⁵⁰⁷ Orlin 1970, s. 64, n. 108

⁵⁰⁸ Larsen 1976, s. 175-191

olma hakkının verilmediğini söylemiştir.⁵⁰⁹ S. Çeçen, “komiser; temsilci” olarak tanımladığı *rābišum*’un, Anadolu’daki tüccarların davalarıyla ilgili olarak Asur şehir meclisinin aldığı kararın kaydedildiği belgeyi Anadolu’ya götürdüğünü ve meseleyi davacı adına hallettiğini belirtmiştir.⁵¹⁰

rābišum’un, genel anlamıyla, şahısların temsilcisi olduğu ve davalarda onların haklarını savunduğu açıktır. Ancak, günümüzde olduğu gibi, “avukat” anlamında, daimi olarak, profesyonel şekilde bir mesleği icra eden kişi olup olmadığını bilemiyoruz. Ennam-A’nın kan parasıyla ilgili bir *waklum* mektubu olan Kt. b/k 180’de⁵¹¹ Ennam-A’nın oğlu Aššur-rābi’nin bir *rābišum* tutarak Kaniš’e gönderdiği ve gümüşün Aššur-rābi’ye ödeneceği kaydedilmiştir. Aynı konunun işlendiği, Kaniš’te düzenlenmiş Kt. b/k 162b’de,⁵¹² davanın çözüldüğü anlaşılmaktadır. Burada, şehrin belgesini getiren ve gümüşü alan kişinin Aššur-rābi’nin oğlu Su’entata olduğu kaydı yer almaktadır. Anlaşıldığına göre önceki belgede *rābišum* olarak geçen şahıs Aššur-rābi’nin kendi oğlu Su’entata’dır. Bu durum bize, Asur şehir meclisinin, davacının avukat olarak belirlediği herhangi bir kimseyi görevlendirebileceğini göstermektedir.

rābišum’luk yapan şahıslar:

A-bi-a ra-bi-šú-um (Kt. 92/k 564b: 27)⁵¹³

A-mur^l-İštar... ša ra-bi-šú-tí-šu (Prag I, 554: 12)

A-šūr-ba-ni ra-bi-šú-um (Kt. 88/k 124: 1, 5; Kt. 88/k 615: 3)

A-šūr-DU₁₀ ša ra-bi4-šú-tí-šu (TC I, 24: 13)

⁵⁰⁹ Dercksen 2004a, s. 240

⁵¹⁰ Çeçen 1990b, s. 35

⁵¹¹ Çeçen 1998b

⁵¹² Çeçen 1998b

⁵¹³ Sever 1997

- A-šur-lá-ma-sí* MAŠKĪM (Kt. 88/k 984: 1, 6)
- A-šūr-ni-šu* MAŠKĪM (BIN IV, 103: 3, 33)
- A-šur-pì-lá-ah* MAŠKĪM (ATHE 24a: 1; b: 6, 10)
- A-šur-S[ĪG₅[?]]* DUMU *Lá-ra-bi₄-im* MAŠKĪM (JJP 11/12, 113: 6')
- A-šur-ta-ak-lá-ku* DUMU *Zi-na-a ra-bi-šú-um* (Kt. 92/k 564b: 3)⁵¹⁴
- A-zu-a* DUMU *Zu-za-lim ra-bi₄-ší-im* (Kt. 87/k 456: 5)
- Be-lá-nim ra-bi₄-ší-im* (ATHE 22: 11; KTHahn 33: 1; TC I, 79: 13)
- Bu-zu-a / ra-bi-šú-um* (Kt. 88/k 507b: 17;⁵¹⁵ Kt. 95/k 421: 3)
- DU₁₀-š[ī]-lá-A-šur [MA]ŠKĪM (BIN VI, 241: 1)
- Hu-ni-a ra-bi-šú-um-ma* (TPAK I, 147a: 4)
- Ī-na-a* MAŠKĪM (JJP 11/12: 9)
- Kà-lá* MAŠKĪM (AKT II, 13: 8)
- Ku-ku-lá-num* MAŠKĪM *ša Šu-Lá-ba-an* (Kt. 88/k 973: 1)
- Lá-li-a ra-bi-ší-im* (BIN VI, 219: 1, 3; Kt. c/k 581:1; Dubl. c/k 278: 3; Kt. c/k 283:5⁵¹⁶; TC I, 24: 4)
- Lá-qí-pu-um* MAŠKĪM (ATHE 23: 1)
- Puzur₄-ì-lí ra-bi-ší-ni* (CCT III, 22b-23a: 10, 14)
- Šu-A-num* MAŠKĪM (VS XXVI, 112: 1, 18, 23; BIN IV, 114a:1, 17; Dubl. BIN VI, 211: 1, 19; CCT IV, 7c: 26; Kt. 92/k 546: 3)
- Šu-Be-lim* [MA]ŠKĪM (ICK II, 113: 21)
- Šu-Īštar* DUMU *Ī-ku-nim* PA.DU (Prag I, 496: 8)
- Šu-Sú-en₆* MAŠKĪM (TPAK I, 191: 1)

⁵¹⁴ Sever a.g.m.

⁵¹⁵ Çeçen 1995

⁵¹⁶ Balkan 1992

Ú-šúr-ša-A-šur MAŠKİM-sú (Kt. 91/k 141: 50)

^dUTU-[x x x] MAŠKİM (ICK II, 121: 12')

x-[x x D]UMU A-hu-wa-qar PA.D[U (BIN VI, 64: 29)

[x]-x DUMU Ni-mar-Ištar ra-bi₄-ší-šu (BIN VI, 69: 7)

rādium

redû “eşlik etmek, rehberlik etmek, sürmek, sevk etmek” (CDA 301a)

fiilinden türetilmiş *rādi'um*'a “(kervan) rehberi” anlamı verilmektedir (CAD R, 60a; CDA 295a). Metinlerde *rādi'um*la çoğunlukla mal sevkıyatıyla ilgili olarak karşılaşılır. Yaptıkları iş karşılığında kendilerine gümüş, bakır ve kumaşla ödeme yapılan *rādi'um*ların kiralanabileceklerini gösteren metinler de vardır.⁵¹⁷ Bununla birlikte *rādi'um*ların bazı Anadolu yöneticilerinin ve özel şahısların emrinde çalıştıkları da görülmektedir.⁵¹⁸ Ayrıca bazı metinlerde *rādi'um*'un ikamet ettiği şehir de belirtilmiştir.⁵¹⁹ Bu metinlerde adı kaydedilen *rādi'um*ların hepsi yerli isimler taşımaktadır.

P. Garelli, TTC 8'e⁵²⁰ dayanarak, yerel saraylara bağlı bir çeşit muhafız olduğunu söylediği *rādi'um*ların, aynı zamanda ticarî eşyaların nakliyesi ve satışı ile

⁵¹⁷ OIP XXVII, 54: ¹³⁾ [x] GÍN AN.NA *ig-ri* ¹⁴⁾ [r]a-de₈-e-em ša iš-t[ù] ¹⁵⁾ Uš-ha-ni-a a-na Ma-li-[ta] “[x] *šeql* kalay Wašhania'dan Malita'ya kadar *rādi'um*'un kirası (dır)”; Kt. n/k 1199: ¹⁰⁾ 2 1/2 GÍN KÙ.BABBAR ¹¹⁾ *ig-ri ra-de₈-e* ¹²⁾ *dī-in...* “2 *šeql* gümüşü *rādi'um*ların kirası (olarak) ver”.

⁵¹⁸ *rādi'um*, KKS 21b: 4'te *rubā'um*'un, TC III, 211: 45'te *rubātum*'un, Kt. 87/k 479: 5, Kt. m/k 127a ve KTHahn 14: 6'da *rabi sikkā/itim*'in, Kt. m/k 24: 39'da Šupunahšu'un, Kt. s/k 54: 12'de Marila'nın firmasının, AKT I, 39: 15'te Haraštal'ın emrinde çalışan bir meslek sahibi olarak gözükmektedir.

⁵¹⁹ *rādium'un* Kt. n/k 188: 38'de Luha'lı, OIP XXVII, 54: 20'de Malita'lı, TC III, 166: 19'da Kaniš'li olduğu kaydedilmiştir.

⁵²⁰ TTC 8: ¹⁾ 3 GÍN KÙ.BABBAR ²⁾ a-na ra-dí-e ³⁾ ša i-na-šú-ru-kà-ni ⁴⁾ ni-iš-qú-ul “3 *šeql* gümüşü seni koruyacakları için *rādi'um*lara ödedik”.

de görevli olabileceklerini belirtmiştir.⁵²¹ Onun bu görüşlerine değinen K.R. Veenhof da *rādi'um*ların bir çeşit asker ve rehber olarak görev yaptıklarını söylemiştir. Ona göre asker anlamındaki *rādi'um* Anadolu yöneticilerinin hizmetindedir; ticarî faaliyetler içerisindeki *rādi'um* ise Asurlularla ilgili bir meslek sahibi olmalıdır. Bu bağlamda Veenhof, *rādi'um*'un *rādi luqūtim* ifadesinin bir kısaltması olabileceğini söylemiştir.⁵²² Onun belirttiği gibi, bazı metinlerde “ŞA *radi luqūti* / *unūti* ŞA” tabirine rastlanmaktadır.⁵²³ M.T. Larsen “bir rehber” olarak tanımladığı *rādi'um*'un kervan personeli arasındaki, konumu kesin olmayan bir mesleği gösterdiğini söylemiştir.⁵²⁴ K. Hecker⁵²⁵ ve G. Kryszat⁵²⁶ *rādi'um*'a “rehber” anlamını vermişlerdir. KKS s. 51'de ise kelime “asker” olarak tercüme edilmiştir.

Bize göre de “kervan refakatçisi, rehber” anlamındaki *rādi'um*'un, koruma görevi de yapıp yapmadığını bilemiyoruz. TTC 8'de *rādi'um*lara, yapacakları koruma (*naṣārum*) karşılığında bir ücret ödenmiş olması bunun kanıtı gibi gözükse de KTB I, 12'de⁵²⁷ hem koruma (*ša maṣṣarātum*) hem de *rādi'um* için ödeme yapıldığının kaydedilmesi çelişki yaratmaktadır.

rādi'um'luk yapan şahıslar:

A-šu-la ra-dí-ú (ICK I, 15: 4)

⁵²¹ Garelli 1963, s. 302-303

⁵²² Veenhof 1972, s. 252

⁵²³ Kt. 91/k 357: ⁷⁾... *İstar-pi-lá-ah* ⁸⁾ *ra-dí ú-nu-tim ša Hi-na-a...* ¹⁰⁾ DUMU *A-ha-tim ra-dí ú-nu-tim ša Ku-ni-lim* ¹¹⁾... *Bur-Sú-en* ¹²⁾ *ra-dí ú-nu-tim ša DAM.GÀR^{ri-im}*... ¹⁴⁾... *A-šur-dan ra-dí ú-nu-tim* ¹⁵⁾ *ša Hi-na-a...* ⁴⁵⁾... *İ-dí-Sú-en* *ra-dí ú-nu-tim ša Hi-na-a...* Kt. m/k 156: ²²⁾ *A-šur-D[U₁₀ r]a-dí-i* ²³⁾ *lu-qú-tí-kà...*

⁵²⁴ Larsen 1967, s. 46

⁵²⁵ Hecker 2003, n. 28

⁵²⁶ Kryszat 2004, s. 39

⁵²⁷ KTB I, 12: ¹⁾ 7 1/2 GÍN KÙ.BABBAR ²⁾ *a-na ša ma-ša-ra-tim* ³⁾ *áš-qúl* 2 GÍN ⁴⁾ *a-na ra-dí-e-em...*

⁸⁾ *a-dí-in* “7 ½ *šeql* gümüşü korumalar için tarttım, 2 *šeql* gümüşü *rādi'um*'a... verdim”.

Dam-na ra-dí-ú (ICK I, 15: 4)

Ha-na-um ra-dí-am (Kt. n/k 211: 4)

Kà-pu-ú-ma-an ra-dí-im (Kt. m/k 24: 37; Dubl. Kt. m/k 35)

Kà-ta-ta ra-dí-um ša šu-kà-lim (Kt. 85/k 206: 18)

Ki-ta-ar ra-di-ú (AKT I, 39: 13)

Lu-ùh-ra-ah-šu ra-di-ú (AKT I, 39: 14)

Pé-ru-a ra-dí-im (Kt. s/k 54: 11)⁵²⁸

Ú-lu-ma-il₅ ra-dí-ú-um (Kt. 87/k 479: 4)⁵²⁹

sābi’um/sābītum

Kültepe metinlerinde *sābītum* olarak feminen formu da geçen *sābi’um* “hancı, bira imalatçısı” anlamına gelmektedir (CAD S, 5b; CDA 307b). *sābītum*, Boğazköy’de bulunmuş bir borç mukavelesi olan KBo IX, 10’da yerli bir bayanın mesleği olarak geçmektedir: ¹⁾ 9 GÍN KÙ.BABBAR ²⁾ tí-ri / i-šé-er ³⁾ A-mu-ri-tim ⁴⁾ *sá-bi₄-tim Ta-ri-ša* ⁵⁾ DAM / Da-a-a ⁶⁾ tí-šu “hancı Amurrītum’un üzerinde Daya’nın karısının 9 *šeḡel tīri* gümüşü vardır”.⁵³⁰

Bildiğimiz kadarıyla dört Kültepe metninde karşılaşılan *sābi’um*, bunların üçünde Ennanum adlı bir Asurlunun mesleğidir. Bu durum, *nappāhum* “demirci” mesleğinde olduğu gibi, Asurlu şahısların Anadolu’da sadece ticaretle uğraşmadıklarını, yerlilere has olması beklenen meslekleri de yaptıklarını göstermektedir.

⁵²⁸ Bayram 1991

⁵²⁹ Kryszat 2004

⁵³⁰ Çeviri için bkz. Dercksen 2001, s. 56, n. 87

Kaniš kārūmunun bir kararı olan ATHE 35’de, hancı Ennanum şahit olarak kaydedilmiştir: ³⁸⁾... İGİ *En-na-nim* ³⁹⁾ *sà-be-e-em*... “hancı Ennanum’un huzurunda”.

Hancı Ennanum’a bir toplu kayıt belgesi olan ICK I, 187’de de şahit olarak rastlanmaktadır: ⁴⁾ [İGİ] *En-na-nim sà-bi₄-im* “hancı Ennanum’un [huzurunda]”.

Bir Asurlu ile bir yerli arasındaki meselenin kaydedildiği TPAK I, 172’de hancı Ennanum şahit Su’en-rē’i’nin babası olarak geçmektedir: ¹⁴⁾ İGİ *Sú-[en₆-SİPA]* ¹⁵⁾ DUMU *En-na-nim* ¹⁶⁾ *sà-be-e-em* “hancı Ennanum’un oğlu Su’en-rē’i’nin huzurunda”.

ICK II, 42’de, yine şahit olarak kaydedilen bir *sābi’um*’un adı, tabletin kırk kısmında olduğu için okunamamaktadır: ¹⁷⁾ [İGİ x x x] *sa-bi₄-im* “hancı [X’in] huzurunda”.

Bu meslek, Kt. o/k 55’te bir şahıs adı olarak geçmektedir: ¹⁾ KİŞİB *Ta-mu-ri-a* DUMU *Sá-bi-im* “Sabim’in oğlu Tamuria”.

sāridum

CAD’de (S, 176a) “eşek sürücüsü, kervan lideri, nakliyecisi”; CDA’da (318a) “eşek sürücüsü, paketleyici”; AHW’de (1029b) “Packmeister” anlamları verilen *sāridum*,⁵³¹ *sarādum*⁵³² fiilinden meydana getirilmiş bir meslek ismidir. *kaşşārum* gibi bir kervan çalışanı olan *sāridum* ile de Kültepe metinlerinde sıkça karşılaşmaktadır.

be’ulātumla ödeme yapılan *kaşşārumdan* farklı olarak *sāridum*’a genellikle *igru* “kira” ile ödeme yapılmaktadır. Sadece CCT III, 2a⁵³³ ve Prag I, 590’da⁵³⁴

⁵³¹ *sāridum*’un muhtemel telaffuzları hakkında bkz. AKT II, s. 28

⁵³² *sarādum* “yüklemek, paketlemek, sarmak, (yük hayvanını) koşmak” (CAD S, 171a).

⁵³³ CCT III, 2a: ¹⁸⁾ [2]/3 *ma-na be-ú-lá-at* ¹⁹⁾ *sà-ri-dim* “2/3 mina *sāridum*’un be’ulātum’u”.

sāridum'un yaptığı hizmet karşılığında *be'ulātum* aldığı görülür. Yine *kaššārum*'un bir tüccara veya firmaya bağlı olarak çalıştığını gösteren birçok örnek bulunurken, *sāridum* yalnızca KTS I, 49c: 15'te, 2 *sāridum* ša DAM.GÀR “tüccarın 2 *sāridum*'u” ifadesi içerisinde, bir kimseye bağlı olarak geçmektedir. Birçok metinde *sāridum*lara, bir şehirden diğer bir şehre kadar ödeme yapıldığının vurgulanması,⁵³⁵ onların genellikle Asur'dan Kaniş'e giden kervan güzergâhında, yolun belirli bölümlerinde kiralandıklarını göstermektedir.⁵³⁶ Kervan harcamalarının kaydedildiği bazı metinlerde, eşeklerle birlikte *sāridum*ların *ukultum*'u (yiyecek) için de yapılan ödemelerden bahsedilmesi, bu kişileri kiralayan kervan liderlerinin onların yiyecek masraflarını da karşıladığını göstermektedir.⁵³⁷

Araştırmacılar *sāridum* için genellikle “eşek sürücüsü” veya “paketleyici” anlamını vermişlerdir. P. Garelli,⁵³⁸ K.R. Veenhof,⁵³⁹ B. Kienast⁵⁴⁰ ve C. Michel'in⁵⁴¹ “eşek sürücüsü” olarak tanımladığı *sāridum* AKT I, s. 43'te ve J.G. Dercksen⁵⁴² tarafından “eşek yükleyicisi, paketleyici” olarak anlamlandırılmıştır.

Bize göre de *sāridum* “paketleyici, eşek yükleyicisi” anlamına gelmektedir. Muhakkak ki, Asur'dan Kaniş'e kadar günlerce süren yolculukta, konaklamalarda ve molalarda eşeklerin yüklerinin boşaltılarak onları dinlendirmek gereklidir. Olasılıkla

⁵³⁴ Prag I, 590: ⁸⁾ 1/2 *ma-na be-ú-lá-tim <ša>* ⁹⁾ *sá-ri-dí-im* “30 *šeql* *sāridum*'un *be'ulātum*'u”.

⁵³⁵ CCT I, 31a: ¹⁾ 11 GÍN KÙ.BABBAR ²⁾ *a-na ig-ri* ³⁾ *sá-ri-dim* ⁴⁾ *ša iš-tù Qá-ṭá-ra* ⁵⁾ *a-di Ha-hi-im* “11 *šeql* gümüş Qatara'dan Hahhum'a kadar *sāridum*'un kirası için”.

⁵³⁶ Larsen 1967, s. 79; Veenhof 1972, s. 10; Michel 1992, s. 140; Dercksen 2004a, s. 283

⁵³⁷ AKT III, 71: ¹⁰⁾ 4 1/2 *ma-na ú-ku-ul-tí* ¹¹⁾ ANŠE.HĪ.A *ú sà-ri-dí* “4,5 *mina* eşeklerin ve *sāridum*ların yiyecekleri (için)”.

⁵³⁸ Garelli 1963, s. 302

⁵³⁹ Veenhof 1972, s. 10

⁵⁴⁰ Kienast 1960, s. 19

⁵⁴¹ Michel 1992, s. 140

⁵⁴² Dercksen 2004a, s. 283

bir gün içerisinde iki-üç defa tekrarlanan bu iş, kervandaki daimî personel için büyük bir külfet oluşturacağından, belirli şehirlerde ve belirli bir zaman için eşek yükleme işinde uzmanlaşmış *sāridum*lar kiralanmış olmalıdır. Bu mesleği sadece Asurlu şahısların değil Anadolulu kimselerin de yaptığı söylenebilir.

Diğer kervan çalışanlarından *kaşşārum*'un aksine, metinlerde *sāridum*'luk yapan şahısların isimleri kaydedilmemektedir. *sāridum* sıfatına sahip özel isme bildiğimiz kadarıyla sadece bir yerde rastlanmaktadır. AKT I, 31: ⁵⁾... 15 GÍN

⁶⁾ AN.NA ⁷⁾ *i-li-bi* ⁸⁾ *Ša-ra sà-ra-dim* “15 *šeql* kalay *sāridum* Šara'dadır.

šāpirum

*šapāru*⁵⁴³ fiilinden türetilmiş, AHW'de (1172b) ilk anlamı “haberci” olarak alınan *šāpirum*'a CAD'de (Š/I, 453b) “(insanlar, çalışanlar, mülkler ve arazilerden sorumlu) müfettiş, denetçi” anlamları verilmiş ve Eski Asur'da geçtiği bazı metinler bu anlamın içinde alınmıştır.

šāpirum mesleğine, çoğunluğu ticarî içerikli dokuz Kültepe metninde rastlanmaktadır. Beş belgede yerli şahıs isimleri *šāpirum* olarak kaydedilmiş olmakla birlikte iki metinden bu mesleği Asurluların da yapmış olabileceği anlaşılmaktadır. Kumaş dağıtımıyla ilgili Kt. h/k 67'de⁵⁴⁴ şu ifadeler geçmektedir: ³⁾ 5 TÚG *a-na ša-pì-ri-im* ⁴⁾ *ša A-ta-ta...* ⁶⁾ 6 TÚG *a-na ša-pì-ri-im* ⁷⁾ *ša E-lá-li* ⁸⁾ DUMU *Ī-pì-li-is* “³⁻⁴⁾ 5 (parça) kumaş Atata'nın *šāpirum*'una... ⁶⁻⁸⁾ 6 (parça) kumaş Īpilis'in oğlu Elāli'nin *šāpirum*'una”. Buradaki, muhtemelen Asurlu olan *šāpirum*ların tüccarların emrinde çalışabildikleri anlaşılmaktadır.

⁵⁴³ *šapāru* “insan, hayvan, eşya; haber, mesaj, rapor vb. göndermek; yazmak; emretmek, yönetmek; denetlemek” (CAD Š/I, 430b)

⁵⁴⁴ Karaduman 1994

Asurlular arasında yazılmış ticarî bir mektup olan AKT III, 92’de şunlar kaydedilmiştir: ¹¹⁾ ... *a-na ší-ip-ri-im ni-ip-nu-ma* ¹²⁾ *um-ma né-nu-ma a-ma-lá tup-pí-im ša a-lim* ^{ki 13)} *A-da-da ša-al-ma ù tí-bi-ma a-šé-er* ¹⁴⁾ *ša-pí-ri-kà at-lá-ak* “šiprum’a döndük ve biz şöyle söyledik: Asur şehir meclisinin belgesi gereğince Adada’ya sor ve kalkıp *šāpirum*’una git”. Görüldüğü gibi, ileride bahsedeceğimiz “haberci, elçi anlamındaki *šiprum*’un “*šāpirum*’una” gitmesi istenmektedir. AKT III, s. 157’de bu kelime *šiprum*’u bu işle görevlendiren anlamında “işveren, müvekkil” olarak çevrilmiştir.

Asurlular arasında yazılmış bir mektup olan CCT IV, 44b’de Mama’lı bir *šāpirum*’dan bahsedilmektedir: ²⁴⁾ TÚG.Hİ.A *ša ki-ma* ²⁵⁾ KÌ *ša-pì-ri-im* ²⁶⁾ *Ma-ma-i-im* ²⁷⁾ *ku[?]-x-ma-ú* ²⁸⁾ *šu-pu-ur-ma* “Mama’lı *šāpirum* ile ... (olduğu) gibi kumaşları yolla”.

šāpirum, ICK I, 92’de yine kumaşlarla ilgili olarak geçmektedir: ¹¹⁾ 2 *me-at* 80 *ma-na* ¹²⁾ URUDU *i-na ší-im* ¹³⁾ TÚG *ku-ta-ni* ¹⁴⁾ KÌ *ša-pì-ri-im* ¹⁵⁾ *e-zì-ib* “280 *mina* bakırı *kutanum* kumaşının bedelinde (fiyatı olarak) *šāpirum*’da[?] bırak”.

Bir toplu kayıt belgesi olan, henüz yayınlanmamış Kt. 87/k 320’de, Šezur adlı bir şahıs *šāpirum* olarak geçmektedir: ¹²⁾ ... 1 1/2 *ma-na* ¹³⁾ KÙ KÌ *Šé-zu-ur ša-pì-ri-im* “1,5 *mana* gümüş *šāpirum* Šezur’dadır”.

Yine bir toplu kayıt belgesi olan Kt. m/k 24’te (Dubl. m/k 35), *šāpirum*’un, bir kimsenin firmasına bağlı olarak çalıştığını görüyoruz: ²⁶⁾ ... 9 GÍN KÙ.BABBAR *iš-tí* ²⁷⁾ *Í-na-ar-me-i ša-pí-ri-im* ²⁸⁾ [š]a É *Ma-ri-lá* “9 *šeql* gümüş Marila’nın firmasının *šāpirum*’u İnarmeî’dedir”. Bu metne değinen K. Hecker *šāpirum*’u “rehber” olarak tanımlamıştır.⁵⁴⁵

⁵⁴⁵ Hecker 2003, s. 186, n. 11

İdarî bir belge olan Kt. g/t 36'da Kulanala adlı *šāpirum*'un Tumišna şehrinde olduğu kaydedilmiştir: ¹⁶⁾ m *Ku-lá-na-lá / ša-pì-ru-um* ¹⁹⁾ ... *i-na* ²⁰⁾ *a-lim^{ki} / Tù-mì-iš-na* “*šāpirum* Kulanala... Tumišna şehrinde” Metni neşreden E. Bilgiç, kelimeye “haberci” anlamını vermiştir.⁵⁴⁶

Bir borç senedi olan RA 59, 2'de kaydedilen *šāpirum* “bir aracı” konumunda gözükmektedir: ³⁾ *Ú-uš-ha-ta* ⁴⁾ *ša-pì-ru-um / ù Ha-pu-a-šu* ⁵⁾ DUMU *Ha-šu-i / e-pu-lu-ni* “*šāpirum* Ušhata ve Hašui'nin oğlu Hapuašu cevap verdiler”.

šāpirum ile son olarak, tahıl taksimiyle ilgili TC III, 81'de karşılaşılmaktadır: ³⁾ *6 na-ru-uq še-um* ⁴⁾ Kİ *Da-lá-áš ša-pì-ri-im* “altı çuval buğday *šāpirum* Dalaš iledir”.

Görüldüğü gibi bu metinlerde geçen *šāpirum* CAD'de (Š/I, 453) verilen “müfettiş, denetçi” anlamıyla uyuşmamaktadır. Bize göre de *šāpirum* özel kimselere bağlı olarak da çalışabilen bir çeşit haberci olmalıdır.

šawītum

Sözlüklerde rastlayamadığımız *šawītum*, bildiğimiz kadarıyla sadece köle satışıyla ilgili bir zarf olan Kt. 87/k 287'de⁵⁴⁷ Ennum-İštar adlı bir bayanın sıfatı olarak geçmektedir: ⁵⁾ KİŠİB *E¹-num¹-İštar ša-wi-it* ⁶⁾ *Lá-qé-pì-im ša 1/3 ma-na* ⁷⁾ KÙ.BABBAR *ša-ru-pá-am* ⁸⁾ *ší-im / Ku-ur-ma-lá* ⁹⁾ *E-num-İštar tal-qé-ú* “⁵⁻⁶⁾ Laqēpum'un *šawītum*'u Ennum-İštar. ⁶⁻⁹⁾ Ennum-İštar'ın aldığı Kurmala'nın fiyatı (olan) 20 *šeql* artırılmış gümüş hakkında”.

Metni yayınlayan K. Hecker *šawītum*'u “Rösterin” olarak tercüme etmiştir. Ona göre, *šawûm* “kızartmak” (CDA 364b) fiilinden teşkil edilmiş feminen pl. tn. bir

⁵⁴⁶ Bilgiç 1964, s. 140

⁵⁴⁷ Hecker 1997

kelime olmalıdır.⁵⁴⁸ Bir meslek ismi gibi gözüken *šawītum*’un anlamına dair, yeterli bilginiz bulunmadığı için, bir yorumda bulunamıyoruz.

šiprum

“Haberci, elçi” anlamlarına gelen *šiprum* (CAD Š/III, 73a; CDA 376a), Eski Akkad ve Babil’de görülen *mār šiprim*’in Eski Asur devrindeki kısaltılmış formudur. Bununla birlikte bazı Kültepe metinlerinde de *mār šiprim* yazılışına rastlanmaktadır.⁵⁴⁹ Metinlerde çoğunlukla Asur şehir meclisinin yanında *kārum* ve *wabartumların* da görevlendirdiği memurlar olarak geçen *šiprumların* özel kişilere de hizmet edebilen şahıslar oldukları görülmektedir.

kārum ve *wabartumlar* arası yazışmalardan⁵⁵⁰ anlaşıldığına göre, Asur’dan atanan ve Kaniš *kārum*’unda ikamet eden bu “şehrin *šiprumları*”nın ticaret kolonilerini denetlemiş ve yerel krallıklarla diplomatik ilişkileri yürütmüş olmaları muhtemeldir.⁵⁵¹ Bunların yanında, başta Kaniš *kārum*’u olmak üzere diğer *kārum* ve *wabartumların* da bazı diplomatik ilişkilerde ve talimatların iletilmesinde bu *šiprumları* görevlendirdikleri görülmektedir. Kültepe Ib tabakasında bulunmuş, *kārumlar* ve Anadolu yöneticileri arasındaki siyasî ilişkiler hakkında en önemli belgelerden olan Kt. f/k 183’te⁵⁵² *šiprumların* oynadığı rolün önemi anlaşılmaktadır:

⁵⁾ *šī-ip-ru-ú ša kà-ri-im* ⁶⁾ *Tur₄-hu-mi-it* ⁷⁾ *a-na ru-ba-im ša Ta-am-ni-a* ⁸⁾ *a-na ta-mu-im* ⁹⁾ *er-ba-am ub-lu-ni-šu-ma* ¹⁰⁾ *um-ma šu-ut-ma a-na* ¹¹⁾ *šī-ip-ri-ma* ¹²⁾ *a-li šī-ip-ru*

⁵⁴⁸ Hecker 1997, s. 161, n. 11

⁵⁴⁹ Kt. g/t 35: 52,54; AKT II, 13: 24; KTK 20: 8

⁵⁵⁰ *kārum* ve *wabartumlar* arası yazışmalar için bkz. Larsen 1972, s. 247 vd.; Günbatı 1995; Çeçen 1997.

⁵⁵¹ Larsen 1976, s. 153

⁵⁵² Balkan 1955

¹³⁾ *ša a-ba-e-a* ¹⁴⁾ *ša kà-ri-im Kà-ni-iš* ¹⁵⁾ *šu-nu li-li-ku-nim-ma* ¹⁶⁾ *iš-tí-šu-nu*
¹⁷⁾ *ma-mì-tám a-lá-qé-ma* “⁵⁻¹⁰⁾ Turhumit *kārum*’unun elçileri Tamnia kralına yemin etmek için ona hediyeler getirdiler ve o (kral) şöyle söyledi: ¹¹⁻¹⁷⁾ Kaniš *kārum*’unun, babalarımın elçileri nerede? Onlardan (da) yemin alacağım”. Görüldüğü gibi *kārum*lar, muhtemelen tahta yeni çıkmış bir krala, belki de bağılıklarını bildirmek için, *šiprum*ları aracılığıyla yemin etmekte ve hediyeler sunmaktadırlar. *Ālum* ve *kārum*lar bünyesindeki *šiprum*lar dışında, bazı ticarî metinlerde tüccarlar adına haber, belge ve değerli eşya taşıyan *šiprum*lara da rastlanılmaktadır.⁵⁵³

Kültepe metinlerinde, CAD’de (84b) ve CDA’da (376a) “(toplu olarak) haberciler” anlamı verilen *šiprūtum* ile de karşılaşılmaktadır. Soyut kelime yapma eki olan *-ūtum* ile teşkil edilmiş *šiprūtum*’un “habencilik, elçilik” anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bazı şahısların bu görev için farklı yerlere gönderildiğini gösteren ifadeler bulunmaktadır.⁵⁵⁴ Bu durumda, *šiprum*’luğun sadece bu meslek erbabları tarafından yapılmadığı, özel şahısların da bu işle görevlendirilebildiği söylenebilir. J.G. Dercksen, *šiprum*’luğu Asur şehir meclisi ve *kārum*lar tarafından, tüccarlar arasından seçilen kimselerin, bir kamu görevi olarak yapmak zorunda olduğunu söylemiştir.⁵⁵⁵ Dercksen’in de işaret ettiği gibi, TC I, 1 ve

⁵⁵³ Prag I, 724: ¹⁴⁾... KÜ.BABBAR / *a-na* ¹⁵⁾ *šī-īp-ri-kà / lá-dī-in* “...gümüşü senin *šiprum*una vereyim”; KTS II, 50: ²⁰⁾ *iš-tí šī-īp-ri-ku-nu* ²¹⁾ *té-er-tù-um* ²¹⁾ *li-li-kà-šu-um* “sizin *šiprum*unuzla haber ona gelsin” vb.

⁵⁵⁴ Kt. n/k 218: ⁴⁾ *ī-ku-pí-a a-na Ku-bu-ur-na-at* ⁵⁾ *a-na šī-īp-ru-tim* ⁶⁾ *i-li-ik* “İkupa *šiprum*’luk için Kuburnat’a gitti” (Dercksen 1996); VS XXVI, 31: ⁶⁾... *šu-ma a-na šī-īp-ru-tim* ⁷⁾ *a-na Tí-il₅-ha-at* ⁸⁾ *i-la-ak ṭup-pá-am qá-ta-kà* ⁹⁾ *lu-la-pí-ta-ma* “eğer *šiprum*’luk için Tilhat’a giderse senin hissenin belgesini kaydetsin” vb.

⁵⁵⁵ Dercksen 2004a, s. 236, 241

TC III, 85'te⁵⁵⁶ belirli görevler için bir *šiprum* seçiminden ve ilgili yere gönderilmesinden bahsedilmektedir. Bazen bir kâtip de *šiprum* olarak gönderilebilmektedir.⁵⁵⁷

šiprum'un, sadece Asurlulara has bir meslek olmadığı; bazı yerli isim taşıyan *šiprum*ların da Anadolu şehirlerinde görevlendirildiklerini gösteren metinler bulunmaktadır. Kt. n/k 1374'te,⁵⁵⁸ Asurlu tüccarların kumaşlarıyla ilgili olarak Amkuwa kralına şikâyetle bulundukları ve kralın, konuyu araştırması için bir *šiprum* görevlendirdiği kaydedilmektedir: ⁹⁾... *Hi-da-áš-pá* ¹⁰⁾ *ší-ip-ru-um ša A-am-ku-wa-a* ¹¹⁾ *ú ša ru-ba-im i-tù-ra-ma* ¹²⁾ *um-ma A-am-ku-wa-i-ú-ma* “kralın ve Amkuwa'nın *šiprum*'u Hidašpa geri döndü ve Amkuwa'lı şöyle söyledi”.

İki Asurlu arasında yazılmış olan, henüz yayınlanmamış Kt. k/k 22'de, Zalpa'lı bir *mār šiprim*'in ismi geçmektedir: ⁵⁾ *a-hi a-ta ta-ma-lá-ki* ⁶⁾ *šu-nu-tí ku-nu-ki-a* ⁷⁾ *a-na A-ga DUMU ší-ip-re-e* ⁸⁾ *Za-al-pá-i-e* ⁹⁾ *pì-qí-sú-ma li-ni-iš-a-am* “sen kardeşimsin, benim mührümle (mühürlü) o kapları Zalpa'lı *mār šiprim*'e teslim et ve bana taşıyın”.

Bazı ticarî metinlerden, *šiprum*lara, yaptıkları hizmet karşılığında *igrum* “kira” ile ödeme yapıldığı görülmektedir. Asurlular arasında yazılmış bir mektup olan TC I, 24'te, *šiprum*ların 30 *šeql* gümüşe kiralandıkları kaydedilmiştir: ⁴⁴⁾... KÙ.BABBAR 1/2 *ma-na / ig-ri* ⁴⁵⁾ *ší-ip-re-e ag-mur-ma* “*šiprum*ların kirası

⁵⁵⁶ TC I, 1: ⁷⁾ *ší-ip-ra-am / a-na* ⁸⁾ *ša-pá-ri-im i-bé-ru-ma* “(bir) *šiprum*'u göndermek için seçtiler ve”. TC III, 85: ³⁾ *a-na šu-mì hu-lu-qá-i-kà* ⁴⁾ *a-ma-lá té-er-tí-kà ší-ip-ra-am* ⁵⁾ *e-bi-ru-ni-ma* 9 GÍN ⁶⁾ KÙ.GÍ *er-ba-am a-na Za-al-pá-i-im* ⁷⁾ *ni-šé-e* “senin kaybınla ilgili olarak, talimatın gereğince benim için *šiprum*'u seçtiler ve 9 *šeql* altın hediye Zalpa'lıya (krala) getirdik”.

⁵⁵⁷ Kt. 83/k 117: ²³⁾ *Í-ku-pi-a* DUB.SAR ²⁴⁾ *ší-pá-ar-ni* “kâtip İkuppia *šiprum*'umuzdur” (Günbatı 1995).

⁵⁵⁸ Çeçen 1990

(olan) 30 *šeql* gümüşü doyurdum (ödedim)”. BIN IV, 83’te bir *šiprum*’un kirası 5 *šeql* gümüştür: ⁵²⁾... 5 GÍN KÙ.BABBAR [ig]-ri *št-ip-ri-im* “5 *šeql* gümüş *šiprum*’un kirası(dır)”.

Araştırmacılarca “haberci, elçi” anlamları üzerinde mutabık olunan *šiprum*’un görev ve yetkileri hakkında da hemen hemen paralel yorumlar yapılmıştır. L.L. Orlin, *šipru ša ālim*’lerin Asur devleti tarafından, Anadolu kolonilerine gönderilen yüksek rütbeli elçiler olduklarını; *kārum* ve *wabartum*ların aktivitelerini kontrol ettiklerini belirtmiştir.⁵⁵⁹ Bu meslek üzerinde detaylıca duran M.T. Larsen, bir haberci veya elçiyi gösterdiğini söylediği *šipru ša ālim*’lerin özellikle Anadolu şehir devletleriyle diplomatik ilişkileri yönetmek ve kolonileri denetlemek için Asur’dan gönderilen memurlar olduklarını söylemiştir.⁵⁶⁰ K.R. Veenhof, “haberci” olarak tanımladığı *šiprum*lara yapılan ödemelerden bahsetmiş ve bu kimselerin muhtemelen mesajlar, belgeler ve az miktarlarda gümüş gibi değerli eşyaları taşıdıklarını söylemiştir.⁵⁶¹ Asurluların yanında yerel *šiprum*ların da bulunduğu değinen K. Hecker, bu Anadolu elçilerin, sadece yerel krallar adına değil bir *kārum* için de çalışabileceğini ileri sürmüştür.⁵⁶² C. Günbattı, *kārum*ları denetlemek için Asur’dan gönderildiğini söylediği *šiprum*lar ile *kārum*lara bağlı olarak hizmet eden *šiprum*ların arasında görev ve yetki bakımından nasıl bir fark olduğunun bilinmediğini belirtmiştir. Ona göre Kaniš *kārum*’unun, mektup ve talimatlar iletmek, insanları mahkemeye çağırmak ve belirli konularda araştırmalar yapmak için görevlendirdiği

⁵⁵⁹ Orlin 1970, s. 62–63

⁵⁶⁰ Larsen 1976, s. 153

⁵⁶¹ Veenhof 1972, s. 252

⁵⁶² Hecker 2003, s. 186, n. 17

*šiprum*lar yetkilerini yine Kaniš *kārum*’undan alıyordu.⁵⁶³ J.G. Dercksen, *šiprum*ların ağızdan veya yazılı bir mesajı bir yerden başka bir yere nakletmekten daha çok, insanları sınır dışı etme veya vergileri toplama gibi işlerle görevlendirilmiş olabileceklerini söylemiştir. *rābišum*’da “avukat” olduğu gibi *šiprum*’un da bazı kurumlarda ihtiyaç duyulduğu zaman, uygun adaylar arasından seçildiğini belirtmiştir.⁵⁶⁴

Bize göre de *šiprum* “haberci, elçi” anlamlarına gelmektedir. *kārum*lar ve Asur şehir meclisiyle ilgili olarak geçen *šiprum*ların tüccarlar arsından belirli bir görev için seçilen elçiler oldukları söylenebilir. Ticarî metinlerde geçen *šiprum*lar ise daha çok “haberci” olarak görev yapmış olmalıdır.

šiprum’luk yapan şahıslar:

A-bi₄-a ší-ip-ri (KTHahn 12: 24; CCT I, 29: 33; KTP 6: 7)

A-de₈-lá-at ší-ip-ru-ni (BIN VI, 8: 16)

A-ga DUMU ší-ip-re-e Za-al-pá-i-e (Kt. k/k 22: 7)

A-gu₅-a ší-ip-ru-um (Kt. 85/k 32: 16; KTP 6: 7)

A-hu-qar ší-ip-ru-um (KTHahn 14: 41)

A-ku-k[á]¹ ší-ip-ru-tí-šu (Kt. m/k 6: 1)

A-lu-lá-a DUMU ší-ip-ri-im (KTK 20: 8)

[A-nu]-pì-a ší-ip-r[i-ni] (OIP XXVII, 4: 3’)

A-ru-ru ší-ip-ri-im Kà-ni-ší-im (I, 599: 15)

A-šur-ba-ni DUMU Lá-ra-bi₄-im ší-ip-ri (KT IV, 19: 19)

A-šur-dan DUMU Ú-ku ší-ip-ri-im (BIN IV, 225: 9)

A-šur-DU₁₀ ší-ip-ru-ni (BIN VI, 8: 15)

⁵⁶³ Günbattı 1995, s. 108

⁵⁶⁴ Dercksen 2004a, s. 241

[A]-šur-GAL ší-ip-ru-ú-ni (BIN VI, 120: 6; Kt. 88/k 963: 3⁵⁶⁵)

[A]-šur-e-nam ší-pár-ni (TC I, 35: 9)

A-šùr-i-dí ší-ip-ri-ni (KTK 62: 2')

A-šùr-ma-lik ší-ip-ri-ni (Kt. 88/k 963: 3)

A-šur-ták-lá-ku ší-ip-ru-um (AKT III, 92: 7)

A-š[ur-...] ší-ip-ri-šu-nu (Liv. 3: 11')

A-t[a-t]a ší-i[p-ri-im] (KUG 5: 9)

Bur-A-šùr ší-ip-ru ša Té-ga-ra-ma (Neşr. C. 2: 8)⁵⁶⁶

Bu-ší-a ší-ip-ru-um (CCT III, 39a: 13)

En-na-nim ší-ip-ri (KTHahn 12: 24; VS XXVI, 130: 14'; Kt. z/t 13: 9⁵⁶⁷)

Hi-da-áš-pá ší-ip-ru-um ša A-am-ku-wa-a ú ša ru-ba-im (Kt. n/k 1374: 9)⁵⁶⁸

Í-bi-Sú-[en] ší-ip-ru-ni (KTP 10: 14')

Í-dí-A-šùr ší-ip-ru-ni (KTP 10: 14')

Í-dí-A-šur DUMU Ba-zi-a ší-ip-ri-im (Kt. o/k 146: 8)

Í-dí-Ku-bi₄-im DUMU ší-ip-ri-im (Kt. s/k 42: 5)⁵⁶⁹

Í-ku-nim DUMU ší-ip-ri-im (TPAK 203: 8)

Í-ku-pí-a ší-ip-ru-ú-ni (BIN VI, 120: 7; Kt. n/k 218: 4⁵⁷⁰)

Í-ku-pì-a DUB.SAR ší-pá-ar-ni (Kt. 83/ 117: 23)⁵⁷¹

Í-ku-pì-a ší-ip-ru-tim (Kt. n/k 281: 4)

⁵⁶⁵ Albayrak 2003b

⁵⁶⁶ Bkz. Larsen 1972, s. 306, n. 50

⁵⁶⁷ Donbaz 1998

⁵⁶⁸ Çeçen 1990

⁵⁶⁹ Bayram-Çeçen 1996

⁵⁷⁰ Derksen 1996, n. 445

⁵⁷¹ Günbattı 1995

E-na-a ší-ip-ru-tim (I, 431: 2)

İštar-ša-ra-[sà] ší-ip-ri-im (CCT IV, 44b: 7)

Ku-li-a ší-ip-ri-ni (Kt. 92/k 200: 3, 8; Kt. 92/k 203: 3)⁵⁷²

Lá-ra-bi₄-im ší-ip-ri ša a-lim^{ki} (KT IV, 19: 19)

Ma-da-a ší-ip-ri-ni (TPAK 44a: 27)

Na-ki-li-a-at ší-ip-ru-um (TPAK 43a: 5)

Na-ni-ba-tal ší-ip-ri-ni (Kt. 88/k 963: 3)

Sà-ak-li-a ší-ip-ri-ni (KTK 62: 1')

Sú-en₆-na-da DUMU ší-ip-ri-im (AKT II, 13: 24)

Šu-Sú-en₆ ší-ip-ru ša Té-ga-ra-ma (Neşr. C. 2: 8)

[...]-a-a ší-ip-ri-im (Prag I, 429: 56)

ṭupšarrum

Kültepe metinlerinde daima DUB.SAR ideogramıyla geçen *ṭupšarrum* “kâtip” anlamına gelmektedir (CDA 415b; AHw 1395b). Kâtiplik mesleği Asurlulara has olarak, sadece Asurca isimlerle anılmaktadır. Bununla birlikte, özellikle koloni devrinin son dönemlerinde Asurca’yı ve çivi yazısını öğrenen yerli yazıcıların da bulunması muhtemeldir.

ṭupšarrum’a birçok ticarî metinde şahit; borçlu; haber ve altın, gümüş gibi değerli eşyaları ileten kişi;⁵⁷³ kendisine eşya veya para verilen bir kimse olarak sıkça karşılaşılmaktadır. Ayrıca *ṭupšarrum*, birçok resmî ve resmî nitelikli belgede *kārum*

⁵⁷² Çeçen 1997

⁵⁷³ CCT III, 50b: ¹⁰⁾... *té-er-ta-kà* ¹¹⁾ *za-ku-tum / iš-tí* ¹²⁾ *İ-ku-pi-a* DUB.SAR ¹³⁾ *li-li-kam-ma* “olumlu haberin kâtip İkupia ile gelsin”; CCT VI, 46b: ⁸⁾ 14 GÍN KÙ.GÍ *A-da-da* DUB.SAR ⁹⁾ *ú-bi₄-il₅* “14 *šeḡel* altını kâtip Adada götürdü” vb.

ve *wabartum*ların bir memuru olarak, bu kurumlara hizmet eder şekilde geçmektedir.

ATHE 34'te, *ṭupšarrum*'un bir *kārum* memuru olduğu açıkça kaydedilmiştir:

²³⁾ DUB.SAR / *ša kà-ri-im* ²⁴⁾ É *Ša-té-a* / DUMU.SAL *Sú-e-da-da* ²⁵⁾ *na-hi'-id*

“*kārum*'un *ṭupšarrum*'u Suedada'nın kızı Šatea'nın evini korumaktadır”.⁵⁷⁴

kārum ve *wabartum* bünyesindeki *ṭupšarrum*ların fonksiyonları konusunda, iyi korunmamış durumdaki, bir kanun metni olduğu düşünülen KTP 19 önemli bir belgedir: ³⁾ ... *i-na* ⁴⁾ *pu-úh-ri-šu-nu* / *a-na* DUB.SAR ⁵⁾ *i-qá-bi₄-ú-ma* TUR GAL DUB.SAR ⁶⁾ *ú-pá-ha-ar* / *ba-lúm* / *a-wi-li* ⁷⁾ GAL ^{ú-tim} *nam-e-dem we-dum* ⁸⁾ *a-wi-lúm* *ša ník-kà-sí a-na* ⁹⁾ DUB.SAR / *ú-lá i-qá-bi₄-ma* ¹⁰⁾ TUR GAL *ú-lá ú-pà-ha-ar* ¹¹⁾ *šu-ma* DUB.SAR *ba-lúm a-wi-li* ¹²⁾ GAL ^{ú-tim} *i-pì-i* / *we'-dim* ¹³⁾ TUR GAL / *up-ta-he-er* 10 GÍN KÙ[!].BABBAR ¹⁴⁾ DUB.SAR *i-ša-qal* “^{3'-6')} Onlar toplantılarında kâtibe söyleyecekler ve kâtip küçük (ve) büyük (meclisleri) toplayacak. ^{6'-10')} Büyük adamların çoğunluğunun (izni) olmadan hesaptan (sorumlu) bir adam kâtibe söz söyleyemeyecek ve küçük (ve) büyük (meclisleri) toplayamayacak. ^{11'-14')} Eğer kâtip büyük adamların çoğunluğunun (izni) olmadan küçük (ve) büyük (meclisleri) toplayacak olursa kâtip (caza olarak) 10 *šeql* gümüş tartacak”.⁵⁷⁵ Görüldüğü gibi *ṭupšarrum*, meclisi toplamakla sorumlu bir görevli olarak geçmekte, fakat bu işi “büyük adamlar” denilen kimselerin emir veya onayıyla yerine getirmektedir. Bu durum, onun *kārum*'da üst düzey bir yönetici olmadığına delil teşkil edebilir.

⁵⁷⁴ Bu meslek sahibinin, *kārum*'un bir personeli olduğu Kt. 88/k 979 ve ICK I, 164'ten de açıkça anlaşılmaktadır: Kt. 88/k 979: ⁹⁾...*a-ma-lá* / *dí-in* ¹⁰⁾ *kà-ri-im Kà-ni-iš* ¹¹⁾ TUR GAL *Puzúr-A-na* DUMU *Pá-lá* ¹²⁾ DUB.SAR *ša kà-ri-im* ¹³⁾ *iš-ba-at-ni-<a>-tí-ma* “... *kārum*'un küçük büyük kararı gereğince *kārum*'un kâtibi Pala'nın oğlu Puzur-Ana bizi tuttu”. ICK I, 164: ¹⁾ 4 TÚG x [] ²⁾ *a-na* DUB.SAR ³⁾ *a-dí-in* ⁴⁾ 1 TÚG *a-na Í-na-a* ⁵⁾ *a-dí-in* ⁶⁾ ŠUNİGİN 5 TÚG.HÍ.A ⁷⁾ *a-na É kà-ri-im* ⁸⁾ *a-dí-in*... “4 (parça) kumaşı kâtibe verdim, 1 (parça) kumaşı İnnāya'ya verdim, toplam 5 (parça) kumaşı *kārum* dairesine verdim”.

⁵⁷⁵ Metnin transkripsiyon ve tercümesi için bkz. Larsen 1972, s. 285, n. 2; Albayrak 2000a, s. 30-31.

Kültepe’de 2000 yılı kazılarında, II. tabakada bulunmuş Kt. 00/k 7’de,⁵⁷⁶ bir *wabartum* memuru olarak geçen *tuššarrum*’un görevleri hakkında önemli bilgiler verilmektedir: ¹⁾ *Í-dí-na-bu-um* ²⁾ *Í-dí-Sú-en₆ a-na* ³⁾ *Zu-a* / DUB.SAR *ša* ⁴⁾ *wa-bar-tim ša Wa-áš-ha-ni-a* ⁵⁾ *iš-ba-at-ni-a-tí-ma* ⁶⁾ *um-ma Í-dí-na-bu-ma* ⁷⁾ *a-lik wa-b[a-a]-r-tám* ⁸⁾ *pá-hi-ra-^{am}* *ki-ma* ⁹⁾ *Šu-A-num DUMU Í-na-Sú-en₆* ¹⁰⁾ *i-du-ki-ni / ú* ¹¹⁾ *ep-ru-um a-na qá-qá-dí-a* ¹²⁾ *ša-áp-ku lá e-šu-ru-ni-ni* ¹³⁾ *Zu-a* DUB.SAR ¹⁴⁾ *a-wa-tám-ma lá ú-ta-e-ra-am* ¹⁵⁾ *a-na A-lim^{ki} ú be-lí-a* ¹⁶⁾ *ší-ip-ri ša A-lim^{ki}* ¹⁷⁾ *kà-ri-im Kà-ni-iš* ¹⁸⁾ *kà-ri-im Wa-ah-šu-ša-na* ¹⁹⁾ TUR.GAL *a-wa-ti bi₄-lá* “¹⁻⁵⁾ İddi-Su’en’in oğlu İddin-abum Wašhanian *wabartum*’unun kâtibi Zūa’ya karşı bizi (şahit olarak) tuttu ve ⁶⁾ İddin-abum (Zūa’ya) şöyle söyledi: ⁹⁻¹²⁾ İnna-Su’en’in oğlu Šu-Anum bana kötü davrandığı ve başıma toz döküldüğü (ve) bana dürüst davranmadıkları (için) gereğince ⁷⁻⁸⁾ git, *wabartum*’u (meclisi) benim için topla’. ¹³⁻¹⁴⁾ Kâtip Zūa’nın sözü bana dönmedi (cevap vermedi). ¹⁵⁻¹⁹⁾ Asur şehir meclisine ve beyime (krala) şehrin, Kaniš *kārum*’unun, Wahšušana *kārum*’unun elçileri, büyük küçük (meclise) meselemi taşıyın”. Anlaşıldığı kadarıyla, kendisine yapılan muameleden şikâyetçi olan bir kimse, sorununun görüşülüp çözülmesi için *tuššarrum*’dan *wabartum* meclisini toplamasını isteyebilmekte; kâtibin meclisi toplamaması durumunda şikâyetçi şikâyetini bir üst makama taşımaktadır.

tuššarrum’un kolonilerdeki görevleriyle ilgili olarak diğer önemli bir belge de, yine bir kanun metni olabilecek, kötü korunmuş TC I, 112’dir: ¹⁾ *ta-ší-im-[tum]* ²⁾ DUB.SAR *kà-ru-[tám]* ³⁾ *a-na šál-ší-šu* ⁴⁾ *i-zu-a-az-[ma]* ⁵⁾ *dí-nam i-[dí-nu]* ⁶⁾ *lú kà-ra-tu[m]* ⁷⁾ *lu ha-muš-tum <lu>* ⁸⁾ *a-wi-lúm* GAL *a-[x (...)]* ⁹⁾ *ú-ša-ab áb-[x (...)]* “¹⁻⁵⁾ Karar: kâtip *kà-ru-tum*’u üç gruba ayıracak [ve] onlar kararı [verecekler].

⁵⁷⁶ Donbaz 2004

6'-9') ister *kà-ru-tum* olsun, ister *hamuštum* olsun, <ister> büyük adam olsun, ... oturacak".⁵⁷⁷ Anlaşıldığı kadarıyla, *ṭupšarrum*'un, anlamına dair çeşitli görüşler bulunan *karatum*'u,⁵⁷⁸ davayı karara bağlayacak olan *karatum*, *hamuštum* ve *awīlum rābum* gruplarına ayıracağı kaydedilmektedir.

Bazı metinlerde *ṭupšarrum*'un, *kārum*'un kararları gereğince, muhtemelen şahit olarak tuttuğu kişilerle birlikte, çoğunlukla belge incelemek için bir tüccarın evine girdiğini gösteren ifadeler bulunmaktadır. Prag I, 580: ¹⁾ *a-ma-lá dī-in* ²⁾ *kà-ri-im Kà-ni-iš* ³⁾ TUR GAL DUB.SAR ⁴⁾ *iš-ba-at-ni-a-tí-ma* ⁵⁾ *a-na É Īm-dí-DİNGİR* ⁶⁾ DUMU *Šu-Lá-ba-an* ⁷⁾ *né-ru-ub-ma* ⁸⁾ *ṭup-pè nu-ba-ri-ma* "Kaniš *kārum*'unun küçük (ve) büyük (meclislerinin) kararı gereğince kâtip bizi tuttu ve Šu-Laban'ın oğlu İmdi-İlī'nin evine girip belgeleri inceledik". Kt. a/k 457 a/b; Kt. m/k 145 ve Kt. n/k 1599'da da *ṭupšarrum*ların eve girmesiyle ilgili benzer konular işlenmiştir.

*kārum*ların bir memuru olarak, *ṭupšarrum*'un *šaddū'utum* vergisini toplamakla da görevli olduğunu gösteren belgeler bulunmaktadır. Bir mektup olan CCT V, 7b'de Kulilum adlı tüccar, kâtip Kura'nın *šaddū'utum* vergisini almak için geldiğini, fakat kendisinin daha önce ödemiş olduğu bu vergiyi ikinci defa ödemeyeceğini ifade etmektedir: ⁴⁾ *i-nu-mi Ku-ra* DUB.SAR ⁵⁾ *a-na ša-du-a-tim* ⁶⁾ *ša-du-im i-li-kà-ni* "Kâtip Kura *šaddū'utum* vergisini tahsil etmek için geldiği zaman".⁵⁷⁹

Çok sayıda acemice yazılmış belge bulunmasının nedenini, oldukça basitleştirilmiş sınırlı sayıda hece işaretlerini ve logogramları birçok Asurlunun öğrenmiş olmasıyla açıklayan M.T. Larsen, bu bakımdan, metinlerde sıkça

⁵⁷⁷ Bkz. Larsen 1972, s. 285, n. 3; Albayrak 2000a, s. 34, n. 64.

⁵⁷⁸ Bu kelime hakkında ileri sürülen görüşler için bkz. Albayrak a.g.e., s. 34, n. 64.

⁵⁷⁹ Tercüme için bkz. Larsen 1967, s. 160, n. 78

karşılaşılan *ṭupšarrum*ların birçoğunun resmî görevli memurlar olabileceğini söylemiştir. CCT IV, 6e'ye⁵⁸⁰ dayanarak, Asur'da önemli memurların oğullarına kâtiplik öğretiltiğinin bilindiğini belirten Larsen ayrıca, Kaniş'te de bir kâtiplik okulunun bulunmuş olabileceğini ifade etmiştir. Ona göre *kārum* çalışanı olan kâtip, meclis toplanacağı zaman prosedürün düzgün işlemesiyle; kararları verecek olan meclisi gruplara ayırmakla; oyları saymak ve alınan çoğunluk kararının doğruluğunu tespit etmekle; koloni dairesinin hakkına düşen *šaddū'utum* vergisini toplamakla sorumlu, tarafsız ve maaşlı, gerçek bir bürokratik memurdur.⁵⁸¹ J.G. Dercksen de, tüccarlar arasından atanmış bir *kārum* çalışanı olarak gördüğü *ṭupšarrum*'un görevleri hakkında Larsen'in düşüncelerini paylaşmaktadır. Ona göre *ṭupšarrum* *kārum* meclisinden sonra otoritedeki en yüksek memur olmalıdır.⁵⁸²

Larsen'in de belirttiği gibi, birçok Asurlu okur-yazar olmasına rağmen, sadece kâtipliği bir meslek olarak yapan kişilere '*ṭupšarrum*' denilmiş olmalıdır. Birçok metinden anlaşıldığına göre, *kārum* ve *wabartum*lar adına çalışan ve kolonilerde çok önemli roller üstlenmiş olan *ṭupšarrum*lar hakkında biz de Larsen'nin görüşlerine katılmaktayız. Bu meslek sahiplerinin özel kişiler adına da çalıştıklarına dair bir bilgi bulunmasa da büyük firmalarda görevlendirilmiş olmaları muhtemeldir. Metinlerde yaklaşık 30 kadar Asurlu şahsın mesleği *ṭupšarrum* olarak kaydedilmiştir.

⁵⁸⁰ 1) *a-na Pu-šu-ke-en₆* 2) *qí-bí-ma um-ma* 3) *Sú-e-a-ma* 4) DUB.SAR^{tám} *wa-dí* 5) *lá-am-da-ni* 6) *e-pá-tá-am* 7) *a-na um-mi-a-ni-a* 8) *šu-bi-lam* “ Sueya Pūšu-kēn'e şöyle söylüyor: biz yazıcılığı öğreniyoruz; öğretmenim için bana *epaddum* kumaşı gönder” (Tercüme için bkz. Larsen 1972, s. 305).

⁵⁸¹ Larsen 1972, s. 304-307

⁵⁸² Dercksen 2000, s. 144-145

ṭupšarrum'luk yapan şahıslar:

A-da-da DUB.SAR (AKT III, 27: 21; BIN VI, 218: 13; CCT II, 25: 11; CCT V, 42a: 19; CCT VI, 46b: 8; ICK II, 128 a/b: 67'; I, 501: 6; Medelhavsmuseet 19: 30;⁵⁸³ TC I, 70: 25; TC II, 59: 4; TC III, 209: 19; TPAK I, 29: 6; TTC 9: 17; VS XXVI, 56: 40; Kt. a/k 494a: 4; Kt. c/k 1548: 14;⁵⁸⁴ Kt. n/k 1259: 11; Kt. 91/k 141: 39, 48; Kt. 91/k 477a: S.M.B.)

^dAG-UR.SAG DUB.SAR (JNES 16, 170a : 44; b: 7)

A-šûr-ba-ni DUB.SAR⁵⁸⁵ (ATHE 14: 6; BIN VI, 190: 7; CCT VI, 40c: 11; I, 496: 10, 11; Neşr. C. 2: 16;⁵⁸⁶ TC III, 126: 3; Kt. n/k 67: 5, 21⁵⁸⁷)

A-šur-ma-lik DUB.SAR (CCT I, 20b: 8; Kt. 88/k 1039: 17 Kt. 88/k 1057: 1;⁵⁸⁸ Kt. 88/k 1058: 5; Kt. n/k 419: 16)

A-šur-iš-tí-qal DUMU *Šu-Ku-bi₄-im* (Kt. n/k 924: 16)

A-šur-^dUTU^{ší} DUB.SAR (BIN VI, 6: 12; Kt. 91/k 140: 11⁵⁸⁹)

DİNGİR-*ga-mi-il₅* DUB.SAR (Kt. 89/k 294: 19)

En-nam-a-a DUB.SAR (TPAK I, 121: 8)

En-um-[i]-lí DUB.SAR (Kt. m/k 145: 3)

Ha-nu DUB.SAR (Kt. n/k 1599: 4)

⁵⁸³ Veenhof 1984

⁵⁸⁴ Balkan 1967

⁵⁸⁵ Bir isim listesi olan I, 496'da geçen “¹⁰⁾ *A-šûr-ba-ni* DUB.SAR ¹¹⁾ *A-šûr-ba-ni* DUB.SAR-*ma*” yazılışı *ṭupšarrum* unvanlı iki ayrı Aššur-bāni adlı şahsın bulunduğunu düşündürmektedir.

⁵⁸⁶ Bkz. Larsen 1972, s. 306, n. 50

⁵⁸⁷ Donbaz 2001

⁵⁸⁸ Donbaz a.g.m.

⁵⁸⁹ Veenhof 2003

Ha-nu-nu DUB.SAR (POAT 52: 16; TC I, 81:33; VS XXVI, 103: 6’; VS XXVI, 125: 11’; Kt. 86/k 307: 2; Kt. 91/k 246: 2’; Kt. 93/k 444: 3; Kt. 93/k 946: 2; Kt. n/k 85: 11⁵⁹⁰)

^dUR-^dLUGAL.BANDÀ DUB.SAR (TC I, 90a: S.M.B.;⁵⁹¹ CTMMA 92b: S.M.B)

Ī-ku-pì-a DUB.SAR (CCT III, 50b: 12; RA 60, 132: 52; Kt. 83/k 117: 23⁵⁹²)

Ī-lí-a-lim DUB.SAR DUMU *Ri-ma-a-nim* (AKT I, 19: 18)

^dİM.GAL DUB.SAR (CCT I, 8a: 3; Kt. a/k 1030: 25; Kt. m/k 76: 3; Kt. 88/k 90: 1⁵⁹³)

Ku-ra DUB.SAR (CCT V, 7b: 4; CCT V, 32a: 11)

Kur-ub-Īštar DUMU A-[x-x] DUB.SAR *ša Tí-me-e[l-ki-a]* (Kt. 93/k 263: 2)

Puzúr-A-na DUMU *Pá-lá* DUB.SAR (Kt. 88/k 979: 11)

Puzúr-A-šur DUB.SAR (Kt. g/k 155: x)

Puzur₄-A-šur DUB.SAR (BIN VI, 157: 5’; ICK II, 131: 6; Kt. a/k 822: 3; Kt. m/k 43: 26; Kt. n/k 264: 15; KTB I, 9: 1)

Ša-lim-be-lí [D]UB.[SAR] (Kt. c/k 832: S.M.B.)

Šu-^dEn-líl DUMU *Kur-ub-[Īštar]* DUB.[SAR] (Prag I, 706: 9)

Šu-DİNGİR DUMU *Kur-ub-Īštar* DUB.SAR (ICK II, 96: 6)

Šu-Sú-en₆ DUB.SAR (TC III, 78: 15; Kt. e/k 34: 2;⁵⁹⁴ TC III, 113: 4; Kt. 87/k 264: 3)

We-er-re-šú-um DUB.SAR (EL II, 321: 46)

⁵⁹⁰ Sturm 2002

⁵⁹¹ Bkz. EL 22

⁵⁹² Günbattı 1995

⁵⁹³ Çeçen 1998a

⁵⁹⁴ Esen 1994

We-re-ṣí DUB.SAR (CCT I, 7b: 4)

Zu-a DUB.SAR *ša wa-ba-ar-tim ša Wa-áš-ha-ni-a* (Kt. 00/k 7: 3, 13)⁵⁹⁵

[] *x-zi-a* DUB.SAR (BIN VI, 264: 2)

⁵⁹⁵ Donbaz 2004

SONUÇ

Bugüne kadar Eski Asur dönemindeki unvanlar ve meslekler konusunda kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bizim bu tezi hazırlamamızdaki amacımız, bu dönemdeki unvan ve meslek sahiplerinin isimlerini tespit etmektir. Bu amaçla, Kültepe metinlerinin neşredildiği tez, makale ve kitaplarla birliktedir, ulaşabildiğimiz, henüz yayınlanmamış metinleri de tarayarak tezimizi oluşturduk.

Tezimizin I. Bölümünde 43 “*rabi*”li unvan ve 10 “diğer unvanlar” üzerinde durduk. II. Bölümde ise 31 meslek adını işledik. Unvan ve mesleklerin sözlük anlamlarının, geçtikleri metin yerlerinin ve araştırmacıların yorumlarının değerlendirilmesi neticesinde hazırladığımız tezimizde unvan ve meslek sahiplerinin isimlerini de alfabetik sırayla kaydettik.

rabi’li unvanların çeşitliliği, Eski Asur Devrinde Anadolu şehir devletlerinin güçlü bir idarî yapılanmayı gerçekleştirdiğini kanıtlamaktadır. Üstelik bu idarî teşkilatlanmayı, büyük ölçüde, Mezopotamya kavimlerinden bağımsız şekilde geliştirdikleri anlaşılmaktadır. Çünkü yaptığımız sözlük taraması sonucunda, kırkın üzerindeki *rabi*’li unvanlardan sadece birkaçının Mezopotamya kaynaklarında da bulunduğu görülmüştür. Bu unvanlar şunlardır: *rabi hattim* (Mari’de); *rabi nappahē* (“UGULA SİMUG” olarak Eski Babil’de); *rabi nukaribbi* (Eski Babil’de); *rabi sikkā/itim* (III. Ur ve Eski Babil’de); *rabi şābim* (Eski Babil ve Elam’da); *rabi šukkallim* (Eski Akad’da). Anlaşılan Asurlu tüccarlar Anadolu’da karşılaştıkları bu, kendilerine yabancı memuriyetlerin birçoğuna kendi dillerinde karşılıklar vermişlerdir. Yerli dillerle oluşturulduğu anlaşılan *rabi alahhinim*, *rabi kišerānim*, *rabi targumannim* dışında bütün *rabi*’li unvanlar Asurca’dır. *rabi*’li unvanların birçoğuyla Eski Asur Devrinden sonraki geç devirlerde de karşılaştırılması, geç devir

Mezopotamya kavimlerinin Anadolu'daki idarî sistemi örnek aldıklarını düşündürebilir. Bu durum, Eski Asur Devrinde meydana gelen uluslararası ticaretin, toplumların birbirlerini kültürel olarak aynı oranda etkilediklerine işaret edebilir.

rabi'li unvanların çoğunu hiyerarşik olarak sınıflandırmak zordur. Bazı unvan sahiplerinin geçtikleri metinlerdeki ifadelere; kral ve kraliçeye yakın şekilde bahsedilmelerine bakılarak, onların devlet yönetiminde üst düzey mevkilerde bulundukları söylenebilir. Bunlar arasında, kelime anlamı “merdiven büyüğü” olan *rabi simmiltim*; birçok araştırmacı tarafından “ordu komutanı” olduğu ileri sürülen *rabi sikkā/itim*; bazılarına göre “değirmenci başı” bazılarına göre ise “vekilharç” anlamındaki *rabi alahhinim* öne çıkan unvanlardır. Bunlar dışında, krallar tarafından atanan diğer unvan sahipleri devlet yönetiminde önemli görevleri yerine getiren birimlerin âmirleriydi.

rabi'li unvanlar Anadolu şehir devletlerinin yönetim şekli hakkında da bilgi vermektedir. Bazı metinlerde karşılaşılan ev, tarla gibi taşınmaz malların alım-satımına dair ifadeler özel mülkiyete işaret etmektedir. Ancak, şehir devletlerinin ekonomisinin temelini oluşturan tarım ve hayvancılıkla ilgili birçok unvan bulunması devletin araziler ve evcil hayvanlar üzerinde söz sahibi olduğunu göstermektedir. *rabi adrim* “harman sorumlusu”; *rabi še'im* “tahıl sorumlusu”; *rabi šamnim* “yağ sorumlusu”; *rabi karānim* “şarap sorumlusu”; *rabi alpātim* “sığırlar sorumlusu”; *rabi re'im* “çobanlar âmiri” gibi tarımla ilgili birçok unvanın vardır. Kralın, devletin ekonomisini, ticaretini, güvenliğini vb. atadığı bu *rabi*'li unvan sahipleri vasıtasıyla yürüttüğü söylenebilir.

Bazı *rabi*'li unvan sahiplerinin görev yaptıkları bir kurumun da olduğu anlaşılmaktadır: *rabi alahhinim*'in başkanlığını yaptığı *bēt alahhinim* “*alahhinum*

dairesi”nin, bünyesinde birçok memur bulunan; Asurlu tüccarlarla ticarî ilişkileri olan; ülkenin ihtiyacı olan malları satın alan bir kurum olduğu anlaşılmaktadır. *bēt mahīrim* “pazar dairesi”, şehirlerde kurulan pazarların denetimini yapan; malların kalitesini kontrol eden; tartı ve ölçü aletlerinin doğruluğunu denetleyen; başkanlığını *rabi mahīrim*’in yaptığı bir kurum olmalıdır. *bēt mahīrim*’in pazardaki dükkanlar veya tezgahlar için kullanılan bir tabir olduğunu söyleyenler de vardır. “İhraç vergisi” ile ilgili olduğuna dair görüşler bulunan, *mūši’um* memurlarının bağlı olduğu, başkanlığını *rabi mūši’im*’in yaptığı *bēt mūši’um* “*mūši’um* dairesi” ile de karşılaşılmaktadır. Bize göre de çıkış vergisiyle ilgili olan *bēt mūši’um* günümüzdeki gümrüklerle karşılaştırılabilir. Ülkeye girip çıkan malların kontrolünün yapıldığı; ihraç vergilerinin toplandığı bir kurum olabilir.

rabi’li unvanlardan sadece *rabi nāgirim*’in Asurlu Elâli tarafından da kullanıldığı görülmüştür. Diğer bütün unvan sahipleri yerli şahıslardır.

OIP XXVII, 19’da geçen ve bazı araştırmacıların Rabi-sadue şeklinde şahıs adı olarak aldıkları unvanın Mezopotamya kaynaklarında karşılaşılan *utū / utu’u* “kapı bekçisi” ile ilgili olarak, *rabi utue* “kapı bekçilerinin âmiri” olduğunu düşünüyoruz.

rabi’li unvan sahiplerinin, kendi konularında uzmanlaşmış meslek sahiplerinin âmirleri oldukları açıktır. Bize göre, bu şekilde birçok mesleğin bir âmirinin bulunması, Eski Anadolu şehir devletlerinde meslekî bir teşkilatlanmaya işaret edebilir. Belki de bu durum, Osmanlı İmparatorluğundan bildiğimiz lonca teşkilatının ilk örneklerini teşkil etmektedir.

“Diğer unvanlar” başlığı altında incelediğimiz unvanların sıradan bir meslek veya memuriyet olmadıkları anlaşılmaktadır. Bu bölümde işlediğimiz *tuzinnum* ve

upatinnum tabirlerinin Eski Anadolu şehir devletlerindeki toprak düzeniyle ilgili oldukları söylenebilir. Eski Babil Devrindeki *ilku* ve Osmanlı İmparatorluğu’ndaki tımar sisteminin bir prototipi olduğunu düşündüğümüz *tuzinnum* ve *upatinnum*lar belirli bir görev karşılığında kralın şahıslara tahsis ettiği tarıma elverişli topraklar olmalıdır. Bize göre, bu toprakların verildiği kimseler de *tuzinnum* ve *upatinnum* olarak adlandırılıyordu.

Bu bölümde, Asur Krallarının unvanları olan *waklum* ve *iššiakkum* terimlerini de ele aldık. *waklum*’un, kralının tebaasıyla ilişkilerinde; *iššiakkum*’un ise tanrı karşısında kullandığı unvanlar olduğu anlaşılmaktadır.

İkinci bölümde ele aldığımız meslekleri zanaatkârlar, din adamları, sivil ve resmi görevliler şeklinde, faaliyet alanlarına göre sınıflandırmak mümkündür.

İncelediğimiz 31 meslekten sadece *hatunum*, *muštaqqitum* ve *šawītum*’un anlamları bilinmemektedir.

Metinlerde geçen ifadelerden anlaşıldığına göre, *dayyanum* “hâkim”, *rābišum* “avukat”, *šiprum* “elçi, haberci” gibi resmi memurlukları, hür şahıslar arasından seçilen kimseler icra etmişlerdir. Bu görevleri üstlenen şahıslar, herhalde bu işlerde uzmanlaşmış, toplumda söz sahibi, bilgili kişiler olmalıdır.

“Kâtip” anlamındaki *tupšarrum*’un her okuma yazma bilen unvanı olmadığı; sadece *kārum*, *wabartum* ve muhtemelen diğer kurumlarda görevlendirilen ve bu kurumların yazışmalarını yapan; gerekli durumlarda kurumun üyelerini toplantıya çağıran, organizasyon işlerini yürüten önemli memurlar oldukları söylenebilir.

Anadolu’da yerliler tarafından yapılması beklenen bazı mesleklerin Asurlular tarafından da yapıldığı görülmektedir. Örneğin, Anadolu’ya yerleştiği anlaşılan

nappāhum “demirci” ve *sābi’um* “hancı” sıfatlı bazı Asurluların varlığı, bu dönemde Anadolu’ya gelen Asurluların sadece ticaretle uğraşmadıklarını, kendi zanaatlarını da icra ettiklerini göstermektedir.

Bilindiği gibi, Asur Ticaret Kolonileri Devrinde Anadolu yerlileri yazıyı henüz kullanmamaktadır. Bu yüzden, Anadolu şehir devletlerinin düzenli bir yönetim sistemine ve şekillenmiş bir kültüre sahip olmadığı düşünülebilirdi. Ancak, araştırmamız sonucunda da ortaya konulduğu üzere, bu devirde, Anadolu yerlileri sistemli ve düzenli bir idarî ve meslekî bir teşkilâtlanmayı kurup geliştirmişlerdir.

ÖZET

Anadolu'nun tarihsel çağlara girdiği Eski Asur Ticaret Kolonileri Devrinden kalan Kültepe metnelerindeki unvan ve meslekleri incelediğimiz bu çalışmayı iki bölüm halinde hazırladık. Birinci bölümünde *rabi*'li unvanlar ile diğer unvanlar; ikinci bölümde ise meslekler alfabetik sırayla ele alınmıştır. Çalışmamızın Giriş kısmında Koloni devrinin genel özelliklerinden kısaca bahsettikten sonra, Anadolu şehir devletlerinin idarî ve meslekî teşkilatlanmaları hakkında bilgiler verilmiştir.

Çalışmamızda başlıca kaynaklar olarak Akadca sözlükler CAD, AHW, CDA; ilgili kitap, makale ve tezler ile henüz neşredilmemiş metinler taranmıştır. Ele aldığımız her unvan ve mesleğin sözlük anlamları üzerinde durulmuş ve bunların önmeli bulduğumuz metin yerleri de transkripsiyon ve tercüme olarak verilmiştir. Ayrıca, ele aldığımız her bir unvan ve meslek hakkında, varsa kendi düşüncemizi de belirterek, araştırmacıların görüşlerine yer verdik. Metinleri taramamız neticesinde kimlerin hangi meslek ya da unvana sahip olduğunu belirledik ve bunları da alfabetik sırayla kaydettik.

Tezimizde ele aldığımız kırkın üzerindeki *rabi*'li unvanların, Asur Ticaret Kolonileri Devrinde, Anadolu şehir devletlerindeki idarî yapıyı oluşturan memurlar olduğu anlaşılmaktadır. Kral ülkesini çeşitli görevlere atadığı bu *rabi*'li unvan sahipleri vasıtasıyla yönetiyordu. Devlet işleriyle ilgili, hemen hemen her alanda oluşturulan birimlerin âmiri olarak bir *rabi*'li unvan sahibi bulunuyordu. Örneğin bu kimseler, ekonominin temeli olan tarım ve hayvancılıkla ilgili konularda çiftçilerin ve çobanların işlerini denetliyor; elde edilen ürünlerin veya bu ürünlerin vergilerinin toplanmasını sağlıyorlardı.

Konusunda uzmanlaşmış meslek sahiplerinin denetçileri olan bu *rabi*'li unvanlar, Asur Ticaret Kolonileri Devrinde meslekî bir teşkilatlanmaya da işaret etmektedir. Bu teşkilatlanmayı, Anadolu Selçuklularındaki ahilik ve Osmanlılardaki lonca olarak adlandırılan meslek örgütlerine benzetmek mümkündür.

ABSTRACT

This work, which is dealing with the ‘title and occupations in the Kültepe relics left by the Old Assyrian Trade Colonies’, has been prepared in two main chapters. The words listed in alphabetic order in both chapters. The first chapter is allocated to the titles related the “*rabi*” and the other titles and the second one is for the occupations. Apart from these, in the introduction part is giving general information about the age of colony and the administrative and occupational structure of the Anatolian city states in that age.

As for the sources, the Akadian dictionaries CAD, AHw, and CDA were primarily used. Also, related books, articles, thesis and unpublished text were used. The dictionary meanings of the words were given and the some of these words’ place in the text (tablet) illustrated with translation and transcription of these part. There are also different comments related the words covered. Alongside to these all, the bearer of the titles also determined and listed in the work.

The “*rabis*” were the local rulers appointed by the king during the age of Assyrian Trade Colonies. In this work, over forty “*rabis*” were covered and discovered that they were in charge of almost every duties of the state. For example, these rulers were dealing with agriculture and animal husbandry and with collecting products and taxes of these productions.

Being professional administrators and inspectors of these holders of the title of “*rabi*” were the indicator of the occupational organizations during the age of the Assyrian Trade Colonies which has resemblance with such organizations of the Anatolian Selchukids (“*ahi*”) and that of in the Ottoman Empire (“*lonca*”).

KAYNAKLAR

- Albayrak, İ. (2000a) :**Asur Ticaret Kolonileri Çağında Kurumlar ve Fonksiyonları (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- _____ **(2000b) :**“Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Asurlu Tüccarlar İle Yerli Halk Arasındaki İlişkiler” III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Kayseri, s. 35-43.
- _____ **(2002) :**“Kültepe’den Değişik Bir Masraf Listesi” Ar. An. S. 5, Ankara, s. 1-10.
- _____ **(2003a) :**“Kültepe belgelerine Göre Kārum Dairesinin İdari Yapısı ve Politik Statüsü”, AMMY 2002, Ankara, s. 342-356.
- _____ **(2003b) :**“Kaniš-Kārum’unun Bir Mektubu”, Ar. An. C. VI, S. 1, Ankara, s. 1-9.
- _____ **(2004) :**“...Onlarla Oturacak, Yiyecek ve Yağlanacak / *ušbat aklat u paššat ištišunu*” Ar. An. C. VII, S. 1, Ankara, s. 1-21.
- _____ **(2005a) :**“Kumaş ve Kalay Sevkıyatına İlişkin Üç Kültepe Tablet” AMMY 2003-2004, Ankara, s. 269-277.
- _____ **(2005b) İ. Albayrak “Kültepe’den Bir Toplu Kayıt Belgesi” Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 9, S. 1-2, Ankara, s. 137-147.**
- _____ **(2005c) :**“1963 Yılı Kazılarında Ele Geçen Yerli Halkla İlgili Bir Grup Kültepe Tablet” V. UHKB, Çorum, s. 21-32.
- _____ **(2006) :**“Fünf Urkunden aus dem Archiv von Peruwa, Sohn von Šuppibra”, Jaarbericht Ex Oriente Lux, Leiden, s. 95-105.

- Balkan, K. (1955)** :Kaniš Kārumunun Krolnolojisi Hakkında Müşahedeler, TTK Basımevi, Ankara.
- _____ (1957) :Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniš Kralı Waršama'ya Gönderdiği Mektup, TTK Basımevi, Ankara.
- _____ (1965) :“The Old Assyrian Veek” H.G. Güterbock and Th. Jacobsen (eds.), Studies in Honor of Benno Landsberger on his Seventy-Fifth Birtday, AS 16, Chicago s. 159-174.
- _____ (1967) :“Contributions to the Understanding of the Idiom of the Old Assyrian Merchants of Kanish”, Or 36, s. 393-415.
- _____ (1974) :“Cancellation of Debts in Cappadocian Tabletes from Kültepe” Anatolian Studies Presented to Hans Gustav Güterbock on the Occasion of his 65th Birthday, PIHANS 35, Istanbul, s. 29-42.
- _____ (1987) :“Eski Asur ve Anadolu'da Kızların Çocuk Yaşında Nişanlanması” Belleten C. 51, S. 200, Ankara, s. 417-427.
- _____ (1992) :“The Conception of Trinity in the Tablets of Kültepe” H. Otten, E. Akurgal, H. Ertem, A. Süel (eds.), Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies in Honor of Sedat Alp, Ankara, s. 15-44.
- Bayram, S. (1991)** :“Taşınmaz Mallar Hakkında Yeni Kültepe Vesikaları” Belleten C. 55, S. 213, Ankara, s. 299-319.
- _____ (1997) :“ New And Some Rare Geographical Names in the Kültepe Textes” Ar.An. S. 3, Ankara, s. 41-66.

- _____ (1998) :“Kültepe’den Kaçakçılıkla İlgili Yeni Metinler”, CRRAI 34, s. 285-289.
- Bayram, S. - Çeçen, S. (1995)** :“6 Neue Urkunden Über Heirat Und Scheidung Aus Kaniš” Ar.An. S. 1, Ankara, s. 1-12.
- Bayram, S. - Çeçen, S. (1996)** :“Yeni Belgelerin Işığında Eski Anadolu’da Kölelik Müessesesi” Belleten C. 60, S. 229, Ankara, s. 579-599.
- Bilgiç, E. (1948)** :“Anadolu’nun İlk Tarihi Çağının Ana Hatlarıyla Rekonstrüksiyonu” AÜDTCFD, C. 6, S. 5, Ankara, s. 489-516.
- _____ (1953) :Kapadokya Metinlerinde Geçen Yerli Appellatifler ve Bunların Eski Anadolu Dilleri İçerisinde Yeri, TTK Basımevi Ankara.
- _____ (1960) :“Anadolu’nun İlk Tarihî Çağının Mühim Bir Meselesi” V. TTK Bildirileri, Ankara, s. 118-128.
- _____ (1964) :“Kültepe Höyüğünde Çıkan Üç Tablet” Anatolia (Anadolu) VIII, Ankara, s. 125-143.
- Çeçen, S. (1990a)** :“Yeni Kültepe Metinlerine Göre Yerli-Asurlu Münâsebetleri” I. UHKB, Çorum, s. 140-153.
- _____ (1990b) :“Kültepe Metinlerinde Bulunan Yeni “waklum” Mektupları”, AÜDTCFD, C. 34, S. 1-2, Ankara, s. 35-51.
- _____ (1995) :“*mūtānū* in den Kültepe-Texten”, Ar. An. S. I, Ankara, s. 43-72.
- _____ (1997) :“Kaniš Kārum’unun Diğer Kārum ve Wabartumlar’a KÙ.AN (*amūtum*) İle İlgili Önemli Talimatları”, Belleten C. 61, S. 231, Ankara, s. 219-232.

- _____ (1998a) “Yerli Kralların Mabretleri Ziyareti ve Çıkan Neticeler” III. UHKB”, Ankara, s. 119-124.
- _____ (1998b) :“Yeni Delillere Göre Kültepe’de Kan Parası”, CRRAI 34, s. 291-297.
- _____ (2002) :“Kültpe Belgelerine Göre Anadolu Şehir Devletlerinde Ayaklanma” Ar.An. S. V, Ankara, s. 65-68.
- Dercksen, J.G. (1996)** :The Old Assyrian Copper Trade in Anatolia, PIHANS 75, Istanbul.
- _____ (2000) :“Institutional and Private in The Old Assyrian Period” Interdependency of Institutions and Private Entrepreneurs, MOS Studies 2, Leiden, s. 135-152.
- _____ (2001) :“When We Met in Hattuš”, Trade according to Old Assyrian text from Alishar and Boğazköy, Studies Veenhof, s. 39-66.
- _____ (2004a) :Old Assyrian Institutions, Nederlands Instituut Voor Het Nabije Oosten.
- _____ (2004b) :“Some Elements of Old Anatolian Society in Kaniš” Assyria and Beyond Studies Presented to Mogens Trolle Larsen, Leiden, s. 137-177.
- Donbaz, V. (1988)** :“The Business of Ašēd, an Anatolian Merchant” AfO 35, s. 48-63.
- _____ (1990) :“Kültepe 1-B Katı Tabletlerine Genel Bakış” X. TTK Bildirileri, Ankara s. 433-451.
- _____ (1989) :“Some Remarkable Contracts of 1-B Period of Kültepe Tablets I” K. Emre, B. Hrouda, M.J. Mellink, N. Özgüç (ed.),

Anatolia and the Ancient Near East. Studies in Honor of T. Özgüç, Ankara, s. 75-98.

- _____ (1993) :“Some Remarkable Contracts of 1-B Period of Kültepe Tablets II” M.J. Mellink, E. Porada, T. Özgüç (ed.), Aspects of Art and Iconography: Anatolia and its Neighbors. Studies in Honor of Nimet Özgüç, İstanbul, s. 131-154.
- _____ (1998) :“Tablets from the Palace of Waršuma”, CRRAI 34, s. 413-419.
- _____ (1999) :“One 1-B Text Concerning Onions” CRRAI 41, Landwirtschaft im Alten Orient, Berlin, s. 149-153.
- _____ (2001) :“mahar patrim ša Aššur-A New Interpretation” W. H. van Soldt (ed.), K.R. Veenhof Anniversary Volume, PIHANS 89, Leiden, s. 83-101.
- _____ (2004) :“Some Old Assyrian Texts With Rare Terminology” Assyria and Beyond Studies Presented to Mogens Trolle Larsen, Leiden, s. 179-189.
- Donbaz, V.-Veenhof, K.R. (1985)** :“New Evidence For Some Old Assyrian Terms” Anatolica XII, s.131-155.
- Eisser, G.-Lewy, J. (1930)** :Die Altassyrischen Rechtsurkunden vom Kültepe, Leipzig.
- Esen, İ. (1994)** :“1953 Yılı Kültepe Kazılarında Bulunmuş Bir Grup Vesika”, AMMY 1993, Ankara, s. 34-53.
- _____ (2001) :“1953 Yılı Kültepe Kazılarında Bulunmuş Bir Grup Vesika II”, AMMY 2000, Ankara, s. 194-214.

- Forlanini 1993,** :“The Kings of Kaniš” II. UHKB, Pavia 1995, 123-132.
- Garelli, P. (1963)** :Les Assyriens en Cappadoce, Bibliothèque archéologique et historique de l’institut français d’archéologie d’Istanbul XIX, Paris.
- Gelb, I.J. (1935)** :Inscriptions from alishar and Vicinity, OIP XXVII, Chicago.
- Garelli, P.-Michel, C. (1997)** :Tablettes paléo-assyriennes de Kültepe, Istanbul.
- Grayson, A.K. (1987)** : Assyrian Rulers of the Third and second Millennia BC (to 1115 BC), London.
- Gül, Ş. (1990)** :“Anadolu Medeniyetleri Müzesinde Bulunan Kültepe Tabletlerinden Örnekler” AMMY 1989, Ankara, s. 51-59,
- Günbattı, C. (1987)** :“Yeniden İşlenen Bir Kültepe Tablet (Kt. g/t 42 + z/t 11)” Belleten C. 51, S. 199, Ankara, s. 1-10.
- _____ (1989) :“Ev Satışı İle İlgili Beş Kültepe Tablet ve Bunlardan Çıkan Bazı Sonuçlar” Belleten C. 53, S. 206, Ankara, s. 51-59.
- _____ (1990) :“Kültepe Metinlerinde Geçen İki Yeni Unvan” X. TTK Bildirileri (1986), Ankara, s. 463-46.
- _____ (1995) :“More Examples of Correspondences Between Kārum’s” Ar. An. S. 1, Ankara, s. 107-115.
- _____ (1997) :“Kültepe’den Akadlı Sargon’a Ait Bir Tablet” Ar. An. S. III, Ankara, s. 131-155.
- _____ (1999a) :“Asur Ticaret Kolonileri Devrinde Anadolu Kralları İle Asurlu Tüccarlar Arasındaki İlişkilere Işık Tutan İki Yeni Belge” XII. TTK Bildirileri [1994], Ankara s. 75-83.
- _____ (2000) :“Eski Anadolu’da Su Ordali”, Ar. An. S. IV, Ankara, s. 73-88.

- _____ (2003) :“Asur Ticaret Kolonileri Devrine Bir Bakış” III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Kayseri, s. 257-260.
- _____ (2005) :“Kültepe’de Bulunmuş İki Anlaşma Metni” Belleten C. 69, S. 256, Ankara, s. 759-783.
- Hecker, K. (1966)** :“Die Keilschrifttexte der Uninersitatsbibliothek Giessen, Giessen.
- _____ (1986) :“Zur Rolle der Einheimisch-Anatolischen Bevölkerung im altassyrischen Fernhandelmit Kleinasien”, IX. TTK Bildirileri (1985), Ankara, s. 145-152.
- _____ (1997) :“Über den Euphrat (Ortsbezogene Restriktionen in aA Kaufurkunden)” Ar.An. S. III, Ankara, s. 157-172.
- _____ (2003) :“*kunuk kārīm šaḥer rabi*” Alter Orient und Altes Testament, Band 274, (Festschrift für Burkhard Kienast), Münster, s.183-196.
- Karaduman, F.A. (1994)** :1956’da Bulunan Çeşitli Kültepe Vesikalarından Anadolu’nun Tarihi, İctimaî ve İktisadî Meseleleri Hakkında Çıkan Neticeler, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Kienast, B. (1960)** :Die altassyrischen Texte des des Orientalischen Seminars der Universität Heidelberg und der Sammlung Erlenmeyer, Berlin.
- Kryszat, G. (2004)** :“Herrscher, Herrschaft und Kulttradition in Anatolien nach den Quellen aus den Altassyrischen handels Kolonien”, Altorientalische Forschungen 31, 1, s. 15-45.

- Landsberger, B.-Balkan K. (1950)** :“Asur Kralı İrišum’un Kültepe’de 1948’de Bulunan Kitabesi”, Belleten 14, Ankara, s. 170-218.
- Larsen, M.T. (1967)** :Old Assyrian Caravan Procedures, PIHANS 22, Istanbul.
- _____ (1974) :“The City and Its King”, CRRAI 19, Paris, s. 287-300.
- _____ (1976) :The Old Assyrian City-State and its Colonies, Mesopotamia 4, Copenhagen.
- _____ (2002) :The Aššur-nādā Archives, Leiden.
- Matouš, L. -Matoušová, M. (1984)** :Kappadokische keilschrifttafeln mit Siegeln aus der Sammlung der Karlsuniversität in Prag, Prag.
- Michel, C. (1992)** :“Transporteurs, Responsables et Propriétaires de Convois dans les Tablettes Paléo-Assyriennes”, CRRAI 38, Paris, s. 137-156.
- _____ (1997) :“A Table Avec Les Marchands Paléo-Assyriens,” Assyrien im Wandel der Zeiten, CRRAI 39, Heidelberg, s. 95-113.
- _____ (2003) :“The perдум-mule, A Mount For Distinguished Persons in Mesopotamia During the First Half of the Second Millennium BC”, PECUS, Man and Animal in Antiquity, Roma, s. 1-11.
- Müller, M.-Marzahn, J. (2000)** :“Fünf Altassyrische Texte aus dem Vorderasiatischen Museum zu Berlin” Assyriologica et Semitica, AOAT 252, Münster, s. 295-309.
- Nashef, K. (1991)** :“Die Orts- und Gewässernamen der altassyrischen Zeit” Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes Band 4, Wiesbaden.
- Orlin, L.L. (1970)** :Assyrian Colonies in Cappadocia, Hauge.

- Özgüç, T. (1986)** :Kültepe Kaniš II, TTK Yayınları, Ankara.
- Sever, H. (1990a)** :“Kültepe Metinlerine Göre “*birtum*” Kelimesinin Yeni Anlamı” X. TTK Bildirileri, Ankara, s. 467-479.
- _____ **(1990b)** :“Yeni Kültepe Tabletlerinde Geçen “*kima awāt naruā*’im” Tabiri ve Değerlendirilmesi”, AÜDTCFD C. 34, S. 1-2, Ankara, s. 251-265.
- _____ **(1992)** :“Kültepe Tabletlerinin Anadolu Tarihi ve Kültür Tarihi Bakımından Önemi” AÜDTCFD, C. 35, S. 2, Ankara, s. 247-256.
- _____ **(1995)** :“Anadolu’da Borsa ve Enflasyonun İlk Şekilleri” Ar. An. S. I, Ankara, s. 123-133.
- _____ **(1997)** :“amūtum Madeninin Ticaretinin Yapılması Hususunda, Asur Şehir Meclisince Verilmiş Bir Ruhsatname” Ar. An. S. III, Ankara, s. 291-299.
- _____ **(1998)** :“Köle Satışı Hakkında Yeni Kültepe Metinleri” CRRAI 34, İstanbul, s. 485-494.
- Sever, H.-Çeçen, S. (1994)** :“Kültepe II. Tabaka Vesikalarına Göre Anadolu’nun Siyasi Tarihi İle İlgili yeni Gelişmeler” XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (1987), Ankara, s. 201-209.
- Sturm, T. (2001)** :“Puzur-Annā - ein Schmied des Kārum Kaniš” W. H. van Soldt (ed.), K.R. Veenhof Anniversary Volume, PIHANS 89, Leiden, s. 475-501.

- Şahin, H.A. (2003)** :“Kültepe Metinlerinde Geçen *mār ummeanim / kenim* Tabirinin Anlamı”, IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Kayseri, s. 483-492.
- Tosun, M. - Yalvaç, K. (1989)** :Sumer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi-şaduqa Fermanı, TTK Basımevi, Ankara.
- Uzunaliçoğlu, A. (1993)** :“Karum’un II. Tabakasından Bir Grup Borç Mukavelesi” AMMY 1992, Ankara, s. 51-70.
- Veenhof, K.R. (1972)** :Aspects of Old Assyrian Trade and its Terminology, *Studia et Documenta ad Iura Orientis Antiqui Pertinentia*, vol. 10, Leiden.
- _____ (1984) :“An Old Assyrian Business Letter in the Medelhavsmuseet”, *Medelhavsmuseet Bulletin* 19, 3-9.
- _____ (1989) :“Status and Offices of an Anatolian Gentleman - Two Unpublished Letters of Huharimataku from *kārum* Kaniš”, K. Emre, B. Hrouda, M.J. Mellink, N. Özgüç (ed.), *Anatolia and the Ancient Near East. Studies in Honor of T. Özgüç*, Ankara, s. 515-525.
- _____ (1991) :“Private Summons and Arbitration among the Old Assyrian Traders”, *BMECCJ* 5, s. 437-459.
- _____ (1997) :“Old Assyrian and Ancient Anatolian Evidence for the Care of the Elderly”, M. Stol and S. P. Vlemings (eds.), *The Care of the Elderly in the Ancient Near East*, Leiden, s. 119-160.
- _____ (2003) :“Three Unusual Old Assyrian Contracts” G. Selz (ed.), *Studies Kienast*, 693-705.

İNDEKS

a) rabi'li Unvan Sahipleri

rabi abullātīm	:9-10	Satipra	:24
Hapiya	:10	Zuliya	:24
rabi adrim	:10-12	rabi huršātīm	:24-25
Nagiahšan	:12	Halkiašu	:25
rabi alahhinim	:12-18	Kunuwān	:25
Šarama	:17	rabi kakki	:26-27
rabi alpātīm	:18	Pithana [?]	:27
Kulakula	:18	rabi kalbātīm	:27-28
rabi awīlim	:19	Nawašu	:28
Baritiya	:19	Šipunahšuš	:28
Tamria	:19	rabi karānim	:28
rabi battim	:19-20	Šimnuman	:28
Mamaruwatiya	:20	rabi kiriātīm	:29
Peruwa	:20	Hištahšu	:29
Ruwatiya	:20	rabi kiša/erānim	:29-30
rabi dayyālim	:20-21	Kapazunuwa	:30
Hada-[x]	:20	rabi lāsīmim	:31-32
rabi eşi	:22-23	Peruwa	:32
Aludhuharša	:22	rabi mahīrim	:33-36
Tarikuda	:22	Ašet	:36
rabi haṭṭīm	:23-24	Dušara	:36
Kubidaya	:24	Dušaša	:36

Hašūman	:36	Šuliya	:50
Galuya	:36	Tarikuda	:50
Parwaliumān	:36	Zupa	:50
Pirwala	:36	rabi perdim	:50-51
Ušnama	:36	Nakiled	:51
Wašhupa	:36	rabi re'im	:52
[X]-n[a-x-x]	:36	Peruwa	:52
rabi mašsar(ā)tim	:36-39	rabi sikkā/itim	:53-65
Zuliya	:39	Ganuša	:65
Tumana	:39	Īkarum	:65
rabi mūši'im	:39-43	rabi simmiltim	:66-71
Tarikuta	:43	Anitta	:70
rabi nāgiri	:43-45	Halkiāšu	:70
Elali	:45	Harpatiwa	:70
Hapuala	:45	Īštar-ipra	:70
Peruwa	:45	Kammaliya	:70
Wališra	:45	Peruwa	:70
rabi nappāhē	:45-47	Šamnuman	:71
Kuraya	:47	Šuburmi-x	:71
Peruwa	:47	Turupani	:71
rabi nukiribbi	:47-47	rabi sisē	:72-75
Hadiyani	:48	Galiya [?]	:74
rabi paššurē	:49-50	rabi šābim	:75-76
Kariya	:50	Bulina	:76

Hanu	:76	rabi šariqi	:80-81
Hapuašu	:76	Nakilēd	:81
Hištahšu	:76	rabi še'î	:81
Īaliaš	:76	Īnar	:81
Īnarmeī	:76	Peruwa	:81
Šariša	:76	rabi šukkallim	:82-83
Tatašmiš	:76	Taišaya	:83
rabi šerim	:77-78	rabi urdî	:84-85
Wadim	:78	Hudarlani	:84
rabi šamnīm	:78	Kuwatar	:85
Tuthiliya	:78	rabi urkim	:85
rabi šāqîm/šaqiātim	:78-80	H[u ² -x-(x)]	:85
Harla	:79	Taliya	:85
Nakilēd	:79	Nakilēd	:85
Tuthaliya	:79	Zanahšu	:85
Wališra	:80	rabi utue	:86-87
		Hušiliūman	:87

b) Diğer Unvan Sahipleri

barullum	:88-91	İššiakkum	:91-94
Aniš	:89	Īlī-šuma	:94
Hapuwala	:90	Īrīšum	:94
Īlī-bāni	:89	^d LUGAL.DU	:93
Ī-UG-KU-LU	:89	Puzur-Aššur	:94

Šilulu	:94	Peruwa	:107
Šalim-ahhum	:94	Šarnikan	:106
kaššum	:94-98	Šawana	:106
Abaya	:98	Zaparašna	:107
Nana	:98	upatinnum	:111-119
Tuli	:98	Azu	:115
Tumana	:98	Bulina	:114
laputtā’um	:98-101	Galiya	:116
Aššur-bēl-awātim	:100	Hanu	:114
Aššur-malik	:100	Hapuala	:115
Aššur-šade	:100	Hašui	:114
Aššur-šadili	:100	Hištahšu	:115
Aššur-Šamši	:100	Kasua	:116
Elali	:100	Kulakula	:115
Hubitum	:100	Kurkaya	:116
Īkūnum	:100	Nikiliat	:114
Īlī-turam	:100	Perwa	:116
Libaya	:100	Perwahšu	:116
Šu-Anum	:100	Sesur	:116
Zuya	:101	Šadahšu	:116
sangûm	:101-102	Šiwašmei	:116
Elali	:102	Šupunahšu	:116
tuzinnum	:106-111	Tutu	:116
Hašui	:107	Ušhata	:115

Zarzahšu :116

c) Meslek Sahipleri

ašlākum	:125	Aššur-ṭāb	:129
A(m)ma	:125	Beliya	:129
Ennanim	:125	Edinaya	:129
Hanuya	:125	Elali	:129
Hapuašu	:125	Ena-Aššur	:129
aškāpum	:126	Enum-Aššur	:129
Ašhaharna	:126	Hanana	:129
Īnar	:126	Īdnaya	:129
Kukuliya	:126	Īkupiya	:129
Targašan	:126	Īšim-Suen	:129
Wadilbati	:126	Kabasi	:129
dayyanum	:127-130	Katatum	:129
Adad-bani	:129	Kubiš-x	:129
Amur-ilī	:128	Laidinašu	:129
Apulu	:128	Nab-Suen	:130
Aššur-bāni	:129	Naniya	:130
Aššur-imitti	:129	Rabi-Aššur	:130
Aššur-liqai	:129	Susaya	:130
Aššur-kenaram	:129	Šalma-Aššur	:130
Aššur-našir	:129	Šu-Anum	:130
Aššur-rabi	:129	Šu-Belim	:130

Šu-Laban	:130	Āl-ṭāb	:138
Uṣupiškum	:130	Akukum	:138
Zupa	:130	Alābum	:138
gallābum	:130-131	Amur-Aššur	:138
İşpunuman	:131	Amurru-bāni	:140
gubabtum	:131-132	Asānum	:138
Ahaha	:132	Aššur-bēl-awātīm	:138
Ahatim	:132	Aššur-enam	:138
Anah-ilī	:132	Aššur-idī	:138
İštar-lamassi	:132	Aššur-imitti	:138
Ummi-İšhara	:132	Aššur-malik	:138
Ziki	:132	Aššur-mutabil	:138
i/ušparum	:133	Aššur-šadīlī	:138
Šu-Bēlum	:133	Aššur-taklāku	:138
itinnum	:134	Aššur-x	:139
Peruwa	:134	Būr-Su'en	:139
kakardinnum:	134-135	Dadiya	:139
Urdum	:135	Duda	:139
kannikum	:135-136	Elāli	:139
Abiya	:135	Ennam-Aššur	:139
kaṣṣārum	:136-141	Hanu	:139
Adeya	:137	İdi-Aššur	:139
Aduda	:138	İdi-Su'en	:139
Ahšila	:138	İkupiya	:139

Īlānim	:139	Aluwe	:142
Īšaya	:140	Ara-Ur	:142
Īli-bāni	:139	Asu	:142
Kataya	:140	Ašuan	:142
Lagēp	:140	Aššur-imitti	:142
Manum-balum-Aššur	140	Hapuwala	:142
Mašili	:140	Haršula	:143
Nāb-Su'en	:140	Haršumnuman	:143
Nazīm	:140	Hašui	:143
Papaya	:140	Īlaliūmān	:143
Puzur-Aššur	:140	Īli-šudaya	:142
Putā	:140	Īnār	:143
Qataya	:140	Īštar-pilah	:143
Šalim-Aššur	:140	Kammaliya	:143
Šamaš-bāni	:141	Kanunu	:143
Šamaš-Enam	:141	Katutu	:143
Šu-Īštar	:140	Kikarašrahšu	:143
Šu-Kūbum	:140	Kikaršan	:143
Turām-ilī	:141	Kunuwan	:143
Ušur-ša-Aššur	:141	Kuziya	:143
Uzuya	:141	Labarša	:143
Warad-Aššur	:140	Manupa	:143
kumrum (ĪH.ME)	:141-144	Nakilīt	:143
Abuna	:142	Peruwa	:144

Perwaš-x	:144	Ennam-Adad	:153
Šariša	:144	Īštar-tulisu	:153
Šiwašmei	:144	nuh(a)timмум	:154
Šupiuman	:144	Peruwa	:154
Šu-Hubur	:144	rābišum	:155-160
Šuha/urpiya	:144	Abiya	:158
Šu-Īštar	:144	Amur-Īštar	:158
Šupunahšu	:144	Aššur-bāni	:158
Tarhušēt	:144	Aššur-damiq	:159
Tarikuta	:144	Aššur-ṭāb	:158
Ušhueni	:144	Aššur-lamassi	:159
Wališra	:144	Aššur-nišu	:159
Warkatila	:144	Aššur-pilah	:159
Wašatapra	:144	Aššur-taklāku	:159
Wašaura	:144	Azuya	:159
malāhum	:145-146	Belanim	:159
Aššur-imitti	:146	Buzuya	:159
mušāridu	:149-150	Huniya	:159
Aššur-idi	:150	Īnaya	:159
Aššur-malik	:150	Kala	:159
Zupa	:150	Kukulānum	:159
naggārum	:152	Laliya	:159
Hapuwašu	:152	Laqipum	:159
nuārum	:152-153	Puzur-ilī	:159

Šamaš-x	:160	Dalaš	:167
Šu-Anum	:159	Īnarmeī	:166
Šu-Belim	:159	Kulanala	:167
Šu-Īštar	:159	Šezur	:166
Šu-Su'en	:159	Ušhata	:167
Ṭāb-ṣila-Aššur	:159	šawītum	:167-168
Uṣur-ša-Aššur	:160	Ennum-Īštar	:167
rādium	:160-162	Šiprum	:168-174
Ašula	:161	Abiya	:172
Damna	:162	Adelāt	:172
Hanaum	:162	Aga	:172
Kapuman	:162	Agua	:172
Katata	:162	Ahuqar	:172
Kitar	:162	Akuka	:172
Luhrahšu	:162	Alulaya	:172
Peruwa	:162	Anupiya	:172
Ulumail	:162	Aruru	:172
sābi'um/sābītum	:162-163	Aššur-bāni	:172
Amurrītum	:162	Aššur-dān	:172
Ennanum	:163	Aššur-ennam	:172
sāridum	:163-165	Aššur-idī	:173
Šara	:165	Aššur-malik	:173
		Aššur-rābi	:172
šāpirum	:165-167	Aššur-taklaku	:173

Aššur-ṭāb	:172	Adada	:179
Aššur-x	:173	Adad-rabi	:180
Atata	:173	^d AG-UR.SAG	:179
Bur-Aššur	:173	Aššur-bāni	:179
Buṣiya	:173	Aššur-malik	:179
Ennanim	:173	Aššur-ištiqal	:179
Hidašpa	:173	Aššur-Šamši	:179
Ībi-Su'en	:173	Ennamaya	:179
Īdi-Aššur	:173	Ennum-ilī	:179
Īdi-Kubim	:173	Hanu	:179
Īkunim	:173	Hanunu	:180
Īkupiya	:173	Īkupiya	:180
Enaya	:173	Īli-Alim	:180
Īštar-šarasa	:173	Īli-gamil	:179
Kuliya	:173	Kura	:180
Larabim	:174	Kurub-Īštar	:180
Madaya	:174	Puzur-Ana	:180
Nakiliāt	:174	Puzur-Aššur	:180
Nanibatal	:174	Šalim-bēli	:180
Sakliya	:174	Šu-Enlil	:180
Su'en-nādā	:174	Šu-ilī	:180
Šu-Su'en	:174	Šu-Su'en	:180
X-ya	:174	Werrešum	:180
ṭupšarrum	:174-181	Wereši	:181

Zuya :181

X-ziya :181

